

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DOĞU TÜRKİSTAN SORUNUNUN SİYASAL VE HUKUKSAL
BOYUTLARI VE ULUSLARARASI YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Başak KAYA

Danışman
Prof. Dr. Mehmet DALAR

BOLU 2016

A.İ.B.Ü. SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Başak KAYA'nın hazırladığı "Doğu Türkistan Sorununun Siyasal ve Hukuksal Boyutları ve Uluslararası Yansımaları" adlı çalışma jüri üyelerimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir. 02/06/2016

Akademik Unvan, Adı Soyadı

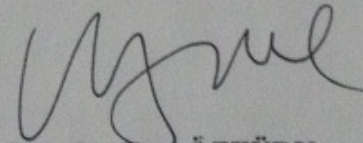
İmza

(Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Mehmet DALAR

Üye: Doç. Dr. Yaşar SARI

Üye: Doç. Dr. Zafer AKBAŞ

Sosyal Bilimler Enstitüsünün Onayı

Doç. Dr. Erol ÖZTÜRK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “**Doğu Türkistan Sorununun Siyasal ve Hukuksal Boyutları ve Uluslararası Yansımaları**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvurulan kaynaklardan yapılan alıntılarının bilimsel kurallara uygun olarak metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Başak KAYA

02.06.2016

ÖZET

DOĞU TÜRKİSTAN SORUNUNUN SİYASAL VE HUKUKSAL BOYUTLARI VE ULUSLARARASI YANSIMALARI

Başak KAYA

Yüksek Lisans Tezi

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mehmet DALAR

Haziran-2016, 240 + XII Sayfa

Çin'in özerk bölgelerinden biri olan Doğu Türkistan, jeopolitik, jeostratejik, jeoekonomik başta olmak üzere pek çok bakımdan önemli bir bölgedir. Çin kontrolünde olan Doğu Türkistan halkı baskı ve yasaklayıcı politikalar altında yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu yüzden halk zaman zaman ayaklanmakta ve iç istikrarsızlıklar oluşmakta, ayaklanmaların Çin tarafından sert bir şekilde bastırılması radikal unsurları ön plana çıkarmakta diğer taraftan Çin de bu uygulamalar sonucu uluslararası toplum tarafından eleştirilmektedir.

Doğu Türkistan halkı, Doğu Türkistan'ın kendi anavatanları olduğunu ezelden beri burada Türk devlet ve topluluklarının yaşadığını ileri sürmekte ve topraklarının Çin tarafından işgale uğradığını belirtmekteyken, Çin ise Doğu Türkistan'ın Çin ülkesel bütünlüğünün bir parçası olduğunu ileri sürmektedir. Yani Doğu Türkistan halkı anavatanlarında Çin işgaline karşı bağımsızlık mücadelesi verdiklerini düşünürken, Çin ise toprak bütünlüğünü korumayı amaçladığını düşünmekte ve bu yüzden bu sorunu terörle mücadele sorunu olarak yansıtmaktadır.

Bu tezin amacı, Doğu Türkistan Sorunu'nun Çin açısından taşıdığı önemi ele almak ve Çin'in burada uyguladığı insan hakları ihlallerini uluslararası hukuk bağlamında incelemektir.

Anahtar kelimeler: Doğu Türkistan Sorunu, Çin'in İç politikası, Çin'in Dış politikası, Ayrımcılık, İnsan Hakları İhlali, Sorunun Uluslararası Etkileri

ABSTRACT

POLITICAL AND LEGAL DIMENSIONS OF EAST TURKESTAN QUESTION AND ITS INTERNATIONAL REFLECTIONS

Başak KAYA

Master Thesis

Department of International Relations

Advisor: Prof. Dr. Mehmet DALAR

June-2016, 240 + XII Pages

East Turkestan, one of the autonomous regions in china, is an important region in many ways, in particular geopolitical and geostrategic aspects. East Turkestan people have been living under repressive and prohibitive policies of China. Therefore, the people of east turkistan have revolted against china time to time and these uprisings created unstability in the country have brought radical elements in the foreground.

While People of East Turkestan suggests that this land is their homeland and the Turkish states and communities have lived here since the begining of the history and China occupied their homeland, China accept that East Turkestan is part of the territorial integrity of China. In the other words, while East Turkistan people think that they struggle for independence in their homeland, Chinese authorities think that they purpose to protect territorial integrity of China and approach this problem as fight against terrorism.

This thesis aims to discuss the importance of the East Turkestan issue for China and analyze human rights violations which is committed by China in the context of international law.

Key words: East Turkestan Question, Internal Policy of China, Foreign Policy of China, Discrimination, Violation of Human Rights, International Effects of the Question.

ÖNSÖZ

Danışmanım ve çok sevgili hocam Doç. Dr. Mehmet DALAR'a tez boyunca benden esirgemediği maddi ve manevi her türlü katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Beni tez sürecimde maddi ve manevi açıdan yalnız bırakmayan ve desteklerini esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Semra Düzgün başta olmak üzere arkadaşlarıma manevi desteklerinden dolayı teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xii
 GİRİŞ	 1
 I. BÖLÜM.....	 6
1. DOĞU TÜRKİSTAN TARİHİ	6
1.1. Soğuk Savaş Öncesi Dönemde Doğu Türkistan Tarihi.....	6
1.2. Soğuk Savaş Dönemi Doğu Türkistan Tarihi	17
1.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönem’den 11 Eylül Saldırılarına Kadar Doğu Türkistan Tarihi	26
1.4. 11 Eylül Saldırıları Sonrası Doğu Türkistan Gelişmeleri	28
 II. BÖLÜM	 35
2. DOĞU TÜRKİSTAN SORUNU	35
2.1. Doğu Türkistan’ın Adı ve Anlamı	35
2.2. Doğu Türkistan Sorunu’nun Tanımlanması ve Ortaya Çıkışı.....	39
2.3. Doğu Türkistan’ın Statüsü ve Önemi.....	45
2.3.1. Doğu Türkistan’ın Siyasi, İdari ve Ekonomik Yapısı	45
2.3.2. Doğu Türkistan’ın jeo-stratejik ve Jeo-politik Konumu.....	47
2.3.3. Çin’in Enerji Tüketimi ve Güvenliği.....	50
2.3.4.Çin’in Enerjiye Olan Bağımlılığı	52
2.3.5. Doğu Türkistan’ın Enerji Kaynakları Açısından Önemi	54

2.4. Uygurlar Özerklik mi Bağımsızlık mı İstiyor?	61
III. BÖLÜM.....	67
3. DOĞU TÜRKİSTAN'DA MEYDANA GELEN AYAKLANMALAR VE İSYANLAR.....	67
3.1. Ayaklanmaların Ortaya Çıkma Nedenleri.....	67
3.2. Kumul, Turfan, Hoten Ayaklanması	68
3.3. 1979 Sonrası Gelişmeler ve Doğu Türkistan Sorununun Etkisi	71
3.4. Baren Olayları	74
3.5. Gulca Ayaklanmaları ve Sonrası.....	78
3.6. Urumçi Olayları	84
3.6.1. Urumçi'deki Olaylara Karşı Uluslararası Tepkiler	87
3.6.2. Urumçi Olayları sonrası	90
3.7. Ayaklanmaların Sonuçları.....	92
IV. BÖLÜM.....	95
4. ÇİN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE DOĞU TÜRKİSTAN SORUNU.....	95
V. BÖLÜM	116
5. ÇİN AÇISINDAN DOĞU TÜRKİSTAN SORUNU.....	116
5.1. Çin İç Politikasında Doğu Türkistan Sorunu	116
5.1.1. Çin'in Azınlık ve Milliyetler Politikası	118
5.1.2. Çin'in Nüfus ve Kendine Benzetme Politikası.....	123
5.1.3. Çin'in Dil ve Kültür Politikası.....	125
5.1.4. Çin'in Doğu Türkistan'da Uyguladığı Asimilasyon Politikası	129
5.1.5. Çin'in Doğu Türkistan'a Yönelik Ekonomi Politikası	131
5.1.6. Çin'in Doğu Türkistan'da Uyguladığı Ayrılıkçılık ve Terör Politikası ..	135
5.1.7. Çin'in Doğu Türkistan'da Uyguladığı Güvenlik Politikası.....	144
5.1.8. Çin'in Doğu Türkistan'da Uyguladığı Sömürgecilik Politikası	145
5.2. Çin Dış Politikasında Doğu Türkistan Sorunu.....	149

VI. BÖLÜM	160
6. ULUSLARARASI HUKUK VE İNSAN HAKLARI İHLALLERİ BAĞLAMINDA DOĞU TÜRKİSTAN SORUNU	160
6.1. Doğu Türkistan’da İnsan Hakları ve Hak İhlalleri.....	160
6.2. Doğu Türkistan’da Uluslararası Hukuk İlkelerinin Uygulanması	170
6.2.1. Doğu Türkistan’da Non-Refoulement İlkesinin Uygulanması	170
6.2.2. Doğu Türkistan’da Self-Determinasyon İlkesinin Uygulanması	174
6.2.3. Doğu Türkistan’da Ayrımcılık İlkesi’nin Uygulanması	178
6.2.4. Çin’in Doğu Türkistan’da Uyguladığı ve Soykırım Olarak İleri Sürülen Eylemlerinin Uluslararası Hukuk Bağlamında İncelenmesi.....	184
6.2.5. Uluslararası Hukuk Bağlamında Çin’deki Azınlık Hakları	189
6.2.6. Çin’in Doğu Türkistan’da İşlediği İleri Sürülen İnsanlığa Karşı Suçlar.	193
VII. BÖLÜM	198
7. DOĞU TÜRKİSTAN SORUNU’NA ULUSLARARASI TOPLUM’UN BAKIŞ AÇISI	198
7.1. Rusya’nın Doğu Türkistan Sorunu’na Bakış Açısı.....	200
7.2. ABD’nin Doğu Türkistan Sorunu’na Bakış Açısı	203
7.3. Orta Asya Cumhuriyetleri ve Diğer Ülkelerin Doğu Türkistan Sorunu’na Bakış Açısı.....	210
7.4. Türkiye’nin Doğu Türkistan Sorunu’na Bakış Açısı	215
VIII. BÖLÜM	217
8. SONUÇ	217
KAYNAKLAR	219

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ŞİÖ	: Şangay İşbirliği Örgütü
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNHCR	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
UCM	: Uluslararası Ceza Mahkemesi

GİRİŞ

Bu tezin amacı Doğu Türkistan sorununun siyasal, hukuksal yönden analiz edilerek sorunun iç ve dış politika açısından yansımaları, uluslararası toplumun soruna bakış açısı ve sorunun neden çözülemediğiyle ilgili değişik faktörler üzerinde durularak sorunun dünya açısından önemini ortaya koymaktır. İşte bundan hareketle Doğu Türkistan sorununun tarihten günümüze kadar inceleyerek bu sorunun oluşmasına neden olan faktörler tanımlanmıştır.

Bu tezde genellikle birincil kaynaklara yer verilmekle birlikte internet kaynaklarından ve İngilizce kaynaklardan da yararlanılmıştır. Tezde Doğu Türkistan sorununun ortaya çıkma nedenleri ve tarihsel arka planının neler olduğu, Doğu Türkistan olaylarının kronolojik olarak gelişiminin nasıl olduğu, Doğu Türkistan'da Çin'in uyguladığı politikalar ve sonuçlarının neler olduğu, Doğu Türkistan sorununun uluslararası hukuk bağlamında ele alınıp Çin'in Doğu Türkistan'da insan hakları ihlali uygulayıp uygulamadığı sorunsalının kanıtlanması ile uluslararası toplumun soruna bakış açısının neler olduğu ve Doğu Türkistan sorununa dair çözüm önerilerinin neler olduğu soruları yanıtlanmaya çalışılmıştır.

Bu tezde aşağıdaki sorulara cevaplar araştırılacaktır:

1. Doğu Türkistan sorununun kökeni nedir? Nasıl bir tarihi seyir göstermiştir?
2. Bu sorunun ortaya çıkmasında etkili olan faktörler nelerdir?
3. Çin'in soruna yaklaşımı nedir?
4. Çin'in bu sorunla ilgili iç ve dış politikasını şekillendiren etmenler nelerdir?
5. Bu soruna ne gibi çözüm getirilmiştir?
6. Bu sorunun uluslararası yansımaları nelerdir?
7. Bu sorun Türkiye-Çin ilişkilerini nasıl etkilemiştir?

Doğu Türkistan sorunu uluslararası ilişkiler teoriler açısından düşünülürse, Çin'in Doğu Türkistan politikası daha çok konstrüktivizm yani inşacılık teorisi bağlamında düşünülebilir. Konstrüktivist teorinin en belirgin özelliği, aktörlerin kimlik ve çıkarlarının toplumsal olarak inşa edildiği, bunların da çıkarları ve dış politikayı belirlediği varsayımından hareket etmesidir (Arı 2013: 500). Alexander Wendt ile popüler hale gelen bu teori, kimlik ile dış politika ilişkisini daha kuramsal bir temele dayandırmıştır. Wendt, kimliğin ve uluslararası toplumsal yapıların birbirini karşılıklı olarak inşa ettiğini, bu da çıkarları ve dış politikayı etkilediğini ileri sürmüştür (Arı, 2013: 499). Samuel Barkin, uluslararası politikanın toplumsal olarak inşa edilen bir süreç olduğunu, uluslararası ilişkilerin aktörlerinin çıkarları ve etkileşim içinde oldukları yapının maddi ve nesnel koşullarla tanımlanması yerine sosyal normlar ve düşüncelere üzerinde ifadelendirildiğini açıklamaktadır (Arı 2013: 499). Çin'in Doğu Türkistanla ilgili yaklaşımı bu çerçevede değerlendirilebilir. Çalışmamızda da değinileceği gibi Çin'in asimilasyoncu politikası, Doğu Türkistan'ın kendisinden ayrılarak bağımsızlık hedeflediğini düşünerek bu bölgeyle ilgili Çin'in geri kalan kısmına göre farklı politikalar izlemesi, bu bağlamda bölgeyle ilgili güvenlik odaklı yaklaşımlar sergilemesi kimlik boyutunun politikayı ne kadar etkilediğini göstermektedir. Her ne kadar diğer uluslararası ilişkiler teorileri açısından da açıklanabilse de ve o teorilerle ilişkisi olsa da Çin'in Doğu Türkistan politikası daha çok konstrüktivist teoriyle açıklanabilir.

Doğu Türkistan, tarih boyunca önemli topluluklara ev sahipliği yapmış kültür ve medeniyetler beşiğidir. Doğu Türkistan eskiden Türklerin yaşadığı ve Türk devletlerinin kurulduğu bir coğrafya iken günümüzde Çinliler başta olmak üzere birçok topluluğun yaşadığı bir alan haline gelmiştir.

Doğu Türkistan tarihte sürekli işgal ve saldırılara uğrayan bir bölgedir. Özellikle Çin işgal ve saldırıları eskiden beri devam etmektedir. Mançu İmparatorluğu Dönemi'nde aşırı zulüm ve işkencelere maruz kalan Doğu Türkistan'da 1755-1865 yılları arası Yakup Bey iktidara gelmiş ancak ilk Çin istilasını ile Türkistan'da 500 yıllık Hocalar Devri kapanmış ve bundan sonra isyanlar yüzyılı başlamıştır. 1863'te Doğu Türkistan İslam Devleti kuran Yakup Bey'in bu devleti uzun süreli olmamış ve 1911

yılına kadar Doğu Türkistan ikinci bir Çin istilasına maruz kalmıştır. İkinci Çin istilasıyla birlikte Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuş ve Bağımsız Çinli Generaller Doğu Türkistan'daki zulüm ve işkencelerini arttırmıştır. İkinci Çin istilasından sonra Çin burayı koloni yerine kendine bağlı bir eyalet haline getirmeye karar verdi ve buna yönelik girişimlere başladı. 1933-1944 yılları arası Çin yanında Doğu Türkistan'da Rus etkisi de görülmeye başlamış ve Rusya'nın yardımıyla 1944'te Doğu Türkistan Cumhuriyeti kurulmuş ancak 1949'da Çin Komünistlerinin acımasız politikalarıyla karşılaşmıştır. Doğu Türkistan 1955'te özerk bölge olmuş ve bu tarihten sonra Çin'de reform hareketleri uygulanmaya başlanmış ancak çoğu başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Özellikle 1978 Deng reformları ile Çin modernleşme ve dışarıya açılma politikası uygulamıştır. 1980'de azınlıklara yönelik haklar artırılmış ancak Soğuk Savaş sonrası bağımsız Türk Cumhuriyetleri'nin kurulması ile Çin'de ayrılıkçı hareketlerin ortaya çıkması ile birlikte "strike hard" kampanyaları uygulanarak azınlıklara yönelik baskıcı politikalara geri dönmüştür.

Doğu Türkistan'ın adı konusunda çeşitli bakış açıları ve yaklaşımlar bulunmaktadır. "Türklerin yurdu" anlamına gelen Türkistan kelimesi Pantürkizmi çağrıştırdığı gerekçesiyle Rusya ve Çin tarafından 1924'te Orta Asya ortaya atılmıştır. Çin 1884'te kazanılmış yeni toprak anlamına gelen "Sincan" tabirini kullanarak Doğu Türkistan adının siyasi olarak sorun olacağını düşündüğü anlamını silmek istemiştir.

Çin'in özerk bölgelerinden biri olan Doğu Türkistan, doğal kaynaklar bakımından zengin bir bölgedir. Dünyanın en fazla nüfusa sahip ülkesi olan Çin bu nüfus artışının oluşturduğu tüketim sorunuyla başa çıkmak için Doğu Türkistan'ın kaynaklarını sömürmektedir. Doğu Türkistan'ın özellikle Taklamakan Çölü, Karamay, Turfan havzaları petrol bakımından zengin bölgeleridir. Bunun dışında Doğu Türkistan'da 5000 maden ocağı bulunmakta, 500 bölgeden petrol ve 30 bölgeden ise doğalgaz çıkartılmaktadır. Ayrıca 25 yerinde altın, 10 yerinde demir, 7 yerinde bakır ve kurşun, 5 yerinde uranyum-volfram, 26 yerinde bakır ve nikel, 133 yerde kömür madeni çıkartılan Doğu Türkistan maden kaynaklarının çeşitliliği bakımından zengin bir bölgedir. Bu nedenle Çin buradaki doğal kaynakları kullanmakta ancak Doğu Türkistan bu kaynaklardan yararlanamamakta ve zenginlik içinde fakirlik yaşamaktadır.

Doğu Türkistan'da Çin'in uyguladığı asimilasyon ve baskıcı politikalara karşı demokrasi ve insan haklarının uygulanması, temel hak ve özgürlüklerin kullanılması istenmekte ve bu yüzden çoğu zaman protesto gösterileri düzenlenmektedir. Çin tarafından dil, din, eğitim, sosyal yaşantı, kültür ve gelenekleri gibi birçok açıdan kısıtlamalara veya yasaklamalara maruz kalan Doğu Türkistanlıların ayaklanmaları Çin tarafından en şiddetli şekilde bastırılmaktadır.

Türkiye'nin Çin ile ilişkilerinde Doğu Türkistan sorunu sürekli gündeme gelen bir konu olmuştur. Türkiye ilk kurulduğu yıllarda Doğu Türkistan ile yakından ilgilenemezken günümüzde Doğu Türkistan sorununa tepkisini dile getiren ülkelerden biri olmuştur.

Çin, iç ve dış politikasında Doğu Türkistan'a yönelik önemli kararlar almakta ve uygulamaktadır. Çin, Doğu Türkistan'da bütünleşmiş bir Türk yapısını engellemek için burada yaşayan Türkleri farklı azınlık kategorisinde değerlendirerek çok parçalı bir yapı oluşturmaya çalışmaktadır. Ayrıca, Çin, Doğu Türkistan'a çeşitli nedenler ileri sürerek Çinli göçünü teşvik edip buranın asıl sahibinin Çinliler olduğunu kanıtlamak ve Uygurları azınlık konumuna düşürmeyi amaçlamakta ve "Çinlileştirme" politikasıyla buradaki Türk nüfusunu eriterek veya Türklerin özgün yapılarını ortadan kaldırarak tektipleştirilmiş bir Çin nüfusu oluşturmaya çalışmaktadır. Çin, Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı unsurları terörist olarak ifade etmekte ve terörle mücadele kapsamında uyguladığı her şeyi toprak bütünlüğünü korumayı amaçladığını bu yüzden uluslararası toplumun kendi içişi olarak gördüğü Doğu Türkistan Sorunu'na karışmaması gerektiğini dile getirmektedir. Çin, Uygurları asimile etmeye çalışarak Doğu Türkistan'ın Çin'in bir parçası olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır. Çin'in güvenliğinin sağlanması için de Doğu Türkistan jeostratejik bir konuma sahiptir. Çünkü burada meydana gelen bir huzursuzluk ve istikrasızlık Çin'in diğer bölgelerine de yayılacaktır. Ayrıca, birçok devletle sınır komşusu olan Doğu Türkistan'da Çin'in kontrolünün zayıflaması demek Çin sınırının savunmasız hale gelişi demektir. Çin'in Batı'ya açılan kapı konumundaki Doğu Türkistan Orta Asya'dan diğer bölgelere bağlantı kurulmasını sağlamaktadır. Çin, dış politikasında Doğu Türkistan'ı ticari ve ekonomik bakımdan diğer devletlerle bağlantı kurulmasını sağlayan bir köprü olarak görmekte ve özellikle enerji geçiş

güzergâhları hep Doğu Türkistan üzerinden olmaktadır. Çin özellikle 11 Eylül saldırıları sonrasında terörle mücadele politikası adı altında Doğu Türkistan'daki baskıcı rejimi daha aktif hale getirmiştir.

Çin, Doğu Türkistan'da uluslararası hukuku ve insan haklarını ihlal etmekle birlikte, çeşitli uluslararası örgütler ve devletler tarafından eleştirilmekte fakat her seferinde bu sorunu kendi içişleri olarak görmekte bu yüzden toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesini istemekte ve terörle mücadele ettiğini dile getirmektedir. Uluslararası toplumda Doğu Türkistan sorunu yeterince dile getirilmemekte ve bu soruna çözüm aranmamaktadır. Bu konuda uluslararası örgütlerin de çözüm mekanizmaları devreye sokulamamaktadır.

I. BÖLÜM

1. DOĞU TÜRKİSTAN TARİHİ

1.1. Soğuk Savaş Öncesi Dönemde Doğu Türkistan Tarihi

Doğu Türkistan, tarih boyunca birçok topluluğun ve devletin yaşadığı dinamik bir medeniyet havzası olarak görülmüştür. Şöyle ki, M.Ö. 8-3 yıllarında İskitler, M.Ö. 300-M.S. 93 arasında Hunlar, 522-744 arasında Göktürk İmparatorluğu, 744-840 yılları arasında Uygur Devleti, 751-870 yılları arasında Karluk ve Karahanlılar İmparatorluğu ve 1509-1679 yılları arasında da Seidiye Hanlığı burada hüküm sürmüştür (IHH 2015).

Çin'in tarihi kaynaklarından öğrenildiğine göre, Doğu Türkistan topraklarında yerleşik olarak yaşayan en eski Türk halkı Hunlardır. Kuruluş tarihi kesin olarak bilinmeyen Hunlar bugünkü Doğu Türkistan sınırları içerisinde bulunan 30'dan fazla şehri kapsayan bir alanda hakimiyetkurmuştur. Mete Han'ın ölümünün ardından Hunların zayıflamasıyla Tarım havzasına sefer düzenleyen Han İmparatorluğu Orta Asya'da kontrol sağlayabilen ilk Çin Hanedanlığı olmuştur. Çinlilerle ilk mücadeleler de Hunlar zamanında başlamaktadır. Çin'in günümüzdeki, "Doğu Türkistan Çin'in tarihi topraklarının bir parçasıdır" tezi bu döneme dayansa da Hunlar, Çin kuvvetlerini geri püskürtüp Doğu Türkistan'a tekrar hakim olmuş ancak takip eden üç asır boyunca Doğu Türkistan toprakları sık sık Çin istilalarına maruz kalmıştır (Tuna 2012).

Hun İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla Doğu Türkistan'da sırasıyla Kangkıl, Göktürk, Türgiş, Karluk ve Uygur Devletleri kurulmuştur (Avcı 2012). Doğu Türkistan'da kurulan devletlerden olan I. Göktürk devleti (552-630) Dönemi'nde Kutluk Kağan'ın istiklal bayrağı açmasının ardından Çinlilere karşı kazanılan İnekler

gözü Savaşı sonrasında II. Göktürk devleti kurulmuş ve Büyük Türk Birliği yeniden sağlanmışır. İki Göktürk devleti arasında geçen sürede Çinliler, Doğu Türkistan üzerindeki emellerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Bu amaçla 660'da Doğu Türkistan'ı istila etmişler ancak, bu da kısa sürmüş ve bu defada onların yerini Tibetliler almıştır. Ülke tekrar işgalden kurtarılsa da Göktürkler, Doğu Türkistan'daki hâkimiyetlerini uzun süre koruyamamışlar ve yerlerini bir başka Türk boyu olan Türgişlere bırakmıştır. Türgiş iktidarı bir süre sonra sarsılmaya başlayınca Karluklar hâkimiyeti devralmıştır. Karluklar, Orta Asya'ya doğru ilerleyen Müslüman Arap birlikleriyle işbirliği yaparak, Talas Meydan Muharebesi'nde Çin ordularını bozguna uğratmışlardır (Doğu Türkistan net 2012).

Daha sonra, Uygurlar, Kutluk Kül Bilge Kağan'ın liderliğinde, 744'te, bağımsızlıklarını ilan etmiş, Asya'nın içlerine seferler düzenlemiş, Kırgız, Oğuz ve Tatar boylarına üstünlük sağlamış ve Çin'i vergiye bağlamışlardır (Tuna 2012).840 yılına kadar hüküm süren Uygur Devleti'nin sınırları; kuzeyde Baykal Gölü'nün kuzeyinden güneyde Tibet ve Çin Seddi'nin güneyine, batıda Seyhun Nehri'nden doğuda Mançurya'ya kadar uzanmaktaydı (Körpe 2014).

Dokuzuncu yüzyılın başlarında Çin entrikaları ve Kırgız akınları ile zayıflamaya başlayan Uygurların bir kısmı Gansu'ya, diğer kısmı ise bugünkü Doğu Türkistan'da yer alan Turfan bölgesine göç etmişlerdir. Gansu'ya yerleşen Uygurlar şehir devletleri kurup İpek Yolu ticaretine hakim olurken siyasi ve askeri alanda varlık gösteremeyip 10. yüzyılın başlarında zayıflamaya başlamış ve 1037'de Tangutların idaresi altına girmiştir. Kırgız saldırılarının ardından dağılan Uygurların bir kısmı da Doğu Türkistan'ın çeşitli alanlarına yayılarak Turpan, Kaşgar, Beşbalık (bugünkü adıyla Urumçi), Tanrı Dağları, Kumul ve Hoten gibi alanlarda yerleşik bir Uygur İdikut Devleti kurmuştur (Tuna 2012).Bugün, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı forsu üzerinde bulunan ve tarihte kurulmuş on altı Türk devletini temsil eden on altı yıldızdan birisi de Uygur Devleti'ne aittir. İlk kurulan Uygur Devleti, 840 yılında Kırgızlar tarafından yıkılmış ve bünyesinden üç ayrı Uygur kökenli devlet çıkmıştır: İdikut (Turfan) Uygur Devleti (840-1275), Kensu Uygur Devleti (870- 1225) ve Karahanlı Devleti (870 -1213) (Körpe,2014).

İslam Dinini ilk olarak kabul eden Türk Devleti olan Karahanlılar, Doğu Türkistan'da Çağataylılar, Timurlular, Seidiye Hanlığı, Kaşgariye Devleti ve Doğu Türkistan Cumhuriyeti gibi Türk devletleri kurmuşlardır. Çin, Mançu İmparatorluğu tarafından işgal edilinceye kadar Doğu Türkistan'daki Türkler bağımsız olarak yaşamışlardır(Avcı 2012).Karahanlı Hanedanlığı Karahıtay'ların baskısıyla 13. yüzyılın başlarında dağılmış ve yönetim boşluğundan yararlanan Cengiz Han, Moğol boylarını yönetimi altında toplayarak Doğu Türkistan'ı istila etmiş ve Türk-Uygur dili ve yazısı, kanunları ve adetleriyle etkileşim içine girmiştir (Tuna 2012).Uygurların hakimiyeti sona erince bir kısmı Karahanlı'ların hakimiyetinde olan Beş-Balık ve Turfan yöresine gelmişlerdi. 1218 yılında Moğol İmparatoru Cengiz Han'ın Türkistan'ı ele geçirmesinden sonra Uygurlar tamamen Türk-Moğol hakimiyeti altına girmiş oldu (Karaca 2007).

Daha sonra, Seidiye Devleti'nin kurulması Doğu Türkistan'ın tamamen bağımsızlığını yitirmeye başladığı bir çağın başlangıcı olarak görülmektedir. Birleştirici olmaktan ziyade siyasi mücadeleler yoluyla hizipleşmeye yol açan "Hocalar"ın faaliyetleri bir süre sonra Seidiye Hanlığı'nı dağılmaya kadar götürecek bir iktidar kavgasına dönüşmüştür. Seidiye Devleti'nin Kalmuklar tarafından yıkılmasından 1759 Mançu-Çin istilasına kadar olan süre içinde Hocalar Hanedanlığı etkili olmuştur. Doğu Türkistan'da siyasi huzursuzlukların hakim olduğu Hocalar Dönemi'nde Çin'de Mançu İmparatorluğu iktidar mücadelelerinden yararlanarak Çin'in kuzeydoğu bölgeleri ve Mançurya'da yükselmiş, Çin'de MingSülalesi'ni devirip imparatorluğun idaresini ele geçirerek Tibet, Kore ve İç Moğolistan'a, 1680'de ise Çin'e hakim olmuştur. Çin'in emperyalist siyasetinin başlangıcı olarak kabul edilen Mançular, komşuları ve ticari ilişkiler kurdukları ülkeler gibi Doğu Türkistan'ı da vergiye bağlamıştır (Tuna 2012).

Doğu Türkistan'ın bugünkü konuma gelişinin sebepleri aslında 16. yüzyıla dayanmaktadır. Mançu İmparatoru Sheng Tsu Dönemi'nde işgal edilen Moğolistan'a, bölgenin önemli hanedanlarından Oryatların lideri Tsewang Rabdan'ın, Moğolistan Genel Valisi olarak atanması sonucunda Çin yönetimi, 1757 yılında önce Doğu Türkistan'ı, ertesi yıl da Tibet'i işgal etmişti (Demir 2015). İşte bu yıllardan itibaren Doğu Türkistan'a yapılan işgaller aralıksız devam etmiştir.

1757’de Doğu Türkistan’ın hemen hemen tamamını ele geçiren Çin-Mançu güçlerinin bölgede istikrarı bozarak bölge halkına aşırı derecede baskıcı bir politika gütmüş olduğu, insanlara zulüm ve işkenceler yaparak bir korku rejimi oluşturmaya çalıştığı, halkın bu baskıcı rejime dayanamayarak zaman zaman ayaklansa da işgallerin devam ettiği ifade edilmiştir (Avcı 2012). 1648-1759 yılları arasında Türkistan’a karşı düzenlenen Mançu saldırılarında, 1.200.000 Müslümanın hayatını kaybettiği ve 22.500 ailenin Çin’e zorunlu olarak göç ettirildiği bildirilmiştir (Hicazi 2010).

Türkistan’ın Çin’in kontrolüne geçmesi 1759 yılında Ming Hanedanı’na son veren Mançular tarafından kurulan ve çok etnisiteli bir toplumun nasıl yönetilmesi gerektiği konusunda bilinçli davranan Quing Hanedanı Dönemi’nde olmuştur ancak yine de merkezi iktidarla yerel halk arasında bugüne dek süren gerilimlerin temeli Quing döneminde atılmıştır (Bal 2014).

Eberhard, Mançu-Çin sülalesinin Türkistan’ı işgalindeki ana nedeni, “emniyet kordon” kavramıyla açıklar. Ona göre Çin, kuzey sınırlarının güvenliği için Moğolistan’ı, Moğolistan’ın güvenliği için Türkistan’ı, Türkistan sınırının güvenliği için de Tibet’i almalıydı (Körpe 2014, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-264-2014062511asya_bol1.pdf, 02 Eylül 2015’te erişildi). Aslında Çin Halk Cumhuriyeti’nin günümüzdeki politikalarının altında bu düşünce yatmaktadır. Yani Çin ezelden beri “emniyet kordon” kavramıyla anlatılan stratejiye göre hareket etmekte ve Doğu Türkistan’ı öncelikle bir güvenlik sorunu olarak ele almaktadır. Fakat son zamanlarda Çin bu güvenlik kavramını biraz daha geniş çapta ele almaktadır. Önceden daha çok sınır güvenliği şeklinde politikalar güden Çin günümüzde artık enerji güvenliği politikalarına yönelmektedir. Diğer açıdan da güvenlik politikası daha çok enerji politikasına dönüşmektedir. Doğu Türkistan sorunu ilk başta siyasi bir sorun olarak gündeme getirilmekteyse de artık daha çok enerji unsurlarını da içinde barındıran ekonomik bir sorun haline gelmiştir. Çin’in kendi toprak parçası olarak iddia ederek siyasi bir sorun olarak göstermeye çalıştığı Doğu Türkistan, Çin için ekonomik özelliklerinden faydalanılarak tüketim toplumu yapısına bir kaynak arama ihtiyacını giderdiği bir alan haline dönüşmüştür.

General Kao-Chi'nin, 1763 senesinde Çin İmparatoru'na gönderdiği resmi raporda, Doğu Türkistan'da 1.200.000 kişinin öldürüldüğünü, 300.000 kişinin Çin'in iç taraflarına sürgün edildiğini, 12.500 ailenin de göçe zorlandığını bildirmesi, 1760 senesinden sonra Doğu Türkistan'da fiili duruma hakim olan Çinlilerin büyük bir katliama girişerek Türkleri sindirme politikasına giriştiklerini göstermektedir. Ayrıca, öldürülen ve sürgün edilen Türklerden boşalan yerlere Çin'den getirilen 150.000 Çininin yerleştirildiği ve Türklerin elinden verimli toprakların zorla alınarak Çinlilere verildiği bildirilmiştir. Türklere ödeyemeyecekleri vergi yükü getirilmesi sonucu ödeyemeyenlerin elinden ticaretleri alınarak Çinlilere verilmiştir. Yine bu dönemde Doğu Türkistan'da Türklerin tarihlerini ve yüksek medeniyetini hatırlatan tarihi abide, Hükümet binası, kervansaray, çeşme, cami ve hamam gibi fiziki yapıların hepsinin yıkıldığı belirtilmiştir (Aybilgi 2013).

Merkez ile halk arasındaki gerilimin nedenlerinden biri olarak görülen vergilerin artırılması sonucu 1765'te Üçturpan şehrinde halk Hamidullah Bey'in önderliğinde isyan etmiş ve Çin kuvvetleriyle çatışma çıkmıştır. Çinliler bölgeye çok sayıda asker sevk ederek direnişçileri yenilgiye uğratmış ve Üçturpan halkı kadın çocuk demeden katledilmiş, katliamdan kurtulan 16.000 kişi ise Batı Türkistan'a iltica etmiştir. 1824'te Hocalar sülalesinden Cihangir Hoca'nın liderliğinde Kaşgar'da cihad ilan edilmiş, Yarkent, Hoten ve Aksu'da ayaklanmalar çıkmış ancak başarılı olunamamıştır. Cihangir Hoca esir düşüncedemir bir kafese konarak Pekin'e gönderilmiş ve burada öldürülmüştür. İsyan katılan 10.000 civarında çocuk ve kadın ise Çinli memurlara köle olarak dağıtılmıştır (Tuna 2012).

1828-1832 yılları arasında Çinlilerin bölgeye yönelik nüfus politikaları kapsamında 100 bin Uygur ailesi Fergana'ya 1881'de de 80 bin Uygur Kazakistan'a sürgün edilmiştir. Bununla beraber Doğu Türkistan'a Çinlileri yerleştirmeye de hız vermiştir (<http://www.vatanbir.org/dergi/26/cin-iskencesinde-dogu-turkistan>, 03 Ekim 2015'te erişildi).

Yakup Bey'in iktidara geldiği 1755 tarihinden 1865 yılına kadar olan 110 yıllık süre "Birinci Çin İstilasası" olarak anılmaktadır. Ancak bu dönemde çıkan isyanlar sonucu

işgalini tamamlayamayan Çin'e karşı Yakup Bey Türkistan'daki hocaların 500 yıllık soy ve nüfusuna son vermiştir (Karaca 2007). I. Çin istilas devri "isyanlar yüzyılı" olarak anılmaktadır. Bu dönemde, Büyük-Küçük Hocalar isyanı, Üçturfan isyanı, Ziyavd in Hoca isyanı, Yusuf Hoca isyanı, Yedi Hoca isyanı, Velihan Töre isyanı, Kuçar ve Döngenlerin isyanı gibi birçok isyan ortaya çıkmıştır (İkili 1995).

19. yüzyılın ikinci yarısı büyük Mançu İmparatorluğu için geniş imparatorluk toprakları üzerinde askeri kontrolün ve merkezi yönetimin toplumsal huzursuzluklar, ekonomik gerileme, nüfus patlaması, kıtlık, isyanlar ve Avrupalı imparatorluklarının sömürge arayışı gibi sebeplerle zayıfladığı bir dönem olmuştur. Doğu Türkistan'da da müstemleke idaresinin ağır vergileri ve ayrımcı politikalarından muzdarip olan halk, beş ayrı bölgede ayaklanmıştır. Yakup Han bu ülkelerle ticari anlaşmalar yaparak dostluk ilişkileri geliştirmeye çalışmış, Çin ile de silahlı mücadeleden mümkün olduğunca kaçınarak diplomatik ilişkiler kurmaya gayret göstermiştir (Tuna 2012).1863 yılında başlayan bu yeni direniş hareketlerinin öncekilerden farkı bazı şehirlerde değil, bütün bölgelerde aynı zamanda harekete geçilmiş olmasıydı. Bu hareketlerin bastırılmasında Yakup Bey'in iyi yönetiminin ve toparlayıcı özelliklerinin etkisi büyüktü (Gürgür 2009).

I. Çin istilas devrinde çıkan ayaklanmalar sonucu 1863 yılında Yakup Han başkanlığında kurulan "Doğu Türkistan İslam Devleti", Osmanlı, İngiltere ve Rusya tarafından resmen tanınmıştı. Ancak şu an Doğu Türkistan, uluslararası kamuoyunda tanınmamakta ve Çin'in boyunduruğu altında yaşamaktadır (IHH 2015).1863 yılında Doğu Türkistan'da bağımsızlığını ilan eden Yakup Bey, Kaşgarya Hanlığı'nı kurduktan sonraOsmanlı Devleti'ne biat ederek tabi olmuştur (Cengiz 2009). Yakup Bey'in bu davranışına ithafen, Sultan Abdülaziz de Doğu Türkistan'a bir askeri heyet ve bir miktar da silah göndermiştir. Osmanlı Devleti Padişahı adına hutbe okutmuş ve para bastırmıştır. Başta İngiltere ve Rusya tarafından tanınsa da İngiltere ve Rusya'nın Yakup Bey'in kontrol edilebilir bir insan olmadığımanlamaları da uzun sürmemiştir. Bunun sonucunda Doğu Türkistan'a yardımı kesmişler ve Çin'in işgallerine göz yummaya devam etmişlerdir (Çekici 2012).Nitekim İngiltere ve Rusya'nın sessiz kalması Çin'in işine yaramış veDoğu Türkistan Mançu işgalci devleti tarafından

1878’de ikinci kez işgal edilmişti. Bu tarihten sonra Çinliler Doğu Türkistan’da korkunç bir imha ve asimile hareketi başlatmıştır (Tümtürk ve diğerleri 2009).

İkinci büyük Çin işgali, İngiliz Bankalarının mali desteği ve Çarlık Rusya’sının büyük miktardaki silah yardımları ile Çinli General Zu Zang Tang’ın komutasındaki 150 bin kişilik Çin ordusunun saldırması sonucu gerçekleşmiştir (Can 2014). Çinliler, 2. Çin istilasına kadar Doğu Türkistan’da siyasi ve idari bir kurum kuramamalarına rağmen 1884 yılında 2. Çin istilasından sonra “yeni toprak” anlamına gelen “Şin cang” adını kullanarak Doğu Türkistan’ın Çin’in hâkimiyetinde olduğunu kanıtlamak istediler (İkili 1995). Ancak, Mançuların ikinci Çin istilasından sonra ise Çin, Doğu Türkistan politikasını kökünden değiştirdi. Burayı koloni haline getirmek yerine, doğrudan imparatorluğa bağlı bir eyalet yapmaya karar vererek mimari yapısını ve şehir adlarını değiştirmeye başladı ve genel valilik merkezini İli şehrinden Urumçi’ye nakletti. 1884’te Sincan ismini alarak eyalet haline gelen Doğu Türkistan’ın Rusya ile olan batı sınırı kesinlik kazandı. Tarihçi Jonathan Spence’e göre Doğu Türkistan önceden beri sömürülmüş bir alan olmakla beraber tamamen dış aktörlerin yerleştiği bir ülke değildi fakat büyük maliyet gerektiren 20.000 civarında Mançu ve Çin garnizon sınırı ile stratejikgüç bölgesi haline getirilmişti (Davis 2008).

20. yüzyıl boyunca Fransız İhtilali’nin fikirlerinden etkilenen Doğu Türkistan’da II. Çin istilasından sonra Çin İmparatorluğu’nu yıkan milliyetçiler, Çin topraklarında birliği sağlamak için çabalarlarken; kuzeyde Japon, güneyde komünist, güneybatıda Tibet, batıda ise Doğu Türkistan ayaklanmalarıyla uğraşmak durumundaydılar (Körpe 2014). Sinolog Dr. Wolfran Eberhard’a göre arşivlerde Mançur istila devrinin diğer isyanları hakkında oldukça fazla bilgi yer alırken Müslüman isyanları hakkında pek bilgi yer almamaktadır. Kansu’da nüfus 15 milyondan 1 milyona düşerken, Türkistan ihtilali on milyon insanın ölümüne neden olmuştur (Gürgür 2009).

İkinci Mançu istilasından 1911 yılına kadar devam etmiş ancak bu tarihten sonra Çin’de Mançu İmparatorluğu devrilerek Cumhuriyet kurulmuştur. İç kargaşalıktan faydalanarak bu dönemde etkili olmaya başlayan Bağımsız Çinli generaller Doğu Türkistan’ı kendi yönetimleri altına aldılar. Bunlar 22 yıl boyunca Cumhuriyet rejimine

muhalefet oldular ve darbeler hazırlayarak, birbirlerini öldürterek, işkence yöntemleri kullanarak hüküm sürdüler. Generallerin amacı, Doğu Türkistan halkına zulmetmek, onları sömürmek ve geri bir toplum oluşturmaktı. Bu yüzden, hiçbir Türk, idari mevkilere getirilmemiş, yetişkin aydınlar zulüm ve işkencelere maruz bırakılmamıştır (Doğu Türkistan Net 2012).

Uygurlara yönelik asimilasyon politikası uygulayan Çinliler, Doğu Türkistanlıları ezip sindirmek, kültürlerinden, dillerinden, dinlerinden uzaklaştırmak, Çince öğrenmeye zorlamak istiyorlardı. Aynı zamanda, bölgenin nüfus yapısını değiştirmek üzere buraya Çinliler yerleştiriliyor, ekonomik kaynaklar ve devlet imkânları bunlara tahsis ediliyor, Uygurlar ikinci sınıf vatandaş muamelesi görüyorlardı. Bağımsız Çinli generaller döneminin önceki dönemlerden tek farkı, Bölge Genel Valisi'nin bağımsız hareket ederek Uygurlara yönelik işkencelerin dozunu arttırmasıydı (Gürgür 2009).

1911 devriminden sonra diktacı bir yönetim altında olan Doğu Türkistan, Han Çinlileri, Çince konuşan Müslüman Huiler ve Türkçe konuşan Müslümanlardan oluşan silahlı ayaklanmalar ve sivil savaşlar deneyiminden geçti (Aktaş 2001). Bu dönemde önceki dönemlerden farklı olarak özellikle devletin baskıcı yönetimine karşı sadece Uygurlar değil Doğu Türkistan'da yaşayan bütün toplulukların bir başkaldırışı söz konusuydu. Bu zulümler sırasında Rus Gizli Polis Teşkilatı üst düzeyde katliamlarda görev almıştır. Sovyet Rusya ve Çin'in ortak harekâtı sonucu 500.000 masum Türk zindanlara atılmış, 200.000 Türk çeşitli işkencelerle öldürülmüş, 15.000 aile yok olmuştur, mal ve mülkleri müsadere edilmiştir (Aybilgi 2013).

1911'de Mançuların hâkimiyeti bittikten sonra Milliyetçi Çin Hükümeti'nin iktidara gelişiyle ayaklanmaları bastırmak amacıyla Yang Tseng-hsin 1912'de Doğu Türkistan'a askeri ve sivil vali olarak atandı. Bu dönemde Batı Türkistan'ı işgal eden Çarlık Rusya'sının Doğu Türkistan'ı da işgal edeceği tehdidi ve Batı Türkistan'da "Ceditçilik" hareketi ile Türk milliyetçiliği ve Turancılık fikirlerinin gittikçe yayılması korkusu vardı (Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Kulübü, 1997, 01 Aralık 2015'te erişildi). Rusya tarihten günümüze kadar Doğu Türkistan'ı çoğu zaman Çin'e

karşı bir koz olarak kullanmaktadır. Çin için Doğu Türkistan üzerinde hep bir Rus tehdidi var olmuştur. Bu tehdit önceden Rusya'nın Doğu Türkistan'ı işgal etmesiyeen günümüzde ise Rusya'nın Doğu Türkistan'daki aşırı grupları harekete geçirmek istemesi şeklinde kendini göstermektedir. Ayrıca, Rusya'da ortaya çıkan 1917 Devriminin etkisi kısa süre sonra Çin'e ulaştıktan sonra 1921'de Mao önderliğinde Çin Birinci Ulusal Kongre'si düzenlenmiş ve Çin Komünist Partisi kurulmuştur. Yani Rusya'da meydana gelen fikir akımları Çin'i etkileyebilmektedir. Bu yüzden İkinci Dünya Savaşı'na kadar Çin, sürekli olarak ideolojik ve ekonomik kaynaklı iç sorunlarla boğuşmuştur (Aslan 2014).

Ayrıca, Bolşevik ihtilalinden sonra da Sovyet rejimine karşı 1920'lerde başlatılan Türk Milliyetçiliği hareketi olarak ortaya çıkan Basmacı Hareketinin bir uyanışa yol açacağından dolayı Yang, tüm bu etkenlerin etkisi altında kalınca 1912'den 1928'de öldürülmesine kadar bölgenin özelliklerinden faydalanarak Doğu Türkistan'ı Çin'in diğer kısımlarından ve dünyadan izole ederek yönetmiştir. Yang, dış politikada Rusları idare etmeye çalışırken İngilizler'i yanına alarak Rusya'yı dengelemeye çalışıyordu. 1925'ten itibaren Rus hâkimiyetinin ortaya çıkmasıyla Yang, bölgede çok geniş bir polis teşkilatı kurdu, şiddet kullanarak halkı sindirmiştir (Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Kulübü, 1997, 01 Aralık 2015'te erişildi).

20. yüzyıl Uygurların Han Çinlilerinin egemenliğine karşı koydukları ve düzenli ve sürekli bir biçimde sömürgecilik hareketinin arttığı, Çin'in içeride milliyetçilere karşı sürdürdüğü mücadelelerin en çetin olduğu dönemdir. Bu dönemde, Komünist rejim, asimile olmayı reddeden Müslümanların fiziksel olarak imhasına yönelmiş ve katledilen Müslüman sayısında artış olmuştur (Avcı 2012).

Şubat 1931'de, şiddet ve baskı içerikli politikaların uygulanmasına dayanamayan Doğu Türkistanlılar merkez Çin'den ayrı bir imparator olmak istemiş ve Kumul şehrinde ayaklanmalar çıkarmaya başlamışlardır (Tüysüzoğlu 2014). 1931'de ise Hami'de Türkler ayaklanınca Çinli genel vali Çin-Şu-Yen isyancılarla başa çıkamamış ve Sovyetlerden yardım istemek zorunda kalmıştır (Bal 2014).

Kasım 1931’de Çin Komünist Partisi’nin I. Ulusal Sovyet Temsilciler Toplantısı Hazırlık Komisyonu’nda onaylanan “Çin Sovyet Cumhuriyeti Anayasa Taslağı”nda milletlerin kendi kaderini tayin etme haklarının kesin olarak tanınacağı ve uygulanacağı; Moğol, Uygur, Tibet gibi milletlerin devletten ayrılma haklarının tanınacağı; bu milletlerin Çin Sovyet federasyonuna katılma veya bağımsızlıklarını ilan etmede tamamen özgür olacakları ifade edilmiştir (İnayet vd . 2010).

Doğu Türkistan’daki Çin otoritesi, 1932 yılında, Uygur Müslümanlarının başkaldırısı sonucu yıkılmıştı. Abdullah Buğra, Nur Ahmetcan Buğra ve Muhammed Emin Buğra, “Ulusal Devrim Komitesi’ni (Hoten İslam Hükümeti)” kurarak Yeni Hisar’dan Hoten’a kadar olan bölgede yönetimini ele geçirmişlerdi (Warikoo 2015). Doğu Türkistan’daki isyancılar 1933 Ekim’de bağımsızlıklarını bildirmişler ve Doğu Türkistan İslami Cumhuriyetleri’ni kurmuşlardı (Bhattacharji 2008). Hükümetin Cumhurbaşkanı Hoca Niyaz Hacı ve başkenti Kaşgar oldu. Doğu Türkistan’da ikinci defa milli ve bağımsız bir devletin kurulması Çin ve Sovyetleri endişelendirerek ortak hareket etmelerine neden oldu. Kaşgar’da ilan edilen devletin ne askeri bir gücü, ne de idari yapılanması varolduğundan direnmenin imkânsız olduğunu ve mevcut kazanımları da tehlikeye sokacağını gören Hoca Niyaz, Sovyetlerin teklifini kabul ederek, Kaşgar’dan ayrılmayı, Doğu Türkistan Eyalet Hükümeti Başkan Yardımcılığı görevine gelmeyi kabul etti. Ruslar Doğu Türkistan’daki askeri güçlerini takviye ederek, bölgeyi tümüyle kontrollerine aldıktan kısa bir süre sonra Hacı Niyaz Bey başta olmak üzere, Doğu Türkistan liderlerinin tamamı ve on binlerce insan tutuklandı ve daha sonra tamamı kurşuna dizilerek öldürüldü (Gürgür 2009).

1933-1944 yılları arasında bölge Rus etkisi altında olduğu için Rus Kızıl Ordusu ve istihbarat teşkilatlarına bağlı ajanların Doğu Türkistan şehirlerine akın ettiği, binlerce Rus’un ve Rus yanlısı komünist Çinlilerin hükümet daireleri, sağlık kuruluşları, basın yayın ve eğitim kurumları gibi günlük yaşamın her alanına nüfuz ettiği bir süreç yaşanmıştı (Tuna 2012).

Rus İşgal Dönemi’nde, Çinliler, Urumçi’de bulunan Beyaz Rus askerleri ve Müslüman Çinliler olmak üzere üç grup vardı. Rus ve Çinli gruplar Türkleri sindirmek

için çeşitli işkenceler uygulamaya başladılar. 125 çeşit işkence ve 28 çeşit öldürme usulü geliştirdiler. Örneğin; Başı ve ayakları ayrı ayrı iki vasıtaya bağlayarak, her iki vasıtayı aksi yönler hareket ettirmek, vücutta bir delik açıp buraya düğümlü bir ip sokarak iki gün beklettikten sonra, yaranın içine ipi testere gibi sürterek işkence yapmak, maden ocaklarında zehirli gazla öldürtmek gibi işkence yöntemleri vardı. Doğu Türkistan'daki Rus işgali 1944'e kadar sürmüştü (Doğu Türkistan Net 2012).

II. Dünya Savaşı başlarken Alman orduları Sovyet hatlarını aşarak kuzeyden ve güneyden Rusya içlerine doğru hızla ilerliyorlardı. Stalingrad'a kadar süren bu ilerleyiş karşısında Sovyetler Birliği gitgide zayıflamıştı. Bunu fırsat bilen Doğu Türkistan'ın Çinli genel valisi 1943 yılı başlarında Rusların bulundukları bütün idari kademeleri boşaltıp bölgede çalışan tüm elemanlarıyla birlikte burayı terketmelerini istedi. Rusları Doğu Türkistan'dan temizledikten sonra Milliyetçi Çin Hükümeti birlikleri burayı kolayca işgal etti ve yeniden asimilasyon politikalarına hız verdi (Gürgür 2009). 1944 yılına gelindiğinde bu asimilasyon politikalarına dayanamayan ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki karmaşık ortamı fırsat bilen Uygurlar bir kez daha ayaklanmışlardı (Cengiz 2009). Böylece, 1944'te ikinci kez Doğu Türkistan Cumhuriyeti kurulmuştu (Bhattacharji 2008). Böylece, Doğu Türkistan Cumhuriyeti 1944'ten 1946'ya kadar kuzeybatı bölgesine hakim olmuştur (Aktaş 2001).

Soğuk Savaş öncesi dönemde, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Avrupa Devletleri'nin Asya'daki etkisi yavaş yavaş kaybolmaya başlamış ve bunun yerine ABD ve Rusya bölgede yeni güç merkezleri olarak ortaya çıkarak bölgede uluslararası rekabet ortamı oluşturmaya başlamışlardır. (Sander 1994). Bu dönemde, Japonya, ABD'nin Pasifik üstünlüğünü simgeleyen Pearl Harbour deniz ve hava üssüne saldırarak ABD'yi bölgeye sokmamaya çalışsa da uzun vadede bunu başaramadı. Dolayısıyla, Asya'daki bu ortam Asya'nın kalbi olarak bilinen Doğu Türkistan'da daha etkili olmuştur. Ancak, bu dönemde Sovyet Rusya'nın sömürüsü altında olan Doğu Türkistan'da ABD bölgeye girmenin yollarını aramaktaydı. Bu kargaşa ortamından yararlanan Sovyet Rusya ve Çin'de Doğu Türkistan'daki sömürge politikalarına hız vermeye başlamışlardı.

Doğu Türkistan'ın tarihinin, Türk tarihinin başlangıcı içinde dikkate alınmasıyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. İslamiyeti kabul ederek, Müslümanlığın Orta Asya ve Uzakdoğu'daki bayraktarlığını yürüttüğü belirtilen Karahanlı Devleti'nin yıkılmasıyla beraber, zengin doğal kaynaklara sahip olan Doğu Türkistan, bu tarihten itibaren Çinlilerin tehdidi ve saldırısına muhatap olmuştur. Özetlemek gerekirse; Doğu Türkistan birçok Türk Devlet, Hanlık ve Beylikleri'ne ev sahipliği yapmıştır. İskitler'e, Hunlar'a, Göktürkler'e, Kutluklar'a, Karluklar'a, Cengiz İmparatorluğu'na ev sahipliği yapan Doğu Türkistan'da 744-840 yıllarında Uygur Devletleri kurulmuştur. Daha sonra Karahanlılar'a ve Seyidiye Hanlığı'na merkezlik eden Doğu Türkistan bölgesinin huzuru 1759 yılında Çin-Mançu Hanedanı'nın işgali ile son bulmuş ve bu tarihten itibaren günümüze kadar süre gelen üzücü olaylara sahne olmuştur. 1759 yılından günümüze 200'den fazla silahlı ayaklanma olmuş ve bu dönemlerde Doğu Türkistan halkının üç defa bağımsızlık ve özgürlüklerine kavuştukları söylenebilir (Cengiz 2009).

1.2. Soğuk Savaş Dönemi Doğu Türkistan Tarihi

Soğuk Savaş Dönemi artık ABD ve Sovyetler Birliği'nin uluslararası sistemin yapısını değiştirecek nitelikte güç sahibi oldukları bir dönemdir. Bu iki güç Asya'da hakim konuma gelebilmek için çatışma ortamı oluşturmuşlardır.

Sovyetler Birliği, Eylül 1945 tarihinden itibaren Doğu Türkistan Cumhuriyeti Hükümeti'nin Çin Milliyetçi Hükümeti ile barış müzarekesi yapması için girişimlerde bulunmuştu. Nitekim Ahmetcan Kasımi Başkanlığı'ndaki Doğu Türkistan Cumhuriyeti Hükümeti vekilleri Çin Hükümeti vekilleriyle Urumçi'de 9 ay müzakere yürüttükten sonra Haziran 1946 tarihinde 11 maddeli barış anlaşmasını imzaladı. Bu anlaşma, Doğu Türkistan topraklarının tamamen kurtuluşunun ve bağımsız Doğu Türkistan Cumhuriyeti Devleti'nin dünya devletleri tarafından tanınmasının önlenmesi ve Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin ortadan kaldırılması için barış adı altında kurulan bir tuzaktı (Kaşgarlı 2012). Kâğıt üzerinde toplumların eşitliğine dayanan ancak fiiliyatta Uygurların Hanlara karşı ikincil konuma düşmesini amaçlayan ve günümüzde de sürmekte olan idari yapının temelleri bu dönemde atılmıştır (Dönmez 2012). Milliyetçi

Çin Hükümeti (Gomindang) 1947 yılında Çin Komünistlerine karşı iç savaşta üstünlük kazandıktan sonra kendi kontrolündeki bölgelerde 11 maddelik anlaşmayı fiilen yırtıp atarak tamamen ortadan kaldırdı. Ahmetcan Kasımi başkanlığındaki Doğu Türkistan Hükümeti temsilcileri Rusya ve Çinlilerin kurduğu “Karma Hükümet”ten ayrılarak Ağustos 1947’de Urumçi’yi terkedip Doğu Türkistan Cumhuriyeti’nin merkezi Gulca’ya geri döndü ve neticede Urumçi’de 11 maddeli anlaşma gereği kurulan Karma Hükümet fonksiyonunu kaybetti (Kaşgarlı 2012). 1949 yılına gelindiğinde, Çin’de iktidarı ele geçiren komünist Çin birlikleri Doğu Türkistan’ı işgal etti ve 30 milyon insanı, 60 yıl kendi topraklarında esaret altında yaşattı (Cengiz 2009).

Çin Hükümeti ile yapılan barış anlaşması çerçevesinde Uygurların da içinde yer aldıkları ortak bir yönetim yapısı kurulduktan sonra 1947 yılının Mayıs ayında öğrenimini Türkiye’de yapan Dr. Mesut Sabri Baykuzu, Doğu Türkistan Eyalet Başkanı oldu. Yeni hükümet vakit kaybetmeden Doğu Türkistan Türkleri’nin kültürel, sosyal ve ekonomik çıkarlarına hizmet etmek amacıyla girişimlerde bulundu. Bu durum hem bölgeyi kontrolleri altında tutmaya çalışan Rusların, hem de milliyetçi Çin Hükümeti’nin tepkisine neden oldu. İki taraf arasında yapılan işbirliği sonunda Dr. Mesut Sabri görevden alınarak yerine Sovyetlerin desteğiyle Burhan Şehidi getirildi. O sırada Çin’de rejim değişmiş, Mao Tse Tung yönetimindeki komünistler iktidara gelmiş, 1949 yılında bölgenin hemen hemen tamamını ele geçirmişlerdi (Gürgür 2009). Milliyetçilere karşı üç yıl süren savaşın sonucunda, 1 Ekim 1949’da, Mao Zedong Pekin’in Tiananmen Meydanı’nda bir bildiri okuyarak Çin Halk Cumhuriyeti’ni resmen ilan etmiştir (Tuna 2012). Çin Halk Cumhuriyeti’nin temel amacı demokratik bir devrimle Han Çinlilerinin egemenliğinde homojen bir proletarya kültürü ortaya çıkartmaktı (Bilgin 2009).

Doğu Türkistan’ın Çin Komünistleri tarafından 1949 yılında işgal edilmesinden sonra baskı ve zulümlere dayanamayan binlerce insan başka ülkelere göç etmeye başlamışlardı (Cengiz 2009). İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra gibi birçok Türkistanlı lider, mücadeleyi dışarıda sürdürmek, meseleyi dünyaya duyurmak amacıyla ülkeyi terk etmeye karar verip Tibet üzerinden Himalayalar’ı aşarak önce Hindistan’a, daha sonra Türkiye’ye intikal ettiler (Gürgür 2009). Ekim 1949’da Komünist Çin

Kuvvetleri'nin Doğu Türkistan'ı istilası ile başlayan baskı ve terör rejimi, şiddetini arttırarak devam edince, Sovyet Rusya'nın yardımıyla bugünkü sömürge durumuna dönüştürülmüştür (Can 2014).

Çin- Sovyet sömürge politikası, 16 Aralık 1949 tarihinde Mao ve Stalin arasında Moskova'da Çin ekonomisinin savaş öncesi düzeye gelmesi ve ülke genelinde istikrar sağlanması için yapılan beş yıllık barış anlaşmasıyla hız kazanmıştır. Bu politika bağlamında, iki lider Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki yabancı şirketlerin takip edilmesi ve ülkede değerli maden çıkarma çalışmalarına hız verilmesi konularında da ortak karar almışlardır. Ülkede bir yandan ekonomi, sanayi ve enerji kaynaklarının işlenmesi bakımından Sovyetler Birliği ile işbirliği yoluna gidilirken, diğer taraftan 1 Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulması ile Orta Asya'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzeybatısında otonom bir bölge olan Doğu Türkistan Özerk Bölgesi ile modern iletişim ve ulaşım altyapıları inşa edilmiştir. Stalin'in ölümünün ardından Sovyetler Birliği, Kruşçev döneminde de ÇHC ile doğal kaynakların işlenmesi konusunda ortaklıklarının devam edeceğini ve bunun da Çin ile Sovyet arasındaki anlaşmazlıkları azaltabileceğini dile getirmiştir (Özcan 2014).

13- 20 Kasım 1949 tarihlerinde Doğu Türkistan'ın fiilen işgalinden sonra ilk iş Pantürkist, Panislamist, Aşırı milliyetçi unsurları ağa, eşkıya, zorba ve burjuva gibi çeşitli bahanelerle tasfiye etmektir. Bu tasfiye sırasında kitleler halinde 600.000'in üzerinde Türkistanlı zindanlara atıldı, hemen hemen tamamına yakını öldürüldü, yüzbinlerce Türk mecburi iş kamplarında ölüme terk edildi (Karaca 2007). Çin'in Doğu Türkistan'ı işgal ettiği 1949 senesinden 1953 senesine kadar geçen dört sene zarfında kitleler halinde öldürülen Doğu Türkistanlıların sayısının bir milyona yakın olduğu ileri sürülmüştür (Aybilgi, 2013). Doğu Türkistan'da 1953 yılında Çin Halk Cumhuriyeti'ne karşı büyük çapta bir ayaklanma olmuş ve ayaklanmaya katılan 250.000'den fazla kişi "devrim aleyhtarı unsurları yok etmek" sloganı ile çeşitli işkencelerle öldürülmüş ve binlercesi de ana yurtlarından kopararak Kazakistan'a göç etmeye zorlanmıştır. Yine aynı şekilde, 1969'da Ahunoğlu Mecit liderliğinde bir teşkilatın ayaklanma çıkaracağı yönünde alınan bir duyum neticesinde teşkilat üyeleri idam edilecekti (Tecer 2014). Çin Komünistleri ürünlerin, hayvanların ve toprağın izinsiz satılmasını yasakladı. Halkın

günlük kazancı, insanların elinden zorla alınarak bankaya yatırıldı. Her şahıs, üç günde bir polis merkezlerine giderek başından geçen olayları anlatmak zorundaydı. İzinsiz olarak bir köyden bir şehre veya başka bir köye taşınmak yasaktı. İnsanlar birbirini ziyaret etmeye giderken dahi polisler malumat vermek zorundaydı. İki kişinin bir araya gelmesi komünizm karşıtı hareket üç kişinin bir araya gelmesi ise isyana hazırlık olarak görüldü. İnsanların özel hayatlarının yansımaları ve iletişim aracı olan mektuplar ise memurlar tarafından okunduktan sonra tehlikeli bir emare yoksa gönderiliyordu (<http://dogu-turkistan.net/2012/12/26/dogu-turkistan-tarihi-hunlardan-gunumuzu/>, 20 Mart 2015'te erişildi).

Doğu Türkistan, 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlansa da 1 Ekim 1955'te eyalet statüsünden çıkarılarak Moğol, Kırgız, Kazak ve Hui alt idari birimleriyle birlikte özerk bölge ilan edilmiştir. İsmi de “Sincan Uygur Özerk Bölgesi” olarak değiştirilmiş ve Bölge Hükümetinin Başkanlığı'na Uygur Seyfeddin Azizi getirilmiştir. Bununla birlikte özerklik statüsü verilmesine rağmen asıl yönetim ve güç Komünist Parti'nin Doğu Türkistan Genel Sekreteri Han asıllı Wang Zhen'in inisiyatifinde olmuştur (Tuna 2012). Çin'in Doğu Türkistan ekonomisini güçlendirmek istemesi sonucunda 1956 yılında Çu Enlay'ın öncülüğünde muhalifler ekonomik gelişmenin fazla hızlı olduğunu savunmuşlardı. 1957 yılında “Komünist Çin'in Büyük Ekonomik İlerleyişinin” (Great Leap Forward) yayılması ile otonom bölgeye yönelik işbirliği politikasından uzaklaşmış ve Tibet ile Doğu Türkistan'da şiddetli çatışmalar yaşanmıştır (Özcan 2014).

1950'lere kadar Rusların desteğini almadan Doğu Türkistan'ı idaresi altında tutamayan Çinliler, iki bin yıllık tarihi boyunca Doğu Türkistan'ı kısmen de olsa yaklaşık olarak 425 yıl idare etmiştir. Çinliler ilk defa 1958'de Çin-Sovyet anlaşmazlığından sonra bölgeyi fiilen kendi hakimiyeti altına alabileceklerdi. 1958'de Doğu Türkistan'da eğitim kurumlarında Çince zorunlu dil olmuş ve Çin alfabesine yönelik bir düzenleme veya değişiklik olmamasına rağmen Uygur alfabesi otuz yıl boyunca dört defa değiştirilmiştir aynı zamanda Türk eğitimcilerin işlerine de son verilmiştir. (Tdtkb 2015).

1958’de Çin’i tarım toplumundan endüstrileşmiş bir topluma dönüştürmek için “Büyük Atılım programı” uygulanmıştır. Bu programla birlikte halk komünleri şeklinde organize edilen Çin toplumunun toprağı, hayvanları, barınakları, tarım aletleridahil hemen hemen her şey kamulaştırılmış, “tarım askeri” haline getirilen 500 milyon köylü hem tarım hem demir-çelik üretme birimlerini içeren 26.000 komüne yerleştirilmiştir. 1961’de en az 20, bazı kaynaklara göre 30 milyon kişinin ölümüne neden olarak başarısızlıkla sonuçlananbu programla birlikte büyük bir kıtlık yaşandı ve Çin’in bütünü ile birlikte Doğu Türkistan da büyük zarar gördü (Tuna 2012).

1958 yılından sonra Büyük atılımla birlikte yeni anlayışlar da benimsendi. Buna göre, farklılıklar Çin Halk Cumhuriyeti’nin kalkınmasına ve toplumsal alanda reformlar yapmasına engel olduğu için “tektipleştirme politikası” uygulanması gerekiyordu. Bunun ilk aşaması da Han Çinlilerinin azınlıkların yoğun olarak yaşadığı yerlere göç ettirilmesi idi. Ancak, kendi kültürleri, dilleri, dinlerinin Çin nüfusu içerisinde kaybolacağını düşünen azınlıklar tarafından bu durum tepkiyle karşılandı ve “azınlık milliyetçiliğini” körükledi (Bilgin 2009).

1958 yılında Mao Zedung iktidarında yaşanan devrim çerçevesinde bir araya gelen Halk Komünleri Hareketi, Uygurların direnişine yol açmıştır. 1962 yılında Doğu Türkistan’da yer alan Gobi’den çoğunluğu Kazak ve Uygurlardan oluşan halk Sovyet topraklarına geçirilmiştir. 1960’larda Kazak nüfusunun 500.000, Han nüfusunun ise 2,6 milyon olduğu Uygur nüfusunun ise tam olarak bilinmediği belirtilmiştir (Özcan 2014). 1962 yılında, Uygur ve Kazakların Sovyetler Birliği’ne yaptığı göçten sonra Doğu Türkistan sınırları dış dünyadan izole edilmiştir (Dönmez 2012). 1958 ile 1961 yılları arasında sürekli devam eden terör politikası sonucunda İli Bölgesi’nden Sovyetler Birliği’ne göç eden Kazaklar ve Uygurlar 1959 yılında Çin ile Sovyetler Birliği’nin arasının açılmış olması neticesinde geri iade edilmekten kurtulmuş oldular (Bal 2014).

1963 yılında Sovyetlerin yasadışı sınırı geçen göçmenleri ikna çabaları ertesinde 500 kadar göçmen Çin’e geri dönmeyi kabul etmiştir. Daha sonra, Çin Halk Cumhuriyeti, sınırda on binlerce Çin yurttaşının kaçmasına yol açan Sovyetler Birliği’ni bölücü faaliyette bulunmakla suçlamış ve bu durumu “hoş olmayan bir olay” olarak

nitelendirmiştir. Sovyetler Birliği'ne göre 1962 yılında nükleer denemelerin özellikle Doğu Türkistan Bölgesi'nde yapılması Çin Halk Cumhuriyeti'nin Uygurlara yönelik uyguladığı bir etnik temizlik örneğidir. Diğer taraftan ise 1962 yılında yaşanan sınır ihlaline, 1958 yılında Mao Zedong döneminde başlayan Halk Komünleri Hareketi ve Çin'in Doğu Türkistan'daki Sovyet etkisini sınırlamak amacıyla gerçekleştirdiği girişimlerin neden olduğu düşünülmüştür. Ayrıca, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Kazakları göçe zorlamasının sebebinin de Doğu Türkistan'daki Sovyet etkisini azaltmak için olduğu ifade edilmiştir. ÇHC, 1962 yılında patlak veren Çin-Sovyet sınır anlaşmazlığının başlangıcından, Kültür Devrimi'nin sonlandığı 1966 yılına kadar Doğu Türkistan'a yerleşen Uygur ve Kazaklara karşı giderek daha ılımlı bir politika sergilemiştir. Aynı zamanda dış politika bağlamında da Kazak nüfusunun yoğun olduğu zirai ve endüstriyel alanlarda da hızlı bir gelişim planlanmıştır (Özcan 2014).

1960'larda teknolojik ve ekonomik gelişmeler sonucunda ortaya çıkan ideolojiler, devlet dışındaki aktörlerin de uluslararası sisteme dahil olmasıyla devletlerin bağımsızlığı tehlikeye düşürmüştü ve devletler dış politikalarında daha işbirlikçi olmaya başlamıştır (Onulduran 1982, <http://kitaplar.ankara.edu.tr/dosyalar/pdf/069.pdf>, 26 Aralık 2015'te erişildi). Nitekim 1964 yılı sonrasında ideolojik açıdan ne olursa olsun Sovyetler Birliği Komünist Partisi, Çin ile devlet ilişkilerinin etkilenmeyeceğini ve kültürel bağları düzeltmek, geliştirmek ve iki devletin dış politikalarını koordine etmek için somut öneriler getirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Özcan 2014).

1965 yılına gelindiğinde “Büyük Atılım” projesinin fiyasko olduğunun anlaşılması sonucunda devrimcilerin pasifleştirilememesi, toplumsal dönüşümün hızlandırılması, tektipleştirilmiş proletarya bir halkın inşa edilmesi için “Kültür Devrimi” başlatıldı. Kültür Devrimi gençler öncülüğünde Konfüçyüsçülükle hantallaşan Çin toplum yapısının kökten bir değişime uğraması için yapılmaktaydı. Bu amaç uğruna çoğunluğunu Hanlı gençlerin oluşturduğu “Kızıl Muhafızlar” adlı bir birlik kuruldu ve bunlar ülkenin her yerine dağılarak eski adetleri, alışkanlıkları, fikirleri, kültürleri yıkmaya çalıştılar. Kültür Devrimi ile azınlıkların ve bölgelerin farklılıkları reddedildi, azınlıklarla ilgili faaliyetler yürüten ulusal komisyonlar, enstitüler ve okullar kapatıldı. Azınlıkların sahip olduğu ayrıcalıklar kaldırılarak Anayasa'nın azınlıklara dair paragrafı

çıkarıldı. “Homojen proleter kültürü”nün oluşturulması kılık-kıyafet, dil, din gibi kültürel geleneklerin günlük yaşama yansması engellenerek pek çok yerde dinsel gereklerin yerine getirilmesi yasaklandı ve ibadethaneler zarar gördü. Bir ulusun en önemli mirasını oluşturan öğelerden olan tarihi mekânlar, sanat eserleri, heykeller tahrip edildi (Bilgin 2009).

Mao’nun, ülkeye “yeni bir sosyalist dinamizm kazandırmak” için uyguladığı kültür devrimiyle Uygurların geleneksel başlıkları olan “doppa”nın kullanılması yasaklanmış, Müslüman liderler, âlimler, din adamlarına saldırılar düzenlenmiş ve Müslümanların sakalları kesilmeye zorlanmıştır. Camiler, ibadethaneler, türbeler, mezarlar gibi tarihi, dini, kültürel değeri bulunan yapıların çoğu kapatılmış, tahrip edilmiş veya yıkılmış, geri kalanı da depo, ahır gibi amaçlar için kullanılmıştır. Kültür Devrimi’nin başlangıcından itibaren 10 sene boyunca, Doğu Türkistan’da eğitim kurumları kapalı tutulmuş, üniversiteler çalışamaz hale gelmiş, entelektüeller “arınmaları” için çalışma kamplarına gönderilmiştir (Tuna 2012). 1966 yılında Doğu Türkistan’daki direnişler esnasında binlerce Türk’ün katledildiğini öne süren Endonezya İbrazi gazetesinin haberine göre Doğu Türkistan’da 75.000 Müslüman şehit edilmiştir (Aybilgi 2013). Kültür Devrimi, 1976’da Mao’nun ölümüne kadar etkisini sürdürmesine rağmen hedefine ulaşamamıştır (Bilgin 2009).

1969 yılından itibaren Kültür devrimiyle gözardı edilen azınlıkların “Çin-Sovyet sınır anlaşmazlığı” kapsamında bölgesel güvenliğin sağlanmasındaki rolünden dolayı desteğine ihtiyaç duyuldu (Waltz and Quester 1982). Çin Halk Cumhuriyeti, Çin-Sovyet sınır anlaşmazlığının çözüme kavuşturulması için Çin ile Rusya arasındaki sınır olan Ussuri Havzası’ndan ve SSCB egemenliği altındaki Kazakistan ile Kırgızistan’dan toprak talep etmiştir. SSCB’nin ÇHC’nin bu toprak talebi çözümünü reddetmesi üzerine, 11 Eylül 1969 tarihinde yaptıkları görüşme sonuçsuz kalmıştır. 1979 yılında ÇHC, Sovyetler Birliği’ne ilişkilerinin normale dönmesi için tekrardan şartlarını sunmuştur ve Doğu Türkistan sınırındaki Sovyet askeri birliklerinin sayısının azaltılmasını istemiştir. Ancak, bir türlü uzlaşamayan bu sorundan dolayı Çin Komünist Partisi’nin Sovyetler Birliği ile ilişkileri daha da gerilmiş ve Doğu Türkistan

ile ilişkileri düzeltilmeye çalışılması üzerine Çin Komünist Partisi ile hükümet organlarında temsil edilen etnik gurupların sayısı arttırılmıştır (Özcan 2014).

9 Eylül 1976'da Mao'nun ölümünden sonra başa geçen Deng Şaoping, ekonomik reform ve kalkınma öncelikli bir politika güderek Kültür devriminde ortaya çıkan olumsuzlukları gidermeye çalıştı ve uzun zamandan beri izole edilmiş ülkesini tarım, sanayi, teknoloji gibi alanlarda modernleştirerek dışarıya açılmasını sağladı (Bilgin 2009, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=512>, 30 Aralık 2015'te erişildi). 1978'de Deng Xiaoping liderliğinde başlatılan ve dünyada bir komünist parti tarafından başlatılan ilk ve tek kapitalleşme süreci olan reformlarla birlikte Mao döneminin eşitlikçi ekonomi politikaları son bulmuştur (Arıbaş 2014). Yeni yönetim artık Çin'de "önce ekonomi" sloganıyla Batılılaşma çabasındaydı (Aslan 2014). Yani 1978'den itibaren Çin Komünist Partisinin amacı "sınıf mücadelesi" değil, "ekonomik kalkınma" temelli politikalar (Gökgöz 2013). Bundan dolayı, 1980 yılında ÇHC, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu'na katılmıştır. ÇHC'nin modernizasyon sürecinde kurumsallaşmaya duyulan ihtiyaç artınca çeşitli hukuk kurallarının oluşturulması gündeme gelmiştir (Özcan 2014).

Çin'in 1980'lerden beri uyguladığı reformlara "Çin özgünlüğünde sosyalizm" denmektedir. İki aşamada gerçekleştirilen reformun ilk ayağı tarım sektöründen başlatılmış ve küçük çaplı özelleştirmeler gerçekleştirilmiş; bunun yanında serbest girişimciliğin önünü açan yasalar çıkarılmıştır. Yabancı yatırımların da serbest bırakıldığı ilk aşamadan sonra 1980'li yılların sonlarına doğru başlayan reformların ikinci ayağında devletin sahip olduğu büyük sanayi kuruluşlarından bazıları özelleştirilmiş ve diğer bazı sanayi sektörlerinde de dışarıdan tedarik sistemi uygulanmıştır (Aslan 2014). Yani kısacası, ilk aşamada alınan kararlarla Çin, kaynak dağılımında etkinliği piyasa koşullarında artırarak ve teşvikler vererek liberal ekonomiyi uygulamak istemiştir. İkinci aşamada ise sosyalist piyasa ekonomisi geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu aşamaların gerçekleştirilmesi için liberal sistemi destekleyen yeni kurumlar oluşturulmuş, devlete ait kuruluşlar özelleştirilerek yeniden yapılandırılmıştır (Müslüme 2015)

Mao'nun ölümüyle başlayıp 1980'li yıllara kadar devam eden reformlarla birlikte azınlık bölgelerine yönelik uygulanan ayrıcalıklar arttırılarak azınlıkların korunmasına yönelik politikalara yer verildi. 1982 anayasasında milliyetlerin eşitliği, dillerini ve geleneklerini koruma hak ve özgürlükleri kabul edildi. Özerk bölgelerin yetkileri genişletildi. Çünkü azınlıklar ayrılıkçı hareketlere dönüşmediği sürece merkezi hükümet için bir tehlike arz etmiyordu (Bilgin 2009). Ancak, Doğu Türkistan, Tibet, Yunnan, Ningxia ve İç Moğolistan gibi sınır bölgelerinde “Terörizm, ayrılıkçılık ve kökten dincilikle savaş” muhteşem üçlüsünü her fırsatta vurgulayan Çin, ulusal toprak bütünlüğünü savunmuştur (Tuna 2012).

1984'te ekonomik reformlar uygulanarak mülkiyet yapısında değişikliğe gidildi, fiyat reformu uygulandı ve piyasa sistemi geliştirildi. Bunların amacı ise, planlama, kamu maliyesi ve bankacılık sistemlerinde makro-ekonomik yönetimin işlevsel hale getirilmesiydi (Sandıklı 2009). Doğu Türkistan'da reformların uygulanmasından rahatsızlık duyan toplumun Çin yönetimine karşı olan hoşnutsuzluğu Nisan 1980'inde Aksu'da, 31 Ekim 1981'de Kaşgar'da çıkan çatışmalarda ve 1985'te Kaşgar, Urumçi ve hatta Pekin gibi şehirlerde yapılan ayaklanmalarda kendini göstermesine rağmen sonuçları hep hüsrana olmuştur (Avcı 2012). Örneğin, 1984 yılında yazılan bir ÇKP raporuna göre Ocak 1984'te Pekin Üniversitesi öğrencileri, Deng'in modernizasyon içeren reformlarının demokrasiden yoksun olduğunu protesto etmek için Tiananmen meydanında toplanmış ve çoğu da hapis cezasına çarptırılmıştır (Özcan 2014). Haziran 1988'de Urumçi'de Türk Üniversite öğrencilerinin başlattığı hareket, rejime ve büyük Çin'e karşı düzenlenmiş Pan-Türkist hareketler olarak değerlendirilmiştir. 1989'da Tiananmen meydanında çıkan ayaklanmalarda 13 bin kişi tutuklanmış, Kaşgar'ın Aktu ilçesi ve Barın köyünde halkın kurşuna dizilmesi sonucunda binlerce Türk öldürülmüştür (Tdtkb 2015).

Yani kısacası Soğuk Savaş Dönemi'nde Çin genellikle reform ve modernleşme hareketleriyle dışa açılmaya çalışmış bu anlamda bazı projeler ortaya koymuş ancak bu projelerin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine halk zaman zaman iktidara karşı ayaklanmış.

1.3. Soğuk Savaş Sonrası Dönem’den 11 Eylül Saldırılarına Kadar Doğu Türkistan Tarihi

1947 sonrası uluslararası düzen, ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki rekabete dayalı iki kutuplu yapıya sahipti. Fakat Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra iki kutuplu yapının çökmesiyle uluslararası sistemin yapısına ilişkin bir belirsizlik ortaya çıktı. Artık uluslararası örgütlerin uluslararası sistemde etkin rol oynayacakları yönünde bir görüş ortaya çıksa da uluslararası örgütlerin etkin rol oynamalarının mümkün olmadığı ve devletlerin kendi politik davranışlarına aykırı bir durumu kabul edemeyecekleri bir ortam oluşmuştur (Efegil ve Musaoğlu 2009). Ayrıca, Sovyetlerin çöküşüyle Çin, Orta Asya’daki güç boşluğundan yararlanarak yükselişe geçti (Ekrem 2011). Soğuk Savaş sonrası küresel değişimden tedirgin olan Çin’de temel öncelik toprak bütünlüğü ve siyasi istikrarı korumaktı (Aslan 2014). Ayrıca, Sovyetler Birliği’nin yıkılmasıyla ideolojik izolasyonu artan Çin, ABD öncülüğünde tekkutupluluğun yayılacağı korkusuyla çok kutuplu dünya ile stratejik ilişkiler geliştirmeyi ve bu şekilde bölgesel güvenlik tehdidini ortadan kaldırdılabileceğini planlamaktaydı. Çin, üçü Doğu Türkistan ile sınırdaş olan Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan ve Türkmenistan gibi devletlerle “Barış İçinde Birlikte Yaşamın Beş İlkesi”ne dayalı politik, ekonomik ve askeri ilişkilerini güçlendirme yoluna gitmiştir (Özcan 2014).

Çin’de 1993 yılına gelindiğinde 8.Ulusal Halk Kongresi’nde ekonomik açıdankabul edilen “Çin Tarzı Sosyalist Piyasa Ekonomisi”nin uygulanması anayasal güvence altına alındı (Sandıklı 2009). Ayrıca toplumsal yaşama yönelik olarak da Başbakan Lee Peng tarafından 31 Ocak 1994 tarihinde imzalanan ve dini faaliyetleri yasaklayan bir dizi karar alındı. Bunlardan 144 sayılı karara göre yabancılara ibadethane, dini kurum ve kuruluş açma yetkisi verilemeyecek, dini faaliyetlere katılması engellenecekti. 145 sayılı karara göre ise ibadet yerleri kapatılacak, dini etkinliklere katılmak yasaklanacaktı (İnayet vd . 2010).

SSCB’nin dağılması sonucu Orta Asya’da yeni Türk Devletleri’nin bağımsızlığını kazanmasıyla uluslararası sistemde insan hakları ve demokrasi talepleri

yoğunlaşınca Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareketler için de bir fırsat doğmuştu. 1990'lardan itibaren hükümet binalarına yönelik saldırı ve bombalama eylemlerinin artmasıyla Çin Hükümeti merkezi otoriteyi arttırarak şiddetle sindirme politikasını kullandı. Bunun için camiler, kuran kursları kapatıldı, Arapça'nın kullanılmasına son verildi. Bölge sıkı denetim ve kontrol altına alındı. Ancak bu ayrılıkçı hareketleri daha da öfkelenerek milliyetçilik duygusunun artmasına neden oldu (Andincan 2009). Ayrılıkçı hareketlerin yaygınlaşması üzerine "strike hard" kampanyalarıyla bölgedeki bağımsızlık unsurları yok edilmeye çalışılmıştır (Kanat 2013).

Diğer taraftan Orta Asya Cumhuriyetleri'ndeki bağımsızlık duygusunun özerk bölgelerine sıçrayacağından korkan Çin sınır güvenliğini arttırmak için ikili ilişkilerde bulunmuştur. Örneğin, Doğu Türkistan Başkanı Timur Damawat'ın 1990 ve 1991'de gerçekleştirdiği Özbekistan ve Kazakistan ziyaretlerinin ardından Çin ile Kazakistan arasında güvenlik ve ekonomide işbirliği, ithalat ve ihracatta uygulanan gümrük tarifelerini azaltan beş yıllık bir anlaşma imzalanmıştır (Avcı 2012). 16 Mayıs 1991'de dönemin ÇKP Genel Sekreteri Yang Zemin, Moskova'ya giderek iki ülke arasında Dışişleri Bakanları nezdinde, Çin-Sovyet sınır anlaşması imzalamıştır. Orta Asya ile kültürel ve ekonomik bağları kuvvetli olan İran ve Pakistan ile daha yakından ilişkiler kurulması amacıyla geliştirilen ikili ilişkiler sonucu ÇHC bu iki ülkeye konvansiyonel silah ve nükleer teknoloji transferi yapmıştır. Bu dönemde asıl sorun Orta Asya Cumhuriyetleri'nin, bölge sınırlarını aşabilecek dini ve dilsel bağları olmuştur (Özcan 2014). Yani Doğu Türkistan halkı ile Orta Asya Cumhuriyetleri'nin ortak unsurlara sahip olmalarından dolayı Çin, bu Türk devletleri ile Doğu Türkistan'ın aralarında bir etkileşim olmaması ve Türk devletlerinin Doğu Türkistan'daki bağımsızlık unsurlarına destek vermemesi için Türk devletleri ile iyi geçinme politikası gütmüştür. Bunun sonucunda, Çin, Kazakistan'la 1993 ve 1997'de, Kırgızistan'la ise 1996'da batı sınırlarının güvenliğini sağlamlaştırmak için anlaşmalar imzaladı. 1996'da Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile imzaladığı Şanghay Antlaşması ile de bölgesel güvenliğini sağlamlaştırmaya çalıştı. Bu örgüte dahil olan ülkeler Çin'in baskıları üzerine, kendi ülkelerindeki Uygur partilerini kapattı, gazetelerini yasakladı ve eylemcileri yakaladı. Çin, Çeçen eylemcilerle uğraşan Rusya'yla da Müslüman ayrılıkçılarla mücadelede ortak hareket etme kararı aldı (Andincan 2009). Ayrıca, Çin,

Doğu Türkistan’da yaşanan tüm etnik ve toplumsal unsurların nedeninin dış güçler olduğunu öne sürmüştü (Kanat 2013). Bu yüzden dış güçlerin müdahalesini engellemeye yönelik önlemler almıştı.

1997–2002 yılları arasında verimsizlik veya teknolojik başarısızlığa bağlı olarak büyümede gerileme ve buna bağlı olarak fiyatlarda durgunluk yaşandı. 1997’de benimsenen “büyük olanı tut, küçüğü bırak” politikası çerçevesinde verimsiz olan küçük kamu işletmeleri özelleştirilerek elden çıkarıldı, büyük olanlar ise devletin idaresinde bırakıldı (Sandıklı 2009).

Soğuk Savaş Dönemi sonrasında meydana gelen gelişmelerde en dikkat çeken durum Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından sonra Orta Asya Türk Cumhuriyetleri’nin kurulması ve Çin’in burada meydana gelen bağımsızlık hareketlerinin özellikle Doğu Türkistan başta olmak üzere Çin’deki Özerk Bölgelere yansıtacağı endişesinden dolayı diplomatik ve siyasi alanda ikili veya çok taraflı ilişkilerini geliştirme yoluna gitmesidir.

1.4. 11 Eylül Saldırıları Sonrası Doğu Türkistan Gelişmeleri

11 Eylül 2001 saldırıları, El-Kaide terör örgütünün ABD’de bulunan iki farklı hedefe düzenlediği hava saldırılarıdır. New York ve Washington’da gerçekleşen 11 Eylül olaylarıyla birlikte “uluslararası terörizm” kavramı gündeme gelmiş ve teröre karşı uluslararası bir koalisyon kurulması fikri ortaya çıkmıştır. 11 Eylül’ün ardından Doğu Türkistan’da bağımsızlık talepleri daha yüksek sesle dile getirilmeye başlanmıştır. 11 Eylül öncesinde Çin, uluslararası toplum tarafından Doğu Türkistan’a yönelik uyguladığı asimilasyon politikaları nedeniyle ağır bir şekilde eleştirilmesine rağmen, 11 Eylül sonrası uyguladığı politikalara uluslararası terörizmle mücadele kapsamında meşru bir zemin sağlamış oldu. Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Zhu Bangguo, “Doğu Türkistan terör grupları”nı küresel terör örgütünün bir parçası olarak nitelendirmiş ve üstelik Çin Dışişleri Bakanı Tang da Uygur “ayrılıkçı hareketlerinin” El-Kaide terör örgütüyle ilişki içinde bulunduğunu ve çoğu militanların Afganistan’daki eğitim kamplarından geldiğini iddia etmiştir (Tuna 2012). 17-19 Ekim 2001 tarihleri arasında

Brüksel’de Avrupa Parlamentosu binasında Çin’in eleştirilerine rağmen düzenlenen III. Doğu Türkistan Milli Kurultayı’nda konuşan yabancı katılımcılar esas teröristin Çin Hükümeti olduğunu söyleyerek Çin’i kınamışlardır (Tdtkb 2015).

Çin Dışişleri Bakanı sözcüsü Sun Yuxi 11 Eylül 2001 tarihinde yapmış olduğu basın toplantısında Doğu Türkistan’dan bahsederken Dong Tu tabirini kullanmış ve Uygurların hem terör faaliyetlerini sürdürdüklerini hem de yurtdışındaki terörist teşkilatlarla temas ve işbirliği halinde olduklarını belirtmiştir. 19 Ekim 2001’de Pekin’de toplanan APEC toplantısına katılan ABD Başkanı Bush, Çin ve Rusya devlet başkanlarıyla görüşükten sonra yaptığı basın toplantısında terörizmle mücadele edilirken azınlıkların hakları ihlal edilmemeli ve hak arama mücadeleleri sindirilmemelidir diyerek Çin’e gönderme yapmıştır. Ayrıca ABD Dışişleri Bakanı Powell de Çin’i terörle mücadele kapsamında gerçekleştirdiği politikalarda insan haklarına dikkat etmesi gerektiği konusunda uyarmıştır. Çin ise bu uyarılara kulak asmamış ve azınlık haklarını ihlal etmediğini, aksine teröristlerin Bin Ladin’in kamplarında eğitim gören militanlar olduğu açıklamasını yapmıştır (Gayretullah 2013). Diğer taraftan Çin Dong Tu’ların terör faaliyetlerinin yalnızca Çin için değil, Orta Asya’nın güvenliği ve istikrarı için büyük tehlike oluşturduğunu ve bunların durdurulması gerektiğini belirterek uluslararası terörizmle mücadele kategorisine sokmaya çalışmaktadır (Tecer 2014).

11 Eylül saldırıları, ABD’nin terörle mücadele adı altında Afganistan’a müdahalesi ve askerlerini yerleştirerek burada askeri bir üs oluşturması kapsamında değerlendirilirse ABD bu saldırılar sonrası Orta Asya ile daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Yani bu saldırılar bir nevi ABD’nin Afganistan kapısıyla Orta Asya’ya açılmasına imkân sağlamıştır. Çin de bu saldırılar sonrası Uygurları terörist ilan etmiş ve Uygurların Afganistan ve Pakistan’daki terör örgütlerine katıldıklarını iddia etmiştir. Terörle mücadele kapsamında Pakistan’daki medreselere düzenlenen operasyonlar sonucunda binlerce Uygur öğrencinin, iade edilme korkusuyla bu ülkeden kaçarak İran üzerinden Türkiye’ye ve Arap ülkelerine sığındıkları da iddia edilmiştir (Dağ 2010). ABD, Doğu Türkistan’daki insan hakları ihlallerine kayıtsız kalarak Pakistan ve Afganistan sınırlarında yakalanan 763 Uygur’u “suçluluğu ispatlanamayan terör

zanlıları” olarak tutuklamıştır. ABD, Doğu Türkistan İslami Hareketi’ne üye oldukları gerekçesiyle Pekin tarafından iadesi istenen 22 Uygur’u geri iade edildikleri takdirde hayatları tehlike altında olacağı için üçüncü bir ülkeye gönderilmesini planlanmıştı. Böylece 5 Uygur 2006’da serbest bırakıldıktan sonra Arnavutluk’a, Haziran 2009’da salıverilen 4 Uygur Bermuda’ya, Mart 2010’da serbest bırakılan 2 Uygur ise İsviçre’ye, gönderilmiştir. Diğer 11 kişi ise suçsuz olduklarının kanıtlanmasına rağmen sığınma başvuruları ABD dahil hiçbir ülke tarafından kabul edilmediği için Guantanamo’da uzun bir süre tutulmaya devam edilmişti (Tuna 2012).

ABD’nin terörle savaşı, Çin’in Doğu Türkistan’daki şiddet ve baskıcı politikalarını arttırmasına yol açmıştır. New York Times muhabiri Craig Smith’e göre Doğu Türkistan’da 11 Eylül sonrası idamlar artmıştır. Ayrıca, BM’nin İnsan Hakları Bildirgesi’ni Uygurca’ya çeviren ve halka dağıtan kişiye 20 yıl verilmiştir. Doğu Türkistan’da 2001 yılında, 2000’den fazla kişinin idam edildiğini iddia eden Çin devlet medyasına göre, yalnızca 20 Eylül ile 30 Kasım tarihleri arasında 166 kişi “şiddetli terörizm” ve diğer büyük suçlardan tutuklanmıştır (Tdtkb 2015).

Eski Doğu Türkistan Vafkı Başkanı Hamit Göktürk’e göre Çin evvelden beri bölgede ayrımcılık yapıyordu. Göktürk, Pekin, 11 Eylül saldırılarından önce, Uygurlara milli bölücü, Pan-türkist, Pan-İslamist gibi söylemlerde bulunuyordu ancak 11 Eylül’den sonra ABD’nin küresel terörizmle mücadele bahanesiyle başlattığı küresel operasyonların ardından bunları Radikal İslamcı, cihatçı diye değiştirdi diyerek düşüncesini belirtmişti (Sondevir 2014).

11 Eylül öncesinde Çin’deki insan hakları ihlalleriyle yakından ilgilenen ve bunu Çin’i baskı altında tutma unsuru olarak kullanan ABD, 11 Eylül sonrası Çin ile işbirliği yapmaya başladı ve 2002 yılında ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanan küresel terörizm raporuna göre, “Doğu Türkistan İslami Hareketi”ni terör örgütleri listesine ekledi (Bilgin 2009). Bu karar Çin’in başta Uluslararası Af Örgütü gibi uluslararası örgütler olmak üzere birçok insan hakları kuruluşu tarafından eleştiriye uğramasına neden oldu. Zira, ABD Dışişleri Bakanlığı 2003 yılı İnsan Hakları Raporu’nda Doğu Türkistan’da temel insan hakları ve özgürlüklerinin ağır bir biçimde

ihlal edildiğini belirtti (Çalışkan 2015). Çin Kamu Güvenliği Bakanlığı 15 Aralık 2003 tarihinde “Doğu Türkistan teröristleri” ve yurt dışında faaliyet gösteren “terörist örgütler” in bir listesini yayınladı. Bu listede dört örgütün adı geçiyordu. Bunlar, Doğu Türkistan’ın Kurtuluş Örgütü (ETLO), Doğu Türkistan İslam Hareketi (ETM), Dünya Uygur Gençlik Kongresi (WUYC) ve Doğu Türkistan Enformasyon Merkezi (ETIC)’dir. Ayrıca bu gruplara mensup olan Hasan Mahsum, Muhammetemin Hazret, Dolkun İsa, Abdücelil Karakaş, Abdükadir Yapukuan, Abdümicit Muhammetkelim, Abdula Karyacı, Ablimit Tursun, Hüdaberdi Haerbik, Yasin Muhammat ve Atahan Abuduhani gibi kişiler için Çinli yetkililer yakalanması ve Çin’e teslim edilmesi için diğer devletlere ve uluslararası örgütlere çağrıda bulundu (Amnesty International 2004).

2001 yılına kadar “sert darbe” politikasıyla ayrılıkçı hareketleri baskı altına almaya çalışan Çin yönetimi, 11 Eylül saldırılarından sonra buranın uluslararası terörist gruplar tarafından bir üs haline getirildiğini ve Uygur teröristlerin Çin’in ekonomik ve toplumsal istikrarını tehdit ettiğini belirtti. Çin Hükümeti Tibet sorunu gibi diğer ayrılıkçı hareketlerle de uğraşmasına rağmen terör kalıbına Müslüman Uygurları sokması daha kolay olmuştur (Kanat 2013).

ÇHC, 11 Eylül’ün ardından ayrılıkçı hareketleri bastırırken adil olmayan yargı sistemini kullanarak idamların ve gözaltıların sayısını arttırdı. Aralık 2001’de ceza kanununda değişiklik yapılarak terörist eylemlerin cezalandırılması kolaylaştırıldı, ifade özgürlüğü kısıtlandı. Terör örgütü üyesi olmak yasalara göre ağır bir suç olmasına rağmen belirli birtanımı olmadığı için herhangi bir siyasal ya da dinsel grubun üyesi aktif olarak olaylara karışmasa bile tutuklanabiliyor hatta idam ediliyordu (Bilgin 2009).

Uluslararası Af Örgütü Mart 2002’de yayınladığı bir raporda Çin Ceza Yasası’ndaki değişiklikleri incelediğini ancak insan hakları ve özgürlükleriyle bağdaşmayan maddelerin yer aldığına dair endişelerinin olduğunu dile getirmiştir (Amnesty International, 2004; Gökbayrak 2002). 11 Eylül tarihinden sonra Türk Dünyası İnsan Hakları Derneği Başkanı Abdullah Buksur, 250 bin Doğu Türkistanlı

Müslüman Türk'ün siyasi açılardan tutuklandığını, bu tutuklananların içinden her ay 20 ila 30 arasında Müslüman Türk'ün işkenceden dolayı hayatını kaybettiğini belirtti. Ayrıca, 1991-1994 yılları arasında ülkede 40 bin mahkumun bulunduğunu ancak 2001 yılından itibaren ülkeye 1 milyondan fazla mahkumun yerleştirildiğini açıkladı (Erboz 2013). Çin'de teröre karşı çok geniş çapta güvenlik önlemleri alınmış ve bunun sonucunda çoğu insan sorgusuz sualsiz terör şüphelisi olarak yargılanmıştır. Mart 2003 tarihinde Pekin'de toplanan 10. Ulusal Halk Kongresi'nin toplantısında Çin genel temsilcisi olan Han Zhubin, 1998 ile 2002 tarihleri arasındaki süreçte temsilciliklerinin 3.402 kişinin yakalanmasını ve 3.550 kişinin ise “devlet güvenliğini tehlikeye atma” suçu ile yargılanmasını sağladıklarını belirtmiştir (Amnesty International 2004).

İnsan Hakları İzleme Komitesi'nin Asya yöneticisi Brad Adams'a göre, terörizme karşı dünya çapında başlatılan kampanya Çin'e Doğu Türkistan'da daha da baskıcı politikalar uygulaması için zemin hazırladı. Diğer Çin vatandaşları dinlerini serbestçe yaşayabiliyorken Uygurlar ve Tibetlilerin dinlerinin ise Çin'de otoriteyi sağlamak için kullanılan bir araç olarak düşünülmesi eleştirilere yol açtı (HRW 2005). Haklar ülkede bulunan halkların tümüne uygulanır. Bu açıdan bakıldığında Çin'de Çinliler pek çok felsefi inanç, öğreti veya dinde serbestçe hareket edebiliyorken özellikle Uygurlar başta olmak üzere Çin Özerk Bölgeleri'nde yaşayan azınlıklar dinlerini yaşayamamaktadır. Çin Hükümeti kendi halkı ile azınlıklar arasında çifte standart uyguladığı için demokratik bir yönetimden uzak olarak görülmekte ve çeşitli eleştirilere maruz kalarak zaman zaman azınlıkların ayaklanmasına sebep olmaktadır.

Doğu Türkistan'da din baskısı Çin tarafından “fundamentalist” ya da “aşırı İslamcı” faaliyetlerle mücadele olarak lanse edilmektedir. Ancak genelde aşırı grupların benimsediği Vahhabilik mezhebinin Uygurlar tarafından kabul görmemesi ve Uygurların büyük çoğunluğunun ılımlı Sufi ya da Sünni İslam'ı kabul etmeleri terörist faaliyetlerle bir alakalarının olmadığını yansımasıydı. Bununla birlikte, 1990'lardan itibaren özellikle de Orta Asya, Pakistan ve Afganistan'daki hareketlerle temas kurulmaya başlanınca Doğu Türkistan'da bu faaliyetler yaygınlık kazanmıştır. Uluslararası Af Örgütü, Doğu Türkistan'da uluslararası din ve inanç özgürlüğü ihlallerini inceleyerek kendi dini ibadetlerini yapmalarından dolayı gözaltına alınan

Uygurların durumlarını belgelemiştir (Amnesty International, 2004). Çinli yetkililer, 11 Eylül’ün ardından terörle mücadeleyle yönelik eğitim programları düzenleyerek halkı bilinçlendirme kampanyası yürüttü. Din özgürlüğüne yeni sınırlamalar getirilerek genç insanlar üzerinde kötü etkisi olduğu düşünülen camiler kapatıldı, Müslüman din adamlarına siyasi eğitim verilmesi kararı alındı. Kültürel alanda ve medyada, toplumu ayrılıkçılığa sevk eden her türlü faaliyet yasaklandı, internet sıkı denetim altına alındı (Bilgin 2009).

Uluslararası Af Örgütü”Uygurlar Çin’in Terörle Savaş Adına Uyguladığı Baskıdan Kaçıyor” adlı raporu Temmuz 2004’te yayınlamıştır. Buna göre, Doğu Türkistan’da ekonomik, sosyal, kültürel alanda yaşanan insan hakları ihlallerinin duyurulması bakımından sorunlar yaşanılması bölgedeki gerilimi arttırmaktadır. Han Çinli işçilerin Doğu Türkistan’a göç etmesiyle Uygurlar arasında işsizlik artmaktadır. Diğer taraftan büyük çoğunluğunu çiftçilerin oluşturduğu Uygurlar Çinceyi akıcı konuşmamakta ve sınırlı eğitim ve iş olanaklarına sahip olmaktadır. Bu yüzden Han Çinli müteahhitler Uygur aileleri tazminatsız zorla topraklarından atmaktadır. Ayrıca binlerce Uygur kitabının yasaklanması veya yakılması, üniversitelerde Uygurcanın eğitim dili olarak kullanılmasının yasaklanması da sorunlara yol açmaktadır (Emet 2009).

Eylül 2003’te yurtdışında faaliyet gösteren Uygur kaynaklarından bildirildiğine göre Çin güvenlik güçleri, Doğu Türkistan’da bağımsızlık olgusunu ön plana çıkaran Uygur kitaplarına ve diğer medya araçlarına el koymayı ya da bunları yakmayı amaçladıkları operasyonlar sonucu binlerce kişinin “ayrılıkçı” veya “terörist” oldukları iddiasıyla gözaltına alındığı belirtilmiştir. Bu kaynaklara göre, Nisan ile Ağustos 2002 tarihleri arasında sadece Kaşgar’da, İslami faaliyetleri durdurma amaçlı yapılan güvenlik operasyonu esnasında yaklaşık 5.000 kişinin gözaltına alındığı ve bu kişilerden de 150’sinin ölüm cezalarının infaz edildiği belirtildi. 24 Eylül 2003’te Çinli yetkililer, bölgede 1 Ekim 2003’ten Ocak 2004’e kadar 100 gün sürecek olan sert güvenlik önlemleri başlattığını duyurdu (Amnesty International 2004).

11 Eylül olayları sonrası terörle mücadele kapsamında devletler birbirleriyle işbirliği içinde olmuşlardır. En önemli işbirliği ise ABD ve Çin'in teröre karşı ortak hareket etmesi olarak görülmüştür. Burada iki tarafın da ayrı çıkarları ortak paydada birleştirdiği görülmektedir. Çünkü 11 Eylül olayları öncesinde ABD, Çin'in uyguladığı insan hakları ihlallerini eleştirirken 11 Eylül olayları sonrasında ise Afganistan'a ve dolayısıyla Orta Asya'ya yerleşmesi Çin'in insan hakları ihlallerine göz yummasını gerektirmiştir. Diğer taraftan Çin de diğer özerk bölge halklarından farklı olarak özellikle Müslüman Uygurları terör kılıfına daha iyi sokacağından dolayı uluslararası toplumun eleştirilerine uğramadan azınlıklara yönelik baskı politikasını daha çok güçlendirmiş olacaktı.

II. BÖLÜM

2. DOĞU TÜRKİSTAN SORUNU

2.1. Doğu Türkistan'ın Adı ve Anlamı

Doğu Türkistan'ın adı anlamının doğuracağı siyasi sebeplerden dolayı çoğu zaman değişikliklere uğramıştır. Günümüzde de hala Doğu Türkistan üzerinde devletler ve toplulukların söylem farklılıkları bulunmakta ve tek bir isim üzerinde uzlaşamamaktadır.

Türkistan kelimesi, Türklerin anayurdu ve Türklerin diyarı anlamlarına gelmekte olup bu adın MÖ.11. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar İran'da hüküm süren İran Sasanileri tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Bu adın kullanılmasının nedeninin Farslarla olan komşuluk ve kültürel etkenlere dayandığı bilinmektedir. Çünkü o zamanlarda “Stan” kelimesi Farsça'da memleket ve il anlamlarına geldiğinden Türki-stan kelimesi Türklerin memleketi olarak türemiştir. Ancak Türkistan sınırı Çin Seddi'den Hint diyarına, İran ve Urallara kadar uzanan geniş bir coğrafyayı kapsadığından kalıcı bir tabir olmamıştır (Gayretullah 2013).

XII. yüzyılda bir Ermeni tarihçisi Musa Harinaki Coğrafya eserinde “Türkastanek” kelimesini kullanmış ve batı sınırının İdil-Volga, doğusunun Tanrı Dağlarının doğu tarafları, güneyinin Maveraünnehir olduğu bir coğrafya olarak tanımlamıştır. Arap coğrafyacısı İbni Hurdabe 847'de Türkistan'ı Arapça karşılığı olan Bilade-Türk (Türk Yurdu) diye yazmıştır. Kaşgar alimlerindenAbdulgafir Bini Hüseyin 1095'te yazdığı eserinde Türkistan kelimesini kullanmıştır (Can 2014).

Uygurların bazıları bölgenin tarihi ismi olan ve Çin'in kabul etmediği Doğu Türkistan yerine Uyguristan terimini kullanmak istemektedirler. Böylece diğer Türk Devletleri gibi Uyguristan'ın da eninde sonunda bağımsızlığına kavuşacağı düşünülmektedir. Doğu Türkistan etnik açıdan heterojen bir yapıya sahip olduğu için Türk kökenli Kazaklar, Kırgızlar ve Özbekler ile Müslüman Tacikler gibi diğer toplulukların ve özellikle Han Çinlileri'nin Uygurların devleti anlamına gelen Uyguristan terimini benimsemeleri zor görülmektedir. Yüzyıllardır kullanılan ve Türklerin yurdu anlamına gelen Doğu Türkistan terimi ise Orta Asya Türklerini de kapsadığı için kabul edilebilmesi daha kolaydır. Uygurların çoğunluğu ve Türk kökenli topluluklar da Doğu Türkistan tabirini kullanmaktadır (Çolakoğlu 2006).

Çinliler gibi Ruslarda Türkistan kelimesinin Asya coğrafyasındaki bütün Türkleri bir çatı altında toplayan Türk memleketi oluşturma ülküsünü ya da Pan-Türkizmi çağrıştırdığı gerekçesiyle 16 Haziran 1924 tarihinde bir karar alarak Türkistan, Moğolistan ve Tibet bölgeleri için kullanılan “Orta Asya” tabirini ortaya attılar (Can 2014). Türkistan yerine “Orta Asya” isminin ortaya atılması bilinçli bir şekilde üretilmiş olan “Büyük Oyun”un bir parçası olarak düşünülmüş bir kavramdır. Baymirza Hayit’a göre Türkistan, 1925 yılından beri Sovyet terminolojisinde “Orta Asya ve Kazakistan” bölgeleri için kullanılmış bir kavramdı. Doğu Türkistan’ı kendi sömürgesi haline getirmek ve farklı ırkların karışarak Türklerin birleşmesinin önlenebileceği bir alan olarak görmek isteyen Rusya, Türkistan ismini unutturmaya çalışmıştır. Batılı araştırmacılar da 1950’den bu yana, Orta Asya tabirini kullanarak Rus ve Çinlilerin bakış açısına katıldıklarını göstermişlerdir. Tarih boyunca Türkistan adıyla anılan bir devlet kurulmamış olmakla birlikte Rus işgalinden sonra bölgeye “Türkistan Vilayeti” adı verilmiş ancak bölgenin adı Türkistan olarak zikredilmiştir. 14 Ekim 1924 tarihinde, Türkistan kelimesi, Sovyet Rusya siyasi literatüründen tamamen çıkarılmış ve Doğu Türkistan Cumhuriyeti olarak ifade edilmiştir (İnayet vd 2010).

Çinlilerin iddiasına göre Doğu Türkistan Bölgesi kuzeyden gelen göçebe Türklerle bölgede yaşayan Çinlilerin kaynaşması sonucu şimdiki halini almıştır. Ancak Çinlilerin bu söylemine dair kanıt bulunmamakla birlikte burası tarihte Türk

Devletleri'nin hüküm sürdüğü bir alan olarak görülmüş ve hala Türk kültürünün etkileri silinmemiştir (2010, <http://www.istiklalgazetesi.com.tr/>, 25 Nisan 2015'te erişildi).

Şehname'ye göre, milattan önceki dönemlerde Türkistan olarak adlandırılan bölgeye “Turan” adı veriliyordu. Marco Polo'nun Seyahatnamesi'ne göre ise, Doğu Türkistan bölgesine “Büyük Türkiye” denmiştir. Turfan metinlerine göre, Uygur Türklerinin vatanlarına verdikleri isim “Uygur İli” veya “Uyguristan” olmuştur. “Büyük Türkiye” anlamına gelen “Uluğ Türkistan”ın batı kısmı 19. yüzyılda Rus işgali sonrası ele geçirilince doğuda kalan kısmına “Doğu Türkistan” denmiştir (İnayet vd 2010).

Çin, Doğu Türkistan'ın ezelden beri Çin toprağının bir parçası olduğu tezini savunmaktadır. Fakat Çin tarihi uzmanı Owen Lattimore'a göre Çinliler, Orta Asya'da varlıklarını hiçbir zaman aralıksız sürdürememiştir ve 2000 yıllık tarihlerinin sadece 425 yılında Doğu Türkistan'da hakimiyet kurmuşlardır (Avcu 2015). Çin, Doğu Türkistan halkına uyguladığı insan hakları ihlallerini ve zulmü gizlemek için Doğu Türkistan'ın “Çin topraklarının bir parçası olduğu”nu ileri sürerek, buradaki olayların “Çin'in iç meselesi sayılması gerektiği” ve hiçbir devletin Çin'in içişlerine karışmaması gerektiğini sürekli dile getirmektedir. Ancak, Doğu Türkistan'ın aslında Çin toprağı olmadığı ve Çinlilerin daha sonradan işgal yoluyla burada egemenlik kurduklarının tarihi bir kanıtı olarak Çinlilerin kendi inşa ettikleri bir yapı olan ve Çin'in sınırlarını teşkil ediyor dedikleri Çin Seddi gelmektedir (Dinler Tarihi net 2015). Yani Doğu Türkistan Çin ulusal sınırı olan Çin Seddi'nin dışında kalmaktadır dolayısıyla Çin toprağı sayılmamakta ezelden beri Türk toprağı olarak varlığını sürdürmektedir.

Son yıllarda yapılan bilimsel araştırmalar Çin'in Kuzey, Kuzeybatı ve Batı bölgelerinin M.Ö. 3000 yılına kadar uzanan bir zamandan beri Türklerin anayurdu olduğunu kanıtlamışlardır. Ancak Çinli tarihçilerin hala Türk ülkelerini kendi emniyetleri için kontrol edilmesi gereken bir ülke ve topraklarının bir parçası olarak ele almaları Çin'in sömürgeci politikalarının bir yansımasıdır (Saray 1997).

339 senesinde Doğu Türkistan'ın Turfan, Karaşehir, Kuçar, Hoten ve Çarkalık yollarından geçerek ülkenin hemen her tarafını dolaşmış bulunan meşhur seyyah, Çinli

rahip Fa-Şen, anılarında Doğu Türkistan'da bulunduğu müddetçe şehir ve kasabalarda hiçbir Çinliye rastlamadığını beyan eder. 339 senesinden 1760 yılına kadar geçen 1370 yıl boyunca Doğu Türkistan'ın hiç bir yerinde Çin kolonisinin bulunmadığını gösteren bu beyanın tarihi açıdan önemi büyüktür (Aktaş 2001). Hem bir Çin casusu hem de Çinli bir seyyah olan rahip Şuang-Cang da 629-645 senelerinde Doğu Türkistan'ı baştanbaşa dolaşmış ve Doğu Türkistan'da Fa-Şen'in bildirdiği gibi bir duruma şahit olduğunu yazılarında dile getirmiştir (Cengiz 2011).

Çinlilerin 1884 yılına kadar kullandıkları ve “batı bölgeleri” anlamına gelen “Xiyu” kelimesi, genel bir isim olup Doğu Türkistan dahil Orta Asya'nın önemli bir kısmını ifade etmekteydi. Doğu Türkistan, Çinlilerin iddia ettiği gibi ezelden beri Çin toprağı değil, Türk toprağıdır (İnayet vd 2010). Bunun kanıtlarından bir tanesi de Uygur Bölgesinin ilk sakinlerinin 9. Yüzyılda Moğolistan'dan kitleler halinde göç eden Türkçe konuşan grupların olmasıdır. 10. yüzyılda ise bölgede Çin etkileri görülmeye başlansa da Çin'in bölgedeki gücünü tam olarak sağlaması 18. Yüzyılda mümkün olmuştur (Dönmez 2012).

Sincan kelimesi, “yeni” anlamına gelen “xin” ve “ülke” veya “toprak” anlamına gelen “jang” olmak üzere iki kelimenin kaynaşmasıyla türemiştir (İnayet vd 2010) Sincan kelimesinin “yeni hudut”, “yeni işgal edilen toprak”, “yeni kazanılan yer”, “yeni dominyon” gibi anlamları da vardır. Doğu Türkistan toprakları 18 Kasım 1884 yılında Çin İmparatorunun talimatıyla Çin'in 19. Vilayeti olarak yeni sınır veya yeni cephe anlamlarına gelen “Shin Cihiang”a çevrilmiştir (Aktaş 2001). 1949'daki Komünist Çin işgalinden sonra 1955'te Sincan Uygur Otonom Bölgesi olarak ilan edilmiş olan Doğu Türkistan, Avrupalı strateji uzmanlarınca kuzeyde Rusya, batıda Batı Türkistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan güneyde Afganistan, Pakistan, Hindistan ve Tibet; doğu'da Çin; kuzeydoğuda Moğolistan gibi birçok devletle ortak sınır teşkil eden yapısı itibarıyla önemli bir stratejik konuma sahip olduğundan dolayı Asya'nın kalbi olarak adlandırılmaktadır (Bekin vd 1997). Diğer taraftan Doğu Türkistan denilen bölge, M.Ö. 210 yılında yapılan Çin'in milli ve resmi hududunu teşkil eden Çin Seddi'ye kadar olan bölgeyi kapsamaktadır. Ayrıca, Kaşgarlı Mahmut Divan-ı Lügatit Türk adlı eserinde Doğu Türkistan'dan bahsederken doğuda Çin hududundan

batıda Kıpçak ve Peçeneklerin bulunduğu Rum ve Rus hududuna kadar uzayan alanı kapsadığını yazmaktadır (Aktaş 2001).

Doğu Türkistan, yıllardır Çin yönetimi altında baskı gören, Çinlilerin bölgeye akınlarını protesto eden ve Türkçe konuşan etnik Müslüman azınlık olan Uygurların anavatanı olarak tanımlanmaktadır. Doğu Türkistan, yüzyıllar boyunca birçok farklı imparatorluğun sahip olmak için savaşlar verdiği bir bölgedir. 1949'da Komünist Parti'nin Çin'in kontrolünü ele geçirdiğinden beri komünist yönetiminin baskı ve şiddeti altında yaşamlarını sürdürdükleri kabul edilen Uygurların devamlı protesto gösterileri yapma nedeni ise baskıcı resmi politikalar, dinsel kısıtlamalar ve yaygın ayrımcılığa karşı verilen bir tepki olduğu belirtilmektedir (Wan 2014). Çin medeniyetinin kurucusu olarak ileri sürülen Sun Yat Sen, 1924 yılında yayınladığı meşhur “Sab-min-Cu-Yiu” (Üç Halk Prensibi) adlı kitabında Doğu Türkistanlılardan bahsederken “Müslüman Türkler” tabirini kullanmıştır. Nitekim, Doğu Türkistan'da yaşayan Uygur, Kazak, Kırgız, Tatar, Özbek, Salar gibi halkların Türk oldukları ve Türkistan bölgesinde yaşadıkları göz önüne alınca bu tabirin yerinde kullanıldığı ortaya çıkmaktadır (Aktaş 2001).

2.2. Doğu Türkistan Sorunu'nun Tanımlanması ve Ortaya Çıkışı

Doğu Türkistan, batıda Türk Cumhuriyetleri, güneyde Afganistan, Pakistan ve Hindistan gibi Güney Asya Devletleri, kuzeyde Rusya ve Moğolistan, doğuda ise Çin tarafından çevrelenmiş bir nevi Orta Asya'nın ortası konumuna sahip olan önemli bir Çin özerk bölgesidir. Ayrıca, birçok devletle sınıra sahip olmasından dolayı farklı toplumlara ve kültürlere de ev sahipliği yapan Doğu Türkistan bununla birlikte kendi özgün kültürünü de koruyabilmek için de büyük çaba göstermektedir.

Doğu Türkistan'ın özellikle Çin başta olmak üzere Orta Asya Bölgesi'nin istikrarı ve güvenliği için önemli bir konuma sahip olmasından dolayı dış politika ve güvenlik sorunları ortaya çıkmaktadır. Çin'in hem “Batı'ya Marş” politikasının kilit noktası olan bu bölge, aynı zamanda daha güvenli enerji ve ticaret yollarının oluşumu

için bir kavşak noktası niteliği taşımaktadır. Ancak, Soğuk Savaş sonrası Balkanlar'daki etnik çatışmaların oluşturduğu ortam ve özellikle uluslararası sistemin güvenlik kaygısı taşıması sonucu bölgenin ve bölgedeki insanların bir tehdit unsuru olarak algılanması, Uygurların dışlanarak yabancılaştırılmasına neden olmuştur (Kanat 2015). Çan Kaysek, Doğu Türkistan meselesini ifade ederken Doğu Türkistan'ın uzun zamandan beri Çin'in bir eyaleti ve Asya'nın ortasında yer alan stratejik bir üs olduğunu belirtmiş ve aynı zamanda Çin Cumhuriyeti'nin etkisi altında kaldığı müddetçe Asya'da ve dünyanın herhangi bir yerinde barış ve güvenliğin sağlanabileceğini dile getirmiştir (Gayretullah 2013).

Doğu Türkistan Bölgesi'nde meydana gelen diğer bir sorun ise Çin'in uyguladığı nüfus politikasının Uygurlar üzerinde oluşturduğu psikolojik baskıdır. Çin'in, Han Çinlilerini yerleştirme politikası sonucu Çinlilerin buradaki nüfus içindeki oranını 1949'dan 1990'lara kadar geçen sürede %5'ten %38'e yükseltmiş olması Doğu Türkistan'da etnik ve dini duygular gitgide şiddetlenmesine neden olmuştur. Doğu Türkistan'daki Türk halkları ile Hanlar arasındaki ırksal gerginlik daha çok karşılıklı güvensizlik ve nefretten kaynaklanmaktadır. Bu durumdan dolayı Hanlar, Uygurlar, Kazaklar, Kırgızlar ve Taciklerden farklı bölgelerde ayrı yerleşimler halinde yaşamaktadırlar. Mesela Doğu Türkistan'ın özellikle Urumçi civarında daha çok Müslüman Uygurlar toplanırken güney kısmında Han Çinliler, Yili Bölgesi'nde Müslüman Kazaklar yaşamaktadırlar. Doğu Türkistan'daki bütün Müslümanlar Pekin yerel saatine göre iki saat geride olan yerel Doğu Türkistan saatine göre hareket etmektedirler. Üniversitelerde ve hatta enstitülerde Han ve Müslüman öğrenciler için ayrı yurtlar bulunmakla birlikte ülkede sadece Müslümanların veya sadece Hanların gittiği restoranlar da bulunmaktadır. Hanlar Türk halklarının hakim olduğu semtlerden geçmeyi bile tehlikeli bulmaktadır. Yani halkta devamlı varolan korku ve panik havası güvensiz bir ortam doğurmaktadır (Warikoo 2015). Doğu Türkistan'da kuzey kesim ile güney kesim arasında birçok açıdan farklılıklar mevcuttur. Hanların yoğun olarak yaşadığı Doğu Türkistan'ın kuzey kısmı Çin'in en hızlı gelişen bölümü olarak görülmektedir. Doğu Türkistan'ın güney kesiminde hem modern mimarinin hem de İslam mimarisinin etkileri görülürken Hanların oturduğu bölgelerde İslami mimarisinin izleri pek görülmemektedir. Uygurların yoğun olarak yaşadığı yerlerde herhangi bir

gruplaşma, ayrılıkçılık olmaması ve buraların kontrolünün güçlü şekilde sağlanması için buralara Han ağırlıklı yönetici sınıf atanmaktadır (Dönmez 2012).

Doğu Türkistan sorununda Uygurların kültürel anlamda gelişimini etkileyen en önemli öğelerden ikisi dil ve din unsurudur. Doğu Türkistan halkı Türk dilinin muhtelif lehçelerini konuşan ve fonotikleşmiş Arap alfabesini kullanan Uygur, Kazak ve az sayıda Kırgız, Özbek gibi Müslüman Türk boylarından oluşmaktadır (Bekin vd 1997). Doğu Türkistan'daki okullarda iki yıl öncesine kadar zorunlu dil olarak Uygurca ve Çince eğitim verilirken, artık Uygurca kaldırılmış ve eğitim dili tamamen Çinceye dönmüştür. Ancak okullarda Çinceye dönüşümünün olmasındaki temel amaç uzun dönemde bu dili okuyup yazabilenlerin sayısının giderek azalması sonucu Uygurların özbenliklerini yitirmesinin istenmesidir. Her ne kadar bazı yerlerde sokak tabelaları ve resmi binalardaki yazılar hem Uygurca hem de Çince yazılmış olsa da bu daha çok toplumsal alandaki karışıkları engellemek ve işlerin daha hızlı yürütmesini sağlamak içindir. Bu yüzden Uygurlara verilmiş bir hak veya özgürlük olarak düşünülmemelidir (Akgün 2010). Doğu Türkistan'da Çince bilen Uygurlar Çince bilmeyenler tarafından Hanlara kültürel bakımdan yakınlık duyduğu gerekçesiyle suçlanmakta ve ayrı bir kategoride tutulmaktadır. Yani Türklerin veya Uygurların dahi kendi aralarında ayrılık çıktığı görülmektedir. Çin eğitim sisteminde yetişmiş ve Çinceye hakim olan Uygurlar “minkaohan” olarak adlandırılmaktadırlar. Özellikle kent piyasası Han Çinlilerinin elinde olduğu için Mandarin-Çincenin bilinmesi kentte iş bulmak için aranan özelliklerden biridir. Bununla birlikte Çin Devleti Uygurların İslam yüzünden modernleşemediklerine ve gelişemediklerine inanmaktadır (Dönmez 2012). Dini açıdan ise Müslüman Uygurlar Çin tarafından ciddi bir baskı altındadır. Çin, İslam dininin vecibelerini yerine getiren Müslümanları terörist faaliyetlerde bulundukları iddiasıyla sorgusuz sualsiz gözaltına alıp, kimi zaman ölüme kadar varan işkencelere tabi tutmuştur.

Uygurlar arasında yaşanan ekonomik sorunların başında, Doğu Türkistan'ın zengin yeraltı kaynaklarına sahip olmasına rağmen halkın kişi başına düşen milli gelirinin Çin geneline göre yüzde 50 daha düşük olması gelmektedir. Çin yönetimi bu orantısızlığı ortadan kaldırabilmek için 2010 Mayıs ayında bölgeyi kalkındırmak için

bir toplantı düzenlemiş ve Çin'in diğer eyaletlerinin gelirlerinin yüzde ikisinin bu bölgeye aktarılması kararı alınmıştır. Ayrıca, yerel düzeyde hükümetten maaş alanların maaşlarına kısa süreliğine 2000 yuanlık artış yapılmıştır. Hükümet 2020 yılına kadar, bölgenin gelir durumuyla Çin'in geri kalanı arasındaki dengesizliği gidermek için birtakım projeler başlatmıştır. Örneğin, Hükümet, Urumçi yakınlarına petro-kimya tesisleri kurulacağını, Kaşgar şehrinin özel ekonomik kalkınma bölgesi haline getirilip dış yatırımlara açılması için çalışmalar başlatılacağını duyurmuştur. Tüm bu proje ve planların yapılma nedeni Çin'in, kendi içinde yaşayan etnik gruplara karşı ayrımcılık yapmadığını, azınlıkların hak ve özgürlüklere sahip olduğunu, halkların refah ve uyum içinde yaşadığını uluslararası topluma göstermektir. Çin Hükümeti Uygur konusuna "bir güvenlik ve ekonomik geri kalmışlık sorunu" olarak bakmakta ve Çin'in dünyanın en iyi azınlık politikalarına sahip olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca, Çin'deki ayaklanma, protesto gibi çatışmaları dış güçlerin çıkardığını ve bu sorunların da ekonomik gelişmişlik düzeyinin arttırılarak düzeleceğini savunmaktadır. Hükümetin planları tutar da bölgeye büyük yatırımlar yapılırsa, orta vadede bölgenin ABD'nin Texas eyaletine benzeyebileceği tahmin edilmektedir (Akgün 2010). Çin'in göz boyamak için bölgeye olan yatırımları sonucu Doğu Türkistan ekonomik olarak gelişse de Uygur Türkleri bundan nasibini alamamış ve Hanların bölgeye göç etmesi için iş piyasası teşvik amaçlı olarak kullanılmıştır (Dönmez 2012). Uygurlar arasında yüksek işsizlik sorunu gün geçtikçe artmaktadır. Han Çinli işçilerin bölgeye göçünün teşvik edilmesi sonucu Uygurlar, işgücü pazarından dışlanmışlardır. Uygurların büyük bir çoğunluğu çiftçilikle uğraştığı için Çinceyi akıcı konuşamamakta ve sınırlı eğitim ve iş olanaklarına sahip olmaktadır. Uygur aileleri Han Çinli müteahhitler tarafından yeterli danışma hizmetleri ve tazminat verilmeden topraklarından zorla atılmaktadır (Kızıltaş 2004).

Ekonominin gelişmesi için ticaret, ticaretin gelişmesi için de ulaşım olanaklarının arttırılması gerekmektedir. Çin, bunu sağlamak için de Doğu Türkistan'ın jeostratejik konumunun iyi bir şekilde kullanılması gerektiğini bilmekteydi. Nitekin, 1989 yılında Nan-Jing Ekonomik Araştırma Akademisi'ndeki Wanh-hai adlı ekonomistin Çin'in "dünyaya açılmak için seçkin beş yolu" tezinde ortaya attığı beş yoldan en önemlisi ve ilki Doğu Türkistan'ı köprü olarak kullanıp Orta Asya'ya, Orta

Doğu'ya ve hatta Batı Asya'ya kadar açılmaktı. Bunun içineskiden ticaretin merkezi haline gelen İpek yolunu tekrar canlandırmak gerekmekteydi. Çin, bunu sağlamak için Urumçi demiryollarını yapmaya başlamıştı. Bilindiği gibi Sovyetler Birliği de Sibirya ve Orta Asya'yı işgal edip sömürmek için Sibirya-Türkmenistan demiryolu ağı projesini uygulamaya koymuştu (Kızıлтаş 2015).

Çin ekonomisinin temelini oluşturan faktörlerden biri olan Toprak Reformu anayasası ile neredeyse halkın %80'den fazlası açlık sınırının altında hayatlarını sürdürmektedir. Ayrıca iş sahasında da Uygurlar geri planda kalmaktadır ve yalnızca Urumçi'deki endüstriyel işçilerin 200 binini Uygur Türk'ü, geri kalanını ise Çinli vatandaşlar oluşturmaktadırlar. Benzer şekilde, Kaşgar yakınlarında bulunan ve 12 bin kişi çalıştıran bir fabrikada Uygurlu işçi sayısı sadece 800'dür. Urumçi yakınındaki bir başka fabrikada 2.100 işçi çalışmakta ve bunlardan sadece 13'ü Türklerden oluşmaktadır. Yine, 1986'da Poskam'da kurulan petrol rafineri tesisinde çalışan 2.200 kişinin hepsi Çinli'dir. 1989'dan itibaren, özellikle Tarım Ovası'nda petrol aramak için gelen yeni şirketlerin sayısı hızla artmış ve burada çalışan 20 bin işçinin hemen hemen hepsi Çinli nüfus arasından seçilmiştir (Kızıлтаş 2015). Vakıfların müsadereci ve yeniden dağıtımını ihtiva eden "toprak reformu politikası" geleneksel sosyal yapı, siyasi ve dini otoriteyi yıkmak için kullanıldı (Aktaş 2001).

Doğu Türkistan'da önemli olan bir diğer sorun sağlık alanındaki eksiklik ve yetersizliklerden dolayı başta tüberküloz olmak üzere çeşitli hastalıklardan ölüm oranlarının çok yüksek olmasıdır. Bunun dışında, Doğu Türkistan nükleer denemelerin yapıldığı ve radyoaktif atıkların atıldığı bir alan olması sebebiyle yan etkilerinden dolayı buradaki halk üzerinde sakat doğumlar, kanser vakaları ve erken ölümler gibi kalıtsal tahribatlar çok fazla görülmektedir. Doğu Türkistan, "Altın Hilal" olarak adlandırılan İran, Pakistan ve Afganistan'a komşu olduğu için bu bölgede yoğun olarak yapılan uyuşturucu trafiğinin geçiş noktası üzerinde kaldığı içingençler arasında uyuşturucu ile HIV/AIDS büyük bir hızla yayılmakta ve devlet tarafından herhangi bir önlem alınmayıp bilakis bu durum teşvik edilmektedir (Türkmen 2009).

Doğu Türkistan sorununun uluslararası kamuoyunda dikkat çekmemesinin nedenlerinden biri de, Doğu Türkistanlıların Tibet muhalefetine lideri olan Dalai Lama gibi karizmatik bir liderden yoksun olmaları ve örgütsüz olarak hareket etmelerinin yanı sıra dünyanın pek çok ülkesinde (Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, ABD, Belçika, Almanya, Suudi Arabistan, Avustralya) dağınık halde yaşamaları sonucu bütünleşmiş ve kenetlenmiş bir organize toplumdaki uzak oluşlarıdır. Ancak, SSCB dağıldıktan sonra Doğu Türkistan, dünyada komünizm altında yaşayan tek Müslüman halk olarak kaldı ve Orta Asya cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarına kavuşmasından sonra, Uygurlar İslam dünyası tarafından daha çok dikkat çekmeye başladı. Ayrıca, Uygur ve Tibet muhalefetlerinin, Çin rejimine karşı birlikte hareket etme konusunda anlaşması, Tibet'in dini lideri Dalai Lama'nın, Çin yönetiminin Şubat 1997'de uyguladığı baskıcı politikayı şiddetle kınaması sonucunda Doğu Türkistanlıların hareket alanı ve etkinliği de artmıştır (Çalışkan 2005).

Doğu Türkistan sorununun basit bir ırkçılık-İslamofobi sorunu olarak ele alınması veya soruna tek bir çerçeveden bakılması doğru bir yaklaşım değildir. Eğer öyle olsaydı Çin'de sayıları 10 milyonu bulan Hui Müslümanları da din ve inanç özgürlüğü anlamında Uygurlar kadar baskı ve kontrol altına alınmaya çalışılan bir topluluk olarak yaşarlardı. Aynı şekilde Lama Budizmine inanan Tibetliler de İslam'ı benimsemedikleri için baskı altına alınmamış olurdu. Yine Çin kökenli olan ve Çin'e özgü birtakım inanç ve fikirleri kendilerine felsefe ve bir yol edinen Falun Gong tarikatının milyonlarca üyesine de Uygur ve Tibetlilere davranıldığı gibi davranılmazdı. Çin Komünist Partisi'nin gazabına uğrayan insan hakları savunucuları, grev hakkı talep eden işçiler, her yıl evlerine topraklarına el konan köylüler, tek çocuk politikası yüzünden zorunlu kürtaj uygulamasına maruz bırakılan taşralı kadınlar da Han Çinlisi olmasına rağmen onlar da aynı muameleye maruz kalmazdı. Aslında Doğu Türkistan sorununun bir din-milliyet savaşı olarak görülmesi ve dünyaya öyle tanıtılması, Uygurların Çin'de ve dünyada ittifak yapabilecekleri birçok gruptan destek alamamalarına neden olmaktadır (Üngör 2014).

Doğu Türkistan sorunu ekonomik, toplumsal, kültürel bakımdan pek çok sorunun bir araya gelmesinden oluşmuş karmaşık ilişkiler ağı olduğu için çözülmesi de

zor görülmektedir. Bu genel sorunların yanında Çinliler ile evlenmenin teşvik edilmesi, iş istihdamının Uygurlardan çok Çinlilere açık olması, hükümlü Çinlilerin buraya zorunlu olarak yerleştirilmesi, Çinli milislerin varlığı, yarı çiftçi yarı asker dediğimiz sayıları milyonlarla ifade edilen “Bingtuanların” buraya yerleştiriliyor olması gibi özel sorunlar da Doğu Türkistan sorununun ortaya çıkmasında etkili olmuşlardır (Gül 2007).

2.3. Doğu Türkistan’ın Statüsü ve Önemi

2.3.1. Doğu Türkistan’ın Siyasi, İdari ve Ekonomik Yapısı

Doğu Türkistan’ın kuzeyi ve güneyi ayrı özelliklere sahiptir. Cungarya olarak bilinen kuzey bölgesinin halkı doğu sınırında yer alan Moğollarla ve batı sınırında yer alan Kazaklarla etkileşim içinde olmalarından dolayı benzer özelliklere sahip olmuşlardır. Benzer şekilde, Doğu Türkistan’ın güney taraflarındaki Müslümanlar, Orta Asya’nın Hokand ve Buhara hanlıkları, Afganistan ve kuzey Hindistan ile ilişkilerinden dolayı kültürel ve siyasi olarak etkileşim içinde olmuşlardır. Doğu Türkistan’ın Moğolistan, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan, Keşmir, Tibet ve Çin gibi birçok devletle sınır komşusu olması ve farklı uygarlıkların arasında kalması dolayısıyla etno-kültürel farklılıklar ve çatışmalar da ortaya çıkmıştır (Warikoo 2015).

Taklamakan Çölü’nün yer aldığı Tarım Havzası, Karakurum ve Tanrı Dağlarından doğan Tarım ırmağı tarafından sulanır. Doğu Türkistan’ın doğusunda Bagraç ve Lop Gölü yer alır ve doğusu Çin’in Çinhay ve Gansu eyaletleri ile komşudur (Bahar 2015).

Doğu Türkistan nüfusunun ne kadar olduğu bazı siyasi nedenlerden dolayı tam olarak bilinmemektedir. Bazı Uygur kaynaklarına göre Çin’in bölgeye yönelik uyguladığı Han Çinli politikası sonucu nüfusun her yıl arttığı ve 40 milyon civarında olduğu düşünülmektedir (IHH 2015). Ülke nüfusunun %8.98’ini oluşturan 55 etnik grup arasında en kalabalık azınlık grubu Uygur Türkleri oluşturmaktadır (Şen 2009).

Genel nüfus sayımında yaklaşık olarak %54'ünü Türklerin oluşturduğu Doğu Türkistan nüfusunun %45.55'ini Uygurlar, %6.94'ünü Kazaklar, %0.87'sini Kırgızlar, %0.20'sini Tacikler, %0.09'unu Özbekler, %0.02'sini Tatarlar oluşturmaktadır (Bahar 2015).

Çin'in kırsal kesimindeki işsizlik sorununa bağlı olarak 2020 yılına kadar kırsal kesimden şehirlere 300 milyon kişinin göç etmesi beklenmektedir. Bu durum 2020 yılına kadar Çin'de yeni kentlerin ortaya çıkmasını sağlamakta ve Çin için bir külfet olmaktadır. Çin ise çareyi kırsal bölgelerdeki bu işsiz nüfusu Doğu Türkistan'a yerleştirmekte bulmakta ve bu durum Uygurlar ile Han Çinlileri arasında etnik gerilimlere neden olmaktadır (Şen 2009). Topraklarının tüketimini karşılayamadığı ve nüfusun artmasıyla birlikte kıtlık tehlikesiyle karşı karşıya kalan Çin, Doğu Türkistan'daki başta Tarım ve Turfan Bölgeleri olmak üzere verimli tarımsal alanlara ihtiyacı olduğu için Doğu Türkistan bu anlamda ilgi çekici bir özelliğe sahiptir (Şen 2009).

Doğu Türkistan'da en önemli iki geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Tienşan sıradağları bölgeyi iki ayrı parçaya bölmektedir ve kuzeydeki bölgede geleneksel olarak hayvancılıkla geçinen göçebeler yer alırken güneydeki bölgede ise gelişmiş ziraat ve ticaret geleneğiyle çok sayıda verimli vaha yerleşimlerine sahip olduğu için çiftçiler yer almaktadır (Warikoo 2015). 60 milyon büyükbaş hayvanın barındığı Doğu Türkistan Çin'in ihtiyaç duyduğu yıllık tarım ürünlerinin üçte birini tek başına karşıladığı ileri sürülmektedir (İnayet vd 2010). Bu rakamların ne kadar doğru olduğu tartışılmalı olmakla beraber Doğu Türkistan'ın tarım açısından önemli bir yere sahip olduğunu düşünmek mümkündür. Doğu Türkistan'daki koyun yetiştiriciliği Çin'de ilk sırada yer almaktadır ve saf kan koyunlarından elde edilen yün, Çin'deki yün üretiminin üçte birine denk gelmektedir. Doğu Türkistan 580 farklı vahşi hayvan türü ve 3.000'den fazla bitki türüne sahip olduğundan dolayı bilimsel araştırmalara da katkı sağlamaktadır. 150.000 km²'lik tarım arazisine sahip olan Doğu Türkistan'da mısır, süpürge darısı, yulaf, arpa, pirinç, mısır, üzüm, kayısı, kavun, elma, armut, buğday, incir, kestane, ceviz ve nar gibi ürünler yetişmektedir. Farklı çeşitlere sahip kaliteli meyvelere sahip olan Doğu Türkistan "meyve vatanı" olarak anılır. Turfan şehrinde Çin-Japon ortaklığı ile kuru üzüm fabrikası açılmış olup burada yüksek kalitede şarap üretilmektedir (Şen

2010). Sadece Çin değil başka devletlerin de kaynaklarına göz diktiği Doğu Türkistan Sovyetlerin pamuk ihtiyacının %60'ını karşılamaktadır (Gayretullah 2013). Bölgede buğday, pirinç, pamuk, arpa, mısır, pancar, kendir, elma, üzüm, şeftali, incir, armut, kavun, karpuz yetiştirilmektedir (İnayet vd 2010).

1990'ların başlarında Pekin özel ekonomik bölgeler oluşturarak, yerel pamuk üreticilerine destek vererek ve vergi sistemini düzenleyerek Doğu Türkistan'ın büyümesine katkıda bulundu. Çin, 1991'de ise Doğu Türkistan'da tarımda verimliliği arttırmak için uyguladığı Tarım Havzası Projesi ile bölgenin altyapısına yatırımlar yaptı, tarım ile ilgili büyük projeler inşa etti ve Nicholas Bequelin'in makalesinde de geçtiği gibi bölgenin diğer alanlarla bağlantı kurması için raylar döşedi (Wan 2014). 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile Doğu Türkistan'ın jeopolitik önemi su yüzüne çıkmış ve Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan ile ortak sınıra sahip olan Doğu Türkistan, 2008 yılında 167 ülke ile ticari, bilimsel ve kültürel ilişki kuran bir bölge haline gelmiştir (Dönmez 2012).

2.3.2. Doğu Türkistan'ın jeo-stratejik ve Jeo-politik Konumu

Jeopolitik teori, coğrafyayı emperyalizm ve yayılmacı politikalardan hareket ederek açıklayan ve realizmin güç ve çıkar unsurunu içinde barındıran bir teoridir (Arı, 2008). Önemli teorisyenlerden Brzezinski, Avrasya'nın yerkürenin en büyük kıtası ve jeopolitik eksenini olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, Avrasya'ya egemen olan bir gücün dünyanın en ileri ve ekonomik olarak verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edebileceğini ifade ederek bu bölgenin önemine dikkat çekmiştir (Ekrem 2011). Jeopolitikçi Mackinder'ın kalpgah (heartland) teorisinde belirttiği gibi Avrasya'nın hemen hemen merkezi sayılan bir noktasında yer alan Doğu Türkistan, 1.6 milyon km²'den fazla yüzölçümüyle Çin'de yer alan en büyük idari bölgedir (Şen 2009).

Avrasya'nın kalbi olarak düşünülen Orta Asya, Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle daha çok önem kazanmış, özellikle 11 Eylül sonrası dünyanın en çok ilgisini çeken yerlerden biri olmuş ve buradaki en ufak bir soruna dahi uluslararası camia sessiz kalamamıştır (Gökgöz 2013). Okyanustan arındırılmış bir alan olarak tanımlanan Orta

Asya, Hazar Denizi ve Karadeniz'in doğusu, Afganistan'ın Hindukuş Dağları'nın kuzeyi, Çin Seddi'nin batısı, Moğolistan dahil Çin'in kuzeybatı bölgeleri ve Kazakistan'ın kuzey bölgelerini içeren çöl ve bozkırın bittiği alana denir (Ekrem 2011, http://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/cin_ortaasya_raporu.pdf, 20 Aralık 2015'te erişildi). Dünya enerji kaynaklarının dörtte üçüne sahip olan Orta Asya aynı zamanda dünyada ispatlanmış doğalgaz rezervlerinin %71,8'inin ve ispatlanmamış petrol rezervlerinin %72,7'sinin bulunduğu stratejik bir konuma sahiptir. Orta Asya'nın en önemli bölgelerinden biri olan Doğu Türkistanbatıda Hazar Denizi'nden, doğuda Altay ve Altın Dağları'na; güneyde Horasan, Karakurum Dağları'ndan, kuzeyde Ural Dağları ile Sibirya'ya kadar uzanan Büyük Türkistan'ın bir parçasıdır (Gül 2007). Doğu Türkistan kuzeyde Rusya; batıda Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan; güneyde Afganistan, Pakistan, Hindistan ve Tibet; doğuda Çin ve kuzeydoğuda Moğolistan ile çevrilidir (Beyoğlu 2011).

Doğu Türkistan, Çin'i Sibirya'ya, Rusya'ya, Orta Doğu'ya bağlayan yollar ile Rusya'nın Çin'e ve Hindistan'a ulaşmasını sağlayan yolların kavşağında bulunan ve bu yüzden tarih boyunca birçok devletin ilgisini çeken bir statüye sahip olmasından dolayı tarih boyunca birçok devletin ilgisini çekmiş ve sürekli istilalara uğramıştır. Özellikle Çin ve Rusya burayı güç mücadelesi alanına çevirmiştir ve Çin tarafından işgal edilen kısmı Doğu Türkistan Ruslarca istila edilen kısmı ise Batı Türkistan olarak adlandırılmıştır. "Xincihang" olarak adlandırılan Doğu Türkistan, bütün Çin toprağının beşte birini teşkil etmektedir (Kızıлтаş 2015). Taklamakan Çölü ve Çin Seddi Çin'in Batı ile arasındaki ticaretin yapılmasına ve dışarı açılmasına engel olduğu için coğrafik olarak çöl ve duvarın arasında kalan Doğu Türkistan'ın konumu bu engelleri aşmasını sağlamaktadır (Deli, 2015). Ayrıca, Doğu Türkistan Rusya Federasyonu'nun sıcak denizlere açılmasını sağlayan yol ve Çin'in artan enerji ihtiyaçları ile kuzeybatı sınırlarının güvenliğinin sağlanması açılarından stratejik öneme sahiptir (Hacaloğlu 2002).

Türk medeniyet ve kültürünün kaynağı, Türk destanlarının, mitolojisinin, Dede Korkut masallarının ortaya çıktığı yer olan Doğu Türkistan ticaretin merkezi olarak kabul edilen İpek yolu üzerinde bulunması nedeniyle Doğu ile Batı arasında çeşitli

dinlerin, kültürlerin, uygarlıkların etkisi altında kalmıştır. Stratejik olarak denizden çok uzak bir konuma sahip olması, yüksek dağlarla ve çöllerle çevrili bulunmasından dolayı doğal bir savunma ve saldırı merkezi olarak görülmektedir (Aktaş 2001).

Doğu Türkistan, tarihte ticaretin merkezi olarak kabul edilen İpek Yolu'nun kavşak noktasında ve doğu-batı enerji kaynaklarının geçiş güzergahında bulunmasından dolayı stratejik bir öneme sahiptir. Yani, Doğu Türkistan, Uzak Doğu ile Avrupa'yı ve Asya'yı, Sibirya ile Güney Asya'yı bağlayan bir köprü vazifesi görmektedir (Şen 2009). İhracatının büyük bir kısmını deniz yoluyla yapan Çin, yüksek navlun ücretleri ödememek için Doğu Türkistan üzerinden Avrupa'ya ulaşmaya çalışmıştır. Örneğin; bir konteyner Çin'den Avrupa'ya deniz yoluyla 40 günde giderken, demiryolu ile Doğu Türkistan üzerinden taşındığında hem süre 18 güne düşmekte hem de giderler azalmaktadır (Atlı 2009). Özellikle ABD'nin Çin'in deniz ticaretine engel olması sonucu Çin çoğunlukla Doğu Türkistan'dan demir yolları aracılığıyla Batı'ya ulaşmaya çalışmıştır (İlyasov 2013). Ancak, Çin bu yolu da kullanmasaydı daha fazla gidere yol açacak olan Hindistan veya Rusya'nın üzerinden ulaşım sağlayacaktı. Çin, Orta Asya Bölgesi'yle ilgili hem siyasi hem de ekonomik çıkarlara sahiptir. Çin'in Tayvan sorunu ve Güney Çin denizindeki ada sorunları, Malakka Boğazı'ndan geçen enerji tankerlerinin terörist unsurlar tarafından geçişinin engellenmesi sorunu, Çin'in arka bahçesi olarak gördüğü Burma gibi ülkelerdeki ittifaklarının zayıflaması sorunu Doğu Türkistan'ın önemini daha da artırıcı unsurlar olarak görülmüştür (Özhan 2013).

Doğu Türkistan coğrafi olarak da eşsiz bir güzelliğe sahiptir. Dünya Medeniyeti'nin Altın Beşiği olarak adlandırılan Taklamakan Çölü, Tabiatın Cenneti denilen Altundağ Parkı, Avrasya Köprüsü olarak bilinen İpek Yolu, dünyanın en yüksek göllerinden olan Tanrı ve Buğda gölleri, dünyanın deniz seviyesinden en düşük çukurluğu olan Aydınköl Doğu Türkistan'da yer almaktadır (Tdtkb 2015). Dünyanın en güzel yayla ve dağlarının yer aldığı Doğu Türkistan'da Altay, Tanrı, Aladağlar ile Balkaş, Bağraç ve Isık gölleri ile destanlara konu olan Seyhun, Ceyhun, Ertis nehirleri yer almaktadır (Gayretullah 2013).

2.3.3. Çin'in Enerji Tüketimi ve Güvenliği

Teknolojinin gelişmesi ve buna bağlı olarak küreselleşme olgusunun ortaya çıkmasıyla birlikte ülkelerin enerji tüketiminin artması sonucu dünya enerji kaynakları da azalmaktadır. Ancak, devletler yeni enerji kaynaklarını keşfetmeye uğraşırken ülkelerindeki azalan enerjinin yerine koyacakları enerjiyi birtakım ulaşım sistemleriyle ülkelerine en karlı ve güvenli bir şekilde ulaştırma çabası içindedirler.

Çin, dünyanın en yoğun nüfusa sahip ülkesi olması sebebiyle bu nüfusun tüketim talebine bağlı olarak ortaya çıkacak üretim artışı, ekonomik büyümeyi sağlayan en önemli faktörlerden biri olduğu için ve aynı zamanda ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu için dünyanın en güçlü ekonomileri büyümesini istikrarlı bir şekilde sürdürebilmek veya küçültebilmek için enerji tüketimini karşılayacak bazı politikalar üretmektedirler. Örneğin; 1980-2005 yılları arasında Çin ekonomisi 6,5 kat büyürken, enerji tüketiminin de 3,4 kat artmış olması bu ikisi arasında pozitif korelasyon olduğunu göstermektedir (Müslüme 2015).

Çin'in enerji tüketiminde %70'lik kullanım oranıyla kömür 2011 yılında en yaygın olarak kullanılan maden olmuştur. Dünya enerji verilerine göre, yine aynı yılda dünya kömür üretim ve tüketiminin yarısı Çin'e aittir. Kömür tüketimi sonucu ortaya çıkan hava kirliliğinin olumsuz etkilerini azaltmak için Çin enerji kullanımında diğer alternatif enerji kaynaklarının tüketimini arttırmak istemektedir (Aslan 2014). 909 milyar ton kömür rezervi ile dünya toplam kömür rezervlerinin %12,6'sına sahip olan Çin'in kömür tüketimini %22 ile petrol, %3 ile doğal gaz izlemektedir. Çin, 2006 yılında 16,3 milyar varil petrol rezervi ile dünya petrol rezervlerinin %1,3'üne, 181,46 trilyon metre küp doğal gaz rezervi ile dünya doğal gaz rezervlerinin %1,4'üne sahiptir (Müslüme, 2015). Petrol tüketiminde yüzde 18'lik paya sahip olan Çin'in petrol üretimi 2013 yılı itibari ile günde yaklaşık 4.5 milyon varilken günlük ortalama petrol tüketimi ise 10,7 milyon varildir (Aslan 2014). Çin'in 2009 yılı itibariyle 8 milyon varil petrol tüketimine sahipken 2020 yılında bunun 12-13 milyon varile ulaşması beklenmektedir (Ayhan, 2009).

ABD ve Japonya'dan sonra dünyanın üçüncü büyük enerji tüketicisi haline gelen Çin, enerji açığını bir stratejik-güvenlik meselesi olarak gördüğü için 1993'te büyük bir petrol ithalatçısı haline gelmiş, 1995'te günde 400.000 varil petrol ithal etmiş ve ilerleyen yıllarda da Japonya'yı geçerek günde 10.5 milyon varil petrol ithal edeceği düşünülmektedir (Şen 2009). ABD Enerji Bakanlığı'nın tahminlerine göre, Çin'in petrol tüketimi 2030 yılında günde 15,7 milyon varile ulaşacaktır (Müslüme 2015).

Petrol ve doğal gaz kaynaklarının bol olduğu Orta Asya ülkeleriyle yakınlaşmak Pekin için en önemli unsurlardan birini oluşturmaktadır. Çünkü Çin dünya enerji tüketiminin %13,6'sını karşılamaktadır. 2003 yılı verilerine göre Çin 169,3 milyon ton petrol çıkartırken bunun 275,2 milyon tonunu tükettiği için sadece 2003 yılında Çin'in petrol açığı 61,52 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Üstelik Çin'in kuzey ve kuzeybatısında bulunan petrol ve doğal gaz kaynakları da ülkenin ihtiyacını karşılayamamakta, Doğu Türkistan'daki zengin petrol yatakları dahi Çin açısından yetersiz kalmaktadır. Her yıl daha çok büyüyen ve enerji tüketimi de artarak artan Çin yıllık büyümesini %7'de sabitlese bile 2005'de %35 olan petrol ithalatı 2010'da %45'e çıkacaktır (Çolakoğlu 2006).

2010'da petrol ve doğalgaz üretiminde ulaştığı miktar olan 60 milyon ton yaklaşık olarak 2005'teki miktarın 3 katıdır. Çin Hükümeti'nin amacı Doğu Türkistan'da Çin'in en petrol ve doğalgaz üretimine dayalı büyük bir yer inşa etmek ve petrol endüstrisini ulusal enerji güvenliğinin bir parçası haline getirmektir (Tümtürk 2013). Ülkenin tümünden çıkan petrolün %25'inin üretimi, kömür rezervlerinin 2/5'si petrol rezervinin 1/4 'i bu bölgeden sağlanmaktadır (Çolakoğlu 2006). İhtiyaç duyduğu petrol ve doğalgazın %25'ini ithal eden Çin, Orta Asya ve Hazar havzası arasında köprü rolünü üstlenen Doğu Türkistan'ın deniz yoluyla Çin'e enerji taşınmasında karşılaşılabilecek stratejik tehditler ve zorlukların risklerini azaltmaktadır (Hacaloğlu 2002).

Çin'in petrol ithalatının yaklaşık olarak yarısını Ortadoğu ülkelerinden elde edilmektedir. 2020 yılına gelindiğinde ise bu oranın yüzde yetmişe varacağı tahmin edilmektedir. 2013 yılı itibari ile ithal edilen 5,6 milyon varil/gün petrolün %52'si

Ortadoğu'dan, %23'ü Afrika'dan, %10 Amerika kıtasından ve geriye kalanı Asya-Pasifik ve diğer bölgelerden gelmektedir. Suudi Arabistan ve Angola %33'luk payla Çin'in en büyük iki petrol kaynağıdır. Orta Doğu'da son yıllarda yaşanan istikrarsızlık ve karışıklıklardan dolayı Çin yönünü Orta Asya'ya çevirmiştir (Aslan 2014).

2.3.4. Çin'in Enerjiye Olan Bağımlılığı

Enerjisi tükenen ülkeler buna takviye enerji kaynakları temin etmek için dış devletlere bağımlı hale gelirler. Çin'de birçok enerji kaynağı bakımından bazı ülkelere veya bölgelere bağımlı hale gelmiştir. Çin özellikle Ortadoğu, Orta Asya ve Afrika ülkelerinin enerji kaynaklarına ulaşmak için ikili ilişkileri ilerletmekte, çeşitli plan ve projeler geliştirmektedir.

Çin'de 1959'da Daqing petrol sahası keşfedilmişti ve enerji yetersizliği gibi bir durum söz konusu değildi. 1978'de ekonomik açılımın hızlanması sonucunda 1993 yılına gelindiğinde Çin enerji açısından dışa bağımlı bir hale gelmiştir (Aslan 2014, http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu17makale/halil_kursad_aslan.pdf, 10 Aralık 2015'te erişildi). 2050'de dünyanın en büyük sanayisine sahip olacağı öngörülen Çin'in buna dayalı olarak enerji harcaması da artacağı için 1996'daki dünya piyasasındaki enerji tüketimi %9,6 iken 2020'de bu rakamın %16,1'e çıkması beklenmektedir. Yine, 2020'li yıllarda petrole bağımlılığı %80'lere varabileceği öngörülmektedir (Güngör 2008).

21. yüzyıldaki petrol ve doğalgaz gelişmelerinde Çin'in en önemli stratejik bölgelerinden biri olarak görülen Doğu Türkistan, ulusal talep ve hükümet politikalarının artmasıyla birlikte hem iç hem dıştaki özel sermayelerin çıkarları için büyük umutlar besler hale gelmiştir. Bölgede yeni yeni filizlenen olanakları ele geçirme arzusu bir sorun olarak devam etmekle birlikte yine de global anlamda endüstrinin büyük güçlerinin dikkatini çekmektedir (Xinjiang Oil Industry Development 2014).

Aynı zamanda gitgide enerjiye daha fazla ihtiyaç duyan ve öz enerjisi tükenmeye başlayan Çin'in Orta Asya'daki enerji kaynaklarını ülkeye ulaştırabilmesi

için Doğu Türkistan geçişini kullanması zorunludur. Örneğin, “Enerji İpek Yolu” olarak adlandırılan Türkmenistan-Çin-Japonya doğal gaz anlaşması bu amaca hizmet etmektedir (Dönmez 2012). Çin ayrıca Doğu Türkistan’dan Şanghay’a 4.000 km uzunluğunda bir boru hattı inşa etmektedir. Özellikle Çin ile Kazakistan arasında petrol kaynakları açısından yapılan işbirliği sonucunda Astana’dan Doğu Türkistan’a kadar uzanacak 1.240 km.lik petrol boru hattı anlaşması imzalanmıştır. Çin ayrıca Mayıs 2004’te inşa edilmeye başlanılan Kazakistan ve Doğu Türkistan arasında 1.000 kilometrelik boru hattına milyarlarca dolar yatırmıştır (Çolakoğlu 2006).

Çin petrol ithalatında, ithalat yaptığı tek bir ülke veya bölgeye aşırı bağımlı olmamak, ithalat yapılan ülkede petrol karşılığında yatırım veya ekonomik destek politikaları ile pozitif bir imaj oluşturmak, ithalat yapılan ülkenin petrol şirketinde oldukça fazla hisse ve imtiyaz satın almak gibi üç temel ilke benimsemiştir. Çin’in enerji ihtiyacını temin etmek için yaptığı petrol ithalatının planlanması doğrultusunda Çin’de Devlet Konseyi’ne bağlı Milli Kalkınma ve Reform Komisyonu kurulmuş ve enerji ile ilgili sorumluluk da 2008 yılında kurulan Milli Enerji İdaresi’ne verilmiştir. Çinli petrol şirketlerinin tamamı aslında üç büyük şirkete aittir. İlki, Çin Milli Petrol Şirketi (China National Petroleum Corporation – CNPC), ikincisi Çin Milli Açık deniz Petrol Şirketi (China National Offshore Oil Corporation – CNOOC) ve üçüncüsü ise Çin Petro-Kimya Şirketi (China Petroleum and Chemical Corporation – Sinopec’dir). 2008 yılındaki küresel ekonomik kriz ile beraber varil fiyatı 150 dolara kadar çıkan dünya petrol fiyatlarındaki artış, Çin milli ekonomisini zedeleme ihtimaline karşılık Çin’in enerji güvenliği bakımından tedbir alma gereğini ön plana çıkartmıştır. Uluslararası Enerji Ajansı’nın verilerine göre, Çin’in uluslararası şirketleri satın alarak kendi şirketlerinin petrol üretimini 2000 yılında günlük 140,000 varil, 2012 yılında ise 2 milyon varile çıkartmıştır. 2012 yılı sonu itibari ile Çin milli petrol şirketlerinin ikili anlaşmaları (oil-for-loans deals) sayesinde 108 milyar dolar tutarında petrol alımı taahhüdü yapılmıştır. Bunlardan bir tanesi olan ABD’nin petrol şirketi Unocal’ın satışı için 2005 yılında Çin 18 milyar dolar ile en yüksek teklifi vermiş ancak Amerikan kamuoyundaki yoğun baskı nedeniyle satıştan vazgeçilmiştir (Aslan 2014).

Petrol endüstrisine girmek için içerdeki özel girişimleri cesaretlendirdiği kadar Dünya Ticaret Örgütüne olan sorumluluklarının bilincinde de olan Çin Ulusal Gelişme ve Reform Komisyonu özel çıkarlarını daha fazla korumak için Çin'in geçiş alanını özgürleştirmeye başladı. Doğu Türkistan'da devletin sahip olduğu üç büyük petrol şirketi bu sektörü kontrolü altına aldı ve 2006'da Çin Ulusal Petrol Şirketi yabancı girişimcileri yasaklamak için Tarım petrol sahasında 12 engel ortaya çıkardı. Petrol endüstrisinde doğal kaynakların çıkartılmasında yönetim, pazar girişlerini engellemek ve petrol sanayisinde özel şirketleri sınırlandırmak için hala çeşitli önlemler almaya devam etmektedir. Geçmişte petrol ve doğalgaz endüstrisi büyük oranda devlet çıkarları tarafından ve sınırlı dış yatırımcılar tarafından kontrol edilmekteydi. Çin'in en büyük petrol üreticisi olan Çin Ulusal Petrol Şirketi, Doğu Türkistan Bölgesi'nde petrol ve doğalgaz çıkarmada tekelleşmiş konumdadır. Çin Ulusal Petrol Şirketi'ne sahip üç önemli petrol ve doğalgaz alanı Tarım, Karamay ve Tuha'dır. 1978'de ulusal pazarlara giriş yapan Sinopec Kuzeybatı Şirketi ise Doğu Türkistan'da ikinci büyük aktördür (Xinjiang Oil Industry Development 2014).

2.3.5. Doğu Türkistan'ın Enerji Kaynakları Açısından Önemi

Heartland kavramını savunan ünlü jeopolitikçi Spykman'a göre, Avrasya'daki enerji kaynaklarını ele geçiren bir güç uluslararası güç dengesini değiştirebilecek kapasiteye sahip olmakla birlikte ayı zamanda bölgedeki Amerikan çıkarlarını tehdit eder hale gelecektir (Ayhan 2009). Bu yüzden Çin de Doğu Türkistan gibi önemli enerji kaynaklarına sahip olan bölgeyi kontrolü altında tutarak Avrasya'daki güç dengesini korumaya çalışmaktadır.

Doğu Türkistangeniş yeraltı kaynaklarına sahip olan bir alanı kapsadığı için Çin'in enerji ihtiyacına çözüm olarak görülmekte ve buradaki kaynaklar araştırılmaktadır (Wan 2014). Doğu Türkistan'da Tarım Havzası (petrol rezervi 74 milyar varil), Karamay Bölgesi (yılda 1.286.000 ton petrol çıkarılmakta), Kumul-Turfan Bölgesi (petrol rezervi 75 milyon ton) Taklamakan Çölü (petrol rezervi 50 milyar ton) petrolün inanılmaz derecede yoğun olarak bulunduğu önemli alanlardandır (Beyoğlu 2011). Ancak, buralardaki petrolün çıkarılmasına Çin'in teknolojisi müsait değildir.

Amerikalıların ve Japonların buradaki petrolü çıkarmak istemeleri ise çok fazla pay istemelerinden dolayı külfet getirdiği için Çin tarafından istenmemektedir. Buna rağmen Çin kendi imkanlarıyla Karamay Bölgesi'nden günde 170.000 varil yılda ise 1.286.000 ton petrol çıkartmaktadır (Saray 1997). Ayrıca Turfan ve Karamay yöreleri de doğal kaynaklar bakımından oldukça zengindir. Nitekim 1974'te Karamay'da senede 1.036.000 ton petrol üretilmiştir (Bekin vd 1997). Turfan'da çıkarılan kali nitrat ve natri nitrata benzer madenler dünyada 2. sırada gelmekte ve bunların büyük kısmı ise Çin Seddi'nin ötesine taşınmaktadır (Kızıltaş 2015). Özellikle, Turfan havzasında jeolojik dönemden kalma çok büyük bir petrol damarı ile birlikte irili ufaklı olmak üzere 31 petrol alanı daha bulunmaktadır. Turfan havzasının petrol ve doğalgaz kaynakları 22.2 milyar tondur. Doğu Türkistan'daki petrol yataklarının hacmi Çin'in tamamındaki petrol rezervinin %35'ini oluşturduğu tahmin edilmektedir (Gayretullah 2013).

Dünya jeologlarının araştırmalarının sonucuna göre, Doğu Türkistan'ın kuzeyindeki Karamay, Turfan petrol yatakları haricinde Doğu Türkistan'ın sadece güney kesimindeki Tarım havzasında mevcut petrol rezervlerinin miktarı 18 milyar ton olduğu ortaya çıkmıştır (Kaşgarlı 2012). Çinli uzmanlara göre ise, dünyanın en büyük tarım havzalarından biri olan Doğu Türkistan'daki Tarım havzasında 80 ila 180 milyar varil petrol rezervinin bulunduğunu tahmin etmektedirler (Şen 2010). Jeologların tarım havzasında yaptığı başka bir araştırma sonucunda 300 milyon ton petrol ve 220 milyar metre küp doğal gaz kapasitesi olan 13 yatak keşfedilmiştir. 10.7 milyar ton petrol kapasitesi olduğu tahmin edilen bu tarım havzasına "Umut Denizi" unvanı verilmiştir (<http://www.dinlertarihi.net/konu/dogu-turkistan-in-onemi-komunist-cin-dogu-turkistan-i-kaybetmek-istemiyor.html>, 12 Ağustos 2015'te erişildi). Çin, Doğu Türkistan'daki Tarım Havzası'ndan petrol ihtiyacının beşte birini (35 milyon ton Tarım Havzası'ndan ve 10 milyon ton Kazak petrolü) karşılamayı düşünmektedir (Çolakoğlu 2006). Tarım havzasındaki doğal kaynakları ele geçirmek için yapılan petrol ihalesine 17 ülkeden 68 şirket katılmıştır. İsveç A.G firmasının araştırmasına göre Taklamakan Çölü'ndeki petrol rezervinin 50 milyar ton olduğu düşünülürken bu rezerv çölün sadece %50'sinde bulunmuştur (Gayretullah 2013). Doğu Türkistan Dayanışma Derneği Başkanı İsmail Cengiz konuşmasında, Doğu Türkistan'ın Kanada'ya benzediğini ve Taklamakan Çölü'nün altının petrol ve doğalgaz yatakları ile dolu olduğunu bildirmektedir. Çin ise

Çölü otoyollarla ikiye bölmekte ve nükleer teknoloji çalışmalarını da burada yapmaktadır (Erboz 2013, <http://www.sozkonusu.net/cin-zulmu-altindaki-dogu-turkistan.html>, 18 Ağustos 2015'te erişildi). Önemli petrol bölgelerinden biri olan ve günde 50.000 varil petrolün üretildiği Vusu Bölgesi'nin totalde 75.000.000 tonluk rezerve sahip olduğu bilinmektedir (Saray 1997). Petrol ve doğal gazın yoğun olduğu Dushanzi, Karamay (Doğu Türkistan Petrol idaresi merkezi) ve Zepu'daki petrol rafineleri İngiliz-İtalyan finansörlüğü ve İngiliz, Japon ve Fransız ticari işbirliği ile işletilmektedir. Kasım 1989'da petrol sanayisi uzmanlarının Başbakan Li Peng'e bildirdiğine göre Tarım Havzası şimdiye kadar keşfedilen en büyük petrol depolama kapasitesine sahiptir. Çin Başbakanı Li Peng, defalarca eski petrol alanlarında işbirliği yapılması ve petrol iyileştirme oranlarının artırılması gerektiğini belirterek enerji kaynaklarına verilen önemi göstermiştir. Yeni petrol alanlarının içine Doğu Türkistan'daki tarım havzaları da dahil edilmiş ve buradaki araştırmaların yoğun bir şekilde devam edileceği belirtilmiştir. Bu karar doğrultusunda 1993'te Çin'de 12 yeni petrol işletmesinin açılmasına karar verilmiştir (Aktaş 2001).

Doğu Türkistan'ın güneyinde bir şehir olan Kuçar yakınlarındaki bir petrol sahasında önceden özel şirketler tarafından geliştirilen çeşitli küçük petrol alanları 2005'in sonlarında Çin Ulusal Petrol şirketi tarafından geri satın alındı ve ona bağlı iştirak haline getirildi. Ancak yabancı ve özel şirketler hala Doğu Türkistan Petrol sahasına girmek için büyük çaba sarfetmektedirler. Ayrıca, şirketler Doğu Türkistan petrol sektörüne daha büyük açılımlar olacağı yönünde olumlu beklentilere sahiptir. Çin Ulusal Petrol şirketi ve Sinopec alt taahhütlere rağmen petrol ve doğalgaz sektörüne başarılı bir şekilde girmeyi başardı bu da Doğu Türkistan'daki başka özel şirketlere örnek teşkil etmektedir (Xinjiang Oil Industry Development, 2014).

Çin kaynaklarına göre petrol, ilk defa Türkler tarafından Doğu Türkistan'ın Maytağ Bölgesi'nde bulunmuş olmakla birlikte tarih boyunca Doğu Türkistan'ın tüm petrolleri Çin tarafından sömürölmüştür. 1964'teki araştırmalarda Doğu Türkistan'da 160 milyon ton civarında petrol rezervi bulunduğu tahmin edilmekteydi. Cungiye'deki petrol rezervlerinin ise 1 milyon ton civarında olduğu düşünölmekteydi.

Edinilen verilere göre ise Cungiye Havzası'ndaki yıllık petrol üretimi 1949 yılında 3500 ton iken 1992 yılında 7.021.500 tona yaklaşmıştır (Kızıltaş 2015).

Batılı araştırmacılara göre 8,2 milyar ton ham petrol ve 2,5 milyon metre küp doğalgaz ile birlikte Doğu Türkistan yaklaşık olarak Suudi Arabistan kadar rezerv alanlarına sahiptir (Çalışkan 2005). Yine, The Muslim World adlı derginin 28 Ekim 1972 tarihli nüshasında belirtildiğine göre Doğu Türkistan, İran ve Irak'taki petrol rezervlerinin 10 katı bir rezerv alanına sahiptir (Bekin vd 1997). 910 bin km²'lik bir petrol rezerv alanının tespit edildiği Doğu Türkistan'da bu rezerv alanlarından Çin'e her yıl 10 milyon ton petrol taşınıyor olmasına rağmen buradaki petrol Çin'den iki kat daha pahalıdır. Ayrıca, Doğu Türkistan'ın 17,4 trilyon metreküp doğalgaz rezervine sahip olmasının yanı sıra 30 bölgesinden de doğal gaz çıkarılmaktadır (Beyoğlu, 2011).

Bazen bir doğal kaynağın araştırılması sürecinde bir başka doğal kaynak ortaya çıkmış olabilir. Doğu Türkistan'ın güneyinde sınırlı teknoloji ve yatırım nedeniyle APG (petrol ortaya çıkmasıyla bulunan gaz) ortaya çıkarma oranları çok düşüktür. Çin'de son yıllarda doğal gaz talepleri yükselmekte ve APG ise yatırımcılar için acil fırsatlar sunmaktadır. 2005'te bulunan önemli petrol rezervlerinden olan Tarım nehri petrol alanı ve Yaha petrol alanlarının en az 20'sinde APG alını bulunmakta ve her gaz alanında her gün doğal gazın 200.000 m³'ü yanmaktadır. Bunun anlamı ise doğal gazın yaklaşık 4 milyon m³ boşa gitmektedir ki bu da orta düzeydeki şehirlerde iç tüketimi karşılayacak düzeydedir. Bu yüzden eğer yatırımcılar sıvılaştırılmış doğalgazı işleme tabi tutmak veya boru hatlarıyla taşınmasını sağlamak ve doğal gazın bir formu olan "associated gaz"ı "LNG(sıvı doğal gaz)" yoluyla sıkıştırmak gibi konularda petrol şirketleriyle işbirliği yapsaydı hükümetin petrol çıkarları için kazan-kazan stratejisi geçerli olabilirdi (Xinjiang Oil Industry Development, 2014). Doğal gazın, atmosfer basıncında, -162°C'ye kadar soğutularak yoğunlaşması sonucu sıvı hale geçmesine "Sıvı Doğal Gaz" (LNG) adı verilir. Doğal gaz sıvı hale geçerken 600 kat küçülür ve bu durum sayesinde doğal gaz boru hatları ile teknik ve ekonomik anlamda taşınması daha uygun hale gelmektedir (<http://www.ipragaz.com.tr/lng.asp>, 18 Aralık 2015'te erişildi). Bu yüzden devletler için LNG yoluyla gaz taşınması karlı bir yöntemdir.

Doğu Türkistan petrol ve doğalgazın yanı sıra altın, uranyum, demir, krom, kurşun, manganez, volfram, kömür, molibden, çinko, berilyum, lityum, tantal, sezyum gibi aynı yerde bulunması zor olan çok çeşitli zengin yer altı kaynaklarına sahiptir(Şen 2010). Bunların dışında ayrıca, cıva, kalay, tungsten, antimon, vanadyum, alüminyum, hidro-enerjinin de bulunduğu bilinmektedir (Turkish paper, 2006). 1934-1943 yılları arasında Rus araştırmacıları, Doğu Türkistan'da 5 bölgede uranyum, 13 bölgede kalay, 32 bölgede kurşun, 5 bölgede volfram, 50 bölgede altın, 46 bölgede demir, 70 bölgede kömür, 2 bölgede cıva, 6 bölgede amonyak, bulunduğu ve petrol rezervlerinin 120.000.000 ton, altın rezervlerinin ise 18.500.000 ton olduğunu bildirmiştir (Tuna 2012). Ayrıca yine aynı yıllarda Doğu Türkistan'ın yirmi dört yerinde petrol, otuz iki yerinde altın, iki yerinde amonyak, on üç yerinde kükürt bulunduğu tespit edilmiştir. Urumçi'nin güneyindeki dağlık alanlarda 600 milyon ton kömür rezervinin yer aldığı belirtilmiştir (Bekin vd 1997). Urumçi Bölgesi'ndeki kömür rezervlerinin 600 milyon ton olduğu düşünülmektedir. İli, Altay, Barköl, Çerçen, Keriev, Çölçek ve Urumçi civarında ortaya çıkan altın yataklarının 18 milyon 500 bin ton olduğu ifade edilmektedir (Saray 1997).

Çinli yetkililer, Doğu Türkistan'da 1960'lı yıllarda 88 çeşit maden rezervi tespit etmişken 1990 yılında ise 120 adet maden tespit etmiştir. Yine yetkililer, doğruluğu ispatlanmış kömür kaynaklarının 1.600 milyar ton olduğunu ve bunun da ülkenin toplam rezervinin %35.9'una karşılık geldiğini belirtmiştir. Bugüne kadar Doğu Türkistan'ın yarısını kapsayan toplam 850.000 km²'lik alanda 20'den fazla havzanın petrol içerdiği ve bunlar içinde sadece 718.600 km²'ye sahip dört havzada yaklaşık olarak 30 ila 50 milyar tonluk petrol rezervi bulunduğu tespit edilerek bu ülke çapında varolan petrol rezervlerinin %35'ini oluşturmaktadır (Bekin vd 1997). Yaklaşık olarak 800 bin kilometre karelik alandaki toplam petrol rezervi 8 milyar ton olan Doğu Türkistan'ın 270 bölgesinden altın madeni çıkarılıyor (Gökçin, 1996, http://webcache.Googleusercontent.com/search?q=cache:tUOK9MsercMJ:www.aksiyon.com.tr/dunya/endise-dolu-bekleyis_501875+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr, 23 Ağustos 2015'te erişildi). Araştırmalara göre; Doğu Türkistan'ın 5000 yerinde maden ocağı bulunmuş ve 500 bölgeden petrol 30 bölgeden ise doğal gaz çıkarılmıştır. Bu kadar enerji kaynaklarının işletilmesi için birçok tesis kurulmasına rağmen çalışanların

büyük çoğunluğunu Han Çinlileri oluşturmaktadır (Kızıлтаş 2015). Ayrıca, 160.000.000 ton rezervi olan petrol yatağından Uygurlar yararlanamamakta ve tüm kontrolü Çinliler sağlamaktadır (Saray 1997).

Doğu Türkistan da birçok Türk bölgesi gibi petrol ve doğal gaz bakımından hayli zengin bir bölgedir. Uzmanlar Çin'in ürettiği petrolün %20'sinden fazlasının Doğu Türkistan Bölgesi'nden olduğunu ifade etmektedirler. Bu miktar yıllık 30 milyon tonu geçmektedir. Yani Türkiye'nin bir yıllık petrol tüketimine denk gelen bir üretim gerçekleşmektedir. Özellikle Doğu Türkistan'ın Jungar, Tarım ve Turfan Bölgeleri petrol üretim merkezleridir. Doğu Türkistan gaz üretiminde de kendi kendine yeterli bir ülkedir. Batılı petrol şirketleri Doğu Türkistan'ın bu potansiyelinden dolayı Tarım, Jungar ve Turfan Bölgeleri'ne oldukça büyük sermaye yatırımı gerçekleştirmiştir (Aynural ve Kesici 2005, 635).

Doğu Türkistan'ın petrol ve doğal gaz aramalarına uygun coğrafi alanı 900 bin km²'nin üzerindedir. Resmi verilere göre, Doğu Türkistan'da 20.86 milyar ton petrol ve 10.3 trilyon metreküp doğal gaz rezervi bulunmaktadır. Çin'in toplam rezervleri ile kıyaslandığında ise bu oran petrolün %30'unu doğalgazın ise %34'ünü oluşturmaktadır. Doğu Türkistan'ın bir başka zengin yeraltı kaynağı olan ve çıkarılması kolay olan kömür rezervinin ise 2,19 trilyon ton olduğu ve bunun da Çin toplam kömür rezervlerinin yaklaşık %45'ini oluşturduğu belirtilmektedir (Şen 2009). Başka bir bilgiye göre, Doğu Türkistan'ın 25 yerinde altın yatakları, 12 değişik bölgesinde petrol yatakları, 20 noktada doğalgaz, 10 yerinde demir yatakları, 7 yerinde bakır ve kurşun, 5 yerinde uranyum-volfram, 26 noktada bakır ve nikel, 133 noktada ise kömür madenleri bulunmaktadır. Kömür maden sahalarının yüzölçümü 90 bin kilometre karedir. Doğal gaz rezervi 8 milyon metreküptür (Aktaş 2001). 140 çeşitten fazla madene sahip olan Doğu Türkistan madenleri Çin'in toplam rezervlerinin %40-50'sine denk gelen 2,19 trilyon ton kömür, kurşun, demir, bakır, tuz madenleri ile 12 trilyon tondan fazla rezervi olan uranyum gibi stratejik madenlerdir. Bölgede altın rezervi 19 milyon ton olup 56 maden ocağının her birinden yıllık olarak ortalama 360 kg altın üretilmektedir. Petrol rezervi ise 6,5 ile 8,2 milyar ton seviyesinde olup Çin'deki toplam rezervlerin üçte birine eşittir. Yıllık petrol üretimi 27,4 milyon ton olup 2010 yılında bu rakamın 60

milyon tona, 2020’de ise 100 milyon tona çıkması beklenmektedir. Çinli araştırmacılar 17 yıllık uzun uğraşları sonucu Doğu Türkistan’da 10 bin tonluk bir uranyum madeni yatağının varlığını ispatlamışlardır (Demirci 2009). Doğu Türkistan’da yüksek saflıkta bulunan uranyum madeni Çin’in nükleer üretimi için paha biçilemez önemdedir (İnayet vd 2010). Doğu Türkistan uranyumu, dünyanın en zengin ve kaliteli uranyumu olarak kabul gördüğü için çoğu zaman Çin ile Rusya arasında pazarlık konusu haline gelmiştir. Ayrıca buradaki uranyum 6 ayrı ocaktan üretilmekte ve Turfan vilayetinde Lopnur nükleer deneme alanında atom bombası yapımında kullanılmaktadır (Bekin vd 1997). Başka bir araştırmaya göre ise, Doğu Türkistan’ın toplam petrol rezervi 65 milyar 860 milyon ton ve Doğalgaz rezervi ise 10 trilyon 300 milyar tonken kömür rezervi 1 trilyon 50 milyar tondur. Çin Komünist Partisi Uygur Özerk Bölgesi parti sekreteri Vang Le-çuan, Doğu Türkistan’daki petrol rezervi bütün Çin genelindeki rezervlerin %30’unu Doğalgaz rezervlerinin %35’ini kömür rezervlerinin ise %40’ını teşkil ettiğini ve Petrol üretiminin 2010 yılı 60 milyon ton iken 2020 yılında ise 100 milyon tona ulaşabileceğini söylemiştir (Kaşgarlı 2012). Çin’in petrol yataklarının yüzde 30’u, doğalgaz kaynaklarının da yüzde 34’ü Doğu Türkistan’dadır (Gökgöz 2013). Çin’de çıkarılan doğal kaynakların %78’i Doğu Türkistan topraklarından çıkartılmaktadır. Doğu Türkistan’da 5000 ayrı yerde bulunan maden ocakları Çin’in toplam maden Ocaklarının %85’ini teşkil etmektedir (Tüysüzoğlu 2014). Çin’in Doğu Türkistan kaynaklarına yönelik politikası tarih boyunca devam etmiştir. Örneğin; 1989 yılının ilk çeyreğinde Doğu Türkistan, Çin’e 7.68 milyon varil ham petrol, 906 milyon ton kömür, 444 milyon ton da işlenmemiş tuz göndermiş ve 1993 yılında ise Doğu Türkistan’ da 10,4 milyon varil ham petrol çıkarılmış olmasına rağmen bundan fayda sağlayan yine Çin olmuştur (Tümtürk 2009). Batılı kaynakların bildirdiğine göre ülkenin tespit edilen doğalgaz rezervi 8 milyon m³’tür. Demir yatakları 728 milyon ton olup bu da %38.46’lık bir orana tekabül etmektedir. 200 noktada bulunan tuz rezervi bütün dünyanın tuz ihtiyacını 1000 yıl süre ile karşılamaya yetecek büyüklüktedir. Dünyanın en zengin uranyum rezervine sahip olan Doğu Türkistan’da uranyum rezervinin 12 trilyon olduğu tahmin edilmektedir. 554 yerde bakır yatağı bulunan Doğu Türkistan’da berilyum, lityum, niyobyum, tantal madenleri gibi doğada az miktarda bulunan 20 kadar metalin ana üretim alanı bulunmaktadır. Çin Başbakanı Li Peng’in belirttiğine göre dünyanın en büyük petrol yataklarına ve Asya’nın en zengin altın yataklarına sahip olan

Doğu Türkistan'ın dörtte üçünü petrol ve maden yatakları kaplamaktadır (Bekin vd 1997). Doğu Türkistan'da 10 milyar dolar değeri ve 573 bin tonluk rezervi ile bugüne kadarki en büyük molibden yatağı keşfedilmiş ve bu element havacılık, inşaat, askeri, imalat gibi çeşitli sanayi kollarında kullanılmıştır (Dönmez 2014, <http://www.dtv.org.tr/index.php/kategoriblogu/component/content/article/6%20duyurular/kitapmakale.html?HABER/68/musluman-uygurlar-kizil-cinin%20zindanlarında!.html&git=5>, 10 Ocak 2015'te erişildi).

Doğu Türkistan petrol ve doğal gaz üretimi bakımından büyük bir gelişme göstermektedir. Tahminlere göre 2010 yılından sonra Çin'in en büyük 2. petrol ve gaz üreticisi olacaktır. 2002 yılında günlük petrol ihtiyacı 5.26 milyon varil olan Çin, ABD ve Japonya'dan sonra dünyanın üçüncü büyük petrol tüketicisi olmuştur. Japonya'nın petrole olan talebinde bir hareketsizlik gözlenirken Çin'in petrol tüketiminin hızla artacağı beklenmektedir. Uluslararası Enerji Ajansı'nın tahminlerine göre Çin'in günlük petrol talebi 2025 yılında 10,9 milyon varile ulaşacaktır. Dolayısıyla, Doğu Türkistan petrol ve doğal gaz potansiyeli nedeniyle Çin için stratejik bir bölge özelliği taşımaktadır. Nitekim Çinli yetkililer, Doğu Türkistan'da üretilen petrolün 2008 yılında günlük bir milyon varile ulaşmasını beklediklerini ifade etmektedirler. Çin, Doğu Türkistan'ın Tarım Havzası'ndaki doğal gaz rezervlerini Çin'in doğu sahilindeki Şangay Limanı'na bağlayacak bir boru hattı planlamaktadır. 4.8 milyar dolara mal olacak bu boru hattın günlük 7500-12000 galona kadar gaz taşınması öngörülmektedir (Aynural ve Kesici 2005, 636).

2.4.Uygurlar Özerklik mi Bağımsızlık mı İstiyor?

Çin'de başta özerk bölgeler olmak üzere değişik toplumsal, siyasi grupların, farklı ırkların ve sivil toplum kuruluşların bile hükümetten istekleri, düşünceleri, çıkarları farklıyken Uygurların kendi içinde dahi görüş ayrılıklarının olması gayet normaldir. Yani Uygurların bir kısmı özerklik isterken bir kısmı bağımsızlık istemekte bir kısmı ise özgürlüklerin genişletilmesi sonucu toplumdan dışlanmamak dinlerini daha rahat yaşamak istemektedirler. Yine bir kısım Uygur demokratik ülkelere giderek

buralarda örgütler kurup Uygurların sesini tüm dünyaya duyurmak ve farkındalık oluşturmak isterken diğer bir kısım ise Çin işkence ve zulmünden kaçarak başka ülkelere göç ederek buralarda vatanlarından uzak sessiz sedasız bir yaşam sürmektedirler.

Çin özerk bölgelerinin içinde Moğolistan Mao zamanında bağımsız Cumhuriyet olmuş. Tibet ise İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde, geniş anlamda özerklik kazanmıştır. Doğu Türkistan'da Müslüman Uygurlar ise yıllarca Çin'den özerklik statüsü kazanmak için savaşımıştır. Sözde özerklik statüsü verilen Uygurlar kendi ülkelerinde esir olarak yaşadıklarını ileri sürerek gerçek bir bağımsızlık veya özerklik istemektedirler (Özcan 2014).

Doğu Türkistan'da yaşayan halkların ulusal taleplerinin temel olarak iki noktada ayrıldığı görülmektedir. İlk olarak, halkın yarısı sözde ve göstermelik olarak değil de gerçekten demokratik hak ve özgürlüklerin uygulamaya konulacağı geleneksel kültürün korunmasının sağlanacağı siyasi bir özerklik talep etmekten halkın diğer yarısı ise özerkliği savunan kesimin isteklerini ve amaçlarını doğrulamakta ancak tarih boyunca bunun mümkün olmadığını olduğu zamanlarda da kısa sürdüğü için tek çıkar yolun bağımsızlık olduğunu savunmaktadır (Tuna 2012). Ancak özerklik taraftarları da bağımsızlık taraftarları gibi idealist bir çerçeveden değil de realist bir açıdan baktıkları için Çin'in asla böyle bir duruma izin vermeyeceğine inanarak var olan durum ve şartlarda sadece kendi yurtlarında daha çok söz sahibi olmak, o yurdun yeraltı ve yer üstü zenginliklerinden daha çok pay almak ve insanca iyi yaşamak istemektedirler (Akgönenç 2009).

Doğu Türkistan'da ve diğer ülkelerde kurulan dernek veya vakıfların temel amacı ise Doğu Türkistan'ın bağımsızlığına kavuşmasıdır. Ancak bunlar bağımsızlık olgusuna ulaşabilmek için çeşitli safhalardan geçmek gerektiğine inanmaktadırlar. Dernekler kurulduktan sonra bir genel merkez oluşturulmakta, sonra federasyon, daha sonra konfederasyon haline gelip en son sürgünde bir hükümet kurmaktadırlar. Sürgündeki hükümet ise bağımsız bir hükümetin kurulmasının bir önceki aşamasıdır (Gül 2007). Günümüzde Amerikan Kongresi'nin onayıyla Doğu Türkistan Sürgündeki

Hükümeti kurulduğu için bu da bağımsızlığın yakın olacağı hususunda Uygurları cesaretlendirmektedir.

Çin hâkimiyetine karşı Doğu Türkistan halkının milli mücadelesinde geline noktaı esas alırsak milliyetçilerin iki temel noktadan hareketle bağımsızlık istedikleri görülmektedir. Birincisi VIII. yüzyılda Doğu Türkistan topraklarından çekilmek zorunda kalan ancak 18. yüzyılda tekrar hâkimiyeti sağlayan Çin'in, sınırları içerisinde yaşayan farklı topluluklar arasında vadettiği “kaynaşma”yı sağlayamaması sonucu Hanlılar ile Uygurlar arasında ortaya çıkan milli ve kültürel farklılıklardır (Tuna 2012). Uygurlarda, Çin ve Hanlardan ayrı bir millet olduklarına, ayrı kültür geleneklere sahip olduklarına, Doğu Türkistan'ın kendi vatanları olduğuna dair inanç varken, Hanlarda ise Doğu Türkistan'da yaşayan tüm etnik grupların Çin vatandaşı olduğuna ve Doğu Türkistan'ın Çin toprağı olduğuna dair bir görüş vardır. Kendi vatanlarının Hanlar tarafından işgal edildiğine inanan Uygurlar'daki öfke onları bağımsızlık istemeye sevk eden en önemli unsurlardan birisidir (Dönmez 2012). Diğer bir hareket noktası ise Çin'in 19. yüzyılda başlattığı ve dış güçlere karşı bir tampon bölge olarak kontrol altına alınması gereken bir alan olarak gördüğü Doğu Türkistan'a yönelik marjinalleştirme ve asimile etme politikalarını uygulaması sonucu Uygurların sabrının tükenmesidir (Tuna 2012).

Uygurları bir özerklik veya bağımsızlık isteme duygusuna iten başka bir neden ise Çin'in Doğu Türkistan'a yönelik uyguladığı dini sınırlamalardır. Çinli liderler Katoliklik ve Evanjelik Hristiyanlığı dahil diğer dinleri kontrol altında tutmaya çalıştığı gibi Müslüman Uygurlar için de katı politikalar uyguladılar. Uygurların devlet onaylı Kuran kullanması zorunlu tutulmakta, camiler hükümet tarafından yönetilmekte, devlet işlerinde çalışmak isteyen Uygur erkekleri sakallarını tıraş etmeye zorlanmakta, kadınların ise başörtüsü takması yasaklanmaktadır. İnsan hakları grupları ve uluslararası toplum Çin'in Uygurlara karşı bu muamelelerine karşı eleştirel bir tavır sergilese de Çin Hükümeti eleştirileri kabullenmemektedir. Çin'den tam bağımsızlık için çabalayan ayrılıkçılar “Sincan Bölgesi”ni Doğu Türkistan olarak adlandırmakta ve kendilerini yönetme hakkı istemektedirler (Wan 2014).

Doğu Türkistanlıların bağımsızlık istemelerinin altında yatan bir başka sebep ise özellikle 11 Eylül sonrası oluşan uluslararası sistemde meydana gelen terörizm olgusu ve Uygurların da terörist olarak görülmesi sonucunda bazı Uygurların Çin Hükümeti'nin şiddet ve sömürü politikalarını arttırmasına dayanamayarak köktendinci hareketlere katılmasıdır. Özellikle Müslüman Uygurlar dinlerini yaşayamamaları sonucunda Afganistan ve Pakistan gibi ülkelerin eğitim kamplarında eğitim alıp ülkelere dönerek Doğu Türkistan İslam Devleti'nin kurulmasını istemekteydiler. Pakistan'da medreselerde eğitim gören bir Uygur gencin dediklerine göre aynı durum 1980'lerdeki Sovyet-Afgan Savaşı sırasında da yaşandı ve Afganlarla aynı safta yer alarak savaşan Uygurlar ülkelere dönerek Komünizmi yıkıp bağımsız bir İslam Devleti'nin kurulması için bağımsızlık yolunda savaştılar (Warikoo 2015).

Doğu Türkistanlılar günümüzde aslında bağımsızlığa çok yaklaşmış görünmektedir. Çünkü Çin her gün dünyayı özellikle Batı'yı ve ABD'yi tehdit eder şekilde büyüyerek askeri, ekonomik ve siyasi olarak süper güç haline gelmektedir. Batı ve Amerika ise Çin'in bu gidişatını engellemek için Doğu Türkistan hamlesini kullanacaktır (Gül 2007). Doğu Türkistan halkının ise bu stratejik hamleleri akıllıca ve düzgün kullanması sonucu boşluklardan yararlanarak uygun zamanda uluslararası toplumun da desteğini alarak bağımsızlık yolunda hareket etmesi ihtimali vardır.

Doğu Türkistan'da bağımsızlık mücadelesinin ne şekilde yürütüleceği konusunda da iki tane görüş bulunmaktadır. İlk görüş mücadelenin barışçıl metotlarla sürdürülmesi gerektiğini ikinci görüş ise Çin Hükümeti'nin uzlaşma yanlısı olmadığını ve tek çıkar yolun silahlı direnişle mücadeleyi sürdürmek olduğunu belirtmektedir. Çin'den bağımsızlık kazanılması halinde kurulması öngörülen bir Doğu Türkistan Devleti'nin hangi temeller üzerine bina edileceği noktasında da görüş ayrılıkları bulunmakta, bazı kesimler İslami prensipler doğrultusunda hareket etmekteyken diğerleri seküler hedefler doğrultusunda hareket etmektedir. Doğu Türkistan'da defacto bir bağımsızlık mücadelesi yürüten Uygurların organize olmuş güçlü bir yapısının olmadığı görülmektedir. Uygurlar ve diğer direniş gruplarının sayıca az oluşu birbirleriyle ilişkilerinin zayıf oluşu ve Çin Hükümeti'nin askeri ve silahlı kuvvetlerine karşı verdikleri silahlı mücadelede yetersiz kalışı Uygurların bağımsızlık amaçlarına

ulaşamamalarında etkilidir. Büyük Atılım, Kültür Devrimi, Barın ve Gulca katliamları gibi travmatik olaylar yaşayan Uygurların bir daha aynı şeyleri yaşayacaklarına olan korkularının etkisiyle cesaretleri kırılmış ve halkın direniş örgütlerine desteği de yetersiz kalmıştır. Ayrıca, Çin'in Şangay İşbirliği Örgütü'nün kurulmasında aktif rol oynayarak Türk Cumhuriyetleri ile olumlu ilişkilere sahip olması sonucu Uygurlar bu ülkelerden de destek görememiştir. Diğer taraftan, sırf Uygurlar değil toplumun diğer kesimlerinden de çevre şartlarının ve ekolojik dengenin bozulması, nükleer deneyler, inanç özgürlüğü, ağır vergiler ve doğum kontrolü konularında şartların iyileştirilmesine yönelik küçük çaplı gösteriler devam etmektedir. Çin ise ortalıktaki sesleri susturmak için özerk bölgelere tanıdığı gerçek “özerklik” mekanizmalarının hayata geçirilmesinin anayasal güvence altına alınacağını dile getirmektedir (Tuna 2012).

Uygurların çoğunluğu Sovyetlerin Birliği'nin dağılmasının Çin iç politikasına olumsuz yansımaları, Batı, Türk ve İslam ülkelerinin Uygurların bağımsızlık hareketlerine olan desteğini, Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nda (PLA) gitgide artan disiplinsizliği, Çin'in genç nesillerinin Komünist sisteme olan güvensizliği, Doğu Türkistan'daki Han yerleşimcilerin doğdukları yerlere dönme istekleri gibi unsurları Doğu Türkistan'ın Çin'den ayrılmasını sağlayacak unsurlar olarak görmektedir (Warikoo 2015).

Çin, Doğu Türkistan'ın bağımsızlığına karşı çıkmakla birlikte görünürde özerlik statüsünü kabul etmektedir. Çin 1514 sayılı karara dayanarak Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan'ın bağımsızlığına karşı çıkmıştı. Hatta bu maddeyle Hong-Kong ile Macou'yu geri alarak topraklarına katmayı ve 2000 yılından sonra ayrı bir hükümeti olan Tayvan'ı da geri almayı düşünmüştü (Hacaloğlu 1998). BM'nin 1514 sayılı kararının birinci maddesinde, halkların yabancı egemenliğine ve sömürüsüne tabi tutulması temel hakların inkâr edilmesidir ifadesi yer alırken ikinci maddesinde, bütün halkların self determinasyon hakkına sahip olduğu ve bunu geliştirecek şekilde ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerine izin verilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Ali 2013). Yani, BM Genel Kurul'un aldığı 1514 sayılı karara göre, süjesi belirli bir hak haline dönüşen kendi geleceğini belirleme hakkı, bir ülkenin milli birliğini ve ülke

bütünlüğünü kısmen veya tamamen bozulmasını amaçlayan herhangi bir girişim olarak kullanımı, BM'nin ülke bütünlüğünü koruma amacıyla çalışmaktadır (Ali 2013).

III. BÖLÜM

3. DOĞU TÜRKİSTAN'DA MEYDANA GELEN AYAKLANMALAR VE İSYANLAR

3.1. Ayaklanmaların Ortaya Çıkma Nedenleri

Doğu Türkistan tarih boyunca çeşitli uygarlıklar tarafından hâkimiyet altına alınmak istenen bir yer ve Uygurlar da işkence ve baskılarla asimile edilmeye çalışılan bir topluluk olarak görüldü. Bunun sonucunda kültürlerinden, geleneklerinden, dinlerinden, vatanlarından, vazgeçmek istemeyen Uygurlar canı pahasına her seferinde ayaklanarak, göç ederek, haklar talep ederek seslerini tüm dünyaya duyurmaya çalıştılsa da Müslüman ülkeler Türk Cumhuriyetleri dahi onların isyanlarını görmezden geldiler. Her seferinde çok sert bir şekilde pasifleştirilerek geri çekilmeye zorlandılar.

Doğu Türkistan'da sık sık meydana gelen ayaklanmaların çeşitli nedenleri bulunmaktadır. İlk başta, Uygurlar sürekli kendi ana yurtlarında işgal altında yaşamışlar ve ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmüşlerdir. Ardından, kendilerine ÇHC anayasası ile koruma altına alınacağına dair söz verilen hak ve özgürlüklerin verilmemesi Uygurları öfkeli yaptı. Diğer bir neden olarak, Çin Halk Cumhuriyeti'nin Uygurlar üzerinde uyguladığı kimlik ve asimilasyon politikası etkili olmuştur. Bu politikanın bir ayağı olan nüfus politikası sonucu, Doğu Türkistan'a Çin tarafından milyonlarca Han Çinlisi göç ettirilmiş ve buraya yerleşen Han Çinlileri demografik yapıyı bozarak Uygurların azınlık olarak haklara sahip olması engellenerek buranın aslında Çin'in toprağı olduğu gösterilmek istenmiştir. 1953'te 300 bin olan Han Çinli sayısı, 1990'da 6 milyona yükselmiştir. Başka bir neden olarak, 1990'lardan itibaren uygulanan kalkınma

programı “benzetme programı”nın bir parçasını oluşturmuştur. Ayrıca Uygurlar kendi ülkelerinde dinlerini, dillerini, kültür ve geleneklerini yaşayamamaktadırlar ve bu da onların radikalleşmesine ve ayrılıkçılık oluşturmalarına yol açmaktadır. Çin Hükümeti Doğu Türkistan’a ekonomik, mimari, kültürel olmak üzere birçok alanda yenilikler getirerek ve buraya yatırımlar yaparak Türklük olgusunu yok etmeye ve Çinlileştirme olgusunu yerleştirmeye çalışmaktadır (Tecer 2011). Diğer taraftan Doğu Türkistan’ın gerek jeo-stratejik konumu gerekse zengin doğal kaynaklara sahip olması Çin’in bu bölgeyi sömürmesine yol açmakta ve Uygurlar bu olanaklardan yararlanamadıkları için sefil bir hayat sürmekte bu da onların hükümete karşı ayaklanmasına neden olmaktadır.

İlk ayaklanmalardan biri 1911’de Sun Yat Sen’in Çin Halk Cumhuriyeti’ni ilan etmesinden sonra, Han Çinlilerinin bölgedeki tarım alanlarına yerleştirilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır (Gül 2014). Uygurların 1918 yılında Yedisu’da katledilmesi sonucu tarihe Atı faciası olarak geçen olayda 14 yaşın üzerindeki erkekler sıraya dizilerek makineli tüfeklerle öldürülmüştür. Almata’dan Galjat’a kadar olan bölgede meydana gelen bu katliam Kızılordu tarafından gerçekleştirilmiş ve katliamın sebebinin 1917 yılında Uygurların bir kısmının Sovyet Hükümeti’ne karşı direnmesi gösterilmiştir (İstiklal Gazetesi 2015). Bu olayda, Yedisu Bölgesi’nin yerli halkının %30’u katledildi ve bölgede yaşayan 89.864 aileden geriye sadece 30.787 aile kaldı (Bey 1997).

3.2. Kumul, Turfan, Hoten Ayaklanması

1931’de Hui’ler (Müslüman Çinli) ve Askeri Birliklerin Sovyetler Birliği ile işbirliği yapan Doğu Türkistan valisi ile sürtüşmeye girmesi bir kargaşa ortamı doğurmuştu (Karaca 2013). Bu ortamdan yararlanmak isteyen ve Çin zulmüne daha fazla dayanamayan Uygurlar Doğu Türkistan’ın doğusunda bulunan Kumul şehrinde Hoca Niyaz Hacı ve Salih Dorga’nın önderliğinde bir ayaklanma başlatmıştı. Bu ayaklanma giderek yayılmaya başlamış ve Çinlilerin bozguna uğratılmasıyla başarıya ulaşarak bütün Doğu Türkistan’a yayılmıştı. Bunun sonucunda bütün Doğu Türkistan Çin işgalinden kurtarıldı ve 12 Kasım 1933’te Kaşgar’da istiklal ilan edilmişti. Kurulan hükümetin başına Cumhurbaşkanı olarak Hoca Niyaz Hacı, başbakanlığa da Sabit

Damolla getirilmiştir (Doğu Türkistan Net 2012). Doğu Türkistan’da Çin mezalimine karşı organizeli ve kararlı bir şekilde yürütülen istiklal yolunda atılan ilk adım olan Kumul vakası Doğu Türkistanlılar da dahil olmak üzere tüm dünya tarafından tam olarak bilinmemektedir (Gayretullah 2013). Daha sonra ortaya çıkan Turfan ayaklanması Kumul’un devamı niteliğini taşımaktadır. Kumul isyanı ile Rusların Doğu Türkistan’daki etkileri artmış ve Rusya, bu bölgede hâkimiyet kurmak için Rus etkisini kırmak isteyen milliyetçilik ve bağımsızlık taraftarlarına karşı acımasız bir mücadele başlatmıştı. Rusya ve Çin bölgedeki ihtilalci unsurlarla ortaklaşa mücadele etmeye çalışıyorlar, gerektiğinde ise bölgede zulümler ve sömürülerde bulunuyordu. Rus emperyalizminin Doğu Türkistan’da yaşayan Türkleri rahatsız etmesi de Turfan isyanına neden olmuştu. Bununla birlikte, Çin Genel Valisi’nin Kumul ayaklanmasındaki hasarları atlatmak için halka ağır vergiler dayatması ve paranın değerini düşürmeye çalışması sonucu halk ekonomik zorluklar yaşamaktaydı. Ayrıca, Kumul’da Çin zulmünden kaçan binlerce insan Turfan’a kaçarak Çin’ in yaptığı zulümleri anlatınca buradaki halk da öfkeyle oluşan milliyetçilik duygusu ile hükümete cephe aldı. Diğer taraftan Çin Genel Valisi’nin Kumul İsyanı’nda desteğini alamadığı Torgut Moğolları’nın dini lideri Tsetsen Puntsag Gegeen’i idam etmesi de Moğollar’ın Turfanlıların tarafında olmasını sağlayarak güç verecekti. Turfan halkı 6 Ocak 1933’te Maksud, Mahmud Mevsul adında üç kardeşin yönetiminde Çin’e karşı ayaklandılar ve bir ay sonra Kara şehir, Uşak ile Korlu gibi şehirler Turfanlıların eline geçti. Bu süre zarfında Birleşik Müslüman kuvvetleri Kumul’ da hâkimiyetlerini kurdu ancak Çin kuvvetleri isyanı bastırınca isyancılar Turfan’dan geri çekildiler (Kara 2004).

İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru Japon işgalleriyle uğraşan Çin Nasyonel Partisi (Kuomintang) yönetiminin yanlış politikaları sonucu ortaya çıkan karışıklık yeni bir ayaklanma meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Bu ortamdan yararlanan Uygurlar 7 Kasım 1944’te Doğu Türkistan Cumhuriyeti’ni kurmuşlar ancak bu devlet beş yıl yaşayabilmiştir (Karaca 2013). 1949’da Rusya’nın baskısı sonucu Doğu Türkistan Hükümeti dağılarak yerine Çin yönetimi geçti ve Çin buraya “yeni topraklar” anlamına gelen Sincan adını verdi. 1933 ve 1944’te Doğu Türkistan Cumhuriyetleri’nin kurulmasında Sovyet desteği önemli olmasına rağmen Sovyetler

daha sonra bazı endişelerden dolayı bu devletin yıkılmasında da önemli bir rol oynamışlardır (Dinçer 2015).

1949'dan günümüze kadar Uygurların tüm dünyanın gözü önünde Çin tarafından ağır insanlık dışı muamelelere maruz kalmaları sonucu Doğu Türkistan'da büyük bir ayaklanma ortaya çıkmıştır. Komünist Çin ordularının Doğu Türkistan'daki ilk komutanı ve Doğu Türkistan cellâdı lakaplı Wang-zhen “Devrim aleyhtarı unsurları yok etme” sloganı çerçevesinde 250,000'den fazla Doğu Türkistanlı Türk'ü öldürerek büyük bir soykırıma yol açmıştır. Uygurlar, 1950, 1953, 1958, 1962, 1965, 1968 yıllarında birçok kez bağımsızlık yolunda ayaklanmış olmalarına rağmen kanlı bir şekilde bastırılmıştır (Tümtürk 2009).

Doğu Türkistan halkı 1954 yılında Hoten ilinin Atçüy Bölgesi'nde “Teşkilat-ı Nicat Partisi”ni kurarak haklı mücadelelerini sürdürmeye çalıştı. 15 Kasım 1955'te Atçüy hapishanesini basan Uygurlar hapishanedeki yandaşlarını kurtardılar. Ancak bunu öğrenen Çin Hükümeti mücahitleri öldürmüştür (Kızıлтаş 2013). Hoten vilayetinde bir Uygur milliyetçisinin makineli tüfekte on altı Çin polisini öldürmesi üzerine şehir Çin Hükümeti tarafından ablukaya alınmıştı. Bu olay tam bir ayaklanma sayılmamakla birlikte teknolojik silahlara sahip güçlü Çin ordusunun evde yapılmış bombalar ve karaborsadan alınmış silahlarla başkaldıran Uygur ayrılıkçıları ile mücadele etmesi bakımından önemlidir. Ayrıca, Kumul yakınlarındaki bir demiryolu köprüsünü, Urumçi yakınlarındaki bir askeri teçhizat deposunu ve Karamay yakınlarındaki bir petrol rafinerisini bombalayan Uygurlara karşı Çin Hükümeti'nin aldığı önlemler diğer şehirlere de yayıldı. Bir milyon Çin askeri Doğu Türkistan'a yerleştirildi, bölücüler aleyhinde bir kampanya başlatıldı ve dokuz bağımsızlık yanlısı infaz edildi. Ayrıca alınan önlemler kapsamında başkaldırının başlamasından bu yana binden fazla kişinin idam edildiği ve on binin üzerinde insanın ise tutuklandığı belirtilmiştir (Bekin vd 1997). 1956 yılında Hoten vilayetinin Karakaş ilçesinde Şeyh Baki ve Şeyh Samed önderliğindeki sekiz yüz Uygurlu mücahidin Çinlilerin “Silahlı Toprak Açma” birliklerine saldırımları sonucunda çıkan çatışmada iki yüz kişi ölmüştür. Yine aynı yıl Lop ilçesinde yaklaşık bin üç yüz silahlı Uygur “Abdülkadir” önderliğinde ayaklanmıştır. 1958 yılında ise bu ayaklanma Köktokoy, Çingil ve Beşbalık civarına

kadar yayılmıştır (Kızıldaş 2013). 1962 yılında İli ve Çöçek bölgelerinde gösteriler düzenleyen Uygurlara Çinli yetkililerin ateş açmasıyla olaylar kanlı bir şekilde bastırılmıştır. Bunun sonucunda yaklaşık bir milyondan fazla Türk, Kazakistan'a göç etmek zorunda bırakılmıştır. 1967'den sonra Uygurlar bağımsızlıkları yolunda üç yüzden fazla örgüt kurdu ve örgüt mensubu olan çoğu insan kurşuna dizilerek öldürülmüştür. 1969 yılında Ahunoğlu Mecit liderliğindeki bir silahlı teşkilat ayaklanma çıkarmak üzereyken bütün üyeleri Çin Hükümeti tarafından öldürülmüştür. 1970 yılında Özerk Bölge yetkililerinden bazılarının da içinde bulunduğu yirmi üç binden fazla gizli siyasi teşkilatlarda yer alan grup üyeleri ayaklanma hazırlığındayken gözaltına alındı (Tümtürk 2009). İstiklal Mücadelesi adlı kitaptan edinilen bilgiye göre 1970 yılının Nisan ayında Urumçi'de bir günde hiç yargılama yapılmaksızın yetmiş dört kişinin infazı devlet terörünün en inanılmaz örneğidir (Kara 2004).

3.3. 1979 Sonrası Gelişmeler ve Doğu Türkistan Sorununun Etkisi

Sovyetler Birliği'nin 1979 yılında Afganistan'ı işgaliyle Uygur ayaklanmaları farklı bir boyut kazandı. İşgal sonrası ABD ve ÇHC arasında yapılan işbirliği sonucunda ABD Pakistan üssünü kullanırken ÇHC Doğu Türkistan üssünü kullanmış oldu. ÇHC, Doğu Türkistan üssünü kullanırken amacı İslam'ı Sovyetler Birliği'ne karşı bir koz olarak kullanmaktı. Çünkü Shichor'un da belirttiği gibi Afganistan kampları İslami mücahitlerin eğitilip yetiştirildiği en uygun alanlardan biriydi. ÇHC'nin Pakistan'da görevde bulunan üç yüz askeri danışmanı, Afgan mücahitlerini Çin silahlarının ve patlayıcılarının kullanımı, muharebe taktikleri, propaganda teknikleri gibi konularda yetiştirerek etkili bir güç haline gelmelerini sağladı. Ayrıca, Doğu Türkistan'ın Kaşgar ve Hoten gibi vilayetlerinde de kamplar kurulmasına ön ayak olan Çin, mücahitlerin etki alanlarının genişlemesini sağlayarak Sovyetler Birliği'ni tehdit ediyordu ancak bu mücahitler daha sonra İslami köktendinci ve aşırı hareketlerin ortaya çıkmasına yol açacaktı. Shichor'un Ekim 1979'dan (ÇHC'nin Hac ziyaretlerini yeniden serbest bıraktığı tarih) sonra Mekke'ye giden binlerce Uygur Müslümanının İslami aşırılığı ve köktendinciliği besleyen dini yayın, videokaset gibi araçlarla döndüğünü belirten ifadesi de bunu kanıtlıyordu. 1980'lerden Doğu Türkistan

Bağımsızlık Hareketi siyasi motifli silahlı bir yapıya dönüşerek eylemler yapmaya başladı (Körpe 2014). Aynı yıllarda ÇHC,Uygurlara yönelik tarih boyunca sürekli olarak uyguladığı sert müdahaleleri arttırınca Doğu Türkistan Türkleri'nin bağımsızlık yolunda mücadelesinin ve direnişinin daha da artmasına sebep oldu (Karaca 2013, http://www.bilgesam./Images/Dokumanlar/0-84-2014021450asyada_guvenlik.pdf, 28 Kasım 2015'te erişildi). Çin'de gençler arasında işsizliğin yoğun olarak yaşandığı ve hayat standartlarının düşük seviyede olduğu bu yıllarda sekiz bin Han gencinin Aksu'da ayaklanma düzenleyerek yüz günlük açlık grevi tutmaları Doğu Türkistan'ın modern tarihindeki en önemli siyasi olay olarak tarihe geçti (<http://pesend.blogspot.com.tr/2012/05/dogu-turkistan.html#.VJrzsrd8>, 01 Ağustos 2015'te erişildi).

1981 yılında Urumçi'de ilk defa demokratik mücadeleler ortaya çıktı. 1985 yılının Aralık ayında on bin öğrenci Urumçi Üniversitesi'nde dersleri bir hafta süre ile boykot ederek sokak gösterilerine başladılar. Bu bağımsızlık mücadelelerinden yararlanmak isteyen ABD, Fransa, Almanya ve İngiltere'nin sözde insan hakları savunucuları 4 Haziran'da Tiananmen olaylarının 20. yıldönümünde Çin'de büyük bir ayaklanmanın patlak vermesini istiyorlardı. Ancak Çin'in aldığı önlemler sonucu planlar tutmadı (Karagül 2009).1985'te meydana gelen bu öğrenci ayaklanmalarındaki faktörler, Doğu Türkistan'da nükleer denemelerin, doğum kontrolünün ve Han Çinli göçünün durdurulmak istenmesidir (Tuna 2012). Çünkü 1984'te Çin kuvvetlerinin meydana getirdiği bir nükleer patlama sonucunda Kaşgar'da yapılan bir araştırmada beş bin kadar gencin aynı zamanda kör veya felç oldukları tespit edilmiştir (Bekin vd 1997).

Haziran 1988'de Kazak ve Uygurlara karşı ırkçı hakaretler içeren “The White House on the Distance” kitabın Pekin'de protesto edilmesi ve Urumçi'de Xinjiang Üniversitesi'nde kapılara yazılan ırkçı sloganlar sebebiyle çatışmaların çıkması sonucu öğrenciler sokaklara dökülmüştür. Aralık 1988'de Pekin'de üç yüz Uygur üniversite öğrencisi özellikle filmler başta olmak üzere sosyal hayatın hemen hemen her aşamasında karşılaştıkları ırkçı söylemleri protesto ederek etnik azınlıklara daha fazla özgürlük tanınmasını ve halklar arasında eşitliğin sağlanmasını istiyorlardı. Ancak bardağı taşıran son damla Mayıs 1989'da İslamiyet'e hakaret eden “Sexual Customs” adlı bir kitabın ortaya çıkması oldu. Çünkü bunun ardından Doğu Türkistan'da yaşayan

Müslümanlar Qinghai, Gansu, Shaanxi ve Urumçi gibi birçok şehirde tek yürek olmuşlardır (Tuna 2012). 1980'lerden itibaren özellikle Tiananmen'den sonra Çin politikalarının ve Uygurların durumu uluslararası medyada daha çok yer almaya başlamıştı (Şen 2010).

1982'de Komünist Parti Genel Sekreterliği'ne Tibet ve Doğu Türkistan başta olmak üzere özerk bölgelerde daha yumuşak politikalar benimseyen ve genel olarak ülke yönetiminde daha demokratik ve özgürlükçü bir tutum izleyen Hu Yaobang getirilmişti ancak Komünist Parti'de sertlik yanlısı kadrolar tarafından 1987'de istifa ettirildi. Dünyada diktatör rejimlerin teker teker yıkıldığı bu yıllarda Çin'deki Komünist Parti'nin hayatın her alanına müdahalesi elbette halk tarafından tepki alıyordu. Yaobang'ın Nisan 1989'da ani ölümü üzerine öğrenciler ve entelektüellerin ağırlıklı olduğu farklı kesimler yüz bini aşkın insan Pekin'de Tiananmen Meydanı'nda toplanarak hükümete karşı ayaklandı (Tuna 2012).4 Haziran 1989 günü Tiananmen Meydanı'nda yirmi bine yakın yirmili yaşlarda üniversiteli genç bütün dünyanın gözleri önünde tanklarla ezildi (İnayet vd 2010). Çin Halk Cumhuriyeti'nin ifadelerine göre ölü sayısı iki yüz elli civarındayken, protestolarda yer alan Çin'li öğrenci örgütlerine göre iki bin beş yüz civarındadır. Çin Ordusu göstericileri dağıtmak için plastik mermi gibi insanlara daha az zarar verici birtakım araçları kullanmak yerine gerçek mermi kullandı. Kesinliği doğru olmamakla birlikte Çin Kızılhaç'ına göre ölenlerin sayısı iki bin beş yüz civarındayken, CIA'e göre ise beş yüz civarındaydı (Sosyal Lob 2014). Gerçek rakamlar Çin Hükümeti tarafından saklanmıştır.

Tiananmen olayları sonrası Çin'de sıkıyönetim ilan edilmiş ve Çin'in pek çok bölgesinde protestoları organize edenler tutuklanmıştır. Urumçi'de de Tiananmen'e destek amaçlı yapılan gösteriler Çin Devleti tarafından Komünist Parti'ye, sosyalizme ve halkların eşitliğine karşı küçük bir grup tarafından düzenlenen gösteriler olarak tanımlanmıştır (Tuna 2012).

1989'da Tiananmen'de Çin Hükümeti halkına verdiği mesajda geniş çapta ekonomik özgürlüklerin verileceği ancak siyasi özgürlüklerin verilemeyeceğini belirtmiştir. Aslında hükümet siyasi hak taleplerinin ortaya çıkmasının nedeninin

ekonomik faktörler olduğunu düşünüyordu (Atlı, 2009). Bu düşüncenin biraz doğruluk payı olsa da esas neden Çin Hükümeti'nin baskı ve zorbaya dayalı iktidarıyla birlikte siyasi ve kişisel hak ve özgürlüklere aykırı politikalar gütmesiydi.

Tiananmen olayları Çin Halk Cumhuriyeti'nde basın ve ifade özgürlüğü açısından en önemli olaylardan biri niteliğindedir. Çünkü Çin Hükümeti Tiananmen olaylarının içte ve dışta büyük ses getirmesinin ve olayların bu denli büyümesinin sorumlusu olarak medyayı görmüş ve medya özgürlüğünü de kısıtlayarak devlet tekeline almıştır. 1990'larda medya politik faaliyetlerden çok ticarileşme yönüne doğru kaymıştır ve bu da Çin Hükümeti'nin meşruluk sağladığı bir alan haline gelmiştir. Özellikle rejime yönelik ve parti içindeki muhalif güçlerin sesleri arttığında medyaya olan baskının da arttığı görülmüştür (Budak ve Erdoğan 2006).

Tiananmen olayları sadece Müslümanlar, Türkler veya genel olarak Doğu Türkistanlıların hoşnutsuzluğunu yansıtan bir olay olarak düşünülmemelidir. Çünkü Tiananmen her gruptan farklı kesimlerden insanın demokrasi, hak ve özgürlük gibi kavramlar etrafında birleştiği bir alandır (Tuna 2012).

3.4. Baren Olayları

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve komşu Orta Asya Devletleri'nin bağımsızlıklarına kavuşmaları, bu ortamdan yararlanmak isteyen Doğu Türkistan'daki insanları da sosyo-ekonomik hakların elde edilmesi ve geliştirilmesi konusunda cesaretlendirmiştir. Kaşgar'ın güneyinde Aksu nahiyesine bağlı yaklaşık yirmi bin nüfuslu Baren'de Uygurların cami yapımı talepleri reddedilmişti (Karaca 2013). Bunun üzerine Baren'de izinsiz olarak cami yapılmıştı. Ancak, izinsiz yapılan caminin yıkılması ve yerine yeni cami yapılmaması üzerine Uygurlar hükümetten dini özgürlük talep etmişlerdi (Şen 2010). 12 Eylül 1990'da Hoten-Karakaş'ta on sekiz bin yedi yüz kadının Çin Hükümeti tarafından zorla kısırlaştırılması da Uygurların sabrını taşırmıştı (Dinçer 2015). Ayrıca, azınlıklara yönelik reformların geri çekilmesiyle ağırlaşan yaşam koşulları ve Çin Hükümeti'nin terörizm, ayrılıkçılık ve köktendincilikle savaş olarak

nitelendirdiği ekonomik, sosyal ve kültürel hakların sınırlandırıldığı bir ortamda Uygurlar, 5 Nisan 1990'da Cuma namazı sonrası hükümeti eleştiren açıklamalarda bulundu. Görgü tanıklarına göre Uygur ve Kazakların yoğun olarak yaşadığı Baren'de Komünist Parti'nin etnik azınlıklara yönelik ayrımcı tutumuna, doğum kontrolü uygulamasına, nükleer silah deneylerine ve Doğu Türkistan'ın doğal kaynaklarının Çin'in gelişmiş şehirlerine taşınması uygulamalarına karşı çıkmış, Han Çinlilerin bölgeyi terk etmesi ve bağımsız bir Doğu Türkistan Devleti'nin kurulması istenmiştir. Doğu Türkistan Özerk Bölge Hükümeti Başkanı Uygur asıllı Tomur Dawamat, Doğu Türkistan'ın istikrara kavuşmasını engelleyen en önemli unsurun ayrılıkçı faaliyetler olduğuna dair konuşmasının ardından başlatılan ayrılıkçıları engelleme kampanyası kapsamında çok sayıda cami ve Kur'an kursu kapatılmış, din görevlilerinin faaliyetlerine sınırlamalar getirilmiş ve aykırı kabul edilen ya da yıkıcı eylemlerde bulunduğu düşünülen dini liderler görevden alınmış veya tutuklanmıştır. Devlet memurlarının ibadet etmeleri yasaklanmış, aksi şekilde hareket edenlerin işten çıkarılmaları söz konusu olmuştur (Tuna 2012).

Baren olayı, Zeydin Yusuf Başkanlığındaki iki yüz kişinin 5 Nisan 1990 günü sabah saat altı civarında ellerinde ışık Allah-u Ekber nidalarıyla bağırarak ilçe hükümet binasının önüne gelmesi ve ilçe hükümet binasının önünde sabah namazını kıldıktan sonra, ilçe hükümetine, "İnsan öldüren kişiyi idam eden hükümet bir yılda iki yüz elli kadının kürtaj edilmesine neden göz yumuyor. Çin'den Urumçi'ye kadar her on beş dakikada bir trenle Çinliler akın ediyor bunun önlenmesi gerekirken neden yerli halka aile planlaması yapılıyor" gibi söylemlerde bulunmaları sonucu Baren ilçesinin komünist parti başkanı Tursun'un olayı merkeze telefonla bildirmesi üzerine Kaşgar Kol Ordu Komutanlığından altmış iki askerden oluşan özel tim gönderilmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Hemen ardından olay yerine yüz otuz takviye gücü daha gönderilmiş ve mazlum iki yüz gencin üzerine ateş açılması sonucu iki genç ölmüş. Göstericilerle güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmaların devam etmesiyle altı genç ile kırk iki köylü ölmüş, yüz doksan üç kişi yaralanmıştır. Sonraki gün, Çin Genel Kurmay Başkanlığı'nın emriyle hava, kara ve topçu kuvvetlerinden oluşan üç bin kişilik özel ordu Baren'a gönderilerek Baren ilçesine havadan, karadan askeri operasyon düzenlenmiş. Köy evlerinin havadan ve karadan ağır tüfeklerle taranması sonucunda

yüz elli kişi acımasızca öldürülmüş, iki yüze yakın kişi yaralanmıştır. 10 Nisan’a kadar devam eden bu çatışmada bütün yollar kapatılmış, üç bine yakın kişi acımasızca katledilmiş, iki yüze yakın kişi tutuklanmış olup on yıldan yirmi beş yıla kadar hapis veya müebbet cezasına çarptırılmıştır (Emet 2009). 1949’dan sonra bağımsız bir Doğu Türkistan Devleti’nin kurulması yönündeki taleplerin ilk defa açık olarak dile getirildiği Baren olaylarının ardından şehir tamamen abluka altına alınmış, yeni yasalarla dini eğitim veren okullar üzerindeki baskılar arttırılmış, din görevlilerinin yetkileri sınırlandırılmış, Han Çinliler aleyhine eylem düzenledikleri ve cami inşaatları için “zorla” bağış topladıkları gerekçesiyle bazı medreseler kapatılmıştır. Baren’in Aksu ilçesinde elli cami kapatılmış ve planlanma aşamasında olan yüz cami projesi de iptal edilmişken cami imamlarına da Çin hükümetine bağlılıklarını bildiren birer mektup yazma zorunluluğu getirilmiştir. Hükümetin onayladığı medya mensuplarının bölgeye giriş çıkışına izin verilmiştir. Doğu Türkistan’da istikrar ve güvenli ortamın sağlanması için ilköğretim öğrencileri, öğretmenler ve entelektüeller “siyasi eğitim” toplantılarına katılmaya mecbur tutulmuştur (Tuna 2012).

Aslında Baren olayları da dahil olmak üzere Çin’de Uygurların daima ayaklanmasının nedenlerinin başında hükümetten aile planlamasının durdurulması, Doğu Türkistan’a Çin göçünün durdurulması, halkımız üzerindeki vergilerin hafifletilmesi, demokrasinin gerçek anlamda eşit bir şekilde uygulanması, hükümetin azınlıkları ezici politikasından vazgeçilerek onlara geniş haklar verilmesi ve asimile olmaktan kurtarılmasının istenmesi gelmektedir (Emet 2009). Ayrıca, bu olaylarla birlikte bazı Uygurlar ayrı bir devlet olmak isterken bazıları otonom özerklik içinde kültürel ayrılıklarını sürdürmek geri kalanları ise Çin sistemi içinde entegre olmak istemektedirler (Dawis 2008). Baren ayaklanması, Müslüman Türklerin milli ve dini inançlarının sökülüp atılamayacağını en iyi kanıtı olmuştur (Tümtürk 2009).

Azamatoğlu, Baren inkılâbını “Bağımsızlık Savaşı” adlı eserinde;

“Baren Ayaklanması, Demir Perde (Duvar) içinde 40 yıldır, İşgalcilerce Kölelik eğitimi ile sindirilmeye çalışılan Baren ve Doğu Türkistan halkının köle olmayı asla kabul etmediğinin açık ve net kanıtıdır. Bu ayaklanma Müslüman Uygur Türklerinin kalbinin

derinliklerindeki bağımsızlık ateşinin daha sönmediğinin ve bundan sonra da asla sönmeyeceğinin kesin bir işareti olmuştur. Baren Kenti Doğu Türkistan’da mevcut binlerce Uygur kentinden biridir. Çinlilerin tabiri ile Doğu Türkistan halkının biz daha ölmedik. Ayaktayız ve bize Bağımsızlık her zamankinden daha elzemdir sedasını bütün dünyaya haykırdığı bir sestir” şeklinde tanımlamaktadır (DTV 2015).

Baren ayaklanması, hükümetin dini özgürlükleri kısıtlaması ve dini vecibelerin yerine getirilmesini yasaklaması üzerine halkın meydana getirdiği dini nitelikli bir isyandır. Bu durum toplumu radikalleşmeye iterek 1990’ların başlarında Kaşgar, Hotan, Aksu’da Doğu Türkistanlıların terörist eğitim kampları oluşturmaya yol açmıştır. Nitekim bunu kanıtlayan bir örnek de, iki yıl sonra Urumçi’de bir patlama meydana gelmesi ve bunu gerçekleştirenin ise Bokesumu kasabası eğitim kampındaki bir terörist olduğunun ortaya çıkmasıydı (Shichor 2006). Bu yüzden de 1990’a damgasını vuran Baren Ayaklanması Uygurların “küresel cihad” anlayışını canlandıran bir olay olarak görülmüştür (Körpe 2014). Baren olayları dini nitelikli bir isyan olmasından dolayı İslami ayrılıkçı unsurların faaliyetlerini arttırdığı bir bölge olan Doğu Türkistan Bölgesi’nin güneyinde yer alan Altışehir’in güvenliği meselesi yeniden gündeme gelmişti (Aktaş 2001).

1995 yılının Haziran ayında, Uygurların yoğun nüfusa sahip olduğu Hoten’de, iki cami imamı, resmi düzenlemeye aykırı olarak görülen sohbet ve vaazlarında Kur’an-ı Kerim’den ayetlere yer vermeleri sebebiyle bir cuma namazı sonrası tutuklanmıştı. İmamların tutuklanması karşısında, hükümet binalarını işgal eden ve imamların salıverilmesini talep eden halk, güvenlik güçleri tarafından aşırı güç kullanılarak dağıtmaya çalışılmıştır. Hükümet yetkililerinin yaptığı açıklamalarda altmış altı polis ve memurun yaralandığı belirtilirken sivil kayıplar hakkında bilgi verilmemiştir. Hükümet yaptığı açıklamada “karşı devrimci bir grubun dini kullanarak inançlı insanları partiye, hükümete ve güvenlik güçlerine karşı kışkırttığı”nı ileri sürmüştür. Özellikle cuma namazı için toplanan cemaat namaz çıkışında herhangi bir suçlama olmaksızın iki haftadan üç aya kadar hapsedilmiştir. Olaylara karıştığı iddia edilen yirmi kişinin ise üç yıldan on altı yıla kadar hapis cezalarına çarptırıldığı

bilinmektedir (Tuna 2012). Daha sonra 27 Eylül 1995'te Kaşgar'da idama mahkûm edilen gençlerin cezalarının indirilmesini talep ederek sokaklara dökülen halk, güvenlik güçleri ile çatışmaya girmiştir (Dinçer 2015). Silahlı Halk Polisi tarafından bastırılan olaylarda altmıştan fazla ölü olduğu bildirilirken Tomur Dawamat, Silahlı Halk Polisi'nden altı subayın ve bir eğitici Uygur subayının öldüğü yüzden fazla kişinin ise tutuklandığını açıklamıştı. Çin medyasından edinilen bilgilere göre genç Uygur militanları yerel Müslüman nüfustan yardım toplayarak güçlendirdikleri İslami Kutsal Savaş gücü içerisindeki mücadelelerini sürdürmekteydiler (Aktaş 2001).

Baren ayaklanması, Doğu Türkistan'da Çin'e karşı meydana gelen ayaklanmaların silahlı ve Özgür Türkistan Hareketi tarafından organize olmuş hale dönüşmüş şekli olduğu için bu anlamda yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmiştir.

3.5. Gulca Ayaklanmaları ve Sonrası

1990'ların ortalarında Gulca, Kutan ve Aksu da dahil olmak üzere çeşitli şehirlerde protesto gösterilerinin devam etmesi üzerine 28 Mart 1996 tarihinde Çin Hükümeti, "7 No'lu Belge" diye bilinen gizli bir karar çıkardı. Bu karar aslında Çin'in şimdiye kadar Müslümanlara yönelik uyguladığı sert politikaların planlı ve programlı daha da katı bir versiyonuydu. Doğu Türkistanlı ve yabancı kaynaklara göre bu kararın en belirgin özelliği, özellikle kadın ve gençler olmak üzere Çin devlet kurumlarında çalışan tüm Müslümanların hedef alınmasıydı. Bu karar doğrultusunda, oruç tutmak, camiye gitmek, İslam dinini öğrenmek ve öğretmek yasaklandı (İnayet vd 2010). 1996'nın başlangıcında düzenli bir şekilde uygulanmaya başlanılan "strike hard (sert saldırı)" kampanyaları suçlularla mücadele kapsamında polis müdahaleleri yapılarak otoriteye tehdit olarak görülen ve son yıllarda artan ayrılıkçılık, aşırıcılık ve terörizm ile ilişkilendirilmeye başlandı. Özellikle, Doğu Türkistan'daki ayaklanmalar "strike hard" kampanyaları çerçevesinde Çin hükümeti tarafından eşzamanlı olarak kısa sürede bastırıldı fakat uzun sürede Uygurlar arasında adaletsizliğin ve güvensizliğin bir çeşidi olarak görüldü (Dawis 2008).

1992’de hız kazanan ayaklanmalar Urumçi’de, Yining, Hoten, Kaşgar, Kuça, Korla ve Bortala’da 1996’ya kadar devam etti. 1996 yılında da Doğu Türkistan’da Müslüman ayrılıkçılarla Çin güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmalarda üç bin Uygur tutuklandı. Şubat 1997 tarihinde Kazakistan sınırı yakınlarındaki Yining kasabasında binden fazla Uygurlu genç bağımsızlık isteyerek, Çin karşıtı ve İslamcı sloganlar atarak ayaklandı. Çin resmi kaynakları, 1997 Mayıs’ında Müslüman Uygur ayrılıkçı grup üyelerinden 8’inin terörist faaliyetlere, bombalama eylemlerine ve diğer suç içeren eylemlere katılmaları nedeniyle idam edildiğini açıkladı (Warikoo 2015).

Çin’in ülkesel bütünlüğü için daima tehdit olarak gördüğü azınlıkların yaklaşık %90’ı Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan gibi sınır bölgelerinde yaşamaktadır. 1990 Baren ve 1997 Yining ayaklanmaları ilk defa açık bir şekilde ulusal ve uluslararası kamuoyuna yansiyarak büyük tepki uyandırmıştır. Ancak, Çin bu tepkilere cevap niteliğinde eylemleri ayrılıkçılık, karşı devrimcilik, terörist faaliyet ve ülkesel bütünlüğünün korunması olarak nitelendirmiş ve karışanlara ağır cezalar vermiştir (Gökgöz 2013).

1990-1997 arasında Çin Hükümeti tarafından toplam altmış bir siyasal şiddet olayı gerçekleştirilmiştir. “Strike Hard” politikası doğrultusunda, sadece Nisan-Aralık 1996 tarihleri arasında suçluluğu araştırılmadan elli yedi bin kişi gözaltına alınmıştı (Devlet 2002). Ancak bunlardan en şiddetlisi ve önemlisi 1996 yılında Çin’in muhaliflere karşı çıkardığı “sert darbe” politikası sonucu 1997’de meydana gelen Gulca olayıydı (RFA 2014).

5 Şubat 1997’de Ramazan ayının 27. gecesine denk gelen Kadir gecesinde, Jandarma, istihbarat ve polis güçlerinin camilerin kapılarını tutup, teravih ve teheccüd namazına gelen kadın ve gençlerin camiye girmelerine izin vermemeleri sonucu arbede çıkmıştır (İnayet vd 2010). Ayrıca, evinde ibadet etmekte olan kişiler ile birlikte arbede sırasında tutuklananlar karakola götürülüp işkenceyle öldürülüp cesetleri ailelerine teslim edilince halk sokaklara dökülmüştür. Aile fertleri ile bir grup insan barışçıl bir tutum içinde olmak için çocuklar ve kadınlar önde olmak üzere hükümet binasının önüne yürüyerek şikâyetlerini arz etmeye çalışırken Çin güvenlik güçleri çocuklara bile

aldırış etmeden herkesi kurşuna dizmiştir. Bununla da kalmayan Çin güvenlik güçleri olaya katılan katılmayan tüm gençleri yakalayıp işkencelere tabi tutarak öldürmüş, kimilerini hapse atmış, kimilerininse akıbetini bildirmemiştir. O dönemde tutuklanan kişilerin sayısı o kadar çoktu ki okullar dahi hapishaneye çevrilmiştir (Emet 2009). Gulca olayları sırasında keyfi gözaltılar, adil olmayan yargılamalar, işkence ve infazlar da dahil olmak üzere ciddi insan hakları ihlalleri yaşanmıştır. Daha yakın bir tarihte “ayrılıkçılar, teröristler ve aşırı dinciler” olarak adlandırılan kesim bu olayla birlikte ulusal “sert saldırı” kampanyasının kilit hedefi haline getirilmişti (Amnesty International 2004).

Çinli yetkililer etnik azınlık olan Uygurların sahip olduğu dini eşyalar, bilgisayarlar, cep telefonlarını hedefleyerek strike hard politikası bahanesiyle özel hayata müdahale etmişlerdi (RFA 2014). Gulca ayaklanması, Uygurların kültürel kimlikleri ve dini yaşantıları üzerindeki baskıların artması sonucu ortaya çıktığı için dini nitelikli bir ayaklanma olarak nitelendirilmektedir. 1994’te Komünist Parti Hükümeti’nin resmi olarak izin verdiği meşreplerin (Uygurların kültürel meclisleri) hiçbir gerekçe gösterilmeksizin alkolizm, uyuşturucu bağımlılığı vb. sosyal problemlere karşı iyileştirici bir fonksiyon olduğu düşünülerek yasadışı ilan edilmesi ve kapatılmaya çalışılmasında buna örnektir (Dinçer 2015).

Baren Ayaklanması’nın devamı niteliğinde olan Gulca ayaklanması sonucu Hanların ev ve mağazaları yakılmış, olaylar sonucunda on kişi ölmüş, yüz doksan sekiz kişi yaralanmış ve üç yüzden fazla kişi gözaltına alınmıştı. Ayrıca, Deng Xiaoping’in cenazesinin Pekin’de kaldırıldığı sırada 25 Şubat günü Urumçi’de üç otobüse bombalı saldırı düzenlenmesi ayaklanmanın ilk defa tüm Çin’i hedef aldığını göstermesi bakımından önemlidir. Olayların ardından güvenlik güçleri tarafından yüz altmış iki bin tutuklama gerçekleştirilmiştir (Şen 2010). 1997’de Hükümet, Pekin’de meydana gelen üç patlamanın da “Uygur teröristleri” tarafından gerçekleştirildiğini iddia etmiştir. Bu olay sonrasında bazı kaynaklardan alınan resmi verilere göre bin sekiz yüz yetmiş altı kişi idam edilmiştir. Uygurlar arasında şiddetli huzursuzluk doğuran bu kargaşa ortamı sonucunda, Ağustos 1998’de sekiz polis Uygur Teröristleri tarafından öldürülmüştür. Çin Başbakanı Jiang Zemin’in Doğu Türkistan’a ziyaretinden sonra bombaları patlatan

on üç kişi ise idam edilmiştir (Devlet 2002). Pekin'deki bombalı saldırıyı Ankara'daki merkezinden açıklama yaparak bildiren “Türkistan Barış Örgütü” üstlenmiştir (Büyüteç 1997).

Gulca'da on beş bin ila yirmi bin civarı Uygur ayaklanmış ve olaylar süresince bazı kaynaklara göre, dört yüz kişi Çin askerleri tarafından öldürülmüştür (Dinçer 2015). Dünya Uygur Kurultayı (World Uyghur Congress/WUC)'na göre Gulca olayları sırasında en az yüz Uygur öldürülmüş, yüzlercesi yaralanmış ve dört bine yakın Uygur gözaltına alınmıştır. Bağımsız kaynaklar, gözaltına alınan üç yüzden fazla gencin -30 derece soğukta donarak öldürüldüğünü kaydetmiştir. Uluslararası Af Örgütü'ne göre, iki yüzden fazla Uygur'un göstermelik olarak mahkemede yargılandıktan sonra ölüm cezasına çarptırıldığını, doksan Uygur'un müebbet cezası aldığı Gulca olaylarındabilgi akışına izin verilmemesi için bölgeye kırk bine yakın silahlı kuvvet gönderildiğini açıklamıştır. Çin Hükümeti olayların incelenmesi için araştırma komisyonu kurulması talebini de reddetmiştir (Dinçer 2015). Daha sonra, Komünist Parti Genel Sekreteri Wang Lequan, 11 Temmuz 1997'de Sincan Resmi Gazetesi'ne yaptığı açıklamada ülkede baskı ve tutuklama kampanyasının devam edeceğini belirtmiş ve bu açıklamadan sonra on yedi bin kişi tutuklanarak Halk Kurtuluş Ordusu'na ait inşaat ve çalışma kamplarına gönderilmiştir. Sincan Resmi Gazetesi haberine göre Hükümet, Hoten şehrinin Karakaş kasabasında yüz otuz üç camiye yıkmış ve yüz beş İslami okulu kapatmıştır (İnayet vd 2010).

Gulca olaylarından sonra da tutuklamalar ve küçük çapta çatışmalar devam etmiştir. Örneğin; 29 Ağustos 2000'de Hoten'in Keriye kasabasında yedi bin civarında Uygur'un Han Çinlileriyle çatışması sonucu iki yüz civarında Uygur tutuklanmış. 8 Eylül 2000'de Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi'de meydana gelen bombalama sonucunda yüzlerce kişi yaralanmıştır. Aralık 2000'de İli'de tutuklanan on bir Uygur'un üçü idam edilmiş ve sekizine hapis cezası verilmiştir. Doğu Türkistan'ın resmi yayın organı “Talimu” dergisine göre, Aksu'da polis yetmiş sekiz terör teşkilatını dağıtmış, yediyüz altmış sekiz şüpheliyi tutuklamış, yüz elli üç teröristi yakalamış, dokuz yüz sekiz izinsiz silah ve takriben üç bin kilogram patlatıcıyı ele geçirmiştir. 2001 yılı Ocak ayında Gulca'da iki Uygur idam edildi. 11 Eylül Olaylarından sonra ise Uygurlara

terörist oldukları iddia edilerek daha fazla idam, ölüm, tutuklama olaylarına şahit olunmuştur (Devlet 2002).

Gulca ayaklanması, 1949'dan bu yana yaşanan en ciddi ayaklanmalardan birisidir (Dinçer 2015). Bu olaydan sonra uluslararası af örgütü, Asya'daki İnsan Haklarını izleme Teşkilatı gibi uluslararası sivil toplum örgütlerinin dikkatini çekmeye başlayan “Doğu Türkistan Sorunu” dünya kamuoyu tarafından baya taraftar toplamıştır. Özellikle, Uluslararası Af Örgütü Doğu Türkistan'da Çin'in yaptığı İnsan Hakları İhlallerini anlatan 4 tane rapor yayınlamıştır. Aynı şekilde Amerika Birleşik Devletleri ise senelik insan hakları raporlarında Uygurlara geniş bir şekilde yer vermeye başlamıştır (Kara 2004). Dawis'e göre, Doğu Türkistan sorununa Amerika büyük önem vermektedir. Çünkü Amerika hem jeo-stratejik öneminden dolayı Çin ile ilişkilerini geliştirmeye ihtiyacı olmakta hem de şiddet kullanan Uygurların terörist örgütler olarak sınıflandırılan gruplarla ilişkilerini sınırlandırmaya çalışmaktadır. Doğu Türkistan sorununda Amerika için en iyi seçenek insan haklarına saygılı davranmak ve anayasaya uyması için Çin'i teşvik etmeye çalışmaktır (Dawis 2008). Pek çok ülke silahlı bir yapı olan DTBH'ni terörist olarak kabul ederken diğerleri özellikle Batılı ülkeler Uygur siyasi yapılanmalarına faaliyet olanakları sağlamaktadır. Örneğin, 14 Eylül 2004 tarihinde on dört kişiden oluşan “Doğu Türkistan Cumhuriyeti Hükümeti”, kongreden çıkan karar doğrultusunda ABD parlamento binasında kurulmuştur (Karaca 2013).

Ağustos 1999'da “gizli devlet belgelerini yabancılara vermek ve bölücü faaliyetlerde bulunmak” suçuyla tutuklanarak 8 yıl hapis cezasına mahkûm edilen Doğu Türkistan Hareketi'nin lideri olarak görülen Rabia Kadir, 2005 yılında Amerika Kongre üyelerinin devreye girerek Çin Hükümeti'ne yaptıkları ısrarlar sonucu serbest bırakılmıştı (Emet 2009). 2005'in başlangıcından beri Orta Asya'da renkli devrimler olarak adlandırılan seçimle ilgili olan hükümet karşıtı siyasi muhalefetle dini aşırıların birleşimi, dışardan sermaye sağladıkları aşırı güçler ve teröristlerle karmaşık bir hale gelmişti. 2007'de Çin, biri polis 18 şüpheli teröristin öldürüldüğü Doğu Türkistan'daki bir eğitim kampına baskın yaptı. Şüpheliler gözaltına alındı ve patlayıcılar ele geçirildi. Uygurlar ile güvenlik güçleri arasındaki çatışmalar Çin'in istikrarını bozdu. Pekin, Doğu Türkistan'daki istikrarsızlığın Tibet, Moğolistan ve Tayvan'a sıçrayabilme

ihtimaline fırsat vermemek için önlemler aldı. Bu baskın, uluslararası terörist güçlerle bağlantılarının olduğuna dair yeni kanıtlara ulaşmada katkı sağladı (Dawis 2008).

Amerika Temsilciler Meclisi'nde 30 Temmuz 2008'de Tibet ve Uygurlarla ilgili kabul edilen "1370 numaralı karar"da ÇHC'nin 2008 yılı olimpiyat oyunlarına ev sahipliği yapması için insan hakları, dini özgürlükler, basın özgürlüğü, sivil örgüt kurma özgürlüğü ve fikir özgürlüğünü koruyacağıyla ilgili söz vermiş olmasına rağmen bu sözünü tutmadığına ve ÇHC'nin uyguladığı insan hakları ihlallerine değinilmiştir. Örneğin; Çin, Pekin olimpiyatları için Çin'e gelen yabancı medya mensuplarının çalışmalarını engellemekte, Çin'e gelmek isteyen bazı kişilerin siyasi düşüncesi, dini inancından dolayı vize vermemekte, İnternete uyguladığı yakın takip ve sansür politikasını devam ettirmektedir. Ayrıca, kararda Çin'de AIDS hastalarının horlanması ve tutuklanmasıyla ilgili örneklerle de yer verilmiştir. Aynı zamanda Çin Hükümeti'nin Olimpiyat oyunları için gelen seyahatçilerin siyasi görüşü dini ayırt edilmeksizin onlara vize verilmesi, bu oyunlar için Çin'e gelen turistlerin özgür hareket etmelerinin temin edilmesi, Tibet ve Uygur Bölgesi'ne izinsiz giriş-çıkışın sağlanması, basın ve yayın özgürlüğünün korunması, muhalefetler, göstericiler, dini faaliyetçiler, azınlıklar, özürlüler ve kimsesizleri hak ve özgürlüklerinin korunması gibi kararlara da yer verilmiştir (Emet 2009).

2008'de Pekin olimpiyatları sürecinde Tibet'teki protestolar uluslararası açıdan dikkatleri üzerine çekti. Fakat Doğu Türkistan'daki protestolar ona nazaran farkedilmemiştir. Bazı gazeteciler Doğu Türkistan'ı ikinci Tibet olarak adlandırsalar da Tibet uluslararası açıdan daha çok dikkat çekmektedir. Doğu Türkistan'ın Tibet'e nazaran uluslararası camiada sesinin çıkmamasının çeşitli nedenleri vardır. Nathan'a göre Uygur toplumu etkili bir liderden yoksundur. Uygurların en ünlü konuşmacısı olmakla birlikte altyapısı yetersiz olan Rabia Kadir Washington'dadır ve Doğu Türkistanlılar Nobel ödüllü Dalay Lama gibi karizmatik bir lidere sahip değillerdir. Bequelin ise Çin Hükümeti'nin Uygur ayrılıkçılarını etkili bir şekilde terörist olarak adlandırıldığını ve bunun da uluslararası sempatisini azalttığını dile getirmiştir. Bu uluslararası ilgisizlik ortamında çoğu uzman Doğu Türkistan'daki insan hakları koşullarının gün geçtikçe daha kötüye gittiğini belirtmektedir. Segal ise Doğu

Türkistan’da Çin’in politikasının değişebilmesi için uluslararası baskının olmadığını ve bu yüzden Çin’in rahat hareket ettiğini söylemiştir (Bhattacharji 2008).

Çin Hükümeti, 12 Ağustos 2008’de Doğu Türkistan’ın Kuçar ilçesinde meydana gelen Çin Güvenlik Güçleri ile Doğu Türkistan Milli Mücadeleciler arasındaki çatışmayı bahane ederek sivil Uygurlara olan baskısını arttırmıştır. Örneğin; 12 Ağustos’ta Kuçar’da Çin güvenlik güçleriyle girdiği çatışmada Ahmetcan Tohti hayatını kaybetmiş ve eşi Bumeryemden olan 10 aylık kızı Çin güvenlik güçleri tarafından götürülmüş ancak hala haber alınamamıştır. Çin polisi Ahmetcan’ın akrabalarına olayla ilgili malumat vermezlerken Ahmetcan’ın babası ve kardeşleri tutuklanmışlardır. Ayrıca intihar saldırısında hayatını kaybeden Bumeryem’in Kuçar’da market işleten akrabaları da tutuklanmıştır. Kuçar nahiyesi Tirek Tüwi mahallesi camisinin imamı Adil efendi de dahil olmak üzere olaylara katılan kişiler bu camide namaz kıldıkları gerekçesiyle ömür boyu hapis cezasına çarptırılmış ve böylece Kuçar’da tutuklananların sayısı 1000’i aşmıştır. (Emet 2009).

3.6. Urumçi Olayları

1997 yılından 2009 yılına kadar büyük çapta bir ayaklanma ve huzursuzluk yaşanmamış ancak az da olsa küçük çaplı çatışmalar devam etmiştir. Ancak, 26 Haziran 2009’a gelindiğinde Guangdong eyaletinin Shaoguan şehrindeki Hurui adlı oyuncak fabrikasında çalışan iki Çinli kadına, Uygur işçilerin cinsel tacizde bulunduğu Çinlilerin de Uygur kadınlara tecavüz ettiği yönündeki iddialar sonucu iki grup arasında meydana gelen çatışmalar büyük bir ayaklanmanın ortaya çıkmasına neden olacaktı (Dinçer 2015, [http:// listelist.com/dogu-turkistan-siddet/](http://listelist.com/dogu-turkistan-siddet/), 23 Aralık 2015’te erişildi). Başka bir iddiaya göre, olayların çıkış sebebi aslında Çinli bir işçinin işten çıkarılması sonucu fabrikaya gelerek tekrar işe girmek istemesidir. Fabrika yetkilileri tarafından kovulan Çinli işçi, buna tepki olarak birkaç Çinli arkadaşıyla birlikte fabrikadaki iki Uygur kızına tecavüz etmiş. Bunun üzerine fabrikada çalışan Uygurlu işçiler ve Çinli işçiler arasında kavga çıkmıştır (Konya Mazlum Der 2010). Fabrikada çıkan çatışmada iki Uygur işçi öldü ve bunun üzerine suçluların bulunmasını isteyen protestocular 5 Temmuz 2009 tarihinde

Urumçi'ye yürüdü. Ancak Çin güvenlik güçlerinin müdahalesiyle karşılaşan protestocuların Çin kaynaklarına göre iki yüz kişi Uygur kaynaklarına göre ise binlercesi hayatını kaybetti. Olaylara katılan binden fazla erkek gözaltına alındı (Dinçer 2015). Uygurlar ölenlerin Çin medyasında belirtildiği gibi yüz seksen ila yüz doksan civarında değil de daha fazla olduğunu ve çoğunluğunun Uygurlardan oluştuğunu bildirirken Çin medyasına göre ise ölenlerin yüz otuz yedisi Han, kırk altısı Uygur idi (Özalp 2012). Nisan 2010 itibarıyla bu olaylarla ilgisi olduğu düşünülen otuz beş Uygur idam cezasına çarptırılmıştır. Bu olay Doğu Türkistan genelinde yıllardır sürdürülen etnik ayrımcılığın yeniden alevlenmesine yol açmıştır. Çin resmi haber ajansı Xinhua, yaşanan şiddet olaylarının sorumlusunun Uygurlar olduğunu belirtirken bağımsız kaynaklar, barışçıl bir şekilde başlayan gösterilerin Çin güvenlik güçlerinin rastgele ateş açması sonucu büyüdüğünü bildirmiştir (Tuna 2012). Bu olaylarda Uygurlara saldıran Han Çinlileri bir nevi kitle katliamı yapmıştır (Dönmez 2012).

Beş binden fazla Çinli işçinin üç yüz civarında Uygur işçiye saldırması sonucu altmışın üzerinde Uygur işçinin ölmesi ve yüz elliden fazla Uygur işçinin de ağır yaralanması sonucu ortaya çıkan katliamdan sonra Hükümet öldürülenler için cenaze töreni düzenlenmesine dahi izin vermedi. Olaylardan ancak birkaç gün sonra bölgeye yirmi iki bin asker sevk eden Çin Hükümeti gece sokağa çıkma yasağı ilan etti ve bölgenin internet erişimi ile telefon bağlantılarını kesti. Çin Hükümeti olayları kışkırtıp kaosa sürükleyenlerin Dünya Uygur Kurultayı ve Rabia Kadir olduğunu iddia etti (İnayet vd 2010). 5 Temmuz Urumçi olaylarında, Çin Resmi Haber Ajansı Xinhua'ya göre yüz doksan yedi kişinin ölmüş ve bin altı yüzden fazla kişi yaralanmış ve olaylardan sonra bin dört yüzden fazla kişi tutuklanmıştır. Dünya Uygur Kongresi Başkanı Rabia Kadir'e göre ise olay gecesi on bin Uygur Türk'ünden haber alınamamıştır. Doğu Türkistan Bölge Valisi Nur Bekri yaptığı açıklamada: "Düşmanın saldırgan manevralarını ezmeye kararlı bir şekilde devam edeceğiz ve suç işlemenin önüne demir yumrukla geçeceğiz" şeklinde konuşarak kararlılığını dile getirmiştir. Ayrıca Nur Bekri'ye göre 1989'daki Tiananmen olaylarından sonra meydana gelen en kanlı olay olarak görülen Urumçi Olaylarında, terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılık gibi faaliyetler içinde olan Uygurlar, 26 Haziran'da Guandong Eyaletindeki bir oyuncak fabrikasında meydana gelen olayları kendi lehlerine çevirmek için bu olayı kaosa

sürüklemişlerdi (Şen 2009). Aslen Uyurlu olan Nur Bekri 5 Temmuz 2009'da yaşanan olaylara “soykırım” demenin yanlış olacağını, bunların dış güçler tarafından planlanan ve yurt içindeki ayrılıkçıları harekete geçiren bir plandan ibaret olduğunu söylemiştir. Bu olaylar sonrası yabancı yatırımcıların bölgeye olan ilgisi artmıştır. Buna örnek olarak, Alman otomobil şirketi Volkswagen, Urumçi'ye fabrika kurma kararı almıştır (Özalp 2012).

Urumçi olaylarında, Çinli asker ve polisler, çeşitli mahallelerden topladıkları gençleri kamyonlarla Urumçi'nin “Yu en leung” denilen semtinin yakınında, Seymaçen mahallesinin arka tarafında yer alan Hipodrom sahasına getirip çırılçıplak soyarak sopalarla, cop ve demir çubuklarla insanlık dışı işkenceye tabi tutmuşlardır (Cengiz 2009).

Gaundong'da sadece birkaç bin azınlık Müslüman Türk yaşadığı için Çinliler bu olayı istediği gibi örtbas eder, geçiştirebilirdi ancak olaylar göz göre göre büyütüldü. Çünkü bu olayla T.C. Cumhurbaşkanı'na ve Doğu Türkistan halkına bir mesaj verilecekti (Mostar 2015). Urumçi olaylarına Çin güvenlik güçleri tarafından ani bir müdahale edilebilirdi. Ancak Çin güvenlik güçleri olayları uzaktan seyretmeyi tercih etti. Doğu Türkistanlılara saldıran Çinliler gerek yaş ortalaması ve gerekse de kullandıkları tek tip sopa, demir çubuk ve kesici aletler ile tektipleşmiş ve tek bir merkezden yönetilmiş havasını andırıyordu. Yani bu olayda, Çin yönetiminin asıl vurgulamak istediği Çin nüfusunun Uygur Türklerini bastırması ve o bölgenin asıl sahibinin Çinliler olduğunun gösterilmesiydi (Türksam 2009). Urumçi'de üniversite öğrencileri, öğretim görevlileri, eli kalem tutan Müslüman-Türk aydınları olayların Çin Hükümeti'nce tertip edildiğini eğer öyle olmasaydı olaylara hemen müdahale edileceğini söyledikleri sırada Çin komünist işgalci güçleri tarafından ateş altına alındılar. Urumçi'de 1600 kişinin Çin Halk Cumhuriyeti bayrağı taşıyarak verdiği bu tepki demokratik bir tepkiydi. Urumçi'nin beş mahallesinde olaylar büyüyerek kontrolden çıktı. Bu beş mahallede bir milyon üzerindeki Uygur ayaklandı ve sonrasında ayaklanma Kaşgar, Yarkent, Hotan, Gulca, Aksu gibi değişik illere de yayıldı. Bunun üzerine Çin, Doğu Türkistan'ı dünyadan tecrit etti (Mostar 2015).

Tiananmen Meydanı'nda tankların önüne çıkan Çinli Tiananmen'in sembolü olarak görülürken tıpkı bunun gibi Urumçi'de de Tursun Gül isimli bir Uygur kadınının 7 Temmuz'da zırhlı araçların önünde tek başına dikilerek yaptığı eylem de Urumçi'nin sembolü olarak görüldü (Cengiz 2009).

Bazı uzmanlar 5 Temmuz Urumçi olayının ortaya çıkmasındaki en önemli etkenin Uygurların kültürel mirasına dokunulması olduğunu düşünmektedirler. Rabia Kadir ise bu olayın ortaya çıkmasının altında yatan sebebin ise Çin'in uzun yıllardan beri Uygurlara yönelik yürüttüğü etnik ayrımcılık politikasının sonucu olduğunu dile getirmiştir (Emet 2009). Nitekim, 1990'larda Uygurların sokak protestoları sonrasında ve 2008 Pekin olimpiyatları öncesi Uygurlar üzerindeki baskı yoğunlaşmıştı. 2009'da başkent Urumçi'de meydana gelen ve resmi kayıtlara göre çoğunluğu Han Çinlileri olan 200 insanın kargaşada öldürüldüğü olaylar önceden beri biriken bu etnik kökenli çatışmalardan kaynaklanmıştı (BBC 2014).

3.6.1. Urumçi'deki Olaylara Karşı Uluslararası Tepkiler

Dünyada insanların siyasi suçlar yüzünden ölüm cezasına çarptırıldığı tek bölge olan Doğu Türkistan'daki olaylardan sonra Çin, ABD'de yaşayan Dünya Uygur Kongresi Başkanı Rabia Kadir'i sorumlu tutmuştur. Ayrıca, bunların El-Kaide ve Doğu Türkistan İslami Hareketi'yle de ilişkisi olduğunu ve olayları birlikte planladıklarını ileri sürmüştür. Ancak Uygurların otonomi isteklerini demokratik ve barışçıl yöntemlerle dile getiren Washington merkezli ve Batılı ülkelerde de örgütlü bir yapıya sahip olan Dünya Uygur Kurultayının olaylarla herhangi bir ilişkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Çin yönetiminin Dünya Uygur Kurultayı'na yönelik iddiaları, şimdiye kadar seslerini yeterince duyuramamış olan bu kuruluşun adını daha fazla duyurarak uluslararası medyada yer almalarını ve uluslararası kamuoyundan taraftar toplamalarını sağlamıştır (Analist 2015). Ulusal ve uluslararası sivil toplum örgütleri, olaylar esnasında kaybolan Uygurlu ekonomist İlham Tohti'nin Çin Hükümeti'nin elinde olduğunu ve derhal serbest bırakılmasını istemiş ancak Tohti'den haber alınamamıştır (Şen 2009). Guangdong'daki olaylar hakkında ABD Georgetown Üniversitesi'nden Doç. James Millward, Çin'in dünyada gelişen hızlı ve ekonomik büyümeye ayak

uydurmak için Doğu Türkistan'ı kullandığını ve meydana gelen çatışmaların temelinde ekonomik faktörlerin yer aldığını belirtmiştir (Hariciye Dergisi 2015).

ABD Beyaz Saray Sözcüsü Robert Gibbs ise Doğu Türkistan'da yaşanan can kayıpları konusunda hükümetlerinin duyduğu üzüntüyü, derin kaygıyı dile getirmiş ve ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton da ABD'nin olaylardan derin endişe duyduğunu belirtmiştir (Cengiz 2009). Fransa Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Eric Chevallier “yaşananlara muhtemelen bir Avrupa tepkisinin olacağını” söylemiştir. Japonya Dışişleri Bakan Yardımcısı Mitoji Yabunaka, “Japon hükümeti meseleyle yakından ilgileniyor ve yaşananlardan endişe duyuyor” demiştir. İsviçre Dışişleri Bakanlığı yaşananlardan endişe duyduklarını belirtmiş, olaylarda hayatını kaybedenlerin ailelerine baş sağlığı dilemiş ve Çin'in basın ve ifade özgürlüğüne saygı göstermesini istemiştir (Kara 2004).

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navi Pillay, Çin'de yaşanan olaylardan duyduğu endişeyi dile getirmiş ve kısa sürede bu kadar yüksek rakamda ölü ve yaralı olmasına şaşırmıştır. Pillay, Çinli yetkililer Uygurlar ve Han Çinlilerin aralarında anlaşarak olaylara çözüm getirmesini ve Çin'in barışçıl gösteriler yapılmasına izin vermesini istemiştir. Pillay, yetkililerin güvenliği sağlamasının zorunlu olduğunu ancak insan hayatı söz konusuysa bu takdirde güce başvurmaları gerektiğini belirtmiştir (Şen 2009).

Uluslararası Af Örgütü Asya -Pasifik Yardımcı Direktörü Roseann Rife, “Çinli yetkililer, ölen ve gözaltına alınanlar için hesap vermeliler. Barışçıl bir şekilde görüşlerini dile getirdikleri veya dernek kurma ve toplanma özgürlüklerini kullandıkları için gözaltına alınanlar derhal salıverilmelidir. Ölüm cezasına başvurmadan, uluslararası standartlara uygun adil mahkemelerin görevlendirileceği adil ve tam bir soruşturma başlatılmalıdır” diyerek açıklama yapmıştır. Roseann Rife “Trajik bir şekilde ölümler gerçekleşmiştir. Ölümlerden sorumlu herkesin adalet önüne çıkarılması için derhal bağımsız soruşturmanın başlaması şarttır” diyerek “yetkililer ya da göstericilerin sebep olduğu şiddet ve suiistimaller hiçbir şekilde gerekçelendirilemez” demiştir. Uluslararası Af Örgütü, yetkilileri, basın ve ifade özgürlüğü ve barışçıl toplanma özgürlüğünün

korunması, keyfi tutuklama, işkence veya gözaltındayken kötü muamelenin yasaklanması, iç ve uluslararası hukukun gerektirdiği yükümlülüklere saygı gösterilmesi konusunda uyarmıştır (Turnusol 2009).

Urumçi olayları ile ilgili olarak Türkiye Çin'e çok sert tepki göstererek ithamlarda bulunmuş ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan yaşananları “adeta soykırım” olarak nitelendirmiştir (İnayet vd 2010). Erdoğan dünyanın her köşesinde düşmanımız var diyerek soykırımın farklı bir versiyonu olarak nitelendirdiği bu olayda Çin'in Doğu Türkistan'da baskı uyguladığı yönündeki iddialara karşı Türk halkının hassasiyet göstermesi gerektiğini belirtmiştir (Wan 2014). Başbakan “10 Temmuz açıklamasında da, Urumçi'deki olaylarla ilgili olarak “vahşet” ifadesini Türkiye’de kullandım. Arkasındayım. Çünkü yüzlerce insanın öldürüldüğü ve bini aşkın insanın yaralı olduğu bir olayı, adeta bir soykırımı, herhalde başka bir kelime ifade etmez” demiştir. Yine 10 Temmuz’da Çin’i eleştirerek “Böyle bir asimilasyon bir şey kazandırmaz. Bunlardan vazgeçin. Bizim Çin yönetiminden talebimiz bu. Böyle bir vahşete, ister Uygur Türkü olsun, ister Çinli olsun hiçbir zaman müsamaha ile bakamayız. Uygur Türklerinin yaşadığı acı acımızdır” demiştir. Çin ise Türkiye’nin bu tavrına tepki göstererek Türkiye’nin Çin’in içişlerine karıştığını belirtmekte ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan’ın Rabia Kadir’e vize vermesiyle “terörizme” açık destek verdiğini düşünmektedir. Bu açıklamalar sonrası 13 Temmuz günü Çinli hackerler, Türkiye’nin Pekin Büyükelçiliği web sitesini karartmış ve ekrana Türkiye’yi tehdit eden not bırakmışlardır. Bu notta Doğu Türkistan’ın Çin’in iç işi olduğu ve eğer Türkiye’nin bu tavrı değişmezse Çin halkı da gereken hareketi başlatacaktır şeklinde ifade yer almaktadır. Türk Hükümeti Türkiye’deki Uygurların faaliyetlerine kısıtlama getiren 23 Aralık 1998 tarihli ve 1998/36 sayılı genelgeyi çıkarmıştı ancak bu genelge 5 Temmuz Urumçi Olayından sonra Eylül 2009/15 sayılı genelgeyle gizlice kaldırılmıştır. Çin Hükümeti 10 yıldan beri bu genelgeden yararlanarak Türkiye’de Doğu Türkistan’la ilgili yapılması planlanan pek çok etkinliği engellemeyi başarmıştı (Emet 2009).

3.6.2. Urumçi Olayları sonrası

Urumçi olayları sonrasında da Doğu Türkistan'ın farklı şehirlerinde karışıklıklar devam etmiştir. Çin haber ajansına göre, 18 Temmuz 2011 saat 12.00'de bir grup Uygur, Hoten şehri Narbağ polis karakolunu basmıştır. Bunun sonucunda on dört Uygur öldürülmüş ve dört Uygur da yaralanmıştır. Saldırganların yanında balta, hançer, bıçak ve katlanabilen bıçak gibi otuz parçadan oluşan şiddet aletleri ile üç adet molotof kokteyl, kırk sekiz parça taş, bir adet sapan ve otuz gram pul biberi ele geçirilmiştir (Ekrem 2011). Bu ele geçirilenler aslında Uygurların terörist faaliyetlerde bulunmadıklarını kanıtlamaktadır. Çünkü terör örgütleri çoğu büyük güçlerin desteğiyle hükümete silahlı direnişlerde bulunarak cevap verirken Uygurlar kendi imkânlarıyla kendilerini savunmak için bu aletleri yanlarında taşımaktadırlar. Ayrıca, terör örgütlerinde hükümeti devirerek kendi istedikleri yönetimi kurma gibi talepler söz konusuysen Doğu Türkistan'da sadece kendi ülkelerinde her bakımdan rahat yaşayacakları bir ortam talep etmekte olan halk direnişi söz konusudur.

Haziran 2012'de, Hoten'den Urumçi'ye giden bir uçakta yolcular ve mürettebat altı Uygur'u uçağı kaçıracakları gerekçesiyle etkisiz hale getirmiş, çıkan arbedede bunların ikisi ölmüş. Ancak, kurtulan kişiler koltuk yüzünden kavga çıktığını uçak kaçırma iftirası atıldığını dile getirmelerine rağmen kurtulan dört kişiden üçü idama mahkum edilmiş, biri de ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır (Dinçer 2015).

Nisan 2013'te ve aynı yılın Haziran ayında bir katliam yaşanmış yerel hükümet binalarına bıçaklarla saldıran kalabalık bir gruba polisin ateş açması sonucu yirmi yedi kişi hayatını kaybetmiştir (BBC 2014). 22 Nisan 2013'te Baçu'da, polisin bazı evlerde arama yapmak istemesi sonucunda çıkan karışıklıkta yirmi bir kişi öldü ve iki Uygur Türkü de idama mahkûm edilmiş. 26 Haziran 2013'te Turpan'da da yine aynı sebepten dolayı iki kişi idam cezasına çarptırılmıştır (Dinçer 2015). Ekim 2013'te Tiannanmen Meydanı'nda bir arabanın kalabalık içine girerek ateş almasıyla üç kişi ölmüş ve otuz sekiz kişi yaralanmıştır. Bu son saldırılara karşılık yetkililer, Doğu Türkistan'da güvenliği sağlamak ve askeri düzeni yönetmek için terörizme karşı kampanya

başlatmışlardır. Raporlara göre büyük çapta cezalandırmalar olmuş ve çeşitli terörist gruplar tutuklanmıştır (BBC 2014).

11 Şubat 2014'te Wushi'de devriye gezen polisler on bir kişi bombalarla saldırmış. Bunun üzerine saldırganlardan sekizi vurularak öldürülmüş, üçü de patlamalar sırasında ölmüştür. Dünya Uygur Kongresi'nden, olayın sorumlusunun "baskıcı hükümet" olduğu yönünde bir açıklama yapılmış. Yine, 1 Mart 2014'te Kunming'deki tren istasyonunda yolculara bir saldırı düzenlenmesi sonucunda otuz bir kişi ölmüş, yüz elliye yakın kişi de yaralanmıştır. Polis, saldırganlardan dördünü vurarak öldürmüş ve üç kişi idama mahkûm edilmiştir. Hükümet, bu saldırı sonucu güvenlik önlemlerini arttırmış. Atılan bomba üç kişinin ölmesine, yetmiş dokuz kişinin de yaralanmasına sebep olmuştur (Dinçer 2015).

Mayıs 2014'te Urumçi'de iki araba bir markete çarpmış ve patlayıcıları kalabalığın içine doğru fırlatmıştır. Çin ise bunu şiddetli bir terör saldırısı olarak adlandırmıştır. Onun ardından Urumçi'nin güneyindeki tren istasyonuna bombalı saldırıda üç kişi öldürülmüş ve yetmiş dokuz kişi yaralanmıştır. Yetkililer bıçaklı bir grubun Yarkant'taki hükümet binalarına ve polis merkezlerine saldırdığını bildirmiştir. Çin'in en büyük camisinin imamı Jume Tahir ertesi gün bıçaklanarak öldürülmüştür. Yine Eylül ayında Luntay kasabasında polis merkezleri, market ve işyerinde meydana gelen patlamada elli kişi ölmüştür. Mart ayında Yunnan eyaletinin merkezi Kunming'de yirmi dokuz kişi bıçaklanarak öldürülmüş ve bu olaydan Doğu Türkistan'daki bölücüler suçlanmıştır (BBC 2014). 28 Temmuz 2014'te İlişku'da Uygurların karakola ve resmi dairelere gerçekleştirdikleri saldırı sonucunda otuz yedi Çinli ve elli dokuz Uygur Türkü yaşamını yitirmiştir. Ayrıca 18 Temmuz 2014'te de Uygur ekonomi profesörü İlham Tohti "bölücülük faaliyetleri yürütmek" suçundan ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır (Dinçer 2015).

Çin'in kuzeybatısındaki Doğu Türkistan Uygur Özerk Bölgesi'nin merkezi Urumçi'de bulunan Güney Tren İstasyonu'nda on kişi ölmüş ve yüz elli kişi de yaralanmıştır. Doğu Türkistan Sürgündeki Hükümeti, Doğu Türkistan halkının teröre karşı olduğunu bu olayların Uygurlara terörist damgası vurmak isteyen küresel güçler

tarafından planlandığını belirtmiştir (Gökbayrak 2014). Münih merkezli Dünya Uygur Kongresi Başkanı Dilşat Raşit ise Doğu Türkistan'ı ziyarete giden Şi Cinping'i eleştirmiştir. Raşit, “Zaten karışık olan durumu yatıştırıcı, yapıcı önlemler yapacağına, Uygurları silahla bastırma yoluna gidiyor” şeklinde tepkisini belirtmiştir (DW, 2014). Haziran 2015'te, polis kontrol noktasında bir araç polis barikatını aşmaya çalışmış ve bir polise çarparak onu yaralamıştır. Olay yerine gönderilen polisler de etrafa ateş açınca on beş kişinin hayatını kaybetmesine sebep olmuştur (Dinçer 2015).

3.7. Ayaklanmaların Sonuçları

Doğu Türkistan ayaklanması Çin'in kamu ve özel güvenlik araçlarına bazı somut yararlar sağladı. Çin ordusu, Çin sınırlarının ötesinde potansiyel olarak görevlendirilmeden önce yeni teknoloji ve yeni teknikleri deneme yöntemi olan “beta lab” ile Çin güvenlik güçlerine içerde sınırlı erişim imkanı vermiştir. Bu devam eden çatışma Çin'in ordu ve polis yetiştirmesine katkı sağlamıştır. Bu sayede, düşman saldırıları konusunda eğitim alan bir güvenlik sektörü oluşmuştur. Bu durum maden çıkaran yerlere gelişmiş bir yetenek havuzu sağlamıştır. Yani, silahla korunma ihtiyacı duyan bölgelere polis ve ordu yetiştiren şirketlerin eleman ihtiyacını karşılamada yardımcı olmuştur (Collins 2015).

Uygurlar yaşadıkları onca zulüm ve baskılara rağmen birbirleriyle bir türlü dayanışma kuramayan ve kenetlenemeyen bir topluluktur. Bazı Uygurlar da bu yüzden radikalizme kaymakta ve Afganistan'daki radikal İslami topluluklara katılabilmektedir. Bu radikal eylemciler Çin'in “ulusal güvenlik”adı altında uyguladığı baskının şiddetlenmesine yol açmıştır (Dinçer 2015).

Bovingdon'a göre, Uygur direnişi son yıllarda farklı bir hale bürünmüştür. Şöyle ki, asimilasyonist Çin ulusu (Zhonghua Minzu) formülünün reddi, Çin Komünist Partisi'nin yönetiminin halkı memnun etmediği, Doğu Türkistan'daki otonomi sisteminin adil olmadığı ve açık bağımsızlık talepleri direnişin amaçları arasında yer almaktadır (Karaca 2013).

Doğu Türkistan'daki saldırılar varoluşsal bir tehdit unsuru olmasa bile öngörülmesi ve önlenmesi çok zor olmuştur. Boston Marathon Bombalaması, Kenya'da Westgate Mall saldırıları ve Fransada'ki Charlie Hebdo saldırıları gibi saldırılar önlenmesi zor olan ancak kolay planlanmış ve düşük maliyetli terörist saldırılar yükselen bir trend olmuştur. Çin zaten bu tür saldırıları daha önceden yaşamıştı. Örneğin, Kunming tren istasyonu saldırıları, Tiananmen meydan saldırıları ve Urumçi'deki çiftçi marketindeki saldırılar bu türdendi. Doğu Türkistan'daki bu saldırılarda 11 Eylül saldırılarındaki gibi binlerce insan ölmemişti fakat yoğun bir şekilde toplumu yıkıcı unsurlarla birlikte kamu düzeninin bozulduğu korkusu yayılmıştı. Doğu Türkistan'daki saldırıların doğası dış terör aktörlerinden ilham almış gibi görünebilir ancak saldırıyı yapan adamlar ve kullandıkları malzemeler yerel kaynaklıdır. Aslında dışardan görünürde yasaklanmış bir silah akışı olmadığı için, Doğu Türkistan'daki saldırılarda kullanılan ve ulaşılabilmesi kolay olan yerel materyaller Pekin için ikilem oluşturmaktadır (Collins 2015).

19. yüzyıldan itibaren Çin'de meydana gelen bütün ayaklanmalar ve çatışmalar, genellikle hükümetin adil olmayan yönetimine tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu tepkilerden biri olan Doğu Türkistan Bağımsızlık hareketi, defansif vereaksiyonel bir mücadeledir. Genellikle şiddet dışı silahlı mücadele yöntemleri uygulanarak sürdürülen bir harekettir. Yüz doksan sekiz şiddet dışı mücadele yönteminden en çok otuz altısı silahlı mücadele yöntemlerinden ise sadece bombalama eylemlerinin kullanılması da bunu kanıtlamaktadır. Yani bu hareket amaçlarına ulaşmak için yeterli güce sahip değildir (Karaca 2013).

Çin'de Uygur isyanları sonucunda yedi yılda dokuz yüz yediden fazla insan ölmüştür. Bu durum, İrlanda'daki Troubes (ethno-nationalist olarak nitelendirilen grubun ortak adı) veya İspanya'daki ayrılıkçı hareket olan ETA-BASK gibi grupların çatışmalarındaki ölü sayılarıyla benzerlik göstermektedir. Rusya'nın Kafkasya'da uzun süren çatışmaları Çin'in Doğu Türkistan'daki baskılarıyla ortak unsurlar taşır ve üstelik ikisi de yoğun çatışmalar, çetin baskılar ve ülkenin diğer barışçıl kesimlerine yayılma gösterir. Baskı hareketleri, dini kıyafet ve ibadette sınırlama, bir polis devleti olarak karşılık verme Doğu Türkistan'daki Uygurları yatıştırmayacaktır. Ama, Doğu

Türkistan’da bütüncül ve yatıştırıcı politikalar oluşturmamanın sonucu bölgede devam eden şiddet olayları ve Çin’in diğer bölgelerinde de sürekli terörist olaylar olmuştur. Çin Hükümeti’nin güvenlik araçları Doğu Türkistan’da aşırı artan polis eylemleri ve hemen hemen her hafta ilan edilen mahkeme ve ölüm hükümleri şüpheli ayrılıkçılara miras kalmıştır (Collins 2015).

Uygur Müslümanlarının kendi ana vatanlarında yaptıkları ayaklanmalar sonucunda, Çin’in Uygur neslinin tükenmesi için uyguladığı planlı doğum ve yasaklama politikalarını engellemeyi, “Çift Dilde Eğitim” adı altında uygulanan politikanın Uygurlarınana dilleri, kültür ve medeniyetlerini yok etmesini durdurmayı, yasak, kısıtlama ve engellerle Uygurları dini kimliklerinden uzaklaştırmayı, “Milletlerin Birlik ve Beraberliği” sloganı ile uygulanan “Çinlileştirme” politikasını reddetmeyi, “Batı Bölgesi’nin Açılması” söylemi altında Uygurların ekonomik hayattan dışlanması ve ülkenin etnik Çinlilerle doldurulmasına karşı çıkmayı amaçlamaktadır. Ancak, Uygurların milli ve dini kimliklerini ifade etmeleri, “milli bölücülük ve dini radikalizm” olarak nitelendirilerek suçlanmaktadır (Göktürk 2014).

Çin Hükümeti’nin Uygur ayaklanmalarını kısıtlayabilmesi ihtimali bulunmakla birlikte tamamen durdurabilme ihtimali bulunmamaktadır. Ayrıca, Çin Hükümeti, Uygurların araba sahibi olması, odun kesmesi, mutfak araç gereçlerini satın alması gibi faktörleri yasaklamadıkça saldırılar devam edecektir. Doğu Türkistan’da 2006’dan beri yaygın bir şekilde gübrelemede kullanılan amonyum nitrat gibi potansiyel olarak bomba yapımında kullanılan materyallerin kullanımı ciddi bir şekilde sınırlandırılmıştır (Collins 2015).

Çin tarafından her ne kadar baskıcı yöntemler kullanılarak ayaklanmayı oluşturan unsurlar engellenmeye çalışılsa da bu Uygurları sindirmeye yetmeyecek aksine Uygurlar daha fazla radikalleşerek buna karşılık vereceklerdir. O yüzden Çin, eğer ayaklanmaları engellemek istiyorsa Uygurların temel hak ve özgürlüklerine geniş şekilde yer vermeli ve özerkliğin gerçek anlamda uygulanmasını sağlamalıdır.

IV. BÖLÜM

4. ÇİN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNDE DOĞU TÜRKİSTAN SORUNU

Türklerle Çinliler arasında uzun zamanlardan beri süregelen dostluk bağları bulunmaktadır. Türklerin Çinliler ile ilk teması Çin'in Han Hanedanlığı ile Türklerin Hun İmparatorluğu zamanında başlamıştır (Sertel 2008).

Doğu Türkistan Müslümanları ile Türkler arasındaki ilk resmi ilişkilerin Sultan Abdülaziz Dönemi'nde kurulduğu bilinmektedir. Buna göre, 1865'te Doğu Türkistan'da siyasi birliği sağlamaya çalışan Yakup Han, Rusya, İngiltere ve Çin'e karşı Sultan Abdülaziz'den yardım talebinde bulunmuş Osmanlı da bu talebi geri çevirmeyerek Kaşgar'a muvazzaf ve emekli subaylardan oluşan bir heyet ve askeri teçhizat göndermişti. Ancak, Osmanlı'daki ilişkiler Cumhuriyetin ilk yıllarında tersine dönmüş ve Türkiye'nin Doğu Türkistan'a yönelik dış politika kararları, Doğu Türkistan'daki bağımsızlık hareketlerinin Batı Türkistan'a yayılmasından endişe eden Sovyetler Birliği'nin etkisi altında kalmıştır (Tuna 2012). Osmanlı padişahı II. Abdulhamit, o dönemde yetmiş milyon Müslümanın yaşadığı düşünülen Çin ile ilişkiye önem vermiş ve oraya temsilciler göndermiştir. Çindeki Müslümanlardan destek almaya dönük bu girişimler, Pekin'de 1908 yılında "Hamidiye Üniversitesi" nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Dönemin Alman gazetesi Der Ostasiatische Lloyd'da çıkan haberde tüm çin Müslümanlarının İstanbul'daki halifeyi manevi lider olarak tanıdıkları ve hatta iç politikada bile ona otorite tanımaya hazırlandıkları yazılmıştır (Bilgin 2010, 94-95).

Osmanlı Devleti'nin yıkılıp yerine cumhuriyet kurulduktan sonra 17 Ekim 1925'te Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk, Çin'le diplomatik ilişki kurma talebinde bulunmuş ve amacının Çin'le ilişkilerini geliştirmek ve bir ticaret antlaşması

yapmak olduğunu dile getirmiştir (Weimin 2015). Bu yüzden, gerçek anlamda Türkiye ile Çin ilişkilerinin başlangıcı Türkiye'nin Doğu Türkistan'dan sıyrılarak Sovyetler Birliği ve Çin tarafında yer aldığı 1925'li yıllarda gerçekleşmiş bunun sonrasında 1929'da Türkiye, Nanking'de ilk diplomatik misyonunu açarak bu ilişkilere resmiyet kazandırmıştır (Avcu 2015). 1925 yılında imzalanan Çin-Türk Dostluk Protokolü'nde Çin ile Türkiye'nin her daim barış içinde yaşaması için diplomatik ve ticari ilişkilerin kurulması ve karşılıklı konsoloslukların açılması gerektiği konularında fikir birliğine varılmıştır (Weimin 2015).

4 Nisan 1931'de Doğu Türkistan'da çıkan Kumul ayaklanmasından sonra ayaklanmanın liderleri 12 Kasım 1933 tarihinde Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etmişlerdir. Sovyetleri Birliğini çevreleyeceği düşüncesiyle İngilizler tarafından desteklendiği belirtilen kurulan yeni cumhuriyet, tanınması için Türkiye'ye başvurmuştur (Bilgin 2010, 98). 1934 yılında Dışişleri Bakanı görevinde bulunan Tevfik Rüştü Aras Anadolu Ajansı'na Doğu Türkistan'da yaşanan gelişmelerle ilgili şöyle bir açıklamada bulunmuştur:

“Doğu Türkistan hakkında muhtelif yerlerden parça parça haberler gelmektedir. Ancak o bölgede Türkiye'nin hiçbir temsilcisi, memuru ve kimsesi bulunmadığı için bilginiz eksiktir. Çünkü Uzakdoğu'da bulunan bir diyarda bugün nasıl bir idare olduğunu da bilmiyoruz. Kemalist Türkiye siyasetinin bir esası da her milletin gelişmesini memnuniyetle karşılamak olduğuna göre, kendi dilini konuşan bir ülke hakkında da tabii ki başka türlü düşünülemez. Fakat şurası muhakkaktır ki, her hali dürüst ve samimi olan inkılapçı Türkiye, dünyada kurtuluş ve gelişme yolunda kendi seçtiği yoldan başkasını tavsiye edemez. Dış politika geliştirmeye uğraşan devletler için komşu devletlerle iyi ilişkide bulunmaya önem vermek, yabancı politikaya alet olmamak ve barışı sevmek lazımdır. Bilhassa coğrafi konumları az veya çok bizimki gibi olanların bu vesile ile hatırlatmakta isabet gördüğümüz bir hakikati daha vardır: Bütün komşularıyla ve dünya devletleriyle dost geçinmekle birlikte, gelişme yolundaki komşuları için ancak destek sağlayan Sovyet Rusya ile iyi geçinmek esastır” (Tuna 2012:114).

Bu açıklamalardan hemen hemen yeni kurulmuş olan bir devletin barış ve istikrar yönlü bir dış politika seyretmesi ve bu yüzden Doğu Türkistan Bölgesi'ne uzak kalışı normal kabul edilmektedir.

1934 yılının ilk zamanlarından itibaren hem Doğu Türkistan'daki gelişmeler Türkiye'nin etkisini çekmeye başlamış hem de Çin Türkiye ile diplomatik ilişkilerini arttırmıştı. Örneğin, 17 Şubat'ta bir Çin askeri heyeti, 10 Nisan'da Çin'in Belçika büyükelçisi, 14 Haziran'da da bir başka Çin heyeti Türkiye'ye ziyarette bulunmuştur. Sonunda, 19 Haziran 1934'te Türkiye ve Çin arasında Ankara ve Nankin'de siyasi temsilcilikler açılması konusunda bir anlaşma yapılmış ve böylece o zamana kadar mevcut olmayan diplomatik misyonlar hayata geçirilmiştir (Avşar 2014).

1934 yılında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan açıklamada Doğu Türkistan'daki bağımsızlık hareketlerinin memnuniyetle karşılandığı ancak bu hareketlerin gerek dış güçlerin etkisi altında kalması gerekse dini özellikler taşıdığı gerekçesiyle Türkiye'nin yeni dış politikasındaki ilkelere uygun düşmediği bu nedenle bu konuya objektif bakılarak müdahil olunamayacağı kamuoyunun da bu konu hakkında yorumsuz kalması gerektiği belirtilmiştir (Tuna 2012).

Çinli stratejistlere göre Türkiye tarih boyunca “Adriyatik Denizinden Çin Seddi”ne Kadar Türk Dünyası” oluşturmak amacıyla olan Pantürkizm yaklaşımından vazgeçmemiştir (Şen 2009). Bu yüzden Çinli uzmanlar, Türkiye'nin II. Abdülhamit'ten itibaren Doğu Türkistan ayrılıkçı hareketine destek verdiği görüşünü savunmakta ve Türklerin Uygurları destekleme amacının altında Pan-Türkizm ve Pan-İslamizm anlayışının yatığını ileri sürmektedirler. Çinli uzmanlar sürekli Uygurlar ile Türkleri birbirinden soğutmaya yönelik politikalar gütmüşlerdir. Örneğin, Türkiye'deki Türklerin Göktürk soyundan geldiğini ve Göktürklerin Uygurlara zulüm yaptığını iddia ederek Uygurları Türkiye'ye düşman etmeye çalışmışlar ancak başarılı olamamışlardır (Tümtürk 2010b).

Türkiye, Doğu Türkistan hareketinin önemli liderlerini yetiştirmiş, ülkeye kabul etmiş ve Türkiye'de seslerini duyurmak için organizasyonlarda bulunmalarını, çeşitli

teşkilatlar kurmalarını sağlamıştır. Örneğin; Doğu Türkistan Hükümeti'nin önde gelen liderlerinden Mehmet Emin Buğra, Türkiye'nin Kabil Büyükelçisi Memduh Şevket Esendal'ın Mustafa Kemal Paşa'yla istişareleri sonucunda Türkiye'ye getirilen Mehmet Rıza Bekin'in, Türkiye'deki askeri okullara kaydı yapılmış ve Bekin, 1937 yılında askeri öğrenci olarak Türkiye'ye gelmiştir. 1946 yılında Harp Okulundan mezun olan Bekin, 1950 yılında üsteğmen rütbesiyle Kore Savaşı'na katılmış ve Türkiye'de Doğu Türkistan Milli Merkezi ile Doğu Türkistan Vakfı'nı kurarak Doğu Türkistan davasını duyurmak ve tanıtmak istemişti (Dönmez 2014).

Türkiye, 1938 yılından sonra Doğu Türkistan'ı tanımak ve kendini tanıtmak için herhangi bir girişimde bulunmamış ve Asya'nın giderek artan önemine binaen politika üretmek kaygısı taşımak yerine kendini Batı merkezli politika üretmek ihtiyacında hissetmiştir (Avcu 2015). Ayrıca, bu nedenle Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Batı Türkistan'da bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetlerine karşı da doğru politikalar üretememiştir (Şen 2009). 1949 yılında Şangay'daki Büyükelçiliği'ni bazı nedenlerden dolayı kapatmak zorunda kalan Türkiye, 5 Ağustos 1971'de Pekin'e büyükelçi atayarak Çin Halk Cumhuriyeti'ni resmen tanımıştır. Türkiye bu tarihten itibaren “tek Çin” politikası izlemektedir (Sandıklı ve Güllü 2011).

1 Ekim 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin resmen ilan edilmesinden 1971 yılına kadar Çin-Türk ilişkileri Soğuk Savaş'ın etkisiyle pek bir ilerleme kaydedememiştir (Şen 2009). Komünist Çin'in Doğu Türkistan'da uygulamış olduğu kıyım, zulüm, katliam ve işkencelerden kurtulmaya çalışan insanlar başka ülkelere sığınmaya çalışmışlar (Gül 2007). Bunlardan Türkiye'ye ulaşan kesim kurdukları STK'lar aracılığıyla kamuoyu oluşturmaya çalışmış ancak zaman zaman Türk Hükümeti Çin ile ilişkilerinin zarar görmemesi adına bunlara bazı yaptırımlarda bulunmuştur.

1971'de “Diplomatik İlişki Kurulmasına Dair Ortak Bildiri Anlaşması”nın imzalanmasıyla Çin'i resmen tanıyan Türkiye'nin, 1990'larda Çin ile olan ilişkilerinin gerilemesi sonucu küçük çapta ekonomik ve ticari nitelikli anlaşmalar imzalanmıştır (Tuna 2012). İki ülke arasında, ekonomi, kültür, bilim, ticaret ve siyaset alanlarında

ilişkiler ve işbirliği hızla gelişmiştir (Şen 2009). Ayrıca, iki ülke arasındaki işbirlikleri 1971'den sonra da istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. Türkiye, Çin Halk Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünü savunmakta ve “Tek Çin” politikası izlemektedir (Tüciad 2016).

Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrasında Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazanması, 11 Eylül saldırıları ve Asya ülkelerinin dünya ekonomisini giderek etkiler hale gelmesi gibi etkenler sonucunda Türkiye Asya'ya yönelik yeni bir dış politika oluşturma gereksinimi duymuştur. Türkiye, ekonomik ve diplomatik işbirliğini sürdürmenin yanı sıra Çin'in iç işlerine karışmayacağını ve Uygurlar da dahil Çin'deki Türk azınlıkların “Türkiye ile Çin arasında köprü olacağı” tezini benimsemiştir. Çin de ikili ilişkilerin gelişmesinin ön şartının Doğu Türkistan sorunu olduğunu ve Türk Hükümeti'nin “Uygurlu ayrılıkçılara” destek vermemesi gerektiğini belirtmiştir (Tuna 2012).

Tarihte İpekyolu vasıtasıyla kendini dünyaya tanıtmayı başaran Çin, ekonomik açıdan güçlenerek birçok ülke ve topluluğu kendi hakimiyeti altına almıştı. Bu yüzden Soğuk Savaş Sonrası'nda tekrar eski gücünü kazanmaya çalışan Çin Hükümeti, “İpekyolu'nu Canlandırma Projesi”ni ortaya koymuştu (Ekrem 2010). Soğuk Savaş Sonrası çok taraflı ilişkiler ağı oluşturmaya çalışan Çin, 1982 yılında Türkiye ile kültür anlaşması yapmıştır (Gayretullah 2013). Türkiyede ekonomik ve diplomatik ilişkilerin gelişmesi için Çin'in pek çok noktasına uçak seferlerini artırmayı ve konsolosluk açmak için girişimlere başlamıştır (Tümtürk 2010b). Ayrıca Çin, uluslararası örgütlerde de söz sahibi olmak için 1986 yılında, GATT Sekreteryası'na taraf olmak amacıyla başvuruda bulunmuş ve 11 Aralık 2001'de DTÖ'ne katılmıştır (Sandıklı ve Güllü 2011). Türkiye de Çin ve Orta Asya ülkeleri ile ilişkilerini uluslararası örgütler vasıtasıyla sorunsuz olarak daha yüksek kademelere taşımayı hedeflemiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanı ve Başbakan, TÜRKSOY, Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Balkanlar Zirvesi, Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirlikçi Kurultayı gibi mekanizmalarla da özel ilişkiler kurulmuştur (Ekşi 2015).

1989’da Soğuk Savaş Dönemi’nin bitişiyle yeni bir dünya düzeninin ortaya çıkması sonucu devletler kendilerine “hayat sahası” aramaya başlamışlardır. Bu anlamda, Çin, ABD ve Rusya gibi başat güçlerin egemen olduğu Asya’ya Türkiye’nin girebilmesi ancak Amerika’nın izin verdiği ölçüde mümkün olmuştur. Yani Türkiye’nin Doğu Türkistan sorununa müdahale etmesi ve Uygurlar lehine bir çözüm bulması demek Türkiye’nin Asya ve Avrupa’daki pek çok devletle çıkar çatışması içine girmesi ve dış politikasının zarar görmesi demektir (Eker 2011). Bu yüzden Türkiye, bu tür sorunlardan uzak durmakta ancak tarihsel bağlardan dolayı yakın olduğu uluslardan da tam anlamıyla kopmamakta ve yaşadıklarına duyarsız kalamamakta zaman zaman da problemler yaşamaktadır.

İsa Yusuf Alptekin, 1991’de Doğu Türkistan’a yapılan Han Çinli transferi meselesinin BM’ye taşınması ve TBMM’nin insan hakları ihlallerini araştırmak üzere Doğu Türkistan’a bir heyet göndermesi için Türkiye Hükümeti yetkilileriyle görüşmelerde bulunmuştur (Aktaş 2001). 1991 yılında Alptekin, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel ile görüşmüş ve Demirel, “Doğu Türkistan’daki kardeşlerimizin Çinliler tarafından asimile edilmesine izin vermeyeceğini ve konuyu BM’nin gündemine taşıyacağını” belirtmiştir. 1992’de Alptekin, Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile görüşmüş ve Doğu Türkistan bayrağını Özal’a vererek “Doğu Türkistan davasını size emanet ediyorum” demiş; Özal ise “burada ilan ediyorum ki, Doğu Türkistan davasını üzerime alıyorum. Sovyet yönetimi altındaki Türk Cumhuriyetleri bağımsızlıklarını ilan etmişler ve sıra Doğu Türkistan’a gelmiştir. Arzumuz, Türk halkının eski ata yurdunun bir devlet haline gelmesidir” şeklinde karşılık vermiştir (Zenginoğlu 2012). 1995’te Başbakan Demirel’in Çin ziyaretinde “Türk-Çin İşbirliği Antlaşması”nı imzalaması iki ülke ilişkilerinin gelişmesi ve karşılıklı dostluğun gelişmesine önemli bir katkıda bulunmuştur (Şen 2009). Aynı yıl İzmir’de düzenlenen “Türk Dünyası Buluşması”na Doğu Türkistan’ın önde gelen liderleri başta olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinden 800’ün üzerinde delege katılmıştır (Şen 2009). Yine 1995’te İstanbul Sultanahmet’teki bir parka, Doğu Türkistan davasının önemli liderlerinden biri olan İsa Yusuf Alptekin’in adının verilmesi bu sorunun daha geniş kitleler tarafından duyulmasına katkıda bulunmuş ve Türk Hükümeti’nin duyarlılığını gözler önüne sermiştir (Çalışkan 2005).

1996'ya kadar Doğu Türkistan yanlısı bir politika sergileyen Türkiye, iç ve dış politikası ile ekonomik ve ticari ilişkilerinin zarar görmemesi için 1996 yılından itibaren Çin Hükümeti'nin dostluğunu kaybetmemeye yönelik bir tutum içine girmiştir. Bu anlamda, Türkiye'de bulunan Doğu Türkistan dernek ve vakıflarının üzerindeki kontrol arttırılmış, aynı yıllarda Türkiye'ye sığınma talebinde bulunan on üç Uygur aydını sınır dışı edilmiştir. Türk vatandaşlığı için başvuruda bulunan yüz elli Uygur'un talepleri reddedilmiştir. 1998'de Doğu Türkistan Göçmenler Derneği'nin İstanbul'da düzenlemek istediği mitinge valilik izin vermemiştir. Mayıs 1998'de Çin'i ziyaret eden dönemin başbakan yardımcısı Bülent Ecevit, Doğu Türkistan sorununda Çinlilerin hassasiyetlerinin göz ardı edilmemesi gerektiğini dile getirmiştir (Tuna 2012). 1998 yılı sonunda on sekiz ayrı ülkede bulunan kırk Uygur lideri, Doğu Türkistan'ın bağımsızlığının şiddete başvurmadan demokratik yöntemlerle sağlanması ve tüm Uygur muhalif örgütlerinin tek çatı altında toplanması için Ankara'da bir araya gelerek Doğu Türkistan Milli Merkezi'ni oluşturmuşlardır (Avcu 2015).

Aralık 1998'de Mesut Yılmaz Başkanlığı'ndaki Hükümet, Doğu Türkistan'ın Çin toprağı olduğu ve ülkedeki Uygur örgütlerinin Çin ile olan ilişkileri kötü etkilediği gibi gerekçelerle Hükümet yetkililerini Çin karşıtı toplantı ve organizasyonlara katılmamaları konusunda uyarmış ve bir genelge yayınlamıştı. Bu genelgeyle birlikte Uygurlu liderler, yönlerini Doğu Türkistan muhalefetine önemli merkezi haline gelen Türkiye'den Avrupa'ya çevirmişlerdi (Tuna 2012). Ayrıca, Mesut Yılmaz Sultanahmet'te bulunan İsa Yusuf Alptekin parkının adını değiştirmiş ve o dönemde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan, karara şiddetle karşı çıkarak bu kararın tüm Türk dünyasına bir ihanet olarak algılanacağını belirtmiştir (Devlet 2002). Ekim 1999'da, İstanbul'da gerçekleştirilen operasyonlarda, Doğu Türkistan Kurtuluş Örgütü üyesi 10 kişi, Çin hedeflerine karşı saldırılara giriştikleri iddiasıyla tutuklanmıştır (Çalışkan 2005). 1999 yılında Ecevit'in Moskova'ya yaptığı ziyarette "Teröre karşı mücadele anlaşması" imzalanmış ancak "Duşanbe Deklarasyonu"nun bazı maddelerinin anlaşmaya dahil edilmesi şart koşulmuştur. Çin'in şartı, mevcut sınırlarının tanınması ve Doğu Türkistan Bölgesi başta olmak üzere iç işlerine karışılmaması gerektiği iken Rusya'nın şartı ise aynı maddenin Çeçenistan için de garantiye alınmasıydı (Akgönenç 2009).

23 Aralık 1998 tarihli ve 1998/36 sayılı Mesut Yılmaz hükümeti tarafından yayınlanan Başbakanlık genelgesi ile Çin Hükümeti'nin isteğiyle Doğu Türkistanlıların Türkiye'deki faaliyetlerine kısıtlama getirilmişti (Uygurtürk 2014).

Mesut Yılmaz'ın imzası ile yayınlanmış olan 23.12.1998 tarihinde, 1998/36 numaralı “gizli” ibareli genelgede şu ifadeler geçmektedir:” (Tanay 2014).

1. Türkiye, Çin Halk Cumhuriyeti'ni Çin'in tek hukuki temsilcisi olarak 5 Ağustos 1971'de tanımıştır. Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye göç eden Uygurların faaliyetleri Türkiye ile ÇHC siyasi ilişkilerinde hassas bir noktayı oluşturmaktadır.
2. Doğu Türkistan vakıf ve derneklerinin faaliyetlerinin yasal sınırlar içinde kalması önem arz etmektedir.
3. BM Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesinden biri olan ve 1 milyar nüfusu ve kalkınma hızıyla Türkiye için önemli bir pazar haline gelen Çin ile son yıllarda önemli ilişkiler kurulmuştur.
4. Doğu Türkistanlı vakıf ve derneklere düzenlenecek toplantılara Hükümet yetkilileri ve kamu görevlileri katılmamalıdır. Bu toplantılarda Doğu Türkistan bayrağı ve ÇHC karşıtı pankartlar kullanılmamalıdır.

Ancak bu genelge 5 Temmuz Urumçi olaylarından sonra Eylül 2009/15 sayılı genelge ile gizlice yürürlükten kaldırılmıştır (Tuna 2012).

1999 yılında Çin-Türk ticari ilişkileri ve işbirliği yeni bir döneme girerek ivme kazanmış, Çin'de şubesi bulunan ilk Türk bankası sıfatını kazanan Garanti Bankası, Çin ekonomisinin merkezi haline gelen Şangay'da bir şube açmış ve 1999 yılında orta ölçekli bankalar kategorisinde “Dünyanın En Başarılı Bankası” seçilmişti (Şen 2009). Türkiye ile Çin arasındaki ekonomik ilişkilere damgasını vuran İpek Yolu ve bu yolun önemi üst düzey Hükümet yetkilileri tarafından tarih boyunca vurgulanmıştı. Nitekim Nisan 1999'da Çin Ulusal Halk Kongresi Başkanı Li Peng'in Türkiye'yi ziyaret etmesi ile iki ülke arasındaki bağın İpek yolu'nun etkisiyle uzun zamanlar öncesine dayandığı dile getirilmiştir. Benzer şekilde, Nisan 2000'de Çin Devlet Başkan Jiang Zemin'in Türkiye'ye yaptığı ziyaret sonucu Süleyman Demirel ile görüşmesi esnasında yine

İpekyolu'nun dostluklarının simgesi olarak görüldüğü belirtilmiştir. Ayrıca, bu dostluk köprüsü haline gelen İpek Yolu'nun tekrar canlandırılması için çabalamak gerektiği ifade edilmiştir (Ekrem 2010). Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ise "Uygur Türkleri, sadık yurttaşlar olarak Çin'in değerli bir parçasıdır. Onlar, ülkelerimiz arasında kurulan dostluk köprüsüdürler. Türkiye'nin politikası Çin'in toprak bütünlüğünün korunması ve içişlerine karışmamadır" açıklamasını yapmıştır (Zenginoğlu 2012). Ayrıca bu ziyarette, 1994 yılında 612,7 milyon dolar olan ikili ticaret hacmi 1,4 milyar dolara ulaşmıştır (Tuna 2012). Ocak 2001'de Çin Dışişleri Bakanı Tang Jiaxuan, "21. yüzyılın İpekyolu, Türkiye ile Çin arasında inşa edilecek ve daha parlak olacak" şeklinde konuşmuştu. Çin Başbakanı Zhu Rongji, Nisan 2002'deki Türkiye ziyareti sırasında "İpekyolu iki milletin dostluğunu gösteren tarihi bir delildir" şeklinde tanımlamıştı. Çin Ticaret Bakanı Chen Deming'e göre ise "İpekyolu Doğu Türkistan'dan Batı Asya'ya kadar uzanan işbirliği hattından oluşmaktadır" (Ekrem 2010).

Şubat 2000'de dönemin İçişleri Bakanı Saadettin Tantın Beycin'de "Sınır ötesi suçlarla mücadele işbirliği" Antlaşması'nı imzaladı (Devlet 2002). Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin, Nisan 2000'de gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde iki ülkenin de ulusal birlik, sınırsal bütünlük, terörizm, bölücülük ve kökten dincilik gibi konularda sorunlar yaşadığını söylemiştir (Avcu 2015). 2000 yılında, Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin'in Türkiye ziyareti esnasında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel şu ifadelerde bulunmuştur: "Uygur Türkleri, sadık yurttaşlar olarak Çin'in değerli bir parçasıdır. Onlar, ülkelerimiz arasında kurulan dostluk köprüsüdürler. Türkiye'nin politikası Çin'in toprak bütünlüğünün korunması ve içişlerine karışmamadır" (Zenginoğlu 2012). Çin Cumhurbaşkanı Jiang Zemin'in Türkiye ziyareti sırasında "insan haklarına, toprak bütünlüğüne, içişlerine saygı duyulması, küreselleşme ve siyasi çok kutupluluk kapsamında bunalımların engellenmesine katkıda bulunulması, silahların kontrolü, silahsızlanmada eşgüdüm içinde olma, terörizm, ayrılıkçılık ve dinsel fanatizme karşı ortak mücadele yapılması" gibi konularda mutabakatlar imzalandı (Çalışkan 2005). Türkiye'nin 2000'li yıllarda geliştirdiği "Komşularla Sıfır Sorun" ve "Asya'ya Yönelme Politikası" Çinliler tarafından "Yeni-Osmanlılık" akımını gündeme getirmişti (<http://usak.org.tr/print.php?id=224&z=3>, 12 Aralık 2015'te erişildi).

Türkiye ve Çin arasında 19 Nisan 2000 tarihli “Ortak Bildiri”nin imzalanması ile iki ülke arasında siyasi ve diplomatik ilişkiler kurulması, karşılıklı işbirliği, saygı, güven, yarar, eşitlik ve ortak kalkınmaya dayalı bir “geliştirilmiş ortaklık” oluşturulması, bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı, sınırların dokunulmazlığı, karşılıklı saldırmazlık, içişlerine karışmama, eşitlik, karşılıklı yarar, barış içinde bir arada yaşama ve ahde vefa gibi ilkelerin benimsenmesi kabul edilmiştir (Sertel 2008).

11 Eylül sonrası Türkiye de Çin ile birlikte terörle mücadelede etkin rol oynamıştır. Çin ile Türkiye arasında uygulanan terörle mücadelede işbirliği politikası bağlamında, Pan Türkizmin doğuracağı olumsuzluklar önlenmiş olacak, Çin’in terörizm ile mücadelesinin uluslararası kamuoyu tarafından onaylanması ve Doğu Türkistanlı teröristlerin koşullandıkları bölgenin temizlenmesi mümkün olacaktı. Ayrıca, Avrupa radikal İslam güçlerinin Doğu’ya doğru hareket etmesi engellenmiş olacaktı. Çünkü, Global Times gazetesine göre, bazı Uygurlar çeşitli yöntemler ve yasadışı yollarla yurtdışına kaçmışlar ve Türkiye üzerinden Suriye ve Irak’a ulaşarak cihada katılmışlar, bunlardan bazıları Çin’e dönerek terör faaliyetleri planlamış ve uygulamışlardır. Çin Dışişleri Bakanı Hong Lei yaptığı basın toplantısında “Doğu Türkistan terör güçleri Çin’in güvenliği ve istikrarına zarar vermekle kalmıyor aynı zamanda uluslararası toplumun güvenlik ve istikrarını da tehdit ediyor. Terörizm ile mücadele uluslararası toplumun ortak sorumluluğudur, Çin tarafı olarak ilgili ülkelerle anti-terör üzerinde işbirliği yapmak ve birlikte Doğu Türkistancı terör güçlerine karşı mücadele etmek arzusundayız” şeklinde açıklama yapmıştır. Türkiye’de Doğu Türkistancılara sempati duyan ve onları destekleyen toplumsal güçlerin olduğunu ileri süren Xinjiang Sosyal Bilimler Akademisi uzman Turgunjan Tursun’a göre Uygurlar’ın kaçak yollar ile yurtdışına kaçmasına Türkiye önayak olmaktadır. Ayrıca, Türk Hükümeti’ndeki bazı birimlerin de bu kaçırma işleriyle yakından ilgilendiğini belirtmektedir. Turgunjan Tursun’a göre, Türkiye’nin Çin’de bozulan imajını düzeltmesi için Uygur teröristlerinin kaçırılmasıyla alakası olanları cezalandırması gerekmektedir (Ekrem 2015, <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/turk-cin-iliskilerinde-uygur-sorunu/4219>, 23 Mart 2016’da erişildi). Ancak, bu görüşler hakkında Türkiye’de ne bir kanıt ne de bir uygulama mevcuttur.

17 Şubat 2001 tarihinde Türkiye ile Çin arasında “sınır ötesi suçlara karşı işbirliği” antlaşması imzalanarak Doğu Türkistan sorunu terörle mücadelede işbirliği kapsamında ele alınmıştı. Türkiye, Çin ile gitgide artan ikili ilişkiler ile Orta Asya’da Turancılık politikası arasında denge kurmaya çalışsa da bu denge Çin lehine bozulmaktadır (Şen 2009).

7 Ekim’de Brüksel’de yapılan Asya-Avrupa Zirvesi dönüşü, Çin Başbakanı Wen Jiabao’nun Türkiye’ye gerçekleştirdiği ziyaret ile Türkiye’de 4.500 kilometrelik demir yolu projesi ve Türkiye’den İran’a petrol boru hattı inşası projeleri de görüşülmüş ve taraflar arasında 2009’da 14,2 milyar dolar olarak gerçekleşen ticaret hacminin 2015’te 50 milyar dolara, 2020’de de 100 milyar dolara çıkarılması hedeflenmiştir (Tuna 2012).

2002 yılında Adalet ve Kalkınma Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte dış politikada yeni açılımlar ve yeni vizyon oluşturulmuştur. Özellikle Türkiye, Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarının güçlendirilmesini sağlamış, geçiş dönemlerinin huzur ve istikrarlı bir şekilde sürdürülmesine katkıda bulunmuştur (Ekşi 2015). Ayrıca, bu dönemde Doğu Türkistanlıların Türkiye’deki faaliyetlerine serbestlik getirilmiş ve Çin’den Uygur halkının yaşam koşullarının iyileştirilmesi istenmiştir (Dağ 2010).

2002’de gerçekleşen, Devlet Bahçeli’nin Çin ziyaretinde Çin Başbakanı Cu Rongji ile görüşmesi sonucu Rongji, 11 Eylül sonrası El-Kaide ile bağlantılı Uygurların Doğu Türkistan’a yerleştiğini belirlemiş Bahçeli ise, “Biz terörden çok çekmiş bir ülke olarak, terörün her türlüsüne karşıyız. Çin’in toprak bütünlüğüne yönelik saldırılara da destek vermemiz söz konusu olamaz” şeklinde konuşmuştur. 2002 yılında ise Rongji’nin Türkiye ziyaretinde, Başbakan Bülent Ecevit, ”Biz yalnız Türkiye’de değil, dünyanın her ülkesinde terörizme karşıyız. Bunu bir insanlık günahı olarak görüyoruz. Ve bu konuyla ilgili olarak bütün dünyada etkin bir tavır alıyoruz. Doğu Türkistan konusunda herhangi bir terörist hareketi desteklememiz mümkün değildir” şeklinde düşüncesini belirtmiştir. Rongji, bazı Doğu Türkistan teşkilatlarını “terörist teşkilat” ve bazı kişileri ise “terörist” ilan etmesini istemiş, ancak Ecevit, ”teröre bulaşmamış Türkistanlılara terörist denilmesinin uygun olmadığını” söyleyerek bu isteğe olumsuz cevap vermiştir. 2003 yılındaki Çin ziyaretinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ise

“Türkiye olarak, Tek Çin anlayışını destekliyoruz. Çin’in toprak bütünlüğü konusunda Türkiye’nin tereddüdü yok, saygısı var” diyerek Türk Hükümeti’nin Çin’e olan klasik dış politika yaklaşımını ortaya koymuştur (Zenginoğlu 2012).

Türk-Çin sivil düşünce kuruluşları arasındaki ilk ilişkiler 2000-2005 yılları arasında ASAM (Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi), Dışişleri Bakanlığı ile Genelkurmay’a bağlı düşünce kuruluşları arasında gerçekleştirilmiştir (Tümtürk 2010b). Türkiye, Asya’da Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO), Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı ve Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesinde lider rolü oynarken D-8, ECO, Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TURKPA), İslam Konferansı Teşkilatı (İKT, OIC), Karadeniz Ülkeleri Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KE, BSEC), Karadeniz İşbirliği Görev Gücü (BLACKSEAFOR) gibi örgütlerin kurucu rolünü üstlenerek Asya’da söz sahibi olmak için etkili bir politika oluşturmaya çalışmaktadır. Türkiye, 2008 yılında ASEAN’a Dostluk ve İşbirliği Anlaşması imzalamak için başvurarak dış politikasında Asya’ya verdiği önemi bir kez daha göstermiş ve Asya’da ekonomik çıkara dayalı bir politika izlemeyi hedeflemiştir (Ekşi 2015). Ayrıca, Pekin, Asya’da Amerika çıkarlarına hizmet eden bir örgüt istememekle birlikte Türkiye ve ABD’nin bu bölgede ikili stratejik ortaklık kurmasını da engellemeye çalışmaktadır. Bu yüzden Çinliler, Türkiye’nin NATO gibi Amerikan emperyalizminin etkisinde oluşturulmuş bir askeri örgüte katılmasını hazmedememektedir (<http://usak.org.tr/print.php?id=224&z=3>, 12 Aralık 2015’te erişildi).

PEW Araştırma Merkezine göre, Çin, Türkiye’nin dünyadaki en büyük üçüncü ticaret ortağı olmasına rağmen Türkiye tarafında hiç hazzedilmeyen ülkeler sıralamasında da ikinci sıradadır (Üngör 2014). Türkiye’yi Hindistan, Japonya ve Almanya takip etmektedir. Türk toplumunun Çin’e olumsuz bakışının sebebinin açık bir şekilde Doğu Türkistan sorunu olduğu görünmekle birlikte Almanların olumsuz bakışının sebebi de burada yoğun nüfusa sahip olan Türk toplumunun etkisi olarak görülmüştür (<http://usak.org.tr/print.php?id=224&z=3>, 12 Aralık 2015’te erişildi).

2006 yılı ile birlikte Türkiye'nin en çok ticaret yaptığı Asya Pasifik ülkesi Çin olmuştur (Müslüme, 2015). Bu dönemlerde Çin ile olan ticaret hacmimiz artması Rabia Kadir'in Türkiye'ye iki kez vize talebinde bulunması olumsuzlukla sonuçlanmasında etkili olmuştur (Şen 2009). Bunun üzerine, Uluslararası Uygur İnsan Hakları ve Demokrasi Vakfı'nın 13 Temmuz'da Ankara'da yapacağı 5. Uygur Kadınları İnsan Hakları ve Demokrasi Semineri Türkiye tarafından iptal edilmiştir. İktisadi alanda gelişen ilişkilere rağmen Çin Doğu Türkistan'daki sosyal ve kültürel alanda baskı ve güvenlik politikasını arttırmaya devam etmektedir. Çin'in 2003'ten itibaren Uygurca yasağı, çarşı-pazarda tesettür kıyafetleri satılması yasağı, Ramazan'da ağırlaşan oruç yasağı bunlara örnektir (Yılmaz 2012).

2008 Kasım ayında Çin'in en üst seviyedeki siyasi danışmanı ve Halk Siyasi Danışma Konferansı başkanı Jia Qing Lin'in TBMM Başkanı Köksal Toptan'ı ziyaret etmesiyle iki ülke arasındaki ilk resmi iyi niyet görüşmeleri başlamış oldu. Ankara'da Cumhurbaşkanı ve Başbakanı ziyaret eden Lin daha sonra, İstanbul'daki "Türk-Çin Ekonomik ve Ticari Fırsatlar Forumu"na katılmıştı. 2009 yılında Abdullah Gül'ün Urumçi'yi ziyaret etmesi ile Tarihi İpek Yolu güzergâhının demiryolu ağlarıyla yeniden örülmesi projesini açıklaması gündeme damgasını vurmuştu (Oğurlu 2015). Doğu Türkistan'da yaşayan yaklaşık 30 milyon civarındaki Uygur Türkü'nün ziyaret edilmesi ile Türkiye Uygurlara verdiği önemi kanıtlamış ve Türk Dış Politikası'nda "Dış Türkler" öncelikli hale gelmeye başlamıştı. Aslında, yurtdışında yaklaşık 40 milyar dolarlık sermaye gücüne sahip Türklerin dövizlerini ülkeye çekmek için "Varlık Barışı Kanunu"nun çıkarılması da Dış Türkler konusunun önem kazanmasını sağlamıştır. Dünya petrol tüketiminin %40'ını ithal ederek en büyük enerji ithalatçısı haline gelen Çin bunu Türkiye'nin etrafında yer alan bölgelerden (yüzde 60'ını Ortadoğu, yüzde 20'sini Hazar ve Orta Asya) elde ettiği için Türkiye ile dolaylı olarak da büyük iş potansiyeline sahiptir (Ekşi 2009). Çin ziyaretinde "Fahri Profesörlük" unvanını alan Gül, 8 ayrı Türk firmasının 3 milyar dolarlık ortaklık anlaşması imzalaması, büyük bir Çin otomotiv devinin 600 milyon dolarlık yatırımla Konya'yı, öncelikli dış yatırım listesinin ilk sırasına alması gibi konuları görüşmüştür" (Karagül 2009). Böylece, AK Parti Hükümeti Dönemi'nde iki ülke arasındaki ticaret hacmi %40 artarak 17 milyar dolara ulaşmıştır (Ekşi 2015). Çin, Türkiye'ye Eylül 2009'a kadar 313 milyon dolarlık

yatırım yaparken aynı tarihte Türkiye'nin Çin'e yönelik yatırımı ise 100 milyon doları aşmıştır (Ekrem 2010). Abdullah Gül'ün Çin'i ziyareti Cumhurbaşkanlığı düzeyinde ilk resmi ziyaret olarak gerçekleşti ve bu tarihten itibaren Türk resmi makamlarının Çin Halk Cumhuriyeti'ne ziyaretleri en üst seviyede olmuştur (Oğurlu 2015).

Doğu Türkistan, Çin'in Batı'ya açılan bir kapısı konumunda bulunduğundan dolayı tarihi İpek yolu'nu yeniden canlandırmak için Çin'in yapacağı karayolları, demiryolları veya enerji hatları Doğu Türkistan'dan geçmek zorundadır. Ayrıca, Çin Hükümeti, Urumçi Havaalanı'nı uluslararası havaalanına dönüştürmeye çalışarak Asya'yı ekonomik ve siyasi çekim merkezi haline getirmek, burada her bakımdan stratejik bir üs oluşturmak istemektedir. Urumçi olayları sonrası, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç ve Devlet Bakanı Zafer Çağlayan, Türkiye'de 300 binden fazla Uygur'un bulunduğu dikkat çekerek Türkiye'nin Uygurlara verdiği önemi dile getirmiştir (Tümtürk 2010b). Türk Halkının, Urumçi olayları sonrası Çin'in yaptığı haksızlık ve zulme karşı gösterdiği hassasiyetin sembolü haline gelen Saadet Partisi tarafından organize edilen Çağlayan Mitingi de Uygurlara verilen önemi kanıtlamıştır (Akgönenç 2009).

Uygurların durumunun iyileşmesi aslında biraz da olsa Türkiye-Çin ilişkilerinin gelişmesine bağlıdır. Urumçi-İstanbul uçak seferlerinin başlaması, Çinli (Uygur ve Hui) Müslüman din adamlarının Türkiye'de eğitilmesi için T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı'yla protokol imzalanması ve Urumçi'de Türk sanayi tesislerinin kurulması iki ülke arasındaki ilişkinin olumlu etkilenmesine yol açmıştır (<http://usak.org.tr/print.php?id=224&z=3>, 12 Aralık 2015'te erişildi). Türkiye'nin, Çin'in pek çok noktasına ulaşacak şekilde uçak seferlerini artırmayı ve konsolosluk açmayı planlamasının nedeni ise Çin'in tüm önemli şehirleriyle bağlantı kurmak istemesidir (Tümtürk 2010b).

Urumçi olayları Türk liderleri tarafından çok sert bir şekilde eleştirildi. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, "adeta bir soykırım yaşanıyor" ifadesini kullanırken o dönemde Saadet Partisi Genel Başkanı olan Numan Kurtulmuş, "Doğu Türkistanlı kardeşlerimize sahip çıkmak, zulme dur demek, mazlumun yanında olmak" gerektiğinden bahsetmiştir. Necmettin Erbakan ise "bizim başlattığımız D-8 oluşumu

nihai hedefe ulaşmış olsaydı, bugün yeryüzünde oluk oluk Müslüman kanı akmayacak, insanlık da huzur bulacaktı” şeklinde açıklama yapmıştır. Devlet Bahçeli debu olaylara sessiz kalamayarak “Türk Hükümeti’nden saldırıların derhal durdurulması için vakit geçirmeden kararlı bir tutum sergilemesini, Çin hükümeti nezdinde gerekli girişimlerde bulunmasını ve uluslararası camianın harekete geçmesi için adım atmasını” talep etmiştir (Zenginoğlu 2012).

Başbakan Erdoğan’ın Urumçi olaylarında Çin’in yaptığını soykırıma benzetmesi ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi götürülmesi gereken bir durum olduğunu ifade etmesi üzerine Çin buna karşı çıkarak özür dilenmesini istemişti. Çin Dışişleri Bakanı da Türkiye’nin Çin’in iç işlerine karışmaması gerektiği ve bu yüzden BMGK’ne götürülecek bir durum olmadığını belirtmiştir. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu da, Türkiye’nin olaylardan derin üzüntü duyduğunu ve barış ve huzur ortamının oluşması için Türkiye’nin elinden geleni yapacağını bildirmiştir (Şen 2009).

Ocak 2010’da, 57 büyük şirketten oluşan büyük bir heyet ile Türkiye’ye ziyaretini gerçekleştiren Çin Ticaret Bakanı Chen De Ming, Türkiye’nin 1995 yılından beri sürekli dile getirdiği “Uygurlar iki ülkenin dostluk köprüsüdür” politikasını ilk kabul eden Hükümet görevlisidir. Bu ziyarette Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Uygur Bölgesi’nde yaşanan olaylardan büyük üzüntü duyduğunu ancak Çin’in toprak ve toplumsal bütünlüğünü ve tek Çin’i desteklediğini ifade etmiştir (Tümtürk 2010). Çin Ticaret Bakanı Chen Deming, “Çin-Türkiye ikili ekonomi-ticaret işbirliği ilişkilerini genişletme gayesiyle ve iki ülkenin dostluk ilişkilerini sağlamlaştırmaya ve ilerletmeye dönük iyi niyetle, Çin Hükümeti Ekonomi ve Ticaret Heyeti ile birlikte yüzden fazla iş adamından oluşan Çin Ticaret-Yatırımı Geliştirme Heyeti ile birlikte Türkiye’ye ziyarette bulunacaktır” diyerek Türkiye’yi ziyaret etmek istemesindeki amacı dile getirmiştir (Ekrem 2010).

Şanghay İşbirliği Örgütü Araştırmaları Merkezi Başkanı Pan Guang, Urumçi olayları sonrasında Çin-Türkiye ilişkilerinin bozulduğunu ancak Devlet Bakanı Zafer Çağlayan’ın Başbakan Özel Temsilcisi olarak Çin’e yaptığı ziyaret ile tekrar düzeldiğini belirtmiştir. Çin Başbakanı Wen Jiabao’nun Ekim 2010’daki Türkiye ziyareti sırasında

Başbakan Recep Tayip Erdoğan ile görüşmesinde iki ülke arasındaki ilişkilerin Doğu Türkistan sorunundan ayrı olarak ele alınması ve ayrılıkçı faaliyetlere karşı işbirliği içinde olunması gerektiği kararları alınmıştı. Bunun üzerine Pekin, Mayıs 2010'da "Uygur açılımı" ve "Türkiye'de Çin'i Yaşayın" projelerini uygulamaya koyarak Türkiye ile arasındaki ilişkileri düşünce kuruluşları vasıtasıyla geliştirmeyi amaçlamıştır. Nitekim Çin Halk Cumhuriyeti Basın Ofisi Başkan Yardımcısı Wang Zhongwei, 18 Ekim 2010'da USAK'ı ziyaret ederken düşünce kuruluşlarının ilişkileri olumlu etkileyeceğine dikkat çekmiştir (Tümtürk 2010). Ayrıca, Wen Jiabao'nun "Stratejik Ortaklık" Anlaşması ile enerjiden kültüre, turizmden ulaşım ve üçüncü ülkelerdeki ortak altyapı, inşaat çalışmalarına kadar farklı alanlarda birçok anlaşmaya imza atılmıştır. Bu anlaşmanın sonucu olarak, 2012'de Türkiye'de Çin Yılı 2013'te ise Çin'de Türkiye Yılı olarak kutlanması iki ülkenin kültürel yakınlaşmasını arttırmıştır (Güneş 2013). 20-22 Şubat 2012'de ÇHC Devlet Başkan Yardımcısı olan Xi Jinping'in Türkiye'yi ziyaret etmesi ile ekonomik, ticari ve siyasi ilişkiler konuşulmuştur. Bu ziyaret sonrası ilk kez ticaret hacminde 1 milyar ABD Doları'nın aşılması 24,1 milyar ABD Doları'na ulaşılmıştır (Avcu 2015). Bu ziyarette ön plana çıkan konu ise Çin heyetinin Üçüncü Köprü gibi Türkiye'nin 2023 hedefine yönelik mega projeler için çıktığı ihaleleri görüşebilmektir (Güneş 2013).

2012 yılında Türkiye'ye ait Göktürk II uydusunun Çin'den gökyüzüne fırlatılması, 2013 yılında Türkiye'nin Çin'den savunma amaçlı füze alabileceğini açıklaması, 2015 yılında Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık seviyesinde üçüncü bir ziyaretin gerçekleşmesi ilişkileri olumlu yönde etkilese de 2015 yılı içerisinde Çin'de Uygurların Ramazan orucunu tutmalarının yasaklanması üzerine yapılan protesto gösterileri ilişkileri olumsuz etkilemiştir (Oğurlu 2015).

Çin ile ilişkilerimizin bugünü ve yarınını etkileyen en önemli ziyaretlerden birisi de o dönemde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın 300 işadamı, akademisyen, STK temsilcisi ve gazeteci ile Nisan 2012'de Çin'e yaptığı ziyaretti (Güneş 2013). Bu ziyarette Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın "Soydaşlarımızı size emanet ediyorum" cümlesi Çin'e insan haklarına uygun şekilde Uygurları koruyup gözetmesi için söylenmiş bir mesajdı (Güneş 2013).

26 Kasım 2014'te, AK Parti'nin 99. genişletilmiş İl Başkanları Toplantısı için Şanlıurfa'da bulunan Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, "Biz Tayland'da Uygur Türklerini Türkiye'ye almak istediğimizi söyledik. İstemedikleri ülkeye gönderilmemesi gerektiği hususundaki düşüncelerimizi de söyledik. İnsan kaçakçılığı durumu söz konusu olduğu için bir inceleme yapıyoruz dediler bize. Biz de süreci yakından takip ediyoruz. Uygur Türklerinin durumu ile ilgili konuları hem New York'ta hem de Pekin'de Çin Halk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Wang'la da görüşmemizde gündeme getirdik" diye konuşmuştu. 27 Kasım 2014'te MHP Ankara Milletvekili Özcan Yeniçeri'nin, "Doğu Türkistan'da idam edilen Uygurlar nedeniyle bir girişimde bulunulup bulunulmadığına" ilişkin yazılı soru önergesini yanıtlayan Çavuşoğlu, "Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne bağlı Kaşgar'ın Yarkent ilçesinde 28 Temmuz 2014'te meydana gelen ve otuz yedi kişinin hayatını kaybettiği olaylarla ilgili Kaşgar Orta Halk Mahkemesi'nde elli sekiz zanlı hakkında 13 Ekim 2014'te görülen davanın sonucunda, on iki kişinin idam, on beş kişinin iki yıl geciktirmeli idam, dokuz kişinin ömür boyu hapis, yirmi kişinin dört ila yirmi yıl arasında hapis cezasına çarptırıldıkları, iki kişinin ise şartlı tahliye edildiğinin öğrenildiğini" ifade etmiştir (Ekrem 2010).

Doğu Türkistan ile sınıra sahip olan Afganistan göçün ilk çıkış kapısı konumunda olduğu için Çin'in ekonomik ve siyasi baskısı altındadır. Bu yüzden Afganistan'da Doğu Türkistan meselesini uluslararası platforma taşıma imkanına sahip olamayacaklarını düşünen Uygurlar, aynı din, soy ve kültüre sahip oldukları için kendilerine yardım edileceğini düşündükleri Türkiye'ye gitmeye karar vermişlerdir. Daha sonra, Birleşmiş Milletler Mülteci Komiserliği ve UNESCO'nun çeşitli birimleri aracılığı ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kabil Büyükelçiliği ile etkileşime geçilmiştir. (Türkiye'den Uygurlarla yetkili olarak ilk temas eden kişi Kaya Toperi Bey'dir). Türkiye, Komünist Çin'den kaçıp Afganistan'a sığınan Uygurlara uçak tahsis ederek Türkiye'ye geçişlerini kolaylaştırmış, Birleşmiş Milletler ile birlikte Kayseri'de iskân evleri inşa etmiştir (Gül 2007). Böylece, 1952'de Doğu Türkistanlı mültecilerin Türkiye'ye akın etmesiyle Doğu Türkistan meselesi Türkiye'de önem kazanarak gündeme oturmuştur (Çalışkan 2005).

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Şi Cinping'in görüşmelerinde ekonomi, füze savunma sistemi, Doğu Türkistan Özerk Bölgesi ve kültürel konular başta olmak üzere birçok konu gündeme getirildi. Anadolu Ajansı'nın haberine göre, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, terör konusunda, "Doğu Türkistan İslami Hareketi adında bir örgüt bulunduğu ve bu örgütün 2002'den beri Türkiye'nin terör örgütleri listesinde olduğu" şeklinde açıklama yaptı. Özellikle ekonomi alanında ikili ticaretin artırılması için yüz milyar dolarlık bir ticaret hedefine ulaşılması için çalışmaların yapılacağı bildirildi. Toplantılarda, iki ülke yatırımcılarının faaliyetleri ile ilgili ortak projeler geliştirilmesi ve İpek Yolu Ekonomi Kuşağı projesine ülkelerin büyümesi için devam edilmesi gerektiği konularında görüşmeler yapıldı (Hürriyet 2015). Başbakan Yardımcısı Türkeş de "Bölge, köklü kültürü, zengin doğal kaynakları ve çalışkan insanlarıyla müreffeh bir gelecek vadetmektedir. Çin makamlarının Doğu Türkistan'da istikrar, toplumsal barış ve refaha önem atfettiklerini, bu çerçevede bölgenin kalkınması için Çin'in Batıya açılan kapısı haline dönüştürülmesi için ciddi gayret sarf ettiklerini, iç ve dış yatırımları teşvik ettiklerini, bölgede önemli altyapı yatırımlarını gerçekleştirdiklerini biliyoruz" şeklinde açıklama yapmıştır (Oğurlu 2015).

Çin'in Türkiye'ye yakınlaşma nedenlerinin başında Türkiye'nin NATO tarafından belirlenmeyen aktif bir dış politika izlemesi ve BM Güvenlik Konseyi'nden İKÖ'ye, G-20'den CICA'ya kadar birçok uluslararası örgütte yer almasıyla farklı bölgelerde söz sahibi olabilmesi gelmektedir (Tümtürk 2010b). İkinci olarak, Çin'in katlanarak artan büyüme hızının tüketim sorununu ortaya çıkartması sonucunda doğal gaz ve petrol gibi doğal kaynaklara olan ihtiyacının artmasıdır. Dünyanın en zengin doğal kaynak rezervlerinin bulunduğu bölgelere komşu olan Türkiye'nin kaynakların dünyaya dağıtılmasında bir köprü görevi üstlenerek geçiş güzergâhlarını oluşturmasıdır. Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olan Çin'in, uzun vadede Tayvan ile birleşme ile yeni uluslararası bir ekonomik ve politik düzen kurma gibi politikalarını uygulamak için Türkiye'nin desteğine ihtiyacı vardır (Şen 2009).

Türkiye'de Doğu Türkistan sorununa farklı açılardan yaklaşan gruplar bulunmaktadır. Çin'in Uygurlara yönelik uyguladığı insan hakları ihlallerinde

Türkiye'nin soruna karışmasıyla çıkarlarının zedeleneyeceğini düşünen gruba göre, bu sorun Türkiye ve Çin'in büyük ilerleme kaydettiği ekonomik ilişkilerin zarar görmesine neden olmaktadır. Oysa Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatında Çin, Almanya, Fransa, A.B.D. Rusya Federasyonu ve İtalya'dan sonra gelmektedir. Ancak, Çin'in ekonomisi karşılıklı alım satıma dayalı milliyetçi bir özelliğe sahiptir. Yani, bu ticaretten Çin de en az Türkiye kadar yarar sağlamaktadır. Türkiye, Çin için birçok farklı bölgeye en ucuz ve en kısa zamanda ulaşmasını sağlayan köprü rolündedir. Bu yüzden Çin Türkiye gibi güçlü bir pazarı ve ortağı kaybetmek istemez. Diğer taraftan, Türkiye'nin Çin'in içişlerine müdahalesinden zarar göreceğini ifade eden bu grubun aksi yönünde aslında Çin Halk Cumhuriyeti, 1960'lı yıllardan itibaren Türkiye'nin içişlerine Türkiye'de "Maocu" olarak ortaya çıkan yapılanmalara tam bir lojistik sağlamak ve Türkiye'ye göç etmiş Doğu Türkistan cemaatini kontrol altında tutmak gibi açılardan dolayı müdahale etmektedir (Hablemitoğlu 2009). Necip Hablemitoğlu'na göre, Türkiye'nin ÇHC'ye değil, ÇHC'nin Türkiye'ye ihtiyacı vardır. Çünkü Türkiye-ÇHC siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerinde zarar gören taraf hep Türkiye'dir. Hablemitoğlu'na göre, "Türkiye'nin stratejik konumu, Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya ile olan bağlantıları ve Doğu Türkistanlılarla koparması güç olan manevi bağları Türk dış politikasının ÇHC'ye karşı üstünlüğünü oluşturmaktadır" (Tümtürk 2010b). Ayrıca, Çin ile yaklaşık 17 milyar dolar hacme sahip ekonomik ve ticari ilişkilerin 15.5 milyar dolarını Türkiye'nin Çin'den ithalatı oluşturmakta iken 1.5 milyar dolarını ise Çin'e ihracatı oluşturmaktadır. Burada Çin lehine bir açık söz konusu olduğu için ilişkilerin bozulmasından zarar görecektir olan Çin'dir. Buna ek olarak, Çin'de üretilen ve ithal edilen ürünlerin birçoğu Türkiye'de de üretilebilme olanağı olduğu için Türkiye'nin Çin'e bağımlılığı söz konusu değildir (Türksam 2009). Çin ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler son zamanlarda ciddi anlamda ilerleme kaydettiyse de Doğu Türkistan sorunu yüzünden zaman zaman bozulan siyasi ilişkiler ekonomik ilişkileri de etkilemektedir. Çin, BM Güvenlik Konseyi'nin veto yetkisine sahip beş daimi üyesinden birisi olması Türkiye aleyhine bir karar alınmasını engellemektedir. Ancak ilişkiler bozulsa da Çin bu tavrını sürdürmeye devam edecektir. Türkiye bazı füze teknolojilerini Çin'den alsa da bunu Türkiye'de üretme kapasitesine de sahip olduğu için ilişkilerin bozulması durumunda Çin ekonomik olarak zarar görecektir (Türksam 2009).

Qiu Yongzheng, Türkiye’yi, Doğu Türkistanlıların “manevi lideri” ve elemanlarının “yetişme kampı” konumunda olduğu için suçlamaktadır. Türkiye’de resmen tescil edilen ve faaliyet gösteren Doğu Türkistan Vakfı, Doğu Türkistan Göçmen Dernekleri, Doğu Türkistan Dayanışma Derneği, Doğu Türkistan Maarif ve Dayanışma Derneği, Doğu Türkistan Gençler Derneği, Doğu Türkistan Kadınlar Derneği ve Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği bulunmaktadır. Yongzheng’e göre, Türkiye’de Doğu Türkistan’a sempati duyan ve destekleyen toplumsal güçler üç gruba ayrılmaktadır. Birinci grup, Doğu Türkistanlı terör örgütünü oluşturduğu düşünülen aralarında ılımlı görünen dini tarikatların da bulunduğu bazı siyasal ve dini gruplardır. İkinci grup, Milliyetçi Hareket Partisi, Büyük Birlik Partisi, Türk Ocakları gibi Çin karşıtı ve Doğu Türkistanlıları destekleyerek faaliyetlerine katılan Pan Türkistlerdir. Üçüncü grup ise İHH (İnsani Yardım Vakfı) gibi bazı sivil kuruluşlardır. (Ekrem 2015).

Türkiye, ÇHC’ye yönelik politikasında Pantürkizm’i savunmadığını, Uygur sorununun ÇHC’nin içişleri olarak görüldüğünü ancak insan hakları ihlallerinin görmezden gelinemeyeceğini defalarca belirtmiştir. Bunlara karşılık, Türkiye’nin ÇHC’den istekleri de bulunmaktadır. Bunlar; (Tümtürk 2010b)

1. Türk dil nüfuzunun korunması ve yaygınlaşması için Uygur dilinin eğitim dili olarak korunması.
2. Doğu Türkistan’da uygulanan iç ve dış seyahat engellerin kaldırılması,
3. İbadet yerlerinde ve evlerde dini vecibelerin uygulanmasının serbest bırakılması,
4. Halk arasında eşitliğin uygulanarak azınlıkların da halkın bir parçası olması hasebiyle eğitilip ve iş sahibi yapılarak topluma kazandırılması ve Uygurlar arasında yüksek miktarda gittikçe artan işsizliğin azaltılarak etnik ayrımcılığa engel olunması,
5. Doğu Türkistan’a yönelik uygulanan Çinli akınının durdurulması, (1949 da Bölgedeki Çinli göçmen sayısı %3-5 iken 2010 da %50 ye yaklaşmıştır.)
6. Uygurlar üzerinde ”aile planlaması” politikasıyla uygulanan tek çocuk politika sınırının kaldırılması,

7. Çok zengin yeraltı ve yer üstü kaynaklara sahip bölgenin bu zenginliğinden Türklerin yararlandırılarak sefaletten kurtarılması,
8. Ayrıca, Doğu Türkistan ve Tibet gibi özerk bölgelerde kültürel özerkliğin gelişiminin sağlanması için Uygurların etnik bağılıklarına saygı duyulmasıdır.

Türkiye Doğu Türkistan sorununda farklı açılardan ikilemde kalmaktadır. Bir yandan tarihsel bağları olan Doğu Türkistan'daki Çin'in uyguladığı insan hakları ihlallerini eleştirirken diğer taraftan Çin ile ilişkilerini bozmamaya özen göstermekte ve kimi zaman da bu yüzden çekimser davranmakta Çin'in toprak bütünlüğünü savunmaktadır. Türkiye, Doğu Türkistan'a Türk medya kanallarının girmesini sağlayarak meselenin dünya kamuoyuna açılmasını sağladığı takdirde uluslararası örgütlerle beraber Çin'in insan hakları ihlallerini önlemeye yönelik çalışmalar yaparak yardımcı olabilmektedir (Eker 2011).

V. BÖLÜM

5. ÇİN AÇISINDAN DOĞU TÜRKİSTAN SORUNU

5.1. Çin İç Politikasında Doğu Türkistan Sorunu

Uygur Türklerinin milliyetçilik duygularının yükselmesi, yeni bir kimlik inşa etmeleri ve hayatlarının siyasal bir yapı haline gelmesine Çin devlet felsefesi, güvenlik anlayışı ve azınlık politikası neden olmuştur. Çin'in Doğu Türkistan'a uyguladığı Merkez-çevre politikaları bağlamında Çinlileştirme politikası, Uygur etnik kimliğinin yükselmesinin, siyasallaşmasının ve hatta teröre başvurmasının altında yatan en önemli faktörlerden biridir. Merkez, devletin siyasal olarak örgütlendiği sistem ve egemenlik kurduğu coğrafyadır. Çevre ise merkeze bağlı olmakla birlikte siyasal sisteminden uzak, merkezin yaşam alanlarında faaliyet gösteren bir birimdir. Merkezin yaşamsal alanında olan çevre güvenlik unsuru bakımından önem taşımaktadır. Çin merkeze yönelik saldırılardan korunmak için çevreyi tampon bölge olarak kullanmış bunu yaparken de çevrenin fırsatlarından yararlanmıştır. Merkezin amacı güvenlik kaygılarından ve çıkarlarından dolayı çevreyi sömürmek ve daha fazla çevreyi genişletmektir. Bu yüzden, çevreyi ele geçirmek ve kaybetmemek uğruna merkez çeşitli politikalar üretmeye başlamış ve sert tedbirler almış çevre ise bu baskılardan kurtulmak için ayaklanma çıkartarak özerklik veya bağımsızlık kazanmak istemiştir (Dönmez 2012).

Çin ile Doğu Türkistan arasındaki ilişkiler Çin İmparatoru Wu-Ti'nin elçisinin M.Ö. 139-119 yıllarında bölgeyi ziyaret etmesiyle başlamıştır. Kültürel ve siyasi işbirliğinin olduğu bin yıllık barış dönemi Doğu Türkistan'ın 1759 yılında Çin-Mançu İmparatorluğu'nun işgali ile bitmiştir. 1944 yılında Çin Hükümeti, iç politikasında aldığı kararlar doğrultusunda Doğu Türkistan'da yaşayan halklara Çinlilerle aynı ırktan

geldiği anlatılmış, Müslüman Türklerin Çince öğrenmeleri teşvik edilmiş ve Çinlilerle evlenmeye zorlanacakhatta bunların kısa zamanda uygulanması için Çin'in iç bölgelerinden göçmenler getirilmiştir (Bekin vd 1997).

Çin'in Doğu Türkistan'a yönelik politikasının dört temel noktası bulunmaktadır. Bunlar: (Zenginoğlu 2013).

1. Çin, Doğu Türkistan'ı hem ülke içinden hem de ülke dışından gelebilecek tehlikelere karşı koruyabilecek ve Çin'in güvenliğini sağlayabilecek tampon bir bölge haline getirmek istemektedir.
2. Gün geçtikçe büyümeye devam eden Çin, Doğu Türkistan'daki enerji kaynaklarına güvenli bir şekilde ulaşmak ve diğer ülkelerden Çin'e gelen enerji geçiş güzergâhlarının da başka güçlerin etkisi altında kalmadan serbestçe müdahale edebileceği istikrarlı bir yapıya sahip olmasını istemektedir.
3. Diğer aktörlerin bu bölgeye yönelik herhangi bir müdahalesi söz konusu olursa gereken her türlü tedbiri almak hatta şiddet kullanarak kaosa yol açmaktan dahi çekinmemektedir.
4. Çin, Doğu Türkistan sorununu kendi iç meselesi saydığı için müdahale edilmesine izin vermemektedir. Birleşmiş Milletlerdeki daimi üyelik statüsüne sahip olduğu için bu konuda aleyhe bir karar alınmasına da izin vermemektedir.

Şu andaki Çin yönetimi, Batı tarzı siyasal reformu reddetmekle birlikte mevcut sorunlara çözüm getirmek için siyasal ve toplumsal yapıya uygun ekonomik reformlaryapmaktadır (Ekrem 2013). Bu politika kapsamında Doğu Türkistan'ın kalkınmasına yönelik projeler düzenlenmektedir.

Çin, aşırıçılık, ayrılıkçılık, terörizm gibi unsurları “üçlü şeytan” olarak adlandırmakta ve kendisine yönelik her eleştiriye bu üçlü kapsamında nitelendirmektedir. Hükümete göre, internet gibi sosyal medya araçları genç Uygurların fikirlerini Doğu Türkistan için savaşarak şehitlik makamına ulaşacağı yönündeki fikirlerle zehirlemektedir (Gracie 2015).

5.1.1. Çin'in Azınlık ve Milliyetler Politikası

Etnisite, kendine ait bir kimlik oluşturan ve başkalarından ayrılmasını sağlayacak ortak dil, din, kültür, gelenek gibi unsurlara sahip olan bir kimlik kategorisidir. Her grubun kendi ayırt edici ve ön planda olan özelliğiyle oluşan etnisite kimi zaman devletler tarafından korunması gereken bir yapı olarak görülürken kimi zaman da devletin güvenliği için engellenmesi gereken bir yapı olarak görülmüştür. İşte Çin'de etnik ayrımcılığa yol açan bu unsurları güvenlik zaafiyeti ve toprak bütünlüğünün korunması anlamında baskı altında tutmaktadır. Çin, İmparatorluğun doğası gereği böyle unsurları barındıracağını ancak bunların demokrasi ve hak iddia edemeyeceğini bilakis devlete bağlılık ödevlerini yerine getirmesi gerektiğini düşünmektedir (Dönmez 2012).

Çin azınlıkları derken ilk olarak, Çin Halk Cumhuriyeti'nde Han kökenliler hariç elli beş tür budun, dil ve din yönlerinden farklı gruplar ile Endonezya, Filipinler ve Malezya gibi farklı ülkelerde yaşayan Çinliler veya Çin kökenliler gelmektedir. Ayrıca, Çin'de, Uygurlara ek olarak, 1.5 milyona yakın Kazak, yaklaşık iki yüz bin Kırgız, on beş binin biraz üstünde Özbek, beş binin üstünde Tatar ve beş milyon Moğol bulunmaktadır (Ataöv 2009).

Çin'in resmi olarak tanıdığı elli altı etnik gruptan biri olan Han Çinlileri tek başına nüfusun %90'ından fazlasını oluşturarak ezici bir üstünlüğe sahip olmaktadır. Çin nüfusunun ancak %8,41'ini oluşturan elli beş etnik grubun ise çoğunluğunu Uygurlar, Tibetliler, Moğollar ve Koreliler oluşturmaktadır. Ancak Çin, diğer küçük etnik ve folklorik grupların sayısını abartarak esas azınlık konumundaki halkları arka plana atmak istemekte ve çok parçalı bir yapı oluşturarak Türk azınlıkların birleşmesini engellemek istemektedir. Çin'in kalkınması açısından Doğu Türkistan'daki doğal kaynaklara ihtiyaç duyması ve petrol, doğalgaz gibi önemli madenlerin %40'ından fazlasının azınlık bölgelerinden çıkarılmasından dolayı Çin buradaki azınlık politikalarına önem vermektedir (Çolakoğlu 2006). Hem Azınlıkların Çin toplam nüfusunun %10'unu oluşturması hem de Çin ile komşuları arasındaki sınır bölgelerinin %90'ında yer alması Çin açısından büyük önem taşımaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Batı Türkistan'da bağımsız Türk Cumhuriyetleri'nin kurulmasıyla birlikte

Çin sınırdaş devletlerle anlaşmalar imzalayarak olası ayaklanma ve huzursuzluk ortamının domino etkisi oluşturarak Doğu Türkistan'a ve azınlıkların yoğun olarak bulunduğu diğer özerk bölgelere yayılmasını önlemek istemiştir (Bekin vd 1997). Etnik farklılıklar göz ardı edilirse, Doğu Türkistan'ın Han olmayan nüfusunun tamamı Türk soyundandır ve Orta Asya cumhuriyetlerindeki halklar ile aynı dini, Türk dilini ve ortak kültürü paylaşan Müslümanlardır. Çin bu Türk Cumhuriyetleri ile Doğu Türkistan arasına engeller inşa ederek yakınlaşmalarını önlemektedir. Bu kapsamda, Çinliler belirli bir etnik ya da dini çoğunluk bölgesinde ayrı yönetsel birimler, Özerk Bölgeler, Özerk kasabalar ve şehirler kurmuşlardır (Warikoo 2015).

Çin'in "Milli Bölgelerin Özerkliği" politikası gereği, vatandaşlarını etnik gruplara ayıran ve onlara kendi bölgelerinde dil, din gibi konularda otonomiler veren ancak gerçekte azınlıkların kimliklerini yok etmeye dayalı politikasına "55 Azınlık" politikası denir (Körpe 2014). Çin, azınlıkları kültürel varlık ve siyasal birimler olarak algıladığı için bunlara yönelik kültürleştirme ve siyasallaştırma politikalarını uygulamaktadır. Elli beş farklı azınlık grubuna belirli bir noktaya kadar siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel haklar vererek onları ayrı bir birim haline getirmek istemektedir. Merkezi Hükümet 2002 yılında bu özerk bölgelere yıllık bütçesinin %38 ila %94 arası yardım yapmıştır. Bunun nedeni, azınlıkların belli bir bölgeyle bütünleşmesini sağlamak, hem yaşadıkları bölgenin gelişmesine katkıda bulunmak hem de etnik gruplar arasındaki birtakım farklılıkları ortadan kaldırmaktır. Etnik gruplar ne zaman bu politikalara aykırı davranıp sivrilmeye çalışırsa hükümet siyasallaşmadan vazgeçerek kültürleştirmeye ve daha da ilerisi olan şiddete yönelmektedir. Örneğin; Mao'nun birçok azınlık politikasında amacı azınlıkların sisteme entegre edilmesini sağlamaktı. Bundan dolayı Uygurlara bazı haklar tanınmıştı. Hanların tek çocuk yapma hakkı varken, şehirde yaşayan Uygurların iki, köyde yaşayanların ise üç çocuk yapma hakkı vardı. Bunun yanında Doğu Türkistan'da Uygur dil okulları da mevcuttu. Ancak bu politikalar ile her ne kadar Uygurların pasifleştirilmesi amaçlandıysa da bir yandan da Uygurların kimliklerinin güçlenmesine ve Hanlar ile aralarındaki etnik ayrımcılığın güçlenmesine yol açmıştır (Dönmez 2012). Çinlilerin nüfusu on milyondan az olan azınlıklara uygulamadığı tek çocuk politikası, yiyecek, iş ve eğitim sorunları ve merkezle anlaşmazlık nedenlerini de beraberinde getirmektedir (Ataöv 2009).

Çin Komünist Partisi Milliyetçi Parti'ye karşı üstünlük kazanmak ve taraftar toplamak için azınlıkların gücüne ihtiyaç duyarak onları iç politika aracı haline getirmiştir. Moğolistan, Tibet ve Doğu Türkistan'a "otonom devlet" statüsü verileceğini ve bu otonomluğun federe devlet statüsüne erişerek Çin Cumhuriyeti'ne katılma hakkı tanınacağını bildirmişti. 1931'de hazırlanan Anayasa'da, azınlıkların eşitliği, kendi kaderlerini tayin etme ve kendi bağımsız devletini kurma hakları olduğu yer almış. 1934 yılına gelindiğinde ise Mao, Sovyetler Birliği'nin Doğu Türkistan'a yönelik emellerine karşı bir önlem olarak Jiangxi Anayasası'nda azınlıklara tanınan hakların onları yatıştırmak için kullanıldığını ve sadece politik bir söylemden ibaret olduğunu bildirmiştir. Ayrıca, hiçbir etnik azınlığa bağımsızlık verilmeyeceğiancak kendi kültürlerini yaşamalarına ve geliştirmelerine izin verileceğini açıklamıştır. Mao iç politika söyleminde aslında Lenin'den etkilenmiştir. Çünkü Lenin'e göre azınlıklara self determinasyon hakkı tanımak, onların merkezi hükümetle bağlarını güçlendirerek yeni düzeni inşa etmelerini sağlayacaktı. Bu da Çin'de Han Çinli kültürünün üstünlüğünü vurgulayan ve asimile etmeyi hedefleyen bir sistemle organize edilecekti (Tuna 2012). Örneğin; 1993'te bölgede 7.673 öğrenci üniversitelere kaydedilirken azınlık %54'ünü oluşturmaktayken nüfusun %37'sini teşkil eden Çinliler ise %46'sını oluşturmaktadır (Hacaloğlu 1998).

Azınlık bölgeleri içerisinde Pekin'in en fazla sorun yaşadığı ve en çok kaygılandığı yer olan Doğu Türkistan, Moğolistan, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan olmak üzere sekiz devlet ile sınırdadır. Doğu Türkistan'ın siyasi istikrarı açısından en büyük etnik gruba sahip olan Uygurlar kilit bir konumda bulunmaktadır (Çolakoğlu 2006).

1949'da Komünist Çin'in Doğu Türkistan'ı işgal ettiği yıllarda azınlık milletlerin sayısı yaklaşık 600.000 iken Doğu Türkistan nüfusunun %6'sını teşkil etmekteydi. Ancak Çinli göçmenlerin artmasıyla birlikte Müslüman Türkler kendi ülkesinde azınlık durumuna düşmüştü. "Üretim ve İnşaat Ordusu", "Güvenlik Birlikleri" gibi değişik isimler altında göç ettirilen Çinliler, Urumçi, Aksu, Kuça gibi şehirlerin %80'ini oluşturmaktadır. Ayrıca yaklaşık beş bin kadar maden sahasında

“küçük yerleşim bölgeleri” kurularak siyasi ve ekonomik imtiyazlar verilmiş ve buralara Çinliler yerleştirilmiştir (İnayet vd 2010).

1949’da Çin Halk Cumhuriyeti kurulduğunda, Doğu Türkistan’da Uygurlar nüfusun %93’ünü oluştururken 2000 yılı nüfus verilerine göre, Doğu Türkistan’daki 19 milyon nüfusun yaklaşık %50’sini Müslüman Türkler oluşturmaktadır (Çolakoğlu 2006). Toplam nüfusu 21.308 milyon olan Doğu Türkistan 13 etnik gruba ev sahipliği yapmaktadır. Hanlar daha çok şehirlerde ve Doğu Türkistan’ın kuzeyinde yoğunlaşırken, Uygurlar ise güneyde yoğunlaşmaktadır (Dönmez 2012).

1978’de dini ve kültürel özgürlüklerin artmasıyla Doğu Türkistan’da etno-milliyetçilik eğilimleri yükselmeye başladı ve İslam azınlıkları birleştirici ortak unsur olarak görüldü. Bu anlamda, 1990’dan bu yana yerel parti üyelerinin yüzde 25’inden fazlasının dini faaliyetlere aktif şekilde katıldığı ve İslami parti üyelerinin sayısının arttığı bilinmektedir (Warikoo 2015).

Çin yönetimi Doğu Türkistan’da yaşayan halk üzerinde “parçala ve yönet” politikası gereği hareket ederek azınlıkları ayrı kategorilere ayırmıştır ancak Uygurlar, Kazaklar, Kırgızlar, Özbekler, Tatarlar, Salarlar ve Sarı Uygurlar antropolojik, etnolojik veya etnografik anlamda Türk ırkına mensupturlar. Çin Halk Cumhuriyeti, bu politika ile Doğu Türkistan’da millet sayısını sürekli arttırmak sureti ile bu toprakların gerçek sahiplerinin Türkler değil de Çinliler olduğunu göstermek ve “Büyük Çin Birliği”ni gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca Çin “Halk Kurultayı”nın Uygurlu temsilci sayısını azaltmak sureti ile etkinliklerini azaltmayı planlamıştır (Cengiz 2011).

Çin Halk Cumhuriyeti’nin Türkiye Büyükelçiliği tarafından 1997 yılında Ankara’da yayınlanan bir propaganda broşürünün 4. Sayfasında, Doğu Türkistan’da sadece 79 bin kişinin 34 ayrı milleti temsil etmesi yani her on ailenin bir millet olarak hesaplanması bir trajediden ibarettir (Cengiz 2011). Nitekim Doğu Türkistanlılar Birliği Genel Başkanı Abdülmecit Avşar, Doğu Türkistan Bölgesi’ndeki olaylara ilişkin olarak yaptığı yazılı açıklamada; “Çin’in yaptığı bir milleti ortadan kaldırma hareketinin devamı olduğunu ve yaşanan insanlık dışı olaylara karşı BM Güvenlik

Konseyi’nde üye olan Türkiye başta olmak üzere insan haklarını savunan tüm devlet ve kurumların bir an önce harekete geçmesi gerektiğini, BM ve diğer kurumların bölgeye gözlemci göndermeleri gerektiğini” söylemiştir (Kumkale 2009).

Çin ile Uygurlar arasındaki çoğu sorun sadece ayrılıkçı hareketlerle ilgili değil de ekonomik faktörlerle de ilgilidir. Örneğin; Çinlilerin çoğu bir baraj yapımı için Uygurları tarlalarından atmayı planlamıştı.1997’de Uygurlar ve güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmada Polis, Sincan’ın Yili şehrinde 16 protestocuyu tutukladı. 2004 Haziran ayında protestolar Tekas nehrine Hidroelektrik santrali ve su deposu yapılma planıyla tekrar başlamıştı. Yetkililere göre 18.000 çiftçi, orman işçileri ve çobanı yapılacak projeler için yerlerinin değiştirilmesi planlanmıştı fakat protestocular onlara söz verilen 38.000 yuan yerine 880 yuan ödendiğini söylemişti(Dawis 2008).

5 Temmuz Urumçi Olayları sonrası Pekin’in Doğu Türkistan’da uyguladığı politikası ekonomik kalkınmayı arttırmak ve bölgede istikrarı sağlamak olmuştur. Pekin’in amacı 2020 yılına kadar Doğu Türkistan’ı refah bir toplum haline getirmek ve Uygurların ayrılıkçı düşüncelerini yok ederek Çinlilerle uyum içinde yaşamlarını sürdürmesini sağlamaktır. Ancak yine de bağımsızlık yolunda çabalayan ve başkaldıranlar olursa gereken şiddet yöntemlerini de kullanmaktır (Ekrem 2013).

Çin, 29’u eyaletlerde ve özerk bölgelerde, 12’si ise merkezde olmak üzere azınlıklarla ilgili araştırma yapmak üzere 41 enstitü ve araştırma merkezine sahiptir. Çin, bu enstitü ve araştırma merkezleri aracılığıyla azınlıklar üzerindeki hakimiyeti ile Kore, Dış Moğolistan ve Tayvan gibi ülkeler üzerindeki iddialarını meşrulaştırmaya çalışmaktadır. Çin’in azınlıklarla ilgili diğer politikası resmiyette tanınmak zorunda kalan halkların uygulamada kısıtlanmasıdır. Mesela Çin Anayasası’na göre özerk bölgelerde azınlıkların yönetim organlarında az da olsa temsil edilme hakları bulunmasına rağmen bu organlara dahi seçilenler hükümetçe yönlendirilmeye açık kişilerdir. Örneğin; 1981’de Doğu Türkistan’daki Çinliler toplam nüfusun yaklaşık %25’ini oluştururken idari yönetimlerin ise yaklaşık %20’sinde yer almışlardır. 1982 Çin Anayasası’nın 36. maddesine göre devlet normal dini faaliyetleri korumakla yükümlüdür ifadesi yer alırken 1997’nin başından itibaren Cuma namazlarında hutbe

okunması yasaklanmış ve hükümet tarafından yetkilendirilen kişilerin ancak imam olabileceği kararı alınmıştır (Bekin vd 1997).

Çin'in tek ve değişmez bir azınlık politikası bulunmamaktadır. Çin yönetimleri içinde bulunduğu konjonktürün yapısına ve toplumun nabzına göre azınlıklara yönelik politikalarını sürekli değiştirme ihtiyacı duymuşlardır. Milliyetçi Çin Hükümeti döneminde amaç ülke bütünlüğünü ve merkezi otoriteyi tesis etmek olduğu için azınlıklar meselesi arka plana atılmıştı. Fakat milliyetçi Çin Hükümeti'nin devlet başkanı Sun Yat Sen, azınlıklara kendi kaderini tayin etme ve kendi kendini yönetme haklarını vererek onları ön planda tutmak, talep ve ihtiyaçlarını karşılamak, kültürel ve politik bir bütün haline getirmek istemekteydi. Çan Kaysek'le beraber Çin'in azınlıklar politikası değişti ve bütün azınlıklar Çin ırkının parçası olarak görülerek günümüze dek süren asimilasyon politikası güdülmeye başlanmıştı. Yani, azınlıklar minzu (millet) değil zhongzu (kabile) olarak görüldüğü için bu toplulukların kendi kaderini tayin etme ve anavatandan ayrılma gibi haklarından bahsedilemezdi. Çünkü bu bölgeler Çin'den ayrılmaz bütünlüğe sahip bir toprak parçası olarak görülüyordu (Bekin vd 1997).

5.1.2. Çin'in Nüfus ve Kendine Benzetme Politikası

1876-1879 tarihleri arasında Doğu Türkistan'ın nüfus artış hızı ortalama 1.33'tü. Ancak, o zamanlar sağlık olanaklarının gelişmemiş olması ve buna bağlı olarak ortalama insan ömrünün kısa olması, bebek ölüm oranlarının daha yüksek olması göz önüne alınırsa bu oran normal kabul edilebilirdi. Ancak, 1929 ile 1953 ile 1967-1982 yılları arasında ise Batı Türkistan'ın nüfus artış hızı ve Çin'in nüfusu hızla artarken Doğu Türkistan'daki Türklerin nüfusu azalmaktaydı (<http://www.istiklalgazetesi.com.tr/>, 12 Ağustos 2015'te erişildi).

1933 yılında bölgedeki azınlık nüfusu tüm bölge nüfusunun %62,39'unu teşkil ediyordu (Hacaloğlu 1998). 1944 yılında Doğu Türkistan'daki Uygur nüfusu 2.988.528 iken, Çinli nüfusu 222.401, diğer azınlıkların nüfusu ise 721.121'dir (Devlet 2002). 1949 yılında asker ve sivil olarak Doğu Türkistan nüfusunun %3'üne tekabül eden 240.000 Çinli nüfusun Doğu Türkistan'a yerleştirilmesi sonucu Çinlilerin buradaki

nüfusu 10 milyonu aşmıştı. Bu nüfus artışı sosyal hayata da etnik ayrımcılık şeklinde yansımıştı. Örneğin; Doğu Türkistan'da üniversite ve yüksek okullardaki Çinli öğrenci sayısı %70 iken diğer etnik gruplardaki öğrenci sayısı %30 oranındaydı (Ekrem 2015).1953 yılında Hıtaylar'ın nüfusu Doğu Türkistan nüfusunun %6'sını oluştururken 1990 yılında hızla artarak %53'e çıkmış, Uygurların nüfusu ise %75 iken 1990'da %40'a inmiştir. 1993 yılında ise Uygurların nüfusu 7 milyon 589 bin 468 olarak gösterilirken bazı aydınlar bunun bir "Hıtay hilesi" olduğunu iddia ederek Doğu Türkistan'daki Uygur nüfusunun en azından yaklaşık olarak otuz beş milyona çıkmış olduğunu ancak bunun gizlendiğini belirtmişlerdi (Hacaloğlu 1998). Ayrıca, Wang'a göre 1949'da %90 olan Uygur nüfusu, 1996'da %48'e 2012 sonunda ise yaklaşık %45'e gerilemiştir (Ekrem 2015).

Çin verilerine göre ülke nüfusunun %45.55'ini Uygurlar, %40.28'ini Çinliler, %7.05'ini Kazaklar, %4.4'ünü Tunganlar (Çinli Müslümanlar), %0.9'unu Moğollar ve %0.87'sini Kırgızlar oluşturmaktadır. Yani sadece altı millet nüfusun %98.05'ini oluşturmaktadır. Uygurlar, Kazaklar, Kırgızlar Türk, Tunganlar da ırk bakımından Çinli olduklarına göre aslında Doğu Türkistan'da Türkler, Çinliler, Moğollar olmak üzere üç azınlık olduğu görülmektedir. 127.000 azınlığın olduğu %1.5'lik kısım ise Çin'in belirttiği kırk milletin toplamıdır (Cengiz 2011).

1993 nüfus sayımına göre Doğu Türkistan'ın toplam nüfusu 16.052.648 kişi ve bu nüfusun yüzde 62'si Türk kökenliydi. Daha sonra yapılan sayımlarda ise Doğu Türkistan'da toplam nüfusun 20 milyon olduğu ve bu nüfusun ise yaklaşık 12 milyonunun Türk olduğu ortaya çıkmıştır. Nüfus istatistikleri arasındaki tutarsızlıkların fazla olmasının nedeni Çin yönetiminin iki çocuktan fazlasına izin vermemesidir. Eğer iki çocuktan fazla olursa kimlik verilmeyip vatandaşlık haklarından mahrum kalması söz konusudur (Türksam 2009). Ancak bazı Uygurlar Çinli memurlara rüşvet vererek çocuk sayısını arttırabilmektedir (http://www.istiklal_gazetesi.com.tr/, 12 Ağustos 2015'te erişildi).

2000'li yıllarda yapılan nüfus sayımına göre Han Çinlileri bölge nüfusunun %40'ını oluşturmaktaydı (BBC 2014). Özellikle, 2003 yılından itibaren "İşgücü fazlasını

başka bölgelere yönlendirme” politikası çerçevesinde buradaki Uygur Türkleri başta gençler olmak üzere başka yerlere göç ettirilmiştir (Türksam 2009).

Çin’in nüfus ve kendine benzetme politikasının iki önemli yönü bulunmaktadır. İlk olarak, Çin bölgesel kalkınma adı altında Doğu Türkistan’a Han Çinli göçünü teşvik ederek buranın Çinlileştirilmesini sağlamakta ve ikinci olarak ise aile planlaması ve tasarruf adı altında Uygur nüfusunun azaltılmasına yönelik doğum kısıtlamalarıdır (Körpe 2014). ÇHC, Doğu Türkistan Bölgesi’ne yönelik Han Çinli göçünü teşvik etmekle jeopolitik üstünlük sağlamayı ve doğal kaynaklar üzerinde hak iddia etmeyi planlamaktadır. Doğum kısıtlamaları ve kürtaj gibi yöntemlerle de demografik dengenin Uygurlar lehine değişmesinin önüne geçmeyi planlamaktadır. Nüfus ve kendine benzetme politikasının ana hedefi ÇHC’nin batı kesiminde etnik olmayan yapay bir “Sincanlı kimliği” oluşturmak ve Doğu Türkistan üzerindeki hak iddialarını meşrulaştırmaktır (Ekrem 2015).

5.1.3. Çin’in Dil ve Kültür Politikası

Uygurlar ve Hanları birbirinden ayıran dil, din, tarihi bellek ve dış görünüş gibi özellikler bulunmaktadır. Uygurlar Türko-Mangolik etnik sınıfından olup dinleri Müslüman olan ve Uygurca konuşan bir toplulukken Hanlar Sino kökenli olup çoğunluğu dinsiz olan ve Çince’nin Mandarin lehçesini konuşan bir topluluktur (Dönmez 2012).

12 Kasım 1933’te Kaşgar’da Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti kurulduktan sonra milli eğitimde ve dil politikasında önemli değişiklikler yapılmıştır. Bunlar: (Emet 2009).

1. Bütün Uygur milli eğitimi tek bir çatıda toplanmıştır. Urumçi’de Maarif Nezareti, vilayetlerde Maarif idarisi, nahiyelerde ise Maarif bölümü oluşturulmuştur.
2. İki sistemli okullar oluşturulmuştur. Hükümet tarafında yönetilen okullara şenli mektep, Uygur derneği tarafından yönetilenlere ise Huili mektep adı verilmiştir.

3. Genel derslerle din dersleri birbirinden ayrılmıştır.
4. Öğrencilerin sosyal yardım olanakları arttırılmıştır.
5. Kızların okula gitme oranı artmıştır.

Çinliler Doğu Türkistan'ı işgal ettikten sonra Türklerin milli benliğini ifade eden “Türk” sözcüğü yerine Hui (Müslüman) sözcüğünü, Türkistan sözcüğü yerine de Şi Yü (Batı Bölge) sözcüğünü kullanmışlardır. Çünkü doğal olduğu için siyasi nitelik taşıyan milli kimlik yerine yapay olduğu için kültürel nitelik taşıyan dini kimlik kullanmak Çin'in işini kolaylaştırmaktadır. Diğer taraftan Türk sözcüğü daha bütünleştirici veya kapsayıcı bir anlamda kullanıldığı için Çin'in “Başkalarını birbirine karşı kıskırt, parçala ve yut” politikasına ters düşmektedir (İkili 1995). Bu yüzden Çin, dil kullanımının olumsuz etkilerinden kurtulmak için dil politikasına itina göstermektedir.

Uygurlar, İslamiyet'i kabul edene kadar kendi özgün alfabelerini kullanmalarına rağmen 1970'lere kadar Arap harflerini kullandılar. 1974'lere kadar Latin harfleri ile birlikte Arap harflerini de kullanan Uygurlar 1980'de tekrar Arap harflerini kullanmaya başladılar (Devlet 2002). 1982 yılında onaylanan Çin Anayasası'nın 4.maddesinin son paragrafında “Çin'deki tüm milletler kendi dili ve alfabesini kullanma ve geliştirme, değiştirme hak hukuklarına sahiptir” ifadesi yer almıştır (Kaşgarlı 2011). 31 Mayıs 1984 tarihinde 6.dönem Milli Halk Meclisi tarafından kabul edilen Özerk Bölgeler Yasası'nda ise Çin'deki azınlıklara bazı kültürel haklar tanınacağına dair hükümlere yer verilmekle beraber dil politikası değişmemiştir (Emet 2009). Doğu Türkistan Komünist Parti Propaganda Bürosu'nun 1985 yılında Hong Kong'da dağıttığı bir broşüre göre bin kadar öğrencinin dış ülkelere gönderilip eğitim gördüğü ancak bunların içinde Doğu Türkistanlı öğrenci sayısının sadece 15 veya 20 kadar olduğu belirtilmektedir (Cengiz 2011). Doğu Türkistan'da sadece bir Üniversite olup bunda da zorunlu eğitim dilinin “Çince” olması Uygurları dil ve eğitim bakımından zor duruma sokmaktadır. 50 yıllık işgal altında kaldığı dönemlerde Doğu Türkistan'da yurt dışına gönderilen Türk öğrenci sayısı %1'i bile bulamamıştı (Cengiz 2011).

Bilimsel araştırmalar, düşünürler, yazarlar, aydınlar, kitaplar Doğu Türkistan halkı üzerinde büyük etki oluşturan faktörler olarak görülmektedir. Turghun Almass'a

göre, Uygurlar Budizm'den İslam'a geçince “güçlü ve birliğini sağlamış bir millet”e dönüşmüş, aynı zamanda Pan-İslamizm ve Pan-Türkizm de bağımsızlığı körükleyen unsur olmuştu. Bu yüzden, Almass'ın kitapları Çinliler, hükümet çevreleri ve Han akademisyenler tarafından sert eleştirilere maruz kalmakla birlikte Almass, Doğu Türkistan'ın tarihini çarpıtmak, yalan yazmak ve ulusal birliği tehdit etmekle suçlanmıştı. Almass'ın kitapları ırklar arası çatışmalara neden olmak ve bağımsızlığa teşvik etmekle suçlanmasına rağmen Uygurlar tarafından büyük bir ilgiyle okunuyordu. Uygurları savunan kitapların yanında Uygurları eleştiren, aşağılayan yayınlar da bulunmaktadır. Örneğin; “Ateizm Eğitim Kitabı”nı yayınlayan Doğu Türkistan Bilimler Akademisi, dinin Doğu Türkistan tarihinde hep olumsuz rol oynadığını ve dini ortadan kaldırmak gerektiğini savunmaktadır. Ancak, Çinlilerin Doğu Türkistan'ın tarihi, kültürü ve gelenekleri hakkında yayınladıkları kitaplar yanlış bilgi içerdikleri gerekçesiyle Doğu Türkistan'daki Müslümanlar tarafından tepkiyle karşılandı. Örneğin; 1987 Nisanı'nda İli'de Kazaklar geleneklerini çarpıttığını ve Türk halklarının milli onurunu aşağıladığı gerekçesiyle “Uzaktaki Beyaz Ev” adlı romanın yayımlanmasını protesto ettiler. Aynı şekilde Aralık 1988'de Uygur öğrenciler “ırklarına saygısızlık yapıldığı” gerekçesiyle iki tarihi filmin gösterimini protesto etmek için Pekin'de toplandılar. Şangay Kültür Evi tarafından yayımlanan “Sex Alışkanlıkları” adlı kitap da Çin'deki Müslümanlar tarafından Pekin, Lanzhou ve Doğu Türkistan'ın pek çok şehrinde protesto edildi (Warikoo 2015).

Uygur Milli Eğitimi'nin en büyük sorunlarından biri öğretmen eksikliği olduğundan 1934'ten itibaren 300'e yakın öğrenci Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ndeki üniversitelere gönderilmiştir. 1942 yılından sonra birçok aydın tutuklanarak hapse atılmıştır. “3 Vilayet İnkılabı”nın başladığı Altay, Çöçek, Gulca Bölgeleri'nde Uygur milli eğitimi hızla ilerleme kaydetmeye başlamıştır. 1949'da Komünist Çinliler, Doğu Türkistan'a hakim olduktan sonra çift dilli eğitim kampanyasını ileri sürerek Çince'yi hakim dil konumuna getirmeye çalışmışlardır. Çince'nin hâkimiyetini güçlendirmek için Uygur dilinin etkisini azaltma ve Çince-Uygurca çift dilli eğitim sistemini uygulamaya koyma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Çift dilli eğitim politikasından ilk kez 1960'lı yıllarda söz edilmiş, 1991'de uygulamaya geçmiş ve 2003 yılından beri zorla kabul ettirilmeye çalışılmıştır (Emet 2009). Örneğin; 2008

yılının sonuna kadar Doğu Türkistan'da mecburi eğitim dili Çince olan çocukların sayısı 863 bini geçmiş bulunmaktadır. Çin Komünist Partisi'nin Doğu Türkistan'daki sekreteri Vang Le-çuan, 2005 yılında Çift dilde eğitimi yerleştirmek ve geliştirmek için sıkı bir denetimin söz konusu olduğunu ifade etmişti. Doğu Türkistan Özerk Bölgesi haber sitesinden öğrenildiği kadarıyla Kaşgar'ın Yarkent ilçesinde 2005 yılından itibaren 83 tane çift dilde eğitim veren anaokulu kurulmuş olup, 2009 yılının sonuna kadar ise bunların sayılarının 169'a çıkacağı planlanmaktaydı. Çin'in çift dilli eğitim politikasına bu kadar önem vermesinin nedenini, Çin Halk Kongresi kanun komitesinin başkan yardımcısı Cu Kun-ren, 2008 yılında internette ilan edilen Doğu Türkistan'daki ayrılıkçılık problemi hakkındaki intibalarım konulu makalesinde "Dil, bir milletin hayatıdır. Bir milleti en iyi kontrol etmenin en iyi usulü, onların dilini yavaş yavaş ortadan kaldırmaktır" diyerek özetlemiştir (Kaşgarlı 2011).

Çin'de dil konusunda uzman olan ve Uygur dilini korumaya çalışan birçok aydının çalışmaları engellenmeye çalışılmıştır. Pekin Milletler Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. İlham Tohti, Çince eğitim görmüş, üniversitede öğrencilere Çin dilinde dersler vermiş, tüm akademik eserlerini Çince yazmış Uygurlu bir akademisyendir. "Çift dilli eğitim" adı altında başlatılan etnik asimilasyonun durdurulması için Uygurlu öğrencilerin Uygur diline iyi hakim olduktan sonra lisede Çince öğrenmeye başlamasını ifade etmiş ve Uygurlu çocukların Çinceyi küçük yaşta öğrenmelerinin doğuracağı tehlikeleri akademik yazılarında dile getirmiştir (Hazret 2015). 2014 Eylül'de ırkçılıkla suçlanan Uygur akademisyen İlham Tohti hükümetin çift dilli eğitim politikasını uygulamasını eleştirerek karşı çıktığı için hükümetçe tehdit olarak algılanıp gözaltına alınmıştır (BBC 2014). 5 Ocak 2014 tarihinde Pekin'deki evinde yakalanarak Urumçi'ye getirilen İlham Tohti, 18-23 Eylül 2014 tarihlerinde mahkemeye çıkarılarak bölücülük suçlaması ile müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır. Yine, Kaşgar şehrinde Uygur dili anaokulu açma amacı olan eğitimci Abduveli Eyüp 20 Ağustos 2013 tarihinde ona destek çıkan Mehmet Sıdık, Dilyar Ubul gibi iş adamlarıyla birlikte ceza evine kapatılmıştır. Ayrıca, Özel Uygur dili ana okul kampanyası yapan internet siteleri kapatılmış veya para cezası verilmiştir (Hazret 2015).

Siyasi kalkınma ve küresel güvenlik uzmanı Dr. Paul George'un belirttiğine göre Çin, milli birlik ve istikrarını korumak için dini kontrol altına almaya çalışmakta ancak Doğu Türkistan Bölgesi'nde Uygurlar açısından din başat faktör olduğu için bunu uygulamakta zorlanmaktadır. İslam'ı egemenliğine doğrudan bir tehdit olarak gören Çin camileri ve dini okulları devletin istikrarını bozucu yapılar olarak görmekte ve bundan dolayı zaman zaman din adamlarını tutuklayarak şiddetle cezalandırmaktadır (Tuna 2012).

Kültürün en çarpıcı niteliklerini taşıyan mimari ve sosyal yapı en eski Uygur şehirlerinden olan Kaşgar'da dikkat çekici şekilde görülmektedir. Ancak, Mimar ve tarihçi George Michell'in 2008'de yazdığı "Kaşgar: Eski İpek Yolu'ndaki Vaha" adlı kitabında, "Orta Asya'da bulunabilecek geleneksel İslam şehirlerinin en iyi korunmuş örneği" şeklinde bahsedilen geleneksel İslam şehri olan Kaşgar için, Uygur tarihi, mimari ve sosyal dokusunun silinerek yeni bir şehir inşa edilmeye çalışıldığından söz edilmektedir (İnayet vd 2010).

Kültürün en önemli öğelerini oluşturan dil ve dindeki kısıtlamaların ve yasaklamaların yanı sıra Çin, Uygurların gelenek ve göreneklerini, Uygur mimarisini de yok etmeye çalışmakta ve böylece Uygurları tarih sayfalarından silmeyi amaçlamaktadır.

5.1.4. Çin'in Doğu Türkistan'da Uyguladığı Asimilasyon Politikası

Asimilasyon, farklı azınlık grupları içinde hakim olan topluluğun diğerlerini kendi baskın ve özgün kimliği içinde eriterek tek tip bir toplum ortaya çıkarmasıdır. Çin de Doğu Türkistan'da Han Çinlileri'nin çoğunlukta olduğu bir yapı oluşturarak diğer azınlık Müslüman Türkleri Çin potası altında eritmeye çalışmaktadır. Asimilasyonun uygulanmasında dil, din, kültür, eğitim, sosyal yaşam, ekonomi gibi pek çok araç ve yöntem kullanılmaktadır. Ancak yine de bir toplumu yıkmamanın en etkili yolu olarak dil ve din görülmektedir. Örneğin; 1964 yılındaki "Kültür İhtilali Dönemi"ne asimilasyon politikaları damgasını vurmuştu. Çin'in resmi politikası İslam dinine ait unsurları yok etmek olmuştu (Bekin vd 1997).

Nitekim Ulusal Halk Kurultayı Daimi Komitesi'nin heyet üyesi, Ulusal Halk Kurultayı Kanun Komisyonu'nun başkan yardımcısı Zhu Kunren'in "Xinjiang'daki Bölücülük Meselesi Hakkındaki Yüzeysel Mahkeme" adlı makalesinde Doğu Türkistan'ın geniş toprağa ve bol kaynaklara sahip olduğunu bu yüzden Doğu Türkistan'ın Çin'in geleceği için elde tutulması gereken bir bölge olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca, Doğu Türkistan'ın elden gitmemesi için hükümetin uzun, orta ve kısa vadeli birtakım planlar yapmasının gerekli olduğunu belirtmiş. Ancak bu planları uygulamak için Uygurların asimile edilmesinin şart olduğunu bunun için de öncelikle Uygurların dilinin hedef alınması gerektiğini söyleyerek Doğu Türkistan'da Çince-Uygurca çift-dilli öğretiminin uygulamaya konulması gerektiğini bildirmiştir. ÇHC'nin kültürel hakları kısıtlama ve özellikle Uygurca ile İslam'ı faaliyetleri yasaklama politikası 5 Temmuz Urumçi Olayı başta olmak üzere Doğu Türkistan'da meydana gelen ayaklanmaların altında yatan en önemli faktörlerden biri olarak görülmüştür (Emet 2009).

Azınlıklar aşağılanıp dışlanmak suretiyle Çin'in asimilasyon politikaları sonucu tektipleştirilmek istenmektedir. Örneğin; tarihte eskiden Çin'i yöneten Mançular ve Mançurya yok olmuştur. Çin'i yöneten bir topluluğun dahi sonu bu hale gelmişken diğer azınlıklar açısından durum daha da tehlikelidir (Oğurlu 2015). Komünist Parti'nin Doğu Türkistan politikası esasen Doğu Türkistan toplumunu asimile ederek "Hanlılaştırma" ve "Büyük Çin" milliyetçiliğini tesis edecek şekilde toprak bütünlüğünü korumadır. Bazı uzmanlara göre Çin'in Doğu Türkistan politikası geleneklerini, dini inançlarını ve dillerini korumalarına imkan sağlayacak özerk bölgeler oluşturarak bağımsızlık taleplerini yatıştırmaktır (Tuna 2012).

Asimilasyon politikalarının en göze çarpan uygulamalarından biri 16-25 yaş arası Uygur kızlarının daha iyi eğitim, daha iyi iş imkanı gibi cazip tekliflerle Çin'in iç bölgelerine götürülmesi olmuştur. 1 Haziran 2006'dan itibaren 240 bin Uygur kızı Çin'in diğer bölgelerine taşınmış ve bu uygulama kapsamında 1 milyon Uygur kızının da bu bölgelere gönderilmesi planlanmıştır (Avcı 2012).

5.1.5. Çin'in Doğu Türkistan'a Yönelik Ekonomi Politikası

Doğu Türkistan sorununu sadece etnik ayrımcılık ve Müslüman aşırıcılıktan kaynaklanan bir sorun olduğunu düşünenler aslında bu sorunda önemli bir yer tutan ekonomik ve enerji faktörünü görmezden gelmektedirler. Doğu Türkistan, petrol ve doğalgaz kaynakları açısından zengin olduğu için Çin'in ilk nükleer test alanı ve jeopolitik öneminden dolayı da Orta Asya enerji kaynaklarının geçiş noktası olma özelliği Çin'e ekonomik bakımdan fayda sağlamaktadır. Örneğin; Çin ve Kazakistan arasında 1997'de Atasu boru hattının yapımını içeren petrol, doğal gaz alanlarında farklı anlaşmalar imzalanmış ve ortak bir ticari bölge oluşturmuşlardır (Dawis 2008).

Çin raporunda belirtildiğine göre, Çin'in ekonomik başarısı istikrarlı hükümetlere, yüksek tasarruf ve yatırım oranlarına, dinamik ticarete, yatırım ve sanayi politikalarına, stratejik planlamaya, enflasyonun ve kamu açıklarının kontrolüne ağırlık veren makro ekonomik politikalara dayanmaktadır. Çin 1989-2005 arası dönemde her yıl ortalama %9.3 düzeyinde istikrarlı bir kalkınma hızına sahiptir. Büyüme oranının 2003'te %9.1, 2004'te %9.25 ve 2005'te %9.8 olarak gerçekleştiği Çin'de enflasyon genelde %5'lerin altında olduğu için bu da asgari ücretle yaşamaya çalışan 1 milyar kadar insanın alım gücünü olumlu etkilemektedir (Turkish paper, 2006). Çin'in çevre ülkeleri ile yapılan ticaret, Çin'in toplam ticaret hacminin yüzde 60'ını oluştururken, Çin'in çevre ülkelerin toplam dış ticaretindeki payı yüzde 70'e tekabül etmektedir (Sanayir 2014). 1993'ten bu yana enerji ithal eden bir ülke haline dönüşen Çin, 2020 yılında petrol tüketiminin %40-50'sini ithal etmiş olacaktır. Çin, şu anda milli stratejisinin bir parçası olan Kuzeybatı Bölgesi Kalkınma Projesi ile Çin'in Kuzeybatı Bölgeleri'nin ham maddelerini güney doğusuna taşımayı hedeflemektedir (Hacaloğlu 2002). İkinci Çin istilasından sonra Doğu Türkistan'da bulunan zenginlikler yavaş yavaş Çin'e taşınmaya başlanmıştı. Mesela 1933-1944 yılları arasında Doğu Türkistan'daki 12 ton altın da dahil olmak üzere değerli mallar on kamyonla Lençu şehrine taşınmıştır. Özellikle, Komünist Çin istilasından sonra, yapılan Urumçi-Lençu demir yolu ile Çin'den Doğu Türkistan'a Çinli, Doğu Türkistan'dan Çin'e tarım, hayvancılık ürünleri başta olmak üzere altın, petrol, kömür gibi yeraltı zenginlikleri götürülmüştür (İkili 1995).

Çin yönetimi, özellikle 1990’larda ekonomik açılım politikaları uygulamaya başlamış sonraki yıllarda Çin için ekonomik, siyasi ve demografik bir sıçrama tahtası olmuştur (Kanat 2015). Çin, Orta Asya’ya yönelik olarak 1 Eylül 1990’da Çin Devlet Başkanı Jing Zemin’in açılışını yaptığı “Avrasya Demir Yolu Projesi”ni ortaya atmıştır. Bu proje ile Çin’i Doğu Türkistan’ın Gulca şehrine bağlayan demir yolu ulaşım hizmeti sağlanmış ve bununla birlikte Aralık 1990’da Gulca’yı Kazakistan’ın Almatı şehrine bağlayan demir yolu ulaşımı da buna eklenmiştir. Böylece Doğu Türkistan demir yolu hattının Sibirya-Türkistan Demir Yolları’na bağlanmasıyla birlikte Çin’den Avrupa’ya uzanan yeni bir demiryolu ağı ortaya çıkmış olacak. Yani, Batı Pasifik’ten Doğu Atlantik’e uzanan demir yolu eski İpek Yolu’nun yeni versiyonu olarak ortaya konmuş ve buna “Avrasya Demir Yolu Projesi” adı verilmiştir. Bu proje gerçekleştiği takdirde, Çinliler, Avrupa’nın batı kıyısına deniz yolundan çok daha kısa bir süre olan 12 günde ulaşabilecektir (Ekrem 2011). 2000’li yıllarla birlikte Çin, Doğu Türkistan’a otoyollar, demiryolları ve boru hatları inşa ederek buranın jeopolitik önemini ve Orta Asya ile ekonomik ilişkilerde Doğu Türkistan’ın rolünü arttırmıştır. Doğu Türkistan üzerinden batıyla ulaşımı sağlayan Çin bu bölge olmasaydı Rusya ya da Hindistan üzerinden zaman ve ekonomik bakımdan daha külfetli bir ulaşım katlanacaktı (Kanat 2013).

Çin yönetimi “Batıyı Geliştirme Projesi” adı altında Doğu Türkistan’ı ekonomik olarak geliştirmeye, enerji ve ticaret yollarının güvenliğini sağlamaya çalışmıştır (Kanat 2015). Çin’in gücü ve global teknolojisinin yükselişiyle Doğu Türkistan ekonomisine ulaşmanın külfeti hafifletilmiştir. Yollar, raylar ve havaalanlarının artmasıyla birlikte Doğu Türkistan’a Han ve Hui göçmen akışkanlığı sağlanarak buradaki ekonomik kazanımları elde etmeleri sağlanmıştır (Policy research group 2009). Ayrıca, Uygur Türkleri sürekli Çin’in başka bölgelerinde çalıştırılmaya zorlanmaktadır. Örneğin; 600 Uygur işçisi Doğu Türkistan’a 4000 km uzak bir yer olan Guang Dong’ta çalışmaktadır. Tıpkı tarihte Sovyet Yönetimi’nin sanayi tesislerini Türki cumhuriyetlere değil de Ukrayna, Belarus ve Rusya’ya kurması gibi, Çin de fabrikayı Doğu Türkistan’a kurmak yerine Guang Dong’a kurmaktadır (Andincan 2009).

Çin’in ekonomik gelişmesinde önemli rol oynayan faktörlerin başında yabancı sermaye ve ihraç edilen mallar gelmektedir. Dışarıya bağlı ekonomisi olan Çin’inbir

krizle karşılaştığında güçlü bir iç pazarı olmadığı için zayıflamakta ve bu da politik gücünü azaltmaktadır. Mesela, Çin Tayvan'la siyasi anlaşmazlıkları olduğu halde ekonomik finansman sağladığı önemli bir ülkedir (Bekin vd 1997). Yine, Çin'e en büyük sermaye ihracının yapıldığı Hong Kong, kalkınma stratejisinin en önemli merkezidir. 30 eyaletin 23'ünde Çin'in en büyük ihracat ortağı haline gelen Hong Kong, yabancı sermayenin %60'ının kaynağını oluşturmaktadır (Yılmaz 2008).

Çin'in diğer bölgelerine kıyasla daha fazla kalkınma projeleri ve ekonomik gelişmenin uygulandığı Doğu Türkistan, 2008 yılında kişi başına düşen milli gelir hesabında Çin'deki otuz bir bölge arasından on beşinci sıraya yükselerek en kalkınmış bölgelerden biri arasına girdi. Ancak, Uygurların yoğun olarak yaşadığı Hotan ve Kaşgar gibi yerler bölgedeki zenginlikten en az yararlanırken Han Çinlilerinin yoğun olarak yaşadığı Urumçi ve Karamay gibi kentler ise bölgenin zenginliğini ellerinde tutmaktadırlar (<http://usak.org.tr/print.php?id=224&z=3>, 12 Aralık 2015'te erişildi).

Kalkınma sürecinde en fazla petrole ihtiyaç duyan Çin, 2003 yılından itibaren ABD'den sonra dünyanın ikinci petrol tüketen ülkesi haline gelmiş ve petrol tüketiminde dışa bağımlılığı da %30'dan %50'ye yükselmiştir (Ekrem 2011). ÇHC'nin Türkistan politikasında 21. yüzyılda da gitgide artacak olan enerji ihtiyacının temini için enerji geçiş güzergâhları oluşturulmaktadır (Kodaman 2008).

Çin'in ekonomik kalkınması açısından önemli olan Uluslararası enerji koridorlarının güvenliği, Çin'in büyük enerji oyununun sadece bir parçasıdır. Ortadoğu petrol ve doğal gaz rezervlerine %60 oranında bağımlı olan Çin'in kendi enerji kaynakları ekonomisini yönlendirmesine yetmemekte ve 2010 yılında yıllık petrol ihtiyacının 450 milyon tona, doğalgaz ihtiyacının ise 75 milyon tona çıkması beklenmektedir. Çin dünyanın en çok enerji üreten birinci, en fazla enerji tüketen ikinci ülkesidir (Turkish paper 2006).

OECD verilerine göre, 2020'ye kadar Çin'in büyüme hızı istikrarlı bir şekilde devam ederse Çin ABD'yi geri bırakarak “Yeni Ekonomik Süper Güç” olma yolunda ilerleyecektir. Çin'in 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne kabul edilmesi ve böylece

uluslararası ekonomiye müdahil olması da olumlu yönde etkileyecektir. Ancak Çin, dünyadaki içilecek su ve toplam tarım alanlarının %7'sine, ormanların %3'üne, petrolün %2'sine sahip olduğu için bunları karşılayabilmek için dışardan yardım sağlamak zorundadır. Bu yüzden Doğu Türkistan'daki kontrolü sağlamakla birlikte petrol ve doğalgazı İran'dan temin etmekte ve Orta Doğu, Orta Asya ve Hazar Bölgesi petrollerinde de ABD'yi engelleyerek hakim konuma geçmek istemektedir. Bunu yapabilmek için Orta Asya devletleriyle ikili ilişkilerini geliştirerek Rusya'ya yakınlaşmakta ve işbirliğini ŞİÖ çerçevesinde güçlendirmektedir (Yılmaz 2008).

Uluslararası enerji ajansı verilerine göre, Çin'in 2020 yılındaki petrol talebi günlük 10.1 milyon, petrol ithalatı ise günlük sekiz milyon varil olacağı öngörülmektedir. Eğer böyle olursa, Çin 2020'li yıllarda yüzde seksen petrol ithalatına bağımlı ülke haline gelecektir. Çin, genellikle Batı'nın ambargo koyduğu veya yaptırımlar uyguladığı ülkelerdeki enerji sektörüne öz sermaye aktarmakta ve bunun karşılığında petrolü toptan alma ve pazarlama hakkına sahip olmaktadır. Bunun yanında Çin, enerji ihtiyaçları giderek artış gösteren Güney Kore ve Japonya ile yapacağı işbirliği sonucu ABD'den uzaklaşmalarını sağlayacaktır (Karaca 2012).

Orta Asya'nın petrol rezervleri 15-31 milyar varil, doğalgazı ise 23-36 milyar ft³ olarak tahmin edilmektedir. Orta Asya ülkeleriyle Şanghay İşbirliği Örgütü aracılığıyla siyasi ve ekonomik ilişkiler kurma politikası güden Çin açısından Doğu Türkistan Orta Asya enerji kaynaklarına açılan kapı konumundadır (Hariciye Dergisi (2015). İkili anlaşmalar ve Şangay İşbirliği Örgütü aracılığıyla Doğu Türkistan Bölge'sine büyük finansal destek ve enerji yatırımları sağlayan Çin, 2012 yılına gelindiğinde yüzde yüzlük bir artışla 46 milyon dolarlık ticaret hacmine sahip olmuştur (Sanayir 2014).

Çin'in enerji kaynaklarına erişimi sağlayabilmek için uyguladığı iki temel politika vardır. İlki petrol ve boru hatları ile Orta Asya ve Doğu Türkistan enerji kaynaklarını elde etmek, ikincisi ise "inci stratejisi" ile enerji hatlarının güvenli bir şekilde kontrolünün sağlanmasıdır. Orta Asya devletlerini içerisine alan ve 6500 km uzunluğa sahip olan "Orta Asya Doğal Gaz Boru Hattı", Özbekistan ile Kazakistan'dan geçerek Çin'in Doğu Türkistan Bölgesi'ne ulaşan Türkmenistan-Çin doğal gaz boru

hattı ile birlikte iki tane daha hattan oluşmaktadır. Projeyle birlikte yıllık 55 milyar metre küp doğal gaz Çin'e taşınmaktadır. Ayrıca, Kazakistan'dan boru hattı aracılığıyla petrolü güneye indirmek için Uzen'den Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki Karamay'a uzanan 3000 km'lik boru hattı yıllık 20 milyon ton petrolü Çin'e taşımaktadır. Çin'in uyguladığı inci stratejisi politikası Malakka Boğazı'nı devre dışı bırakmak, küresel enerji köprüsü olabilmek ve ABD deniz gücünü dengeleyebilmek için ortaya atılmıştır. Aynı zamanda bu strateji ile Pakistan'daki Gvadar limanından Güney Çin Denizi'ne uzanan hatta stratejik limanlar inşa edilmektedir. Güney Çin Denizi'ndeki bir gerginliğin Çin'in enerji güvenliğine doğrudan tehdit oluşturacağı öngörüldüğü için burası Çin açısından hayati öneme sahiptir (Karaca 2012). Çin, teknik ve finansal yetersizlik, etkili deniz kuvvetlerinden yoksunluk ve deniz yolu boyunca Çin'in ve Güneydoğu Asya ülkelerinin adalar üzerindeki hak iddiaları gibi sorunlarla karşı karşıya kaldığı için Çin'in enerji trafiği kesintiye uğramaktadır. Ayrıca, petrolün Hint-Çin rekabetinin yaşandığı Hint Okyanusu ve ABD'nin askeri üssünün kontrolündeki Malacca Boğazı'nı geçerek Pasifik'teki Çin kıyılarına ulaşımı bakımından da ABD söz sahibi olduğu için Çin buralardan da payına düşeni alamamaktadır. Çin'in, Güney Sibirya'daki enerji kaynaklarının teminini sağlayan Sibirya-Daqing petrol hattı projesi ile Kazakistan-Çin ham petrol boru hattı, Kazakistan-Çin doğal gaz boru hattı ve Özbekistan-Çin doğal gaz boru hattı projeleri de vardır (Ekrem 2011).

5.1.6. Çin'in Doğu Türkistan'da Uyguladığı Ayrılıkçılık ve Terör Politikası

Çin özellikle Doğu Türkistan'daki Uygurlar başta olmak üzere azınlıklara kısıtlayıcı ve baskıcı politikalar uygulayarak burada ayrılıkçı unsurlar oluşturmaktadır. 1949'da Komünist rejim iktidarında Çin'deki baskılar hat safhadaydı. Özellikle dini yok etmeye çalışan bu rejim önderliğinde dini vecibelerin yerine getirilmesi yasaklanmış, ibadet yerleri, dini ve milli eğitim yapan okullar, medreseler kapatılmış, kutsal dini kitaplar yakılmış, ulemalar ve yurdun ileri gelenleri tutuklanmış ve çoğu öldürülmüştür. Örneğin; General Vali Burhan Şehidi 1952'de çoğu din adamı olan 120.000 kişinin idam edildiği ifade etmiştir (Bekin vd 1997). 1989 Ağustosunda başında, kamu güvenliğinden sorumlu Çinli Bakan Wang Feng, Doğu Türkistan'daki istikrarsızlık ve

huzursuzlukların kaynağının komplocu ayrılıkçı unsurlar olduğunu belirtmiştir (Warikoo 2015).

Soğuk Savaş sonrası özellikle Balkanlar’da yaşanan etnik çatışmalar, Orta Asya Cumhuriyetleri’nin bağımsızlıklarını ilan etmelerinin etkisinden duyulan endişe “Balkanlaşma” olarak adlandırılan bölünme korkusu sonucu Çin’in Uygurlar üzerindeki şiddet ve baskı politikaları arttı ve “strike hard” politikası ile üç şer güç olarak ilan edilen “bölücülük, terörizm ve fundamentalizme karşı savaş” kampanyasıyla her türlü farklı düşünce, kimlik ve sese topyekün olarak savaş başlatıldı (Kanat 2015). Ayrıca, Uygur Özerk Bölge yöneticileri tarafından ayaklanmaların bastırılması, özellikle 1996 yılında Çin’in “kültürleştirme” ve “barbarı medenileştirme” politikaları kapsamında uyguladığı “sert darbe” politikaları, Uygur kimliğinin yükselmesine ve içlerinden terör örgütleri ile radikal toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yani, Çin’in uyguladığı siyasal şiddet milliyetçiliği ve radikalleşmeyi körükleyerek aslında kendi kendine düşman oluşturmıştır (Dönmez 2012). Çin, Orta Asya Cumhuriyetleri’ndeki bağımsızlık hareketlerinin Doğu Türkistan’a da yansımaması için ortak sınıra sahip olduğu Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan gibi Orta Asya Cumhuriyetleri ile sınır güvenliği, ayrılıkçı unsurlara karşı ortak hareket etme ve işbirliği gibi konularda çeşitli anlaşmalara imza atmıştır. Bu yüzden, Orta Asya Cumhuriyetleri de dini hareketlere temkinli davranarak karşı çıkmıştır (Çolakoğlu 2006).

Çinli Bakan Wang Feng, Doğu Türkistan’daki istikrarsızlığın aslında komplocu ayrılıkçı unsurlardan kaynaklandığını belirtmiştir (Warikoo 2015). Doğu Türkistan Hükümeti Başkanı Tomur Dawamat ve Doğu Türkistan Bölgesel Komünist Partisi Sekreter Yardımcısı Janabil ayrılıkçılık ve ülkenin bütünlüğü konularında kararlı bir politika yürütülmesi gerektiğini söylemiştir (Warikoo 2015). Ayrıca Janabil, akrabalarını görmek ya da çalışmak bahanesiyle Çin’i ziyaret eden bazı yabancı örgütlerin gezileri sırasında Doğu Türkistan’a ajanlar gönderdiğini ve yerel halkı Hanlara karşı kıskırttığını belirterek Pan-İslamist ve Pan-Türkist unsurların genç nesiller üzerindeki olumsuz etkisinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Yerel bir Çinli yorumcu, Shi Jian, Doğu Türkistan’da etnik-dini ayrılıkçılığın yükselmesini cami ve

medreseler başta olmak üzere dini faaliyetlerin devlet tarafından yeterince kontrol altına alınmamasına bağlamaktadır. Aynı şekilde, Doğu Türkistan'ın değişik bölgelerinde incelemelerde bulunan heyete başkanlık eden Çin Komünist Partisi Komitesi Doğu Türkistan Bölge Sekreter Yardımcısı Niyaz, dinin devlet işlerine, yargı yönetimine, eğitime ve kültüre, evliliğe, kamu sağlığına ve aile refahına, imtiyazlar ya da ayrıcalıklar sistemine müdahale etmesine izin verilmemesi gerektiği konusunda uyarıda bulunmuştur (Warikoo 2015).

Çin'de Uygurlar, Tibetliler ve Moğollar ayrılıkçı fikirlere sahip olan topluluklardır. Buna rağmen, Tibetliler ve Moğollar uluslararası terörizmin bir parçası olarak görülmezken Uygurlar terörist olarak lanse edilmektedir (Zenginoğlu 2013). Çin'deki İnsan Hakları Kuruluşu'nun yönetici müdürü Sharon Hom, "Uygurlar, Çin tarafından Çin devletine karşı etno-milliyetçi bir tehdit olarak görülüyor. İslam, Uygur etnik kimliğinin temel unsuru olarak algılanıyor" demiştir. Xinjiang Parti Sekreteri Wang Lequan ise, Xinjiang'taki otoritelerin önünde "en büyük iş, dinin yönetilmesi ve ana görev olan ekonomik kalkındırmaya, anavatanda birliğin sağlanmasına ve milli birlik amacına itaat edecek şekilde yönlendirilmesidir" şeklinde açıklama yapmıştır (HRW 2005).

Egemen bir ülkenin bütünlüğünü parçalamaya yönelik bir tehdit olarak algılanan siyasi bir düşünce olan etnik ayrılıkçılık, bölgesel huzursuzluklar ve çatışmaların kaynağını oluşturmaktadır (Ekrem 2011, http://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/cin_ortaasya_raporu.pdf, 20 Aralık 2015'te erişildi). Çin, ülkesine ait olan tarihi ve milli unsurlara zarar gelmediği sürece demokratik ve insan haklarının yanında olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayıdır ki Çin, terörizm, aşırı dincilik ve bölücülükten oluşan üç kötü güç ifadesini kullanarak demokrasi ve insan hakları yoluyla içişlerine müdahale edilmesini önlemek istemektedir (Özhan 2013). Nitekim Pekin, ABD tarafından desteklenen Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareketlerin Çin'de iç istikrarsızlık oluşturmak için planlandığını düşünmektedir. Örneğin; ABD Kongresi 2000 yılında tutuklanan Uygur iş kadını Rabia Kadir'in serbest bırakılması için Çin hükümetine baskıda bulundu ve bunun üzerine Rabia Kadir 2005 yılı başında ABD'de yaşayan eşi ve kızının yanına gitmek üzere tahliye edilmiştir. Afganistan'daki NATO varlığının

yanı sıra ABD'nin Kırgızistan'daki Manas üssünün Çin'in Doğu Türkistan Bölgesi'ne uzaklığı 300 km. kadar kısa bir mesafe olduğu için Pekin, Türkiye ve ABD gibi bazı NATO üyelerinin Doğu Türkistan'daki ayrılıkçılara gizli olarak destek verdiğine inanmaktadır (Çolakoğlu 2006).

Çin'de ayrılıkçılığın oluşmasına neden olan faktörlerden en önemlisi dindir. Çin çoğunluğu Müslüman olan Doğu Türkistan Bölgesi'nde yaşayanların uzun sakal bırakmalarını ve halk otobüslerinde seyahat edenlerin İslami kıyafet giymelerini yasaklamıştır. Ayrıca Doğu Türkistan'da Karamay'da hicab, nikab, burka gibi giysiler yasaklanmıştır (Guardian 2014). Uygurların ticari ve kültürel aktiviteleri Çin hükümetince kısıtlanmıştır. İslam dini üzerinde ciddi sınırlamalar olmakla birlikte dini okullar ve camiler üzerinde de katı kontroller uygulanmıştır. 2014 Haziran ayında Doğu Türkistan Hükümeti Müslüman sivil memurlara Ramazan ayı boyunca oruç tutmasını yasaklamış fakat bunun ardından Uygur aşırıları fazla miktarda saldırı düzenlemiştir (BBC 2014). Çinli yetkililer veya hükümet yanlısı kurum ve kuruluşlar, Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı hareketlerin desteklenmesini yabancı düşmanların ülkeye sızması ve sabote etmesi olarak görmektedirler. Bir yerel gazete, Xinjiang Ribao, 9 Şubat 1990'da dini kötü emelleri için kullanan yabancı örgütler ve kişilerle destekçilerinin engellenmesi gerektiğini dile getirmiştir. Yine Çinli yorumcu, Shi Jian, Doğu Türkistan'da etnik-dini ayrılıkçılığın yükselmesinin nedenini cami ve medreselerin dini faaliyetlerinin denetlenmemesi olarak görmüştür (Warikoo 2015).

Doğu Türkistan'da ayrılıkçılık oluşmasını sağlayan başka bir faktör Uygurların internet ve medya aracılığıyla iletişim kurmalarının ve dolayısıyla örgütlenmelerinin engellenmesidir. Çin, siber uzay ve hatta dış uzayı Çin ulusal güvenlik alanına dahil eden bir yasa çıkartmıştır. Yasa internet ve bilgi sistemlerinin güvenli kontrol edilebilir olmasını şart koşturmuştur. Bu şartlar Uygurların internete erişim özgürlüğünü etkileyerek Uygur diasporasının ve Çin hâkimiyeti altında yaşayan topluluğun ilişkilerini engelleyecektir. Siber, uzay iletişimin bilgisayar ağları üzerinden gerçekleştiği kavramsal bir ortamdır. Çin hükümeti, bu kanunla derin okyanus ve kutup bölgesi de dahil siber uzay ve dış uzayı Çin ulusal güvenlik çıkar alanları olarak belirlemiştir. Çin katliamları ve baskılarından kaçmayı başaran Uygur vatandaşları,

Uygur diasporası ve Doğu Türkistan Bölgesi'nde Çin işgali altında yaşayan Uygurlar arasındaki tek bağlantı internet ve siber uzaydır. Bu siber uzay çevresinde bir Çin kuşatması ablukası oluşturmak Doğu Türkistan'daki Uygurlar ve diaspora arasındaki bağlantıları keserek Çin işgaline yardım edecektir (2015, <http://unpo.org/article/18419>, 28 Ocak 2015'te erişildi).

Ayrılıkçı hareketlerin oluşmasına neden olan bir diğer faktör Uygur nüfusunun artmasının engellenmesidir. Bu amaca yönelik olarak Doğu Türkistan'da Müslüman Türk nüfusunu önlemek için doğum kontrolü kanununu çıkartılmıştır. Bu kanuna göre şehirlerde oturanların iki, köylerde oturanların üçten fazla çocuk sahibi olmaları yasak olmakla birlikte bu yasağı uygulayanlara toplu kürtaj operasyonları yapılmaktadır. Örneğin; 1991 yılında Hoten vilayetinin Karakaş ilçesinde zorunlu kürtaja tabi tutulan annelerin sayısı 18.765'tir ve bu da o ilçede bulunan kadınların %49'una tekabül etmektedir. Ayrıca, hamile kadınların çocukları zorla öldürülmekte, kural dışı doğan çocuklara isim verilmemekte, vatandaşlık hakkı tanınmamakta, yasağa karşı gelenler hapsedilmektedir (İnayet vd 2010).

Ayrılıkçılığın oluşmasına yol açan faktörlerden biri de Uygurların mal ve mülklerinin ellerinden alınarak Çinlilere bırakılması sonucunda işsiz kalmalarıdır. Doğu Türkistan'da toprak reformu olarak adlandırılan bu politika çerçevesinde Türklerin ellerinden toprakları alınmış ve Çin'den getirilen sivil ve askerlere dağıtılmıştır. Bu durum toprak sahipleri ve işçiler arasında kavgalar çıkmasına neden olmuştur. Halkın elinde kalan az miktardaki toprak ise kooperatifleştirilerek toprakları ellerinden alınan kişiler burada işçi olarak çalıştırılmıştır. Komün adı verilen bu yerlerde işçiler zor şartlarda çalıştırılmıştır. Örneğin; işçilerin aileleri ile belirli günlerde görüşmesine izin verilmiş, günde 18 saat çalıştırılmıştır. İnsani koşullarda çalışmayan işçilerin ölmesi durumunda bile o işçinin gömülmesine müsaade edilmemiş ve bir çukura atılarak işlerin aksatılması engellenmiştir (Tüysüzöğlu 2014). Bir Uygur çiftçi Doğu Türkistan'da bölgeyi denetleyen bazı Çin Komünist parti yetkililerinin Uygurların elindeki sera bahçelerini alarak bölgeye yakın zamanda yerleştirilen Han Çinlilerine dağıttığını söylemektedir. Kaşgar Yengi-sheher ilinin Yengieriq kasabasındaki bir köyde yaşayan Eli Rehim adlı Uygur çiftçi Çinli yetkililerin sera bahçelerinden

dokuzunu elinden alıp Han Çinli yakınlarına verdiklerini söyledi. Rehim, 1996'dan beri kasaba yetkililerin onayı ile sera yetiştiriciliğine başlamış ve Yengieriq kasabasında model köylü olarak birkaç resmi ödül de almıştır. Yıllar içinde kar yapmaya başladığını, yaşam şartlarının iyileştiğini ve sera bahçelerini genişlettiğini söylemiştir. Rehim'in söylediklerine göre 2011 yeni bir Han Çinli parti bakanı Yengieriq kasabasında göreve gelmiş ve hemen ardından Rehim'in sera bahçelerinden 9'u ile birlikte Uyurlu ailelere ait 12 diğer bahçeyi de ellerinden alarak diğer bölgelerden bu bölgeye taşınan Han Çinli kişilere vermiştir. 1990'ların sonlarından önce Doğu Türkistan'ın güney kısmındaki neredeyse bütün kasabadaki sekreterlik pozisyonları Uyurlara aitti ancak sonraları Han Çinli göçmenler bu pozisyonları alarak Uyurların elindeki kaynakları ele geçirerek yeni yerleşenlere vermişlerdi (2015, <http://unpo.org/article/18419>, 28 Ocak 2015'te erişildi).

Çin'in, Doğu Türkistan'da Uyurlara yönelik uyguladığı baskıcı ve asimilasyonist politikalar Uyurların radikalleşerek ayaklanmasına yol açmakta ve Çin de bu radikalleşen kesime terörist muamelesi yapmaktadır.

Uyurların genellikle haksızlıklara başkaldırış yöntemlerinin ekonomik ve siyasi işbirlikleri dışında olmasının nedeni aslında ekonomik ve siyasi yaptırım güçlerinde söz sahibi olamamalarının sonucudur. Örneğin, bir Uyur'un ekonomik işbirliği yerine siyasi bir mücadele yöntemi olan "grevi" kullanabilmesi için, öncelikle çalışmakta olduğu bir işyerinin olması ve Uyurların burada üretim kapasitesini etkileyebilecek kapasiteye sahip olmaları gerekir. Ayrıca Uyurlar'ın siyasi olmayan yöntemlere başvurmaması için siyasi hayata aktif olarak müdahil olmaları ve devlet kurumlarında etkin bir şekilde çalışıyor olmaları gerekmektedir (Körpe 2014).

11 Eylül 2001'de İkiz Kulelere yapılan terör saldırısından sonra Çin, ABD'nin "terörle savaş" doktrininden yararlanarak Uyurları terörist ve Uyurlar üzerindeki mücadelesini de terörizmle savaş adı altında meşrulaştırmıştır. Bölgede bazı Uyurlar radikalleşerek ayrılıkçı gruplar oluştursa da tüm Uyurların böyle bir yapılanma içerisine girdiğinden bahsetmek imkânsızdır (Dönmez 2012).

11 Eylül sonrası Çin uluslararası teröre karşı savaş ilan eden ilk ülkelerden biri olmuş ve ilk kez kendi ülkesindeki ayrılıkçı unsurları da terörist olarak lanse etmiştir. Çin bu terörizm söylemine dayanarak dini özgürlükleri, ifade hürriyetini sınırlayarak Çin halkının rejim etrafında kilitlenmesini ve milli güvenlik devleti haline gelmesini istemekteydi. Çin yönetiminin Han Çinlileriyle azınlıklar arasında teşvik ettiği ikili muhalefet ve Çin halkından terörizme karşı ortak hareket etmelerini istemesi hükümeti güçlendirici rol oynamakta ve milliyetçilik duygularını arttırarak hükümete bağlılığı teşvik etmekteydi (Dinçer 2015).

2001'de Şanghay'da imzalanan ŞİÖ'nün bildirgesinde, üye ülkeler arasında uluslararası terör, ulusal ayrılıkçılık ve radikal dini gruplar konusunda işbirliği yapılması gerektiği konusunda karar alınmıştır. Bu bildirge, Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı unsurlara destek verilmesini engellemeyi amaçlamıştır. Bu kapsamda, Bişkek yönetimi Doğu Türkistan İslami Hareketi üyesi olmak ve bombalı eylemlerde bulunmakla suçlanan iki Uygur'u Çin'e iade etmiştir. Ayrıca, Çin için özellikle Taliban rejimi döneminde Afganistan Uygur militanları yetiştirdiği, radikal İslami unsurları teşvik ettiği ve Uygur ayrılıkçıları desteklediği için ciddi bir tehlike olarak görülüyordu. Örneğin; Taliban Dönemi'nde yaklaşık 1.000 Uygur militanı buradaki kamplarda silahlı eğitim almıştı. Diğer taraftan, Uygur ayrılıkçılarının Pakistan'da eğitim gördükten sonra Çin'e geçtiğinin ortaya çıkması üzerine Çin Pakistan ile ilişkilerini minimuma indirerek misilleme olarak Hindistan'la çeşitli konularda işbirliği yaptı. Pakistan ve Doğu Türkistan arasındaki Karaçi-Karakorum otoyolu Çin tarafından çok defa kapatılmış ve silah ve uyuşturucu kaçakçılığı engellenmek istenmiştir. ABD'nin 11 Eylül sonrası Afganistan'a yönelik askeri harekatı, Taliban rejimini yıkması ve El Kaide örgütünün varlığını çökertmesi Çin'in elini güçlendirmiştir (Çolakoğlu 2006).

ÇHC'nin 11 Eylül 2001'den sonra ortaya çıkan aşırılıkla mücadele politikası Doğu Türkistan'da bağımsızlık yolunda mücadele veren bütün kişi ve kuruluşların terörist olarak ilan edilmesiyle en önemli devlet politikası haline gelmiştir. 2002 yılındaki "Afganistan Devamlı Özgürlük Harekatı" sırasında yakalanan az sayıdaki Uygur gencinin El Kaide ile bağlantısı olduğu tespit edilmiştir (Ekrem 2015). Çin, Doğu Türkistan'da çeşitli terör örgütlerinin barındığını iddia etse de bu doğru değildir.

Çünkü Çin daha önce Afganistan kamplarında da Uygur ayrılıkçı grupların bulunduğunu iddia ediyordu fakat ABD'nin bu kampları basmasıyla sadece 20 tane Doğu Türkistanlı bulundu. Ancak bulunan bu Uygurlar Doğu Türkistan'daki zulüm ve baskıdan buraya kaçarak gelmiş ve herhangi bir terör faaliyetiyle de ilgilerinin olmadığı anlaşılmış Çin vatandaşı dahi olmayan kişilerdir. Çin yönetiminin belirttiği şekilde Çin'de bir iç savaş meydana gelmesi için örgütlü ve silahlı bir yapı olması gerekir. Ancak Doğu Türkistan'da savunmasız olan sadece kendini sopalarla korumaya çalışan bir halk bulunmaktadır. Diğer taraftan, bir ülkede ayrılıkçı unsurların çok güçlü olmasının nedeninin dışardan sağlanan destek ve silah yardımına da bağlı olduğu göz önüne alınırsa Uygurlar bu anlamda da yalnız kalmaktadır (Andincan 2009).

Shickor'a göre ise Uygurlar El-Kaide terörist kamplarında yetişerek terörist faaliyetlerde bulunmak için Doğu Türkistan'a gönderilmektedir. Buna dayanak olarak da teröristlerin silahları temin etme şekillerinden biri olan Kazakistan'la Horgos sınırında bir kamyon dolusu silah ve cephane ele geçirilmesini örnek vermektedir. Ayrıca, Shickor'a göre, Doğu Türkistan teröristleri sadece Afganistan sivil savaşında Taliban'ı desteklemekle kalmamakta aynı zamanda Çeçen savaşına da katılmaktadır. (Shichor 2006).

Çinli yetkililer, 2002'de East Turkistan Islamic Movement (ETIM), the East Turkistan Liberation Organization (ETLO), the Islamic Reformist Party "Shock Brigade", the East Turkestan Islamic Party, the East Turkestan Opposition Party, the East Turkestan Islamic Party of Allah, the Uyghur Liberation Organization, the Islamic Holy Warriors and the East Turkestan International Committee'sini içeren şiddetlerden sorumlu oldukları iddia edilen terör listesini yayınladı (Dawis 2008).

Çinli yetkililer, 2014'te Doğu Türkistan'da aktif olduğu düşünülen 115 terörist hücrelerini patlatmıştı. İslami ayrılıkçılar üzerindeki bu baskı daha önce görülmemiş sınırlamalara yol açmıştı. Strike hard kampanyası ile terörist saldırıları durdurmak için 171 din eğitim yerinin faaliyeti durdurulmuş ve 238 kişi tutuklanmıştır. Ayrıca şiddet içeren kısa filmlerin olduğu 294 vakanın dağıtıldığı ve internet üzerinden patlayıcı kullanmak için eğitilen 44 kişinin vakası açıklanmıştır. Bu arada Doğu Türkistan'da

dini aşırıcılıkla ilgili 18.000'den fazla belge, 2600 DVD ve 777 hard disk ele geçirilmiştir. Uygurların ölüm hükümlerinin yazıldığı ve yargılamaların yapıldığı Hükümetin kampanyası Çin'in 1990'ların ilk zamanlarına geri dönüşü olarak görülmüştür. Hükümet terör karşıtı kampanyasını kamufle etmek için Doğu Türkistan'ı yeni bir İpek yolu projesiyle yatırım ve ticaret noktası haline getirmeye, büyük ekonomik gelişme planlarıyla milyon dolarlar harcayarak huzursuzluğu bastırmaya çalışmıştır (Uca news 2014).

Çin, özellikle Afganistan ve Pakistan eğitim kamplarında eğitilen radikal unsurların cihad mesajlarından büyük endişe duymaktadır. Çin'in Urumçi şehrinin yakınlarında bulunan Arapça yazılarla süslenmiş hilltop mağarasında siyah kıyafet giyen 5 sakallı adam hükümete Amerika, İngiltere ve çeşitli Müslüman devletlerin bayrakları ile Çin bayrağını ayaklarıyla ezdikten sonra yaktiları bir video göndermiştir. Çin yetkilileri tarafından Osman Hasan olarak belirlenen sakallı adamlardan birisi Pekin'in Tiananmen meydanında spor aracını sürerken bir siyah bayrak dalgalandırmıştı. Bu aracı yolda yürüyen insanların üzerine doğru sürerek Yasak Şehir'in önündeki turistik bariyerlere çarpmış ve daha sonra araç alevlenerek patlamıştı. 3'ü işgalci 6 insan ölmüş ve 39 kişi yaralanmıştı. Hasan'a göre Çin'in en büyük korkusu Doğu Türkistan'da, Afganistan savaş alanlarında ve Pakistan medreselerinde yetişen aşırı Uygurları takip eden içteki Uygurların ve radikal islamın dış uzantıları tarafından esinlenen bir terörist hareketin oluşturduğu uzun soluklu milliyetçi bir ayaklanmadır. Dışarıda eğitilmiş Irak ve Suriye yoluyla geleceğine inanılan Uygur militanları henüz Çin'e dönmek için yeterli donanımına sahip değildir. Çin ise Radikal İslamcı büyümeyle ilgili konularda, Pakistan'ın ve diğer cihad merkezlerini daha fazla ezmek için ABD ile birlikte işbirliği yaparak terörist eğitim kamplarına yapılacak askeri müdahalede güçlenmeye çalışmaktadır. Uygur haklarına zalimce ve uzun soluklu baskı, kültür ve ulusalcı hassasiyet öğrencilerin camiye gitmelerinin, kadınların giyimlerinin önlenmesi İslam'dan uzaklaştırmaya yönelik eğitim kampanyaları burada hükümete karşı derin bir öfkeye ve buna bağlı olarak radikalleşmeye neden oldu. Nitekim çoğuleştirmene göre, Pekin'in baskıcı politikaları olmasaydı bu cihad mesajı bir terörist tehdit olarak tolere edilmeyecekti (Bhattacharji 2008).

5.1.7. Çin'in Doğu Türkistan'da Uyguladığı Güvenlik Politikası

Dünyada en çok komşusu bulunan, dünya nüfusunun yüzde 40'ını oluşturan ülke konumunda olan Çin'in çevresinde 29 ülke bulunmakla birlikte 15 ülke ile sınırı bulunmakta ve kara sınırı 22 bin kilometre, deniz sınırı ise 18 bin kilometre olarak kabul edilmektedir (Sanayır 2014). Bu yüzden Çin'de öncelikli olarak uygulanması gereken politikaların başında toprak bütünlüğünün korunması için sınır güvenliğinin sağlanması politikası gelmektedir. Çin'in güvenliğinin sağlanmasının en önemli yolu da Çin'in en zayıf halkası olan Doğu Türkistan'ın güvenliğinin sağlanmasıdır.

Çin, Türkistan politikasında sınır sorunları ve ayrılıkçı hareketleri etkisizleştirme gibi sorunlardan dolayı çevre ülkelerle ikili ilişkiler kurarak kendini güvenli bir çembere almak ve Doğu Türkistan'da güvenli bir alan oluşturmak istemektedir (Kodaman 2008). Örneğin, ŞİÖ aracılığıyla “Terörle Mücadele Merkezi” kurmak, bölgede askeri üs talepleri ve ortak askeri tatbikatlar yapmak bunların birer sonucudur (Erol 2013).

Sivil savaş ve dış saldırıların izini taşıyan çoğu Çin vatandaşı güçlü merkezi bir hükümete özlem duyduğu için güvenlik olmasaydı sivil hakların faturasını yüksek öderlerdi (BBC 2014). Çin uzmanları, Orta Asya ülkelerindeki siyasal yapıyı “güçlü cumhurbaşkanı”, “zayıf meclis” ve “küçük hükümet” olarak özetlemektedirler. Güvenlik Çin politikasının en önemli unsurlarından biri olduğu için hükümet planlarında da geniş bir şekilde yer verilmiştir. Örneğin; Çin'in 70 yıllık Stratejik Kalkınma Planı'nın üçüncü aşamasının en önemli halkası olan Batı Bölgeleri Kalkınma Stratejisi'nin tamamlanabilmesi için Doğu Türkistan'ın güvenliğinin sağlanması gerekmektedir (Ekrem 2011).

Pekin'in güvenlik stratejisinin birinci ve açık ara en önemli halkası ülke içi huzur ve istikrar olarak tanımlanmaktadır. Tayvan başta olmak üzere Tibet, İç Moğolistan ve Doğu Türkistan bölgelerine yönelik güvenlik algıları Çin politikasının istikrarı açısından önem taşıyan başat faktörlerdir. Çin Hükümeti, 2005 yılında güvenlik politikası kapsamında “Ayrılık ile Mücadele Kanunu” çıkarmış olup gerektiği takdirde “barışçıl olmayan yöntemlere” başvurabileceğini ilan etmiştir (Aslan 2014). 1997

yılında Hong Kong ve 1999 yılında Makao'nun ana karaya bağlanmasından sonra Tayvan'ın da “tek devlet iki sistem” politikasıyla Çin'e katılması Pekin yönetiminin temel politik hedefi haline gelmiştir (Şen 2009).

5.1.8. Çin'in Doğu Türkistan'da Uyguladığı Sömürgecilik Politikası

1884 yılında Çin'in sömürge ülkesi haline gelen ve adı değiştirilerek Xinjiang (Yeni Toprak) olan Doğu Türkistan, 1949 yılından itibaren tamamen bir sömürge statüsükazanmıştır. Çin yönetimi tarih boyunca bölgenin yeraltı ve yerüstü kaynaklarını sömürmeye devam etmektedir. 6-7 Nisan 1997 tarihinde Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü tarafından İstanbul'da düzenlenen “20. Yüzyılda Uygurlar” konulu panelde Hawai Üniversitesi'nden Prof. Dr. Gladney “Internal Colonization and the Uighur” başlıklı bildirisinde Doğu Türkistan'ı tarih, etnisite, dil, ekonomi, ülke toprağı ve inanç başlıkları altında inceleyerek bölgenin Çin'in iç sömürge bölgesi halini aldığını belirtmiştir. İç sömürge kavramını 1975 yılında ilk kez kullanan Amerikalı sosyolog Hechter'a göre iç sömürgecilik merkezi bölge yönetiminin sınır bölgesini siyasi bakımdan yönetmesi ekonomik açıdan da sömürmesidir (Hacaloğlu 1998). Bu yüzden, Doğu Türkistan Çin'in ekonomik ve siyasi çıkarları için gereklilik arz eden bir sömürge ülkesidir.

Tocqueville, bir milletin nasıl bir felakete uğradığını şu şekilde açıklamaktadır: “Bir milletin zengin olma arzusu günden güne artarken yönetimi de bu arzusunu sürekli teşvik etmektedir; fakat yönetim aynı zamanda bu arzuların gerçekleşmesini engellemeye çalışmaktadır. Böylece bir yandan milletin hırsını kışkırtırken diğer yandan milletin heyecanını bastırmakla umudunu yok etmeye çalışmaktadır. Neticede yaratılan öfkeler yönetimin yok edilmesine sebep olmaktadır” (Ekrem 2013).

Tocqueville'nin bu tespitleri Çin'in durumunu daha iyi gözler önüne sermektedir. Yani Çin'in gitgide artan sömürme ve zenginleşme arzusu onu Doğu Türkistan'a yönlendirmiştir.

Doğu Türkistan'da dönemsel olarak farklı sömürü yöntemleri görülmüştür. Mançu İmparatorluğu Dönemi'nde Doğu Türkistan ekonomik bakımdan sömürülmüş ancak Doğu Türkistan'daki Türk soyluların diline, dinine fazla müdahale edilmemiştir. Milliyetçi Çin Hükümeti zamanında Doğu Türkistan iktisadi bakımdan sömürülmüş olmakla birlikte kültürel dokulara fazla müdahale edilmemiştir. Komünist Çinliler ise Doğu Türkistan'ı işgal ettikten sonra her türlü sömürü ve asimilasyon politikasını uygulamaktan kaçınmamıştır. Bu politikalardan en etkili olanlarının ise 1960'lı yıllarda uygulanmaya başlanan alfabe değişikliği ve dil eğitim politikası olduğunu düşünmüşlerdir (Emet 2009).

Daron Acemoglu ve James Robinson, *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity and Poverty* adlı eserinde ekonominin büyümesine sebep olan kapsayıcı siyasal kurumlardan ve ekonomik gelişmeyi engelleyen sömürücü siyasal kurumlardan bahsetmektedir. Kapsayıcı kurumlar, siyasi güç paylaşımı, üretim verimliliği, eğitim ve teknolojinin ilerlemesi ve halkın daha mutlu olacağı bir sistem ve düzeni ifade ederken sömürücü kurumlar ise bir kısım insanların zenginliği ve kaynakları ele geçirmesi ile bir kısım insanların fakirleşmesine zorlanmasıdır (Ekrem 2013, <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/cinin-yeni-yonetimi-ve-dogu-turkistan-politikasi/> 3276, 21 Ocak 2016'da erişildi). Çin, Doğu Türkistan'da bu iki yöntemi de uygulamakta olup kapsayıcı kurumların her ne kadar Doğu Türkistan ekonomisini geliştirdiği bilinse de bunda büyük payı Han Çinlilerinin aldığı görülmekte ancak sömürücü siyasal kurumlarla ise Uygarların zenginliklerine el konulup fakirleşmesi sağlanmaktadır.

Azınlıkların yaşadıkları bölgelerde sanayi ve taş ocağı açma gibi ekonomiyi geliştirici faaliyetler yapılırken aslında bunların bir yandan da merkez bölgelerine hammadde ve ihraç malları sağlama gibi amaçlara hizmet ettiği bilinmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler birçok sömürge altındaki topluluğun bağımsızlığına kavuşmasına sebep olan kararlar almıştı. Buna göre sömürge altında yaşayan halklar ya referandum yoluyla bağımsız olma ya da hakimiyet altına girme iradesine sahiptir. Doğu Türkistan da bir sömürge ülkesi olduğu için BM'nin kararına dayanarak bağımsızlığını ilan etmesi gerekir. Çin, hammadde ihtiyacının %85'ini Doğu Türkistan'dan temin etmektedir. Doğu Türkistan sanayi kuruluşlarında çalışanların

%90'ı ve petrol tesislerinde çalışanların %99'unu Han Çinlileri oluşturduğu için bu da Müslüman Türkler arasında işsizliğe yol açmaktadır. Ayrıca, Çinli nüfusun %95'i ücretsiz sağlık hizmetlerinden yararlanırken Müslüman Türklerin ise sadece %12'si bu hizmetlerden yararlanmaktadır (Bekin vd 1997).

1954'te Mao'nun talimatıyla sömürge bölgelerinde hem asayiş sağlamaya hem de tarımsal üretimde görev alacak yarı askeri "Üretim ve İnşaat Birlikleri" oluşturmak için kurulan Bingtuan sistemi askeri karakolların bulunduğu sınır bölgelerinde birliklerin kendi kendine yeterliliğinin sağlandığı, Wang Zhen tarafından tesis edilmiş ve kurulduğu sırada 175.000 askere istihdam sağlamıştır. Çin Komünist Partisi'nin Doğu Türkistan'daki işgal ve sömürge politikasının üç temel noktası vardır. Bunlardan ilki, bölgeye 200.000 kişilik Halk Kurtuluş Ordusunun terhis edilerek Doğu Türkistan'ın stratejik ve ekonomik öneme sahip noktalarına "Bingtuan" adı altında teşkilatlanmış bir ordu yerleştirmek. İkinci olarak Han Çinlilerin Doğu Türkistan'a göçü teşvik edilerek Uygurların ekonomik ve sosyal hayattan dışlanmasına yol açmak. Üçüncü olarak da Türklerin milli kimliklerinin esas noktası olan kültürleri ve dinini yasaklamaktır (Tuna 2012).

1981 yılında "10. Üretim Birimi" adı altında mobilize edilen Bingtuan, bir milyonu işçi olan 2.28 milyon kişiden oluşmaktadır. Bingtuan'ın farklı görevleri bulunmaktadır. Örneğin; Uygurların bağımsızlık hareketlerinin acımasızca bastırılması, "laogai" olarak anılan toplama kamplarının yönetilmesi, suçlu Çinlilerin Doğu Türkistan'a sürgün edilmelerinin planlanması bunlardan bazılarıdır (Tanay 2016). Bingtuan, Çin'de devamlı uygulanan "sömürgecilik" anlayışının yeni şartlar ve metodlarla farklı bir şekilde ortaya çıkmasının bir aracıdır (Akgönenç 2009). Laogailerde amaç, potansiyel tehlike olarak görülen kişilerin farklı iş adları altında çalıştırılarak Komünist Parti'nin istediği tarzda bir insan oluşturulmasının sağlanmasıdır. Bu ise aşağılanma, eziyet görme, köleleştirilme ve işkence ile eş anlamlıdır (Tanay 2016).

İnşaat ve Üretim Ordusu adı altında Uygurlara dayatılan Bingtuan sistemi, Doğu Türkistan'ı geliştirmek ve ilerletmek için Mao'nun başlattığı Büyük Atılım'ın en

önemli parçalarından biriydi. Bingtuan, Doğu Türkistan'ı kuzey ve güney olarak ikiye bölen milyonlarca hektarlık bir arazi üzerine kurulmuştur. Dünya Bankası tarafından da finanse edilen bu yapı hakkında Dr. Paul George, 1998 tarihli bir rapor yayınlayarak Çin'in ünlü muhalif isimlerinden Harry Wu'nun Birleşik Devletler Dış İlişkiler Komitesi önünde verdiği ifadesine dayanarak XPCC (The Xinjiang Production and Construction Corps)'nin atılım projesi kapsamında Doğu Türkistan'da 14 zorunlu çalışma kampını idare ettiğini söyledi. Dünya Bankası fonunun Uygur halkına yardım için kullanılması gerektiği halde elde edilen gelir Doğu Türkistan ekonomisine değil de Çin'in ekonomisine katkıda bulunuyordu. Uygur Özerk Yönetimi'nden bağımsız bir yapıya sahip olan Bingtuan'ın kendi güvenlik kuvveti, mahkemeleri, tarımsal ve endüstriyel yatırımları vardır. Ayrıca, çalışma kampları ve hapishaneler de bunun denetimi altındadır. Çin, çeşitli suçlardan hüküm giymiş kişileri Bingtuan denetimindeki çalışma kamplarında cezalarını çekmeleri için Doğu Türkistan'a göndermekte, ancak cezasını çeken kişilerin tekrar Çin'e dönmesine izin vermemekte ve bu kişilerin çoğu Uygurların ellerinden alınan topraklara yerleştirilerek burada çalıştırılmaktadır. Aynı zamanda bu kişiler sosyal toplumda da bozulmalara yol açmakta ve Doğu Türkistan'daki suç oranlarını da yükseltmektedir (Tanay 2016).

Çin'in farklı şehirlerinden on binlerce genç kız ve erkek göçmen Doğu Türkistan'a getirilerek hem kadın-erkek nüfus dengesi sağlanmakta hem de Doğu Türkistan'ın Çinlileştirilmesine katkıda bulunmaktadır (Tuna 2012). Doğu Türkistan toprakları içinde gitgide büyüyerek bağımsız bir Çin eyaleti gibi görünen Bingtuan'ın topraklarının üç kat daha genişleyeceği tahmin edilmektedir. Ayrıca Bingtuan, Doğu Türkistan'da düzeni sağlayan temel unsurlardan biri olarak görülmüştür (Tanay 2016).

5 Temmuz Urumçi olayını kendi gözüyle gören Avrupa ülkelerinden birinin vatandaşı, Hür Asya Radyosu muhabiri Erkin Tarım'e "Çinliler Doğu Türkistan'ın zenginliklerini götürüyorlar, Uygurlara hiçbir şey bırakmıyorlar, yüzde birini bile bırakmıyorlar. Uygurlar işsiz, Çinliler Uygurlara yaşama hakkı tanımıyorlar, ayrıca Uygur gençlerini zorla Çin'in iç bölgelerine götürüyorlar, orada Çinli işçiler 3000 yuan (430 dolar) maaş alırken, Uygur işçilere 300 (43 dolar) yuan maaş verip çalıştırıyorlar"

şeklinde açıklamalarda bulunması da sömürge politikasının gerçekliğini gözler önüne sermektedir (Emet 2009).

5.2. Çin Dış Politikasında Doğu Türkistan Sorunu

Çin dış politikasına etki eden en önemli faktör başlangıçta Komünist ideoloji olmuştur. Çin'in istikrarlı bir dış politika oluşturmamasının nedenlerinde Militanlaşma düzeyi ve Çin'in kendi kendine yetme ile dünyaya açılma isteği arasında ikilemde kalması büyük rol oynamaktadır. 1950'lerde Çin dış politikası Sovyet ittifakına göre şekillenmişken 1960'lı yıllardaki radikalizm ve izolasyonizm politikası gütmüş, 1970'lerde dışa açılarak uluslararasılaşması sonucu 1980'lerde ise bağımsız dış politika izlemiştir. 1980'lerden sonraki dış politikası, iç politikasının yansımalarını taşıırken daha çok ekonomik temeller üzerine dayandırılmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ise Çin içe dönük, reaktif ve uluslararası sistemi tehdit eden bir dış politikadan ziyadedışa dönük, pro-aktif ve sistemin içeriğini belirleyici bir dış politikaya ihtiyaç duymuştur (Turkish paper 2006).

Rus ve Çinliler tarafından sömürülen Türkistan'ın 1.854.753 km²'si Çinlilerin elindedir. Milliyetçi Çin Hükümeti Dönemi'ndeki verilere göre, 60 milyon Türk'ün 40 milyonu Sovyet Türkistanı'nda, 20 milyonu Çin Türkistanı'nda yaşamaktadır. O zamanlardan beri Çin'in klasikleşen politikası Türklerin boylara ve kabilelere bölünerek ayrıştırılmak istenmesidir (Gayretullah 2013).

Çin dış politikasının temel ilkeleri, Çin'in bağımsızlığının sürdürülmesi için egemenlik ve güvenliğin sağlanması, dünya barış ve istikrarını tehdit eden ve uluslararası sistemdeki güç dengesini bozan hegemon politikalara karşı çıkmak, bağlantısız ve tarafsız bir dış politika izlemektir. Çin, ayrıca, kendi toprak bütünlüğünün korunması ve devletlerin içişlerine karışılmaması ile uluslararası kurallara ve normlara saygılı olmak ilkelerini kapsayan statükocu bir politika benimsemektedir. Bunları sağlamak için uluslararası ve hükümetlerarası kuruluşlara ve çok taraflı diplomasiye

katılarak uluslararası statükonun korunmasını destekleyici bir konumda bulunmaktadır (Arıbaş ve Hüdavendigâr 2014).

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın hızlanması, askeri alanda önemli ilerlemeler kaydetmesi sonucu Çin hem bölgesel hem de küresel politikalarda etkili bir aktör olmaya başlamıştır. Bu bakımdan başta Orta Asya ile ilişkileri Çin açısından önem taşımaktadır. Çünkü hızla gelişen bu yapı enerji ihtiyacı sorununu da beraberinde getirmekte ve Çin'i Orta Asya'ya yönlendirmektedir. Ayrıca, Çin Orta Asya ülkelerini kendisi için devasa bir Pazar olarak görmektedir. Üstelik Doğu Türkistan gibi Türk ve Müslüman azınlığın yoğun olduğu önemli bir özerk bölgeye sahip olması da Çin'in Orta Asya ülkelerine yakınlaşmasını sağlamaktadır. 11 Eylül saldırılarından sonra uluslararası terörizme ve radikal İslam'a karşı savaş açarak Orta Asya'da bu hareketlerle mücadele eden yerel hükümetlere destek vermektedir. Dünyanın en kalabalık nüfusuna sahip olan Çin'in, uzun vadede Doğu Türkistan'ı da aşarak Orta Asya'yı yayılma alanı olarak görmesi de buraya yönelik ilgisini arttırmaktadır (Nakip vd 2012).

Center for Strategic and International Studies (CSIS) kuruluşunun yayımladığı rapora göre Çin'in, Orta Asya Bölgesi'ne yönelik olarak dört politika izlemektedir. Bunlardan ilki stratejik ve diplomatik çıkardır. Çin, Şanghay İşbirliği Örgütü'nü kullanarak bölgede etkin olmaya çalışmakta aynı zamanda bu örgüt sayesinde Rusya gibi stratejik bir ortakla bağlarını kuvvetlendirmekte ve ABD ile Orta Asya'daki devletlerarasında denge sağlamaya çalışmaktadır. Diğer politikası ulusal güvenlikle ilgilidir. Çin, güvenliğini sağlayabilmek için terörizm, ayrılıkçılık, dini radikalizm ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi sorunlarla mücadele etmekte ve böylece Doğu Türkistan'ın bağımsız olmasını meşru şekilde engellemeye çalışmaktadır. Ayrıca Çin, sınır bölgesinin güvenliğini sağlamak zorundadır. Çünkü Çin'in Rusya, Kazakistan, Tacikistan ve Kırgızistan ile 7000 km uzunlukta sınırı bulunduğu için buralarda orta çıkan karışıklığın Çin'deki özerk bölgeleri de hareketlendireceği düşünülmektedir. Ayrıca, Çin gitgide artan enerji ihtiyacını temin edebilmek ve ticaretini geliştirebilmek için Orta Asya ülkelerine ihtiyaç duymaktadır (Gökgöz 2013).

Çin'in Orta Asya'ya yönelik politikasında dikkat etmesi gereken iki nokta bulunmaktadır. İlki, bölgedeki milliyetçi akımların uyanmasının Uygurları da etkileyeceğinden korkulduğu için bunun engellenmesi, ikincisi ise ABD'nin bölgeden uzak tutulmasıdır. Ayrıca Çin, Orta Asya enerji geçiş güzergahlarının tehlikeye girmemesi için bu bölgede istikrarsızlık ve huzursuzluk çıkmasına izin vermemektedir (Alagöz 2010). Bu yüzden, Çin'in Orta Asya ülkelerine yönelik politikalarını şekillendiren başat faktör Çin'in Doğu Türkistan'daki direniş mücadelesinin kamuoyu desteği bulabileceği ülkelerle yakın ilişkiler kurmaktır (Tuna 2012).

2003'ten beri dünyanın en fazla petrol tüketen ikinci ülkesi haline gelen Çin'in petrol ihtiyacının 2020 yılında yüzde 50 ve 2030 yılında ise yüzde 80'e çıkacağı tahmin edilmektedir. Gitgide artmaya devam eden bu petrol ihtiyacının temin edilmesi sorunu Çin dış politikasının ana hedeflerinden biridir. Orta Doğu, Orta Asya ve Latin Amerika gibi ülkelerden petrol ithal eden Çin, petrolün yüzde 51'ini özellikle Suudi Arabistan, Kuveyt ve İran gibi bölge ülkelerinden temin etmektedir (Alagöz 2010).

Orta Asya'daki rekabet ve işbirliğinden yararlanmakla beraber aynı zamanda Amerikan üstünlüğüne karşı bir denge oluşturmaya çalışan Çin hızla gelişmeye ve uluslararası sistemde etkin güç olmaya devam etmektedir. Çin, Şangay İşbirliği Örgütü gibi yapılanmaların başat aktörü olmasına rağmen bu yapılanmaların siyasallıktan uzaklaşmasını amaçlamaktadır. Şangay İşbirliği Örgütü'ne üye ülke toprakları 30 milyon 189 bin kilometre karelik bir alanla Avrasya'nın beşte üçünü meydana getirmekte; 1,5 milyar nüfusu ile dünya nüfusunun dörtte birini oluşturmaktadır. Hindistan, Pakistan, İran ve Moğolistan'dan gözlemci devletlerin tam üye olmasıyla birlikte 37 milyon kilometre kare alan ve 2,7 milyar nüfus ile daha da güçlenecektir. Uluslararası sistemin tek kutuplu yapısına bir tepki olarak ortaya çıkan ŞİÖ, Rusya ve Çin'in etkisi altında kalmış, ABD'nin bölgedeki politikalarına karşı bölge ülkeleriyle işbirliğini amaç edinen bölgesel bir örgüttür (Nakip vd 2012).

Çin, Avrasya merkezli Yeni Büyük Oyun'da, öncelikle ABD'nin Kırgızistan üzerinden Doğu Türkistan ile komşu olmaya çalışarak Uygur muhalefetine destek vermesine, Afganistan-Pakistan hattında yaşanan gelişmelere ve ABD-Hindistan yakınlaşmasına bağlı bir dış politika vizyonu oluşturmaktadır (Erol 2013). Bir

Amerikan gazetesi Çin'in stratejik rekabet içeren Büyük Oyun'a Rusya ile başlayacağını bildirmişti. Çünkü uluslararası alanda ABD'ye karşı denge sağlayabilmenin tek yolu Çin ve Rusya'nın işbirliği yapmasıydı. Hollanda'daki Türkistan Araştırma Merkezi Başkanı Mehmet Tütüncü, "Integration" isimli bir elektronik dergide yayınlanan makalesinde şunları belirtmiştir: "Türkistan Cumhuriyetleri için kısa devrede en büyük tehlike Rusya ise de uzun devrede Çin'dir. Çin'deki muazzam nüfus kendine yasayacak toprak aramaktadır. Bu husus su anda Doğu Türkistan'daki Türkleri azınlık durumuna düşürmüştür" (Nakip vd 2012).

Çin'in Ortadoğu'ya yönelik politikası ABD gibi güç kullanımından ziyade "Barışçı Yükseliş" adını verdiği politikaya dayanmaktadır. Eğer Çin, Ortadoğu'da barış ve istikrar istiyorsa bu hem petrol sevkiyatının istikrarlı bir şekilde aktarımını istediğinden hem de Çin'in bölgedeki tüm ülkelerle iyi ilişkiler sürdürme isteğinden kaynaklanmaktadır (2006, http://www.turkishpaper.org/Eklenti/49_cinraporpdf.pdf?0&). Çin, Orta Doğu'daki Müslüman ülkeler ile iyi ilişkiler kurarak Doğu Türkistan Bölgesi'ndeki Müslümanlara destek olmalarını engellemek istemektedir. Çin her ne kadar yükselen bir ekonomik güç olsa da henüz askeri ve siyasi bakımdan bir süper güç olmadığına farkında olduğu için "Barış içinde bir arada yaşama" politikasını sürdürmeye devam etmektedir (Alagöz 2010). ÇHC'nin ilk başkanlarından olan Zhou Enlai "Barış İçinde Bir Arada Yaşamanın Beş İlkesi"ni ortaya koymuştur. Bu ilkeler, devletlerin egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşılıklı saygı, karşılıklı saldırmazlık, içişlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı yarardır. Pekin'in istikrarlı bir dış politika stratejisi bulunmamaktadır. 1990'lardan önce daha homojen ve öngörülü bir politika izlerken, hızlı ekonomik büyüme ve küreselleşen dünya ile birlikte yeni aktörlerin ortaya çıkması ve dünya siyasetinin karmaşıklaşması sonucu daha heterojen ve öngörülemeyen politikalar izlemeye başlamıştır. İlk kez Eylül 2005'te BM'nin 60. Kuruluş yılı münasebetiyle yaptığı konuşmada dönemin Çin devlet başkanı Hu Jintao tarafından orta atılan "Dünya Siyasi Ahengi" kavramına göre uluslararası kolektif güvenlikte çok taraflılık, her bir devletin çıkarlarını göz önünde bulunduran ve karşılıklı faydaya dayalı uluslararası işbirliği, dışlayıcı olmayan ve tüm medeniyetlere uyum içinde bir arada yaşama imkânı veren dünya düzeni, BM'nin yeni tehditler ve zorluklar

karşısında etkinliğinin sağlanması için rasyonel reformlar yapılması başlıkları altında maddeler sıralandı (Aslan 2014).

Çin'in Ortadoğu'daki temel politikası petrol üretim ve tüketimi arasındaki boşluktan yararlanarak ham petrol arayışıdır. Pekin hala Rusya ve ABD tarafından çevrelenme endişesi yaşamaktadır ve dünya ilişkilerinde daha aktif olabilmek için özgüven eksikliği ve eskiden beri süregelen isteksiz politikalar sergilemektedir. Amerika Çin'in varoluş zeminini kaydıran güçlü bir rakip olarak görülmektedir. Çin'in Ortadoğu'daki çıkarları büyük ham petrol ithalatına yoğunlaşma girişimleridir. Çin enerji kaynaklarına sahip olan 8 Ortadoğu ülkesiyle ticaret açığına sahiptir. Uzun soluklu operasyonlarda silahlı güçlerini eğitmek için Ortadoğu Çin'e eşsiz çıkarlar sunmaktadır. Müslümanlar aslında Pekin için önemli bir problem değildir. Çünkü onların nüfusu Çin nüfusunun %2'sinden daha azdır. Çin'in en batısındaki eyaletleri Ortadoğu ve Orta Asya'yla etnik, kültürel, dinsel, tarihsel, dilsel yakın ilişki içindedir. Çin Hizbullah ve Hamas'ı terör örgütü olarak görmemekle birlikte Çin bankasına karşı açılan bir davada 2003'den beri ABD yaptırımlarını ihlal eden, para transferini de içeren finansal desteklerle Hamas'a katkı sağladığı ortaya çıktı. Pekin sözde Arap Baharı'na karşı şüpheliydi. Çünkü iç ilişkilerdeki sosyal tansiyonun, adil olmayan gelir dağılımının, derinleşen sosyal ayrılığın farkındaydı. Çin için demokrasi önemli olmamakla birlikte Çin medyası İslam hükümetlerine karşı siyasi ayaklanma olan sözde "demokratik devrim" kavramını basitleştirmektedir (Shichor 2006).

Bazı batılı petrol şirketleri Doğu Türkistan'daki petrol rezervlerinin Suudi Arabistan'daki ile hemen hemen aynı oranda olduğunu tahmin etmektedirler. Bundan dolayı Japon şirketleri Doğu Türkistan'ın petrollerini Çin Denizi'ne taşımanın en kolay yolunu sağlamak için ortak projeler yürütmektedirler. Ayrıca, enerji nakilleri bölgenin uluslararası rekabete açılması ve ortak ticaret alanı oluşturulması bakımından fırsat doğurabilmektedir. Ancak, Orta Doğu'da uzun zamanlardan beri petrol etrafında oynanan oyun Hazar Denizi çevresi ve özellikle Doğu Türkistan başta olma üzere Orta Asya'da da etkili olacaktır (Büyüteç 1997).

SSCB'nin dağılması ve bölgede bağımsız Türk Cumhuriyetleri'nin ortaya çıkışı; 11 Eylül ve ABD'nin Afganistan üzerinden bölgeye yerleşmesi ile Asya-Pasifik

bölgesine yönelmesi ve Çin'i çevreleme politikasını aktif şekilde devreye sokması gibi olaylar Çin'in Doğu Türkistan politikasını şekillendirmektedir. 11 Eylül sonrası ortaya çıkan uluslararası rekabet ortamı ve küreselleşme ile birlikte demokrasi, insan hakları gibi kavramların yoğun bir şekilde gündeme gelmesi Doğu Türkistanlılar için bir fırsat meydana getirmiştir. Böylece Doğu Türkistan sorunu Çin'in iç meselesi olmaktan çıkarak uluslararası bir sorun haline gelmektedir (Erol 2013).

Mayıs 2002'de Çin Milli Güvenlik Bakanlığı'na bağlı Uluslararası İlişkiler Araştırma Enstitüsü tarafından yayınlanan Çin'in uluslararası güvenlik ve strateji ortamı ile ilgili raporuna göre 11 Eylül sonrası Orta Asya'da jeo-stratejik ortamın güvensizliği artmaya ve Orta Asya dengeleri değişmeye başlamıştı. Rusya giderek ABD ve AB ile ilişki kurmaya ve Çin ile olan stratejik ortaklık ilişkisinden vazgeçmeye başlamıştı. ABD, Güneydoğu Asya'da anti-terörizm faaliyeti kapsamında bölgede varlığını sürdürmekle kalmamış Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan, Afganistan'a kuvvet göndermekle Orta Asya ülkelerinin cephesinin Batı'ya yaklaşmasını sağlamıştı. Özellikle 11 Eylül Çin Dış politikasında dönüm noktası olma özelliğini taşımaktadır. Çünkü Çin, 11 Eylül öncesi Doğu Türkistan sorunu ile ilgili uluslararası toplumun eleştirilerine karşı içişlerine karışmama tezini savunurken 11 Eylül sonrası uluslararası terörizmle savaş tezini savunmuştur (Hacaloğlu 1998).

11 Eylül saldırılarından sonra Çin Uygurları terörist olarak ilan etmek için büyük çaba harcamış. Terörizmle mücadelede dünyanın yaygın çabasıyla birlikte Doğu Türkistan'daki durumu ilişkilendirmiştir. Bölgede yaşanan şiddet olaylarını Uygur liderleri self determinasyon ve bağımsızlık mücadelesi olarak tanımlarken Çin toprak bütünlüğüne tehdit olarak algılamaktadır (Priniotakis 2001).

Taklamakan Çölü ve Çin Seddi Çin'in Batı ile etkileşimini engelleyici faktörler olduğu için Çin'in Batı ile bağlantısı da Doğu Türkistan üzerinden sağlanmaktadır (Zenginoğlu 2013). Ancak bununla birlikte Hong-Kong da Batı'nın oradaki bir uzantısı olarak bir finans kenti, hizmet kenti, sanat kenti gibi görülmektedir. Batılı şirketlerin finans merkezlerinin olduğu, üst-orta sınıfın güçlü olduğu bir yer olan Hong-Kong, İngiltere'den devrıldıktan sonra özerklik tanındı ve daha sonra yavaş yavaş Çin

sistemine eklemelenmeye çalışıldı. Fakat Çin her ne kadar buradaki kontrolü kaybetmek istemese de Hong Kong özerk statüye sahip yapısıyla ve yerleşik Anglo-Sakson kültürüyle hiçbir zaman Pekin gibi olmayacak ve Batı'nın Çin'deki varisi olarak kalacaktır (Ünay 2014).

2003'te Çin Hükümeti tarafından "Çevresel Bölge Politikası" adı verilen politikanın içeriği "komşuları zengin etmek", "iyi komşuluk" ve "komşulara güven vermek" olarak tanımlanmıştır. Çin 22 bin km'lik kara sınırına sahip olmakla birlikte çevresinde dünya nüfusunun %40'ını oluşturan 29 ülke bulunmakta ve bunlardan 15 ülke ile ortak sınıra sahip olmaktadır. Bundan dolayı, Çin, Orta Asya'da özellikle sınır güvenliği ve bölgesel güvenlik gibi konularda dış politika önlemleri almaktadır. Bu yüzden Orta Asya ülkeleriyle yakınlaşma politikası gütmekte ve Rusya ile arasında bir tampon bölge oluşturmak istemektedir. Ayrıca, bu kapsamda Orta Asya ülkelerinin ABD ve NATO güçleri ile yakınlaşmasını da önlemek en önemli dış politika amaçlarından biridir. Özellikle, Orta Asya Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığına kavuşmasının Doğu Türkistan ayrılıkçı hareketine de örnek teşkil etmesinden endişelenen Çin, bu ülkelerle iyi ilişkiler kurup Doğu Türkistan'a destek olmalarını engellemek istemektedir (Ekrem 2011).

2005 yılında Çin ile beş Orta Asya ülkesi; Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan arasında gerçekleşen ticaretin %40'ı Doğu Türkistan üzerinden yapılmıştır (Tuna 2012). Doğu Türkistan ile Kazakistan, Kırgızistan ve Pakistan arasındaki sınır ticareti ve trafiği, Uygurlar ile dindaşları olan Araplar ve soydaşları olan Türkler arasında etkileşime neden olmaktadır. Bu yüzden Uygurların büyük çoğunluğu Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye, Orta Doğu'ya ve Orta Asya devletlerine göç etmektedirler. Başka yerlere göç eden Uygurlar zamanla buralarda da örgütlenmeye ve haklarını savunmaya başladılar. Örneğin; Doğu Türkistan'daki Uygurların insancıl şekilde yaşamalarını ve bağımsızlıklarını kazanmalarını sağlamak amacıyla, 1992'nin başında Almatı'da, Uluslararası Uygur Birliği kuruldu. Kırgızistan'da da aynı yıl Bağımsız Doğu Türkistan Devleti'ni kurmayı hedefleyen "Özgür Bir Uyguristan İçin" adlı bir Uygur partisi kuruldu. 1991 yılında, Almanya'nın Münih şehrinde, Erkin Alptekin Doğu Türkistan Sosyal ve Kültürel Birliği'ni kurdu ve 1990'da Doğu Türkistan

ve Tibet'eself-determinasyon hakkı sağlamak için Temsil Edilmeyen Milletler ve Halklar Örgütü'nün (UNPO) kurucu Başkan Yardımcısı oldu (Warikoo 2015).

Tarihte Savaş-Kaynak İlişisine bakıldığında, savaşların genellikle kaynakların yoğun olduğu olduğu bölgelerde ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca, devletlerin ekonomik rekabetlerinin artmasıyla birlikte savaşlar ve savaş yöntemleri boyut değiştirmiştir. Devletler kaynakların yoğun olduğu bölgelerde uluslararası şirketler yoluyla ekonomik güç elde etmeye çalışırken piyasaya hakim olmak istemektedirler. Ancak, Soğuk Savaş bittikten sonra tek süper güç olarak görülen ABD'nin 21. yüzyılda kaynakların yoğun olduğu bölgelerde hakimiyet kurmaya çalışırken bunu engellemeye çalışan devletleri cezalandırmaya çalışmasıyla bazen 19. yüzyıl sömürgeciliğine geri dönüldüğü de olmuştur. Bunun en iyi ifadesini Birinci Dünya Savaşı sürerken Clemenceau "bir damla petrolün değeri askerlerimizin bir damla kanına eşittir" sözleriyle özetlemiştir (Güngör 2008).

Bir makalenin yazarına göre Amerika'nın ihtilaflı Güney Çin Denizi'nde oynadığı rol çok ciddidir. Fakat gerçek şu ki Amerika'nın son birkaç yılda söylediklerinin ve uyguladıklarının etkisi görece olarak azalmıştır. Amerika'nın Asya'ya geri dönmesine rağmen Asya'da pratik bir etkiye sahip değildir (<http://www.chinascope.org/main/index.php>, 23 Aralık 2015'te erişildi). ABD'nin "Asya'ya Geri Dönüş" (Return to Asia) ya da "Yeniden Dengeleme" (Strategic Rebalancing) stratejisi ile Çin'i stratejik kuşatma altına alma politikası Çin'in güvenliğini bozucu ve egemenliğini tehdit edici unsurlar olarak görülmüştür. Eski Devlet Başkanı Hu Jintao bunu "Çin şu anda benzeri görülmemiş fırsatlar ve zorluklarla yüz yüze kalmaktadır" sözleriyle aslında ABD'nin bu dönüşüne hazırlıksız yakalandıklarını dile getirmiştir (Ekrem 2013).

2009 yılında Amerika'nın Asya Pasifik Bölgesi'ne yönelmesiyle Çin de Doğu Türkistan'a farklı politikalarla yönelmeye başladı. Amerika'nın bölge ülkeleriyle yeni tür ekonomik, siyasi ve askeri ilişkiler kurmaya çalışması, Çin için iki sorunu beraberinde getiriyordu. Bir yandan ekonomik olarak güçlenen Çin'in kendini gösterebileceği bir yer olan Orta Asya'da Amerika tüm dengeleri değiştirebilirdi. Diğer

taftan, ABD'nin Pasifik ve çevre denizlere yönelmesi sonucu Çin'in arka bahçesi olarak gördüğü Burma ve Kamboçya gibi ülkelerle ilişkilerini geliştirmesi, kuzeyinde Rusya, güneyinde de Hindistan'ın yer alması gibi faktörlerden dolayı Çin kendini köşeye sıkıştırılmış manevra alanı daraltılmış olarak görmekte ve tek çıkış yolu olan Doğu Türkistan'ı kontrol altına almak istemektedir. Ayrıca, Amerika'nın özellikle Güney Çin Denizi'ndeki jeopolitik mücadelenin içine girmeye başlaması ve Malakka Boğazı gibi dar ve uzun geçitlerin Çin'in ticari ve enerji taşımacılığını tehdit edebilir hale gelmesi Çin'in kendisini batıya bağlayacak kara ve demiryollarının önemini daha da artırmıştı (Kanat 2013).

Çin, Doğu Türkistan'a yönelik politikalarının temel unsurları şunlardır (Warikoo 2015):

1. Büyük petrol rezervleri ve ekonomik kalkınma için Doğu Türkistan'ın yoğun şekilde sömürülmesi politikası. Doğu Türkistan'da petrolün aranmasında diğer ülkelerle işbirliği ve petro-kimya projelerini gerçekleştirmek için İngiltere, Japonya gibi ülkelerle anlaşmalar yapılmıştır. Özellikle Doğu Türkistan'a yatırım için Orta Doğu ülkelerinden fonların sağlanabilmesi için hükümete yakın Müslüman uzmanlar görevlendirilmektedir.
2. Doğu Türkistan ile Orta Asya devletleri ve BDT ülkeleri ile sınır ticaretini kolaylaştırmak için özel ekonomik bölgeler oluşturularak Hanların Doğu Türkistan'a göçü teşvik edilmeye çalışılmış. Yani, Orta Asya ekonomileri, politikaları ve toplumlarına nüfuz edebilmek ve Orta Asya devletleriyle etkileşim sağlayabilmek için Doğu Türkistan aracı bir faktör olarak kullanılmıştır. Çin'in Doğu Türkistan'ın dış ticaretini geliştirmek için uyguladığı "Açık Kapı Politikası" sonucu Orta Asya Devletleri'ndeki Çin nüfusu arttırılmak isteniyordu. Örneğin; üç yüz bin kadar Han Çinli ticaret ve iş amacıyla Orta Asya devletlerinden Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan'a göç etmesi sonucunda yerel kızlarla evlendikleri, mal mülkler, dükkânlar ve iş edindikleri ve yerel nüfusla kaynaştıkları belirtilmektedir.
3. Çin, İran, Pakistan ve Orta Doğu ülkeleri gibi Müslüman ülkelerle silah satışı ve diğer ticareti özendirici faaliyetlerde bulunarak bu ülkelerden ekonomik avantajlar sağlamak ve aynı zamanda bu ülkelerden Doğu Türkistan

sorununa yönelik siyasi destek de sağlamaktadır. Örneğin; İran Devlet Başkanı Rafsancani Orta Asya üzerinden geçecek olan Pekin ile İran arasında uygulamayı düşündükleri bir trans-Asya demir yolu projesini gündeme getirmişti.

4. Çin, Doğu Türkistan'daki askeri varlığını güçlendirerek bölgede meydana gelebilecek olan siyasi istikrarı bozucu faktörleri yok etmeye çalışmaktadır.

Çin'in, politik istikrarını ve bölgedeki mutlak hakimiyetini sağlamak için Doğu Türkistan'a ihtiyacı vardı. Bunun için Doğu Türkistan'ı sömürmek ve yeraltı kaynaklarının Çin'e taşınmasını sağlamak istiyordu. İran, Pakistan gibi Müslüman ülkelere, Ortadoğu'ya silah satışı yapma gibi yöntemlerle İslam dünyasını kendine bağlamaya çalışarak onlardan aldığı dövizlerle Çin'in Doğu Türkistan'daki varlığının sağlamlaştırılması için destek toplamaktadır. Diğer taraftan İran, Pakistan, Kazakistan, Kırgızistan gibi bölgesel ülkelerin de kredi, yardım, silah satışı gibi yöntemlerle çıkarları sağlanarak bölgede Çin sömürge politikasının tüm anayasal kanunlar ve uluslararası yükümlülükler çiğnenmek suretiyle uygulanması sağlanmaktadır. Ayrıca, dikkat çekici olan bir nokta da Çin'in durmak bilmeyen büyümesi sonucunda Doğu Türkistan'ı da aşarak Türk Cumhuriyetlerine doğru yayılma politikası güdeceğine duyulan endişedir. Doğu Türkistan'a uygulanan yöntemlerin aynısının Orta Asya Cumhuriyetleri'ne de uygulanabilirliği konusunda şüphe yoktur. Hatta Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da bir milyonun üzerinde kayıtsız Çinli göçmenin yerleştirilmiş olması da bunun kanıtıdır (Bekin vd 1997).

Pekin, Doğu Türkistan'ı Avrupa'ya açılan bir çıkış kapısı olarak gördüğü için buradaki hakimiyetini sağlamlaştırması gerekmektedir. Çin arka bahçesi olarak gördüğü Kazakistan, Tacikistan, Özbekistan gibi Türk Cumhuriyetleri'ni Şangay İşbirliği Örgütü kurarak, buraya Çinli göçmenler yerleştirerek ve Ekonomik Krediler sağlayarak kendine bağlamak istemektedir. Ayrıca, Rusya ve İran, Suudi Arabistan, Mısır, Pakistan gibi İslam ülkeleriyle iyi geçinmek zorundadır. Son olarak da Türkiye ve Amerika'daki Çin karşıtı eylem propagandaları durdurması zorunluluğu vardır. Çin'in uzun vadede esas hedefi, Tayvan'ı topraklarına kattıktan sonra Kazakistan ve Kırgızistan'dan da toprak talep ederek veya buraları işgal ederek Asya Pasifikte hakim güç konumuna geldikten

sonra dünyanın tek süper gücü olmaktır (Aktaş 2001). Batı Türkistan'da beş Türk Cumhuriyeti'nin bir araya gelerek ekonomik ve siyasi birlik oluşturmaları sonucunda Birleşik Türkistan Gücü'nün ortaya çıkabilecek olması Doğu Türkistan'a da güç kazandıracak önemli bir gelişme olarak görülebilir (Bekin vd 1997).

Sorunlu ve istikrarsız bir alan haline gelen Afganistan ve Tacikistan'ın Doğu Türkistan ile komşu olmasından dolayı etnik, dilsel, dinsel ve tarihsel benzerliklere sahip olduğu için Çin'in iç istikrarını etkilemeleri söz konusu olabilir (Şen 2010). Ayrıca, Çin'in emniyeti için Moğolistan, Moğolistan'ın emniyeti için ise Doğu Türkistan'ın kontrol edilmesi gerekir (Saray 1997). Bunu kanıtlayıcı bir görüşe sahip olan Brzenski'ye göre Çin'in bölgesel gücünü arttırabilmek için çevresindeki ülkelerle sınır sorunlarını çözmesi gerekiyordu (Arıbaş ve Hüdavendigar 2014).

VI. BÖLÜM

5. ULUSLARARASI HUKUK VE İNSAN HAKLARI İHLALLERİ BAĞLAMINDA DOĞU TÜRKİSTAN SORUNU

6.1. Doğu Türkistan’da İnsan Hakları ve Hak İhlalleri

İnsan hakları, bir ülkede yaşayan insanların, yaşadığı ülkenin vatandaşı olsun veya olmasın azınlık veya çoğunluk ayırt etmeksizin sırf insan olmaları hasebiyle ortak olarak sahip oldukları haklardır (Yücel 2009). Geniş bir biçimde ifade edilecek olursa, insan hakları kavramı, kişilerin insanlık onuruna uygun olarak sahip oldukları hakları ifade etmektedir. Yani insan hakları kavramı iç hukukta belirtilen ve çeşitli biçimlerde sınıflandırılmış temel hak ve özgürlükler, kamu özgürlükleri gibi hak ve özgürlüklerin hepsini kapsamaktadır. İnsan haklarının korunması düşüncesi eski zamanlardan beri var olmakla birlikte pratiğe dökülmüş ilk şeklinin İngiltere Kralı John’un 15.6.1215 tarihinde ilan ettiği Magna Charta olduğu kabul edilmektedir (Pazarcı 1989).

1776 yılında yayınlanan, insan hakları ve özgürlükler konusunda düzenlenmiş en kapsamlı belge olan Temel Haklar Virginia Bildirgesi’nde, “insanların doğuştan eşit ve özgür oldukları, kişi güvenliğini sağlayan hükümler ile kişilerin haklarındaki suçlamaları öğrenme ve kendilerini savunma yetkilerine sahip oldukları” gibi ifadeler yer almaktadır. Ayrıca, bu bildirmede, laik düşünce yer almakta ve dinin gereklerinin zor ve şiddetle değil de akıl ve inanç yolu ile yerine getirilmesi gerektiği belirtilmektedir (Öz 2007).

Doğu Blok’u ile Sovyetler Birliği’nin çökmesi ve Soğuk Savaş’ın sona ermesi sonucu uluslararası sistemde köklü değişimler meydana gelmiştir. Bu kapsamda ulus-devletlerin söz sahibi olduğu iki kutuplu dünya düzeni yerine insan haklarına ilişkin

evrensel değerler önem kazanmıştır (Asgarov 2008). Bu kapsamda insan haklarının korunmasına ilişkin evrensel nitelikte olan çalışmalar hazırlanmaya başlanmıştır. Bunlar, 1941 Atlantik Şartı, 1942 Birleşmiş Milletler Demeci, 1944 Filedelfia'da toplanan Milletlerarası Çalışma Konferansının Demeci, 1944 Dumbarton Oaks Planı, 1945 Chapultepec Pan-Amerikan Konferansı ve nihayet 26 Haziran 1945'te San Francisco'da imzalanan Birleşmiş Milletler Antlaşması'dır. Birleşmiş Milletler Antlaşması, insan hakları kavramına en geniş şekilde yer vermesine rağmen bunları sistemli bir şekilde sıralamadığı için bu ihtiyacı gidermek için 10 Aralık 1948'de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi kabul edilmiş ve Evrensel Bildirge'de temel hak ve özgürlükler yanında demokratik, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara da yer verilmiştir (Öz 2007).

B.M. Antlaşması'nın birinci maddesinde örgütün amacının ırk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine karşı saygıyı geliştirerek ve teşvik ederek, milletlerarası işbirliğinin gerçekleştirilmesi olduğu ifadesi geçmektedir (Pazarcı 1989). Bu amacı gerçekleştirmek için Ekonomik ve Sosyal Konsey ile buna bağlı olarak İnsan Hakları Komisyonu kurularak insan haklarının uluslararası düzeyde korunması ve güvence altına alınması sağlanmaya çalışılmıştır. Komisyon, 1948 yılında insan Hakları Evrensel Bildirgesini yayınlamış ve 1966 yılında Evrensel Bildirge'deki hakları detaylandırarak iki ayrı uluslararası antlaşma olan, Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme taslağını ortaya çıkarmıştır(Öz 2007).Ancak, Uygur dili üzerinde çeşitli sınırlamalar bulunmaktadır. Doğu Türkistan'da halkın %50'si Uygur Türkçesi ile konuşmasına rağmen bölgede Türkçe isim kullanılması yasaktır. Ayrıca, hacca giden bir memurun işine son verilebilmektedir (İnayet vd 2010).

Küreselleşme sürecinin insan haklarına olan etkisini en iyi yansıtan bildirge, 1993 Viyana Bildirgesi ve Eylem Planı'dır. Bu bildirgeyle birlikte insan haklarının geliştirilmesi ve ilerlemesi uluslararası toplumun himayesi altına alınarak resmîyet kazanmıştır (Yücel 2009). Artık uluslararası sistemi düzenleyen örgütlerin, insan haklarını koruması ve düzenlemesi söz konusu olduğu için devletlerin ülkesindeki insan hakları ihlallerinden kendi içişlerini ilgilendirdiği söylemini kullanarak kurtulması söz konusu değildir (Yücel 2009). İnsan haklarına saygı ve demokrasi yaygınlaştığı için

ulus-devletler de artık ülkelerinde yaşayan insanların temel haklarına saygılı olmak ve bu hakları ihlal etmemek zorundadırlar (Öz 2007).

Birleşmiş Milletler Antlaşması madde elli beşin (a) bendine göre, “halkların yaşam düzeylerinin yükseltilmesi, tam istihdamı, ekonomik ve sosyal alanlarda ilerleme ve gelişme koşullarının sağlanması” gerekmektedir (http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf:30, 27 Aralık 2015’te erişildi). Ancak, Doğu Türkistan’ın gelişmesine ve kalkınmasına katkıda bulunan Çin, aslında buradan elde ettiği refahı Doğu Türkistan için değil de Çin Hükümeti için kullanmakta ve Doğu Türkistan’daki tüm halkların değil de sadece Han Çinlilerin yaşam seviyesinin yükselmesine neden olmaktadır. Örneğin; 1989 yılında Doğu Türkistan’dan 7.68 milyon varil ham petrol, 906 milyon ton kömür, 444 milyon ton da işlenmemiş tuz elde ederek buranın zenginliğini sömüren Çin, 1993 yılında ise Doğu Türkistan’da 10,4 milyon varil ham petrol çıkararak karın tamamının Çin Hükümeti’ne gitmesini sağlamıştır (Tümtürk vd 2009).

BM Anlaşması’nın elli beşinci maddesinin c bendinde, “ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir biçimde saygı göstermesi” gerekir ifadesi yer almaktadır (http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/chart_turkce.pdf, 27 Aralık 2015’te erişildi). Ancak, BM antlaşmasının bu hükümleri Çin tarafından yerine getirilmemektedir. Urumçi’de fabrikalarda çalışan işçilerin sadece 200 bini Türk ve geri kalanı ise Çinli’dir. Yine, Urumçi yakınlarındaki bir tekstil fabrikasında çalışanların sadece %10’u Türk’tür. Aynı şekilde Kaşgar civarında 12 bin kişi çalıştıran bir fabrikada bulunan Türk işçi sayısı sadece 800’dür. Urumçi yakınındaki bir başka fabrikada çalışan 2.100 kişiden sadece 13 tanesi Türk’ tür. Çarpıcı bir başka örnek ise, 1986’da Poskam’da kurulan bir petrol rafinerisinde çalışan 2.200 kişinin hepsinin Çinli olmasıdır (Tümtürk ve diğerleri 2009).

İnsan Hakları ve Ana Hürriyetlerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi’nin dördüncü maddesinin ikinci fıkrasında “Hiç kimse zorla çalıştırılmaz ve zorunlu çalışmaya tabi tutulamaz” ifadesi geçmektedir (http://www.uhdigim.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafilsoz/ak/turkce/009_tur.pdf:334, 21 Ocak 2016’da erişildi). Ancak,

Doğu Türkistan, Çin Hükümeti tarafından “haşar” adı verilen “zorunlu çalıştırma” politikasının uyguladığı tek bölgedir. Buna göre, çiftçilikle uğraşan ailelerin içinden herhangi biri yılın belirli zamanlarında tarım, altyapı, kamusal hizmet gibi yerlerde çalıştırılmak üzere Çin’in kilometrelerce mesafedeki iç bölgelerine zorunlu olarak gönderilmişlerdir. Çalışacak birey göndermeyen aileler para cezasına çarptırılmakla birlikte eğer ailede çalışabilen bir erkek bulunmazsa çocuk ve yaşlı kadınlar da bu şartlarda çalışmaya mecbur tutulmaktadır. Zorla çalıştırılan kişilere herhangi bir ücret ödenmezken kalacak yer ve yol masraflarını da kendilerinin karşılaması istenmektedir. Ayrıca, 2002’de başlatılan “işçi ihraç programı” adı verilen bir başka politikaya göre ise, 14-25 yaş arası genç kızlar ve erkekler zorla Çin’in iç bölgelerine çalışmaya gönderilmektedir (Tuna 2012). Ayrıca, Uygurlar Bingtuan adı altında farklı iş kollarında insani çalışma koşullarının dışında köle gibi çalıştırılmaktadır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin üçüncü maddesinde “yaşama hakkı ile kişi özgürlüğü ve güvenliği”ne yer verilmiştir (Pazarcı 1989). Ancak, Uluslararası Af Örgütü’ne göre, 1994 yılında Çin’de verilen 2780 ölüm cezasından 2050’sinin infazı gerçekleştirilmiştir. Bu dabitün dünyada gerçekleştirilmiş infazların üç katı bir orana sahiptir. Yine, 1995 yılının ilk altı ayı içinde 1147 infaz gerçekleştirilmiştir (Tümtürk ve diğerleri 2009). Ayrıca, günümüzde siyasi suçlar yüzünden ölüm cezasının uygulandığı tek yer Doğu Türkistan’dır (Şen 2010). Diğer taraftan Af Örgütü’ne göre, ülkedeki organ naklinin en çok sağlandığı alan olarak infaz edilen mahkumlar gösterilirken aynı zamanda Çin’de ölüm cezasının yaygınlığı ile organ naklinden sağlanan kar arasında pozitif bir korelasyon olduğu belirtilmektedir. Böbrek nakli için gereken organların %90’ının Doğu Türkistanlı mahkumlardan elde edilmesi de bunu kanıtlayıcı niteliktedir (Türkan 2014).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin dokuzuncu maddesine göre, “herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir; bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, kamuya açık veya kapalı ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir” (http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf:10, 20 Aralık 2015’te erişildi). Bu maddeye aykırılık teşkil eden Doğu Türkistan Günlüğü gazetesinin 12

Nisan 2000 tarihli haberine göre, “Doğu Türkistan’da inşa edilen 1500 caminin kapatıldığı, 153 caminin inşaatının durdurulduğu ve Çin Komünist Partisi’ne sadakat bildirmeyen 25 bin Türk görevlinin işine son verildiği” bildirilmiştir (Tüysüzoğlu 2014). Din, ibadet yerlerinin kullanılmasının kısıtlanması veya engellenmesi din ve inanç özgürlüğü hakkının ihlalidir. Bir Uygur’un çalıştığı yerde kendisine “burada sakal ve bıyık yasak” denilerek kişisel yaşantısına müdahale edilmesi AİHS’nin 9. Maddesine ve BM. Anlaşmasının 13. Maddesine aykırılık teşkil etmektedir (Tuna 2012).

İnsan Hakları ve Ana Hürriyetlerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi madde dokuza göre, “herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, din veya inanç değiştirme özgürlüğü ile tek başına veya topluca, açıkça veya özel tarzda ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapma suretiyle dinini veya inancını açıklama özgürlüğünü de içerir” (http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafilsoz/ak/turkce/009_tur.pdf:337, 16 Ocak 2016’da erişildi). Doğu Türkistan’da, 2008 yılında dini nikah kısılması, cenazelerin kaldırılması, halk tarafından kutsal sayılan mekanların ziyareti ve halka açık ortamlarda ibadet edilmesi gibi “23 çeşit dini faaliyet” yasaklanmıştır. Doğu Türkistan genelinde cami girişlerine asılan duyurularda, devlet memurları, öğrenciler, Çin Komünist Partisi üyeleri ile emekli memurların camilere girmeleri yasaklanmış ve camilere girip çıkanlar istihbarat elemanları tarafından takip edilmiş aksi söz konusuysa para cezasına çarptırılmış veya işlerini kaybetmişlerdir (Tuna 2012). Din Veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün Ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri’nin birinci maddesinde de din ve inanç özgürlüğünden bahsedilmiştir (Durdular ve Neziroğlu 2001). Ancak, bu maddeye ters şekilde, bir Uygur vatandaşının belirttiğine göre, Çin’de güvenlik görevlileri geceleyin köylülerin evini aramakta ve herhangi bir dini materyal bulduklarında insanları sorguya çekmektedirler (Tuna 2012).

Çin’in imzalayıpta henüz taraf olmadığı Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin on sekizinci maddesine göre, “herkes düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kendi tercihiyle bir dini kabul etme veya bir inanca sahip olma özgürlüğü ile tek başına veya başkalarıyla birlikte toplu bir biçimde, aleni veya özel olarak, dinini veya inancını ibadet, uygulama, öğretim şeklinde açığa vurma özgürlüğü

de içerir. Hiç kimse, kendi tercihi olan bir dini kabul etme veya inanca sahip olma özgürlüğünü zayıflatacak bir zorlamaya tabi tutulamaz” ifadeleri yer almaktadır (Durdular ve Neziroğlu 2001: 61).Ancak, 1952’de Doğu Türkistan’da güvenlik ve istikrarın sağlanması için dini faaliyetlerin yasak olması ve devlet kontrolünde olması gerektiği ifade edilerek çoğu din adamlarından oluşan 120 bin kişi öldürülmüş. Doğu Türkistan’daki İslam’a karşı savaş Mao Zedung devrinde “Kur’an Öğretilerinden Vazgeçin!” sloganıyla başlamıştı (Türkan 2014). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin dokuzuncu maddesinde “her insanın düşünce, vicdan ve din hürriyetine sahip olduğu” belirtilmiş olmasına rağmen 1978 yılına kadar “Din” afyon olarak nitelendirilmiş ve dini faaliyetlerin özgürce yapılması kısıtlanarak ihlal edilmiştir.1982 Çin Anayasası’nın 13. maddesinde “Her Çin vatandaşı kendi inanç hürriyetine sahiptir” diye belirtilmiş olmasına rağmen, Doğu Türkistan’da yaşayan Müslüman Uygur Türklerine camide cemaat halinde ibadet etmeleri, uzun dua okumaları, Kutsal Kitap’taki bazı ayetleri okumaları, memurların, işçilerin ibadet yerlerine gitmeleri ve ibadet yapmaları, oruç tutmaları, dini bayramları kutlamaları yasaklanmıştır. Bunlara ek olarak, kadınların, kızların dini ibadet yapmaları, 18 yaşından küçüklerin dini kurs ve eğitim görmeleri ve camilere girmeleri, isteyen özel şahısların dini okul veya kurs açmaları da yasaklanmıştır. Bu yasakları çiğneyenlerden ibadet yaptığı tespit edilenler işten atılmakta, gözetim altında tutulmakta veya para cezalarına çarptırılmaktadır (Tümtürk ve diğerleri 2009).

2001 yılında Doğu Türkistan’ın Karakaş şehrinde yer alan Dong Cami bir ilkokula yakın olduğu gerekçesiyle ibadete kapatılmış ve yine Karakaş’ta başka bir cami ibadete kapatılarak halı fabrikasına çevrilmiştir. Reuters’in haberine göre bir devlet memuru, bunun sebebinin okullara yakın olan camilerin öğrenciler üzerinde olumsuz etki bırakabileceğine duyulan endişeden kaynaklandığını söylemektedir. Nitekim, Hoten Azınlıklar ve Din İşleri Bürosu, 2000 yılında Hoten’deki üç caminin sırf bu nedene dayanarak resmen yıkıldığını bildirmiştir (Tuna 2012).

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin 9. maddesinde “keyfe bağlı tutuklama, alıkonma ve sürülme yasağı” onuncu maddesinde, “bağımsız ve adil mahkemelerde yargılanma hakkı” 5. Maddesinde “işkence yasağı”ndan söz edilmektedir (Pazarcı

1989). Ancak, bu maddelere aykırı şekilde yaşanan olaylardan biri, Doğu Türkistan’da 1999’da bir ortaokul öğrencisi sırfel yazısı duvar yazısına benzetildiği için sorgusuz sualsiz cezaevine götürülmesi sonucu meydana gelmiştir. Diğer bir olay da, bir ilkokul öğrencisi ders kitabındaki Mao’nun resmini yırttığından dolayı cezaevine götürülmesi ve tutuklananların çoğunun yapılan işkenceler sonucunda ölmesiyle gerçekleşmiştir (Türkan 2014). Dünya Uygur Kongresi’nin sözcüsü Alim Seytoff’a göre, bazı olaylar sonucunda binlerce Uygur ortadan kaybolmakta ve daha sonra haber alınamamaktadır. Çin Hükümeti, Doğu Türkistan’da Uygurların çoğunu ayrılıkçı, terörist ya da aşırıcılıkla suçlayarak keyfi tutuklamalarda bulunmakta ve pek çok insanı yargısız infaz etmektedir (Kulaksızoğlu 2014). Örneğin, Kaşgar ilinde Ahat Mehmet ve Turgan Abbas adında iki Uygur, “yasa dışı dini” ve “ayrılıkçı” faaliyetlere karıştıkları şüphesiyle bir ay boyunca gözaltında tutulmuşlar ve serbest bırakıldıktan sonra “sınırı yasa dışı yollarla geçmek” suçundan Kazakistan’da yakalanmışlardır. Alma Ata’da mülteci statüsü için BM Mülteciler Yüksek Komiserliği’ne başvurmuşlar ve bu süre zarfında Alma Ata’nın 250 km dışındaki Çarin köyüne taşınmışlardı. Ancak kısa bir süre sonra üniformalı polisler tarafından götürülen bu iki kişinin akıbeti hakkında bir haber alınamamıştır (Amnesty International 2004).

Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası’nın otuz beşinci maddesinde ifade ve basın özgürlüğüne yer verilmesine rağmen kullanılan muğlak ifadeler ile devletin, siyasi veya ekonomik çıkarlarına uygun olarak kullanılmakta ve devlet sınırlarının tehlikeye atıldığı gerekçesiyle devamlı bu hak ihlal edilmektedir. Sınır Tanımayan Gazeteciler Örgütü’ne göre, 2011 yılı basın özgürlüğü endeksinde Çin 178 ülke arasından 174. sırada bulunmaktadır (Tuna 2012).

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin on sekizinci maddesinde “düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlüğü, on dokuzuncu maddesinde “düşünceyi açıklama hakkı” geçmektedir (Pazarıcı 1989). İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin başlangıç kısmında amaçlarının “insanların ifade ve inanç özgürlüklerini kullandıkları, korkudan ve yoksulluktan kurtuldukları bir dünya meydana getirmek” olduğu belirtilmiştir (Şahin 2009). İnsan Hakları Ve Ana Hürriyetlerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi’nin onuncu maddesinde “Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu

hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir almak ve vermek özgürlüğünü de içerir” ifadesi yer almaktadır(http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafli-soz/ak/turkce/009_tur.pdf:337, 21 Ocak 2016’da erişildi). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi madde 10’a göre, “Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar” ifadesi geçmektedir (http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf:11, 20 Aralık 2015’te erişildi). Kişisel Ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi madde 19’a göre “herkesin, bir müdahale ile karşılaşmaksızın fikirlere sahip olma hakkı vardır. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak bir kimsenin ülke hudutlarıyla sınırlanmaksızın sözlü, yazılı veya basılı veya sanatsal şekilde veya kendi tercih ettiği başka bir iletişim vasıtasıyla her türlü, bilgi ve düşüncüyü arama, edinme ve ulaştırma özgürlüğü de içerir” ifadesi yer almaktadır (Durdular ve Neziroğlu 2001: 61). Ancak, bu maddeler tarafından uluslararası anlamda güvence altına alınıp korunmasına rağmen ifade özgürlüğü Çin tarafından en fazla ihlal edilen haklardan birisidir. Örneğin, 1 Ocak 2002’de, Urumçi’de “Sinjang Halk Sarayı”nda gerçekleştirilen bir konserin bitiminde, Tursuncan Amat isimli şahsın kendi yazdığı şiiri seyircilere okuması üzerine yayınlanan raporda şiirin etnik ayrılıkçılık fikirlerini savunduğu için tahrik edici olduğu ve bu yüzden topluluk üzerinde olumsuz bir etki bıraktığı için ima yoluyla sosyal gerçekliğe bir saldırı olarak nitelendirildiği belirtildi. Raporda ifade edilenlere göre, Tursuncan Amat ve konserin organizatörleri gözaltına alınmış, Bölgesel parti komitesi, komite üyelerini olayın ayrıntılarını görüşmek üzere toplantıya çağırmış ve ayrılıkçılık karşıtı verilen siyasi eğitimler sırasında örnek bir olay olarak işlenmesini istemiştir (Tuna 2012).

BM İnsan Evrensel Hakları Bildirisinin yirmi beşinci maddesinde “her bir insan kendinin ve ailesinin sağlığı ve refahı için yeterli yiyecek, içecek, giyim kuşama, barınma, tedavi ve zaruri olan sosyal yardım hizmeti alma hak hukukuna sahiptir” denilmektedir. Ancak, Doğu Türkistan’daki Çinli nüfusun %90’ı devletin ücretsiz sağlık hizmetinden yararlanırken Türklerin yararlanma oranı ise %12 civarındadır. Ayrıca, Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı HIV virüsü taşıyan Uygurların oranının Çinlilerden üç kat daha fazla olduğunu belirtmiştir. Bu hastalık ve virüslerin artması ve buna karşılık

Doğu Türkistan'daki sağlık hizmetlerinin yetersiz oluşundan dolayı Doğu Türkistan'da ortalama ömür süresi 45-50 yaşlara kadar düşmüştür (Kaşgarlı 2011:233).

Çin, BM'ye üye olduğu için“İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”ni de zorunlu olarak imzalamıştır. Bu bildirinin ikinci maddesinde, “grup içinde doğumların engellenmesine matuf önlemlerin alınması yasaklanmıştır” ifadesi geçmektedir (Tdtkb, 2015). Ancak, Çin'in Doğu Türkistan'da uyguladığı kürtaj politikaları yüzünden 6 Mayıs 1986 tarihinde 29 yaşındaki Turahan Ayşem zorla kürtaj yapılması sonucu kan kaybından ölmüştür. Yine, Ağustos 1997'de Doğu Türkistan'ın Toksu ilçesinde Çolpanhan isimli bir kadın hamile olduğu için zorla evden alınarak kürtaja zorlanmış ancak sağlık merkezinden kaçarak kurtulan kadın yakınlardaki bir mezarlıkta kendi başına doğum yapmış kocası da 3.000 yuan para cezasına çarptırılmıştır. Daha sonra zorla evinden alınarak polis merkezine götürülen Çolpanhan'ın gözleri önünde bebeği sıcak suya batırılmak suretiyle katledilmiş, bu acıya dayanamayan Çolpanhan ise vefat etmiştir (<http://www.adanahaber.com/roportaj.asp?roportajid=46>, 20 Ocak 2016'da erişildi).

BM Teşkilatı 1948 yılında kabul edilen Dünya İnsan Hakları Bildirgesi'nin yirmi altıncı maddesinde “her bir insanın eğitim alma hakkı mevcuttur. Üniversitelerin kapısı, kabiliyeti müsait olan her insana açık olmalıdır” ifadeleri geçmekle birlikte üniversitelerin kabul ettiği Uygurlu öğrencilerin oranı çok azdır. Ayrıca, Doğu Türkistan'da Çince ilkokul, ortaokul ve liselerin sayısı Çin nüfusu oranına göre fazlayken Uygur Türkleri'nin okuyacağı okul sayısı hemen hemen yok gibidir (Kaşgarlı 2011:228). Günümüzde Doğu Türkistan'da Türk ve İslam kültürünün okutulduğu bir okul bulunmamaktadır (Gayretullah 2013). 1988'de 32.000 Çinli öğrenciye karşılık en fazla içlerinden bir tanesinin Türk olduğu 22 tane Çinli olmayan öğrenci yurtdışına öğrenim için gitmiştir (Hacaloğlu 1998).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin beşinci maddesinde ve İnsan Hakları ve Ana Hürriyetlerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi'nin üçüncü maddesinde “hiç kimse işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya işlemlere tabi tutulamaz” ifadesi geçmektedir (<http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/199a4--Insan->

Haklari-ve-Ana-Hurriyetlerin-Korunmasına-Dair-Avrupa-Sozlesmesi%E2%80%99ne-Ek-Birinci. pdf, 17 Aralık 2015'te erişildi). Ancak, bu maddeye aykırı olan bir olay Ocak 2008 tarihinde Karakaş ilçesinde yaşanmıştır. Buna göre, polisler gece yarısı Mütellif Hacı isimli bir esnafın evini basarak cezaevindekilere maddi yardımda bulunduğu iddiasıyla zorla evinden götürmüşler ve işkenceye tabi tutmuşlardır. İşkenceye dayanamayarak ölen adamın cesedi iki ay sonra gece vaktinde olayı gizli tutmaları şartıyla ailesine teslim edilir. Bir başka örnek de Urumçi'de meydana gelmiş ve 2009'da Kaşgar'dan Urumçi'ye bir akrabasının lokantasına çalışmak için gelen Ablet Mehmet adında bir genç, tren istasyonunun yakınlarındaki Han Çinlilerin bir Han Çinliye iğne batırdı şeklindeki şikayetleri üzerine doğruluğu araştırılmadan tutuklanarak sekiz yıl hüküm yemiştir. Bu şahsın evine giden polisler, ailesine bu olayın gizli kalmasını aksi takdirde ise Ablet'in cezasının 12 yıla çıkarılacağını söylemişlerdir (İnayet vd 2010).

Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin birinci maddesine göre, işkence terimi, “bir şahsa veya bir üçüncü şahsa, bu şahsın veya üçüncü şahsın işlediği veya işlediğinden şüphe edilen bir fiil sebebiyle, cezalandırmak amacıyla bilgi veya itiraf elde etmek için veya ayırım gözetken herhangi bir sebep dolayısıyla bir kamu görevlisinin veya bu sıfatla hareket eden bir başka şahsın teşviki veya rızası veya muvafakatıyla uygulanan fiziki veya manevi ağır acı veya ızdırap veren bir fiil anlamına gelir”(Durdular ve Neziroğlu 2001: 38). Bu maddeye aykırı olan bir olay 2006 yılında Yarkent ilçesi Gülbağ karakolunda Mehmet Tursun Taş isminde bir Uygur gencin sorgulama esnasında işkenceyle öldürülmesi sonucu gerçekleşmiştir. Ailesinin olayı savcılığa hatta yüksek yargı organlarına bildirmesine rağmen hiçbir sonuç alınamamış ve sorumlular da görevlerine devam etmiştir (İnayet vd 2010).

Uluslararası Örgütler, zaman zaman Çin'de insan hakları ihlallerinin yapıldığına dair raporlar yayınlamakta ve Çin'i eleştirmektedir. Bunlardan biri de Uluslararası Af Örgütü'dür. Örneğin, Uluslararası Af Örgütü, 23 Nisan 2014 tarihinde yayınlanan bildirisinde Uyurlu dini lider Abdulkiram Abduveli'ye yönelik “acımasız işkence”nin insan haklarına aykırı olduğunu ve durdurulması gerektiğini bildirdi. Ayrıca, Af Örgütü, 59 yaşındaki Abdulkiram Abduveli'nin 12 yıllık hapis cezasını tamamladığı halde

neden beş yıldır serbest bırakılmadığına dair Çin Hükümeti'nden açıklama yapmasını istemiştir. Bir diğer Af Örgütü Raporu'nda, 18 Temmuz 2014'te Uygur Ekonomi Profesörü İlham Tohti'nin Doğu Türkistan Bölgesi'nin bağımsızlığına kavuşması için "bölücülük faaliyetleri yürütmekle" suçlanarak ömür boyu hapis cezasına çarptırılmasına yer verilmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin bağlayıcılığının olmaması ve herhangi bir güvence mekanizmasını düzenlememesi sonucu Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Sözleşme ile Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme ortaya çıkmıştır (Pazarcı 1989). ÇHC, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi'ni ilk imzalayan devletlerden biri olmasına rağmen bu sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirememektedir (Kızıldaş 2011)

İlk kez uluslararası bir örgüt (İnsan Hakları İzleme Örgütü), 12 Nisan 2005 tarihinde yürürlüğe koyduğu "Yıkıcı Darbeler: Sincan'da Uygurlara Karşı Dini Baskılar" başlıklı 114 sayfalık raporla Çin'in Doğu Türkistan'da Uygurlara karşı yürürlüğe koyduğu gizli ve açık resmi kanunların ve Çin uygulamalarının doğruluğunu araştırmak için Çinli bir insan hakları örgütü ile ortak çalışma yapmıştır. Bu raporda, Uygurların dini faaliyetlerini bastırmak, sindirmek ve kontrol altına almak için Çin'in çok yönlü bir politika uyguladığı açıklanmıştır (Tuna 2012).

6.2. Doğu Türkistan'da Uluslararası Hukuk İlkelerinin Uygulanması

Burada Doğu Türkistan'daki uygulamaların ve Çin'in eylemlerinin uluslararası hukuk yönünden değerlendirilmesi yapılacak olup, Doğu Türkistan'ın self determinasyon ilkesi karşısındaki durumu incelenecektir.

6.2.1. Doğu Türkistan'da Non-Refoulement İlkesinin Uygulanması

Uluslararası hukuk deyimi ilk defa "International Law" adı altında 1748-1832 yıllarında yaşamış olan Jeremy Bentham tarafından dile getirilmiştir. Uluslararası Hukuk, "devletlere, uluslararası örgütlere, devlet niteliği kazanmamış örgütlenmiş topluluklara ve uluslararası toplumun bütününün genel çıkarlarını ya da paylaştığı

değerleri ilgilendiren bireylere ilişkin kuralları kapsayan bir hukuk dalı” olarak ifade edilmektedir (Doğan 2013).

Uluslararası hukuk, kendi ülkesinde egemen olan devletlerin başka devletlerin ülkesel bütünlüklerine ve siyasal bağımsızlıklarına saygılı davranmak gerektiği temeli üzerine inşa edilmiştir. Bu anlamda uluslararası hukukta diğer devletlerin topraklarına müdahalede bulunulması durumu söz konusu değildir. En ağır müdahale biçimi olan askeri müdahale de BM kurucu antlaşmasıyla yasaklanmıştır. Ancak istisnai olarak meşru müdafaa ve BM Güvenlik Konseyi’nin kuvvet kullanmaya yetki veren bir karar alması gibi hallerde bu kuralın ihlal edilebileceği öngörülmüştür (Kaya 2014).

Uluslararası hukukta geçerli olan “non-refoulement ilkesi”ne (geri göndermeme) göre devletler, yaşamlarının veya özgürlüklerinin tehlikede olduğu ya da işkenceye maruz kalmalarının kaçınılmaz olduğu gibi durumlar söz konusu ise bu ülkelere kişileri iade etmez. Mülteci Sözleşmesi ve İşkenceye Karşı Sözleşme gibi uluslararası sözleşmelerde de yer alan, uluslararası hukukun bağlayıcı ilkesi haline gelen bu ilke, BM İnsan hakları organları tarafından da ayrıntıyla incelenmektedir (Amnesty International 2004).

Günümüzde uluslararası hukukun siyasi çıkarlara alet edilerek bazı devletler tarafından yönlendirildiğine ve zaman zaman ihlal edildiğine şahit olunmaktadır. İşkence ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı Sözleşme’nin 3. maddesinde “hiçbir taraf devlet bir şahsı, işkenceye tabi tutulacağı tehlikesinde olduğuna dair esaslı sebeplerin bulunduğu kanaatini uyandıran başka devlete geri göndermeyecek, sınır dışı etmeyecek veya iade etmeyecektir” ifadesi yer almaktadır (<http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/25703--Iskence-ve-Diger-Zalimane,-Gayriinsani-veya-Kucultucu-Muamele-veya-Cezaya-Karsi-Sozlesme.pdf>:38, 18 Şubat 2016’da erişildi).

Ancak, bu maddeye aykırılık teşkil eden bir olay Doğu Türkistan’ın güneyindeki Hoten şehrinde yaşayan ve genç bir Uygur milliyetçisi olan Mahir Ali’nin yaşadıklarıdır. Mahir Ali Kasım 2000’de Tibet üzerinden Nepal’e kaçarak UNHCR’ye

(Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği) mülteci olarak tanınması için başvuruda bulunması sonucunda Nepal’de UNHCR tarafından mülteci olarak kabul edilerek yeni bir yere yerleştirilmeyi beklemekteydi. Bu sırada alınan ifadesinde siyasi faaliyetlerinden dolayı 1994’te Çin’de tutuklandığını ve işkence gördüğünü belirtti ancak bu açıklamaların güvenliği sağlanana kadar yayınlanmamasını istedi. Ancak daha sonra, Mahir Ali’nin polis merkezinden 10 Ocak 2002’de Nepal polisi ve Çin’in Nepal büyükelçiliğinden yetkili kişiler tarafından alınarak zorla Çin’e geri gönderildikten sonra infaz edildiği öğrenilmiştir (Amnesty International 2004).

Yine, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşmede “Bir taraf devlet, bir kimseyi, işkenceye uğrama tehlikesi olduğu yolunda sağlam gerekçelerin bulunduğu bir başka devlete süremez, gönderemez ya da geri veremez” ifadesi geçmektedir. Sözleşmenin başka bir yerinde “hiç bir taraf devlet bir mülteciyi ırkı, dini, uyruğu, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek ya da iade etmeyecektir” gibi ifadeler yer almaktadır (2010, <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:kFPKTtT6bd8J:www.bozkurtmhp.com/forum/showthread.php%3Ft%3D719+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>, 19 Kasım 2015’te erişildi). Ancak, ölüm, işkence, şiddet içeren suçlamalardan kaçmaya çalışan mültecilerin ülkelerine geri dönüşü adeta bir kaosu andırmaktadır. Tayland’ın askeri rejimi tarafından karar verilen yüz dokuz Uygur’un geri gönderilmesi ülkeye bağlılıklarını değiştirici bir hareketin sinyaliydi. Asya’da politikanın nasıl yönlendirileceğinin bir örneği olan bu olay dinsel ağırlıkta bir etmen olmadan anlaşılamaz. Bu olay, genellikle askeri, dehşet verici ve kararlı eylemlerle sonuçlanan ticari ve ulusal rakipler üzerinde odaklanmaktadır. Fakat artan bir şekilde ulusal kimliğe bağlanan dini faktörler de bu olaylarla bütünleşmiştir. Mülteci kampından getirilen yüzlerce Uygur’un Tayland Hükümeti tarafından iade edilmesi üzerine 31 Aralık 2015’te ASEAN (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği) Ekonomik Topluluğu’nun söylemlerine yönelik eleştiriler ortaya çıktı ve Tayland Batılı demokrasiler tarafından kınandı. Tayland’ın Uygurları geri gönderme kozu Doğu Türkistan’ın enerji kaynaklarından yararlanmak açısından kolay bir tehdit unsuruydu. Tayland Hükümeti

Çin'in satranç tahtası olan ve ASEAN'ın üyesi olan Kamboçya Hükümeti'nin davranışının aynısını tekrarladı. Benzer şekilde, Kamboçya da 2009'da başkenti olan Punon Pen'de toplanan mülteci savunucuları olarak yirmi Uygur'u geri göndermişti. Tayland Budist bir ülke ve din ülkenin kültürüne ve kimliğine yansımış durumda olduğu için ülkenin güneyindeki Müslümanlar buraya uyum sağlamakta güçlük çekiyordu. Tayland'ın başkenti olan Bangkok'ta ve Krabi'de de Müslümanlar çoğunlukta olduğu için Hükümet güneydeki üç Müslüman vilayette ayrılıkçı hareketlere sebep oldukları gerekçesiyle beş binden fazla insanı öldürmüştü (Sainsbury 2015). Bu olaylar Uygurların mülteci olarak bile zor şartlarda yaşadıklarının kanıtıydı. Mültecilerin yaşadığı bu durum Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme'nin otuz üçüncü maddesine aykırıdır. Nitekim bu maddede, "hiç bir taraf devlet bir mülteciyi ırkı, dini, uyruğu, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek ya da iade etmeyecektir" ifadesi yer almaktadır (<http://www.goc.gov.tr/files/files/multec%C4%B1ler%C4%B1nhukuk%C4%B1statusu ne%C4%B1l%C4%B1sk%C4%B1nsozlesme.pdf>, 12 Mart 2016'da erişildi).

Tayland'ın yüz dokuz Uygur'u Çin hükümetine iade etme kararı dünya çapında endişelere neden oldu. Türkiye'de de bir grup protestocu Ankara ve İstanbul'daki Tayland ve Çin konsolosluklarının önündeki gösterilerde çevik kuvvetle protestocular arasında arbede çıkmıştı. Elllerinde dalgalandırdıkları Doğu Türkistan bayraklarıyla konsolosluk binasına yürüyen kızgın grup Tayland konsolosluğuna zarar vermişti (Tharaor 2015).

Çin'in resmi makamları, Uygurların Türkiye yoluyla cihad için Suriye ve Irak'a gittiğini iddia ettiği için bir yılı aşkın süredir Tayland'da olan yüz dokuz Uygur'un en sonunda Tayland'dan Çin'e sürgün edilmesi üzerine BM Mülteci Komisyonu, yüz dokuz Uygur'un vatanına iade edilmesini uluslararası hukukun kasten ihlali olduğunu belirterek eleştirdi. Çin ise bunlardan 13'ünün terörist olduğuna dair emarelerin olduğunu belirterek bu söyleme karşı çıktı (Guardian 2015).

ABD Hükümeti'nin, Pakistan'da terörist oldukları gerekçesiyle yakaladığı Uygurları Çin Hükümeti'ne idam edilir korkusuyla geri göndermek istememesi sonucunda ABD ordusu El-kaide ya da Taliban ile alakası olmadığı belirlenen Uygurları, Küba'da yer alan Guantanamo Körfezi'nde on yıldan fazla süredir tutmaya devam etmekteydi. ABD ne zaman Uygurları bu kamptan alıp başka güvenli ülkelere göndermek istese Çin Hükümeti Uygurların kabul edilmemesi konusunda ülkelere uyarılarda bulunmaktaydı. Nihayet, son üç Uygur tutuklunun da Guantanamo'dan salınarak Slovakya'ya gönderilmesi sonucunda Uygurların güvenliği sağlanmaya çalışıldı. Wikileaks tarafından açıklanan dosyalara göre bu Uygur tutuklular, Çin otoritelerinin son yıllarda meydana gelen terörist saldırılar için suçladığı ayrılıkçı Doğu Türkistan İslam Hareketi'nin üyeleri olduğu tahmin edilmekteydi (Wan 2014).

6.2.2. Doğu Türkistan'da Self-Determinasyon İlkesinin Uygulanması

Self-determinasyon ilkesi, resmi olarak ilk defa Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer alarak uluslararası hukuka dahil olmuştur (Uz 2007). Self-determinasyon ilkesinin iki yönü bulunmaktadır. İlk yönü, devletlerin iç örgütlenmelerine ilişkin olup, bir halkın dış baskı olmaksızın dilediği yönetim biçimini seçme hakkı olmasıdır. İkinci yönü ise bir halkın bağımsız bir devlet kurmaveya bir devlete bağlı olmayı seçme hakkının olmasıdır (Pazarcı 1989). Ancak, self-determinasyon hakkı giderek ekonomik bir içerik kazanmakta ve devletlerin doğal kaynaklar üzerinde sürekli egemenlik kurma politikasının bir parçası haline gelmektedir (Uz 2007).

AGİT belgelerindeki hiçbir hükümde azınlıkların self-determinasyon hakkından olduğundan bahsedilmemekte ve aksine azınlık haklarının devletlerin toprak bütünlüğünün bozulmasına yol açacak şekilde kullanılmasına karşı çıkmaktadır (Türköz ve Demir 2002).

14 Aralık 1960 tarihinde vesayet altındaki ülkelerle, muhtar olmayan ülkelerin dekolonizasyon sürecindeki önemleri nedeniyle BM Genel Kurulu 1514 No'lu kararı olarak "Sömürge Yönetimi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri"yi yayımlamıştır (Uz 2007). Bildirge şunları beyan eder: "halkların

yabancı tahakkümüne, hakimiyetine ve sömürüsüne tabi bulunması temel hakların inkarıdır. Birleşmiş Milletler Şartı'na ve Dünya Barış ve İşbirliği için engeldir. Bütün halkların kendi kaderini kendilerinin tayin etme hakkı vardır; o hakka binaen serbest bir şekilde siyasi statülerini tespit ederler ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini serbestçe takip ederler. “Ayrıca Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin birinci maddelerinde ve Birleşmiş Milletler Antlaşmasının birinci ve elli beşinci maddelerinde self-determinasyon hakkından bahsedilmektedir (Türköz ve Demir 2002). Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin birinci maddesine göre, “bütün halklar kendi kaderlerini tayin hakkına sahiptir. Bu hak vasıtasıyla halklar kendi siyasal statülerini serbestçe tayin edebilir ve ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerini serbestçe sürdürebilirler. Bütün halklar uluslararası hukuka ve karşılıklı menfaat ilkesine dayanan uluslararası ekonomik işbirliğiyle kimliklerine zarar vermemek koşuluyla, doğal kaynakları ve zenginlikleri üzerinde kendi yararına serbestçe tasarrufta bulunabilir. Bir halk sahip olduğu maddi kaynaklardan hiç bir koşulda yoksun bırakılamaz” (Durdular ve Neziroğlu 2001: 54).

Gelişme Hakkına Dair Bildiri'nin birinci maddesine göre; “Gelişme hakkı, her insanın ve bütün halkların, bütün insan haklarının ve temel özgürlüklerin tam olarak gerçekleşeceği bir ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal gelişmeye katılma, katkıda bulunma ve bundan yararlanma hakkına sahip olması nedeniyle vazgeçilmez bir insan hakkıdır. Bir insan hakkı olarak gelişme ayrıca, İnsan Haklarına dair her iki Uluslararası Sözleşmenin hükümleri çerçevesinde bütün doğal zenginlikler ve kaynaklar üzerinde tam egemenlik gibi vazgeçilmez haklarını kullanmak da dahil, halkların self-determinasyon hakkının tam olarak gerçekleştirilmesini de ifade eder” (Durdular ve Neziroğlu 2001: 230).

BM uygulamalarında ve kararlarında devletin iç örgütlenmesi ve insan hakları bağlamında self determinasyon hakkı kabul edilirken, bir devletin parçalanmasına yol açacak nitelikte ayrılma yoluyla self determinasyon hakkı tanınmamaktadır. BM uygulamalarında bu hakkın daha çok sömürge altındaki halklar tarafından kullanılacağı öngörülse de BM'nin bu konuda çelişkili uygulamaları da bulunmaktadır. BM daha önce sömürge altında bulunan Nijerya ve Kongo'nun bağımsızlığını desteklemekle

birlikte Biafra'nın Nijerya'dan ve Katanga'nın Kongo'dan ayrılmasına sıcak bakmamış olduğundan bu ayrılma hareketleri başarısız olmuştur. Buna karşın BM, ilgili devletin rızası olmamasına rağmen sömürge altında bulunmayan bazı devletlerin ayrılımlarına itiraz etmemiştir. Federasyon niteliğindeki eski Yugoslavya hukukunun federe devletlere ayrılma hakkını tanımasına rağmen özellikle Bosna Hersek'in bağımsızlığını ilan ettikten sonra eski Yugoslavya federasyonunu üstlenen Sırp unsurlarca saldırıya maruz kalması ve dönemin en büyük katliam ve soykırımının yaşanması BM'nin self-determinasyon ile ilgili çelişkisini ortaya çıkarmıştır. 1971 yılında Hindistan'ın da desteğiyle Bangladeş'in parçası olduğu Pakistan'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesi, Eritre'nin Etiyopya'dan ayrılması ve bu ayrılımların BM tarafından tanınması, çelişkili uygulamalara diğer birer örnek oluşturmaktadır (Şahin 2000: 41; Dalar: 2015, 26). Bu devletlerin tanınmasında iktidara gelenlerin etkin kontrolü sağlamalarının etkisi olmakla birlikte BM'nin farklı durum ve yerlere göre ayrı tutum takınması ve çelişkili davranmasının nedeni siyasal koşullardan kaynaklanmanın yanı sıra, demokrasinin tam yerleşmediği çok etnisiteli devletlerde ortaya çıkabilecek parçalanmaların uluslararası istikrarsızlığa yol açabileceği kaygısından ve bu ayrılımların tanınması durumunda yeni doğan devlet içinde başka bir etnik grubun ayrılma eğilimine girebileceği ve bölünmelerin sonunun gelmeyeceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır (Kurubaş 2004: 156; Dalar, 2015: 26).

Self-determinasyon uluslar için bir hak olarak görülürken buna izin veren devletler için ise yükümlülük olarak görülmektedir. Söz konusu hak ilgili devlet tarafından tanınmazsa genellikle ülkede iç karışıklık ve çatışma hali söz konusu olabilir. Diğer taraftan, ilgili devlet self-determination hakkını tanımazsa, milletlerarası hukukdevreye girerek bu hakkı kullanmak isteyen gruba yardım edebilir (Yücel 2009).

Sömürge yönetimi altındaki halkların self-determinasyon hakkını kullanabilmesi için sömürge devletin bulunması gerektiği savunulmaktadır. Aslında daha önceden bağımsız olan bir ülkenin yabancı bir devlet tarafından kuvvet yolu ile ele geçirilip, kendi ülkesinin egemenliğine tabi kılındığı bir durum söz konusudur. Bu duruma örnek olarak Baltık Cumhuriyetleri olarak adlandırılan Estonya, Letonya ve Litvanya'yı verebiliriz. Baltık Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarına kavuşmaları, "status-quo ante"

(eski hale iade) olarak belirtilmiş ve söz konusu ülkelerin bağımsızlıklarına kavuşmaları ise sadece geçici bir işgalden kurtulma olarak değerlendirilmiştir (Yücel 2009).

Çin Komünist Partisi'nin 1923 tarihindeki kurultayında azınlıkların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi ve bağımsızlığını kazanması gibi haklar kabul edilmişti. 1931 yılında ise bütün Çin Köylü ve işçilerinin Görevleri Kongresi'nde Çin'deki "Milletlerin Eşitliği ilkesi"ne vurgu yapılmıştı. Çin Komünist Partisi merkezi komitesi tarafından hazırlanan Çin-Sovyet hakimiyeti anayasasının 14. Maddesinde "Çin sınırları içindeki azınlık milletlerin ve hatta Çin'in eyaletlerinin de bağımsız devletler olarak şekillenmesi mümkün" ifadesi geçmekteydi (Kaşgarlı 2011:243). Ancak, Çin Hükümeti azınlık politikasını genellikle iç politika malzemesi olarak kullanmak için zaman zaman azınlıklara yönelik bağımsızlık ve self determinasyon hakkından bahsetmiş ve bu haklar söylemden öteye gidememiştir.

Bazı yazarlar, Doğu Türkistan'ın ilk defa 1949'da işgal edildikten sonra Çin'in iç sömürge bölgesi haline dönüştürüldüğünü ileri sürerek, Doğu Türkistan'da self determinasyon hakkının uygulanmasında yabancı devlet işgali durumu söz konusu olduğunu, Çin'in Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan'da uyguladığı "Komünist Sömürgecilik" in ırkçılık zihniyetine dayanılarak uygulanmakta olduğunu ve bölgenin doğal zenginlikleri yağmalandığını belirtmektedirler (Türköz ve Demir 2002).

Uygurların self determinasyonu bağımsızlık yolunda kullanmak istemesi sonucu sorunuluslararası bir boyut alırken ÇHC, Uygurların bu isteğini terörizm ve radikal düşünceler ile bağdaştırarak uluslararası norm ve kuralların önüne geçmiş olmaktadır (Tecer 2014).

Self determinasyon hakkıyla yakından ilişkili bir ilke "ülke bütünlüğünün korunması" ilkesidir. Devletin rızası olmadan egemenliği altındaki halkların bu hakkı kullanabilmeleri söz konusu olamaz ve diğer devletler bu bütünlüğe saygı göstermek zorundadır (Pazarcı 1989). BM Genel Kurulu tarafından 24 Ekim 1970 tarihinde kabul edilen 2625 sayılı "Devletler Arasında İşbirliğine ve Dostane ilişkilere İlişkin Milletler arası Hukuk İlkeleri Bildirisi"nde self determinasyon hakkının bir devletin ülke

bütünlüğünü tehlikeye düşürecek şekilde kullanılamayacağı belirtilmiştir. Yani self determinasyon ilkesi ne zaman gündeme gelse devletlerin toprak bütünlüğünün korunması ilkesi de bununla beraber gündeme gelmektedir. Bir taraftan bir azınlığın bağımsızlığını kazanabilmesi durumu söz konusu olurken diğer taraftan azınlığın bulunduğu ülkenin parçalanması durumu söz konusu olabilir.

Self determinasyon hakkının kullanılması hür iradeyle mümkün olduğu düşünülmekle birlikte Doğu Türkistanlılar gibi “sömürge ve yabancı güçler” yönetimi altında bulunduğu ileri sürülen halkların uluslararası toplantılarda güçlü devletlerin etkisi altında kalmalarından dolayı istişare, plebisit, referandumla ilgili düşüncelerini ve hür iradelerini açıkça ifade edemedikleri, Doğu Türkistan halkının self determinasyon hakkının Çin tarafından reddedilmesiyle birlikte ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının da kaybolma tehlikesinin olduğu, Çin’in Doğu Türkistan üzerindeki kontrolünün ve buraya yönelik uyguladığı nüfus transferi gibi politikalarının Dördüncü Cenevre Antlaşması gibi uluslararası kanunları ihlal ettiği ileri sürülmektedir (Türköz ve Demir 2002).

6.2.3. Doğu Türkistan’da Ayrımcılık İlkesi’nin Uygulanması

Uluslararası hukukta “ırksal ayrımcılık yasağı” pek çok uluslararası belge ve sözleşmede yer alan jus cogens niteliğine sahip olduğu düşünülen bir normdur (Alpkaya 2011). Arend Lijphart’a göre, demokratik sistemlerde asimilasyonun uygulanmasına izin verilmediği için onun başka bir versiyonu olan ayrılma hakkı önem taşır (Uz 2007).

Irksal ayrımcılık, sadece ırk değil renk, soy, ulusal köken veya etnik köken gibi farklı unsurları da içine alan bir kavramdır (Alpkaya 2011). 2014 Ocak ayında 7 Uyurlu öğrenciyle birlikte İlham Tohti’nin tutuklandı ve on gün yemek yemeyerek yirmi günden fazla bir süre kelepçeli kalarak çeşitli işkencelere maruz bırakıldı. Uygur akademisyen İlham Tohti’nin, Çin Mahkemesi tarafından bölücülükle suçlanarak hüküm giymesi sonucu Uluslararası Af Örgütü Çin araştırmacısı William Nee, dayanağı olmayan yargılamanın utanç verici olduğunu belirterek İlham Tohti’nin etnik topluluklar arasında barış köprüsü inşa etmeye çalıştığını ancak politik gerekçesi olan

suçlarla cezalandırıldığını ifade etti (2014, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2014/09/china-deplorable-x-year-jail-sentence-uighur-scholar/>, 28 Mart 2016'da erişildi).

Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin ikinci maddesinde “Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet, bu Sözleşmede tanınan hakları ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer bir fikir, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer bir stat, gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılmaksızın, kendi toprakları üzerinde bulunan ve egemenlik yetkisine tabi olan bütün bireyler için güvence altına almayı bu ve haklara saygı göstermeyi taahhüt eder” ifadesi geçmektedir (Durdular ve Neziroğlu 2001: 54).

Uygurlar yaygın bir şekilde iş, eğitim, ev sahibi olma, dini özgürlüklerin kısıtlanması ve siyasi muhalefet gibi konularda ayrımcılıkla karşı karşıyadırlar. Özellikle İlham Tohti'nin yakalanması şiddet olaylarını ve protestoları arttırmıştır. Ayrıca, yetkililer terör karşıtı çoğu kişinin tutuklanmasına yol açan “strike hard” adlı kampanyalar başlattı. Bu kampanyalar sonucunda Yarkent ilçesinde bıçaklı bir grup tarafından otuz yedi kişi öldürüldü ve güvenlik güçleri elli dokuz saldırganın öldüğünü bildirdi. Bu olaylar boyunca iki bin kadar Uygur'un öldüğü polisin yüzlerce insana ateş açtığını ve Ramazan ayı boyunca Müslümanlara çeşitli baskılar uyguladığı bildirildi. Yine, Urumçi tren istasyonunda bıçaklı saldırı ve bombalama sonucu üç kişi öldü ve yetmiş dokuz kişi yaralandı. Birkaç hafta sonra ise ilçenin en kalabalık marketine arabalardan aceleyle dışarı atılan bombalar sonucu 39 kişi öldü ve yoldan geçmekte olan doksan dört kişi yaralandı (2014, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2014/09/china-deplorable-x-year-jail-sentence-uighur-scholar/>, 28 Mart 2016'da erişildi). Bunların yanı sıra Uluslararası Af Örgütü'nün 1999'da açıkladığı rapora göre siyasi idam cezalarının ve işkencenin normal karşılandığı Çin'de 1997 ve 1998'de 210 Uygur idam cezasına mahkûm edilmişti (Şen 2010).

Din veya İnanca Dayanan Her Türü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri'nin ikinci maddesine göre, “hiç kimse din veya başka bir inancı sebebiyle bir devlet, bir kurum, bir kişi veya kişi grubu tarafından ayrımcılığa maruz

birakılamaz. Bu Bildiri'nin amacı bakımından “din veya inanca dayanan hoşgörüsüzlük ve ayrımcılık” deyimi, eşitlik üzerine kurulu bulunan insan haklarının ve temel özgürlüklerin tanınmasını, kullanılmasını veya bunlardan yararlanılmasını hükümsüz kılma veya zedeleme amacı taşıyan veya bu sonucu doğuran, din veya inanca dayalı bir farklılaştırma, dışlama, kısıtlama veya ayrıcalık tanıma anlamına gelir” ifadesi yer almaktadır (Durdular ve Neziroğlu 2001: 217). Ancak, Doğu Türkistan'da kamu çalışanları, öğretmenler ve öğrencilerin oruç tutmaları, köktendinciliği çağrıştırdığı düşüncesiyle engellenmeye çalışılıyor. Halka dini kurallara uymamaları için propaganda afişleri dağıtılarak din düşmanlığı aşılanıyor. Uygurlu gençlerin üniversitelere kabul oranlarının çok düşük olduğu belirtiliyor. Uygurların inançlarına ters olan doğum kontrol politikaları uygulanıyor. Doğu Türkistan'daki Uygur nüfusunu azaltmak için buraya Çinlileri yerleştirme politikası uygulanıyor (Dinçer 2015).

Din veya İnanca Dayanan Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün ve Ayrımcılığın Tasfiye Edilmesine Dair Bildiri'nin üçüncü maddesinde “İnsanlar arasında din veya inanca dayanan bir ayrımcılık, insanlık onuruna karşı bir aşağılama ve Birleşmiş Milletler Şartı'nın prensiplerini inkar oluşturur; bu ayrımcılık, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde ilan edilen ve İnsan Hakları uluslararası Sözleşmelerinde ayrıntılı bir biçimde düzenlenen insan haklarının ve temel özgürlüklerini ihlal ettiği ve uluslar arasında dostane ve barışçıl ilişkilere karşı bir engel olduğu için yasaklanır” ifadesi yer almaktadır (Durdular ve Neziroğlu 2001: 217). Ancak, Başkent Urumçi'de iki yüz bin endüstri işçisinin %10'unu Türkler oluşturmaktayken Urumçi'deki tekstil fabrikasında çalışanların %90'ını Çinliler oluşturmaktadır. Yüksekokullarda ise öğretmenlerin sadece %25'i Türk'tür (Aktaş 2001).

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme'nin birinci maddesine göre, “ırk ayrımcılığı” terimi siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel veya kamusal yaşamının her hangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin eşit ölçüde tanınmasını, kullanılmasını veya bunlardan yararlanılmasını kaldırma veya zayıflatma amacına sahip olan veya bu sonuçları doğuran ırk, renk, soy, ulusal veya etnik kökene dayanarak her hangi bir ayırma, dışlama, kısıtlama veya ayrıcalık tanıma anlamına gelir (Durdular ve Neziroğlu 2001: 97). Ancak, 2001 yılında Bayingolin

Moğol Özerk Bölgesi'nde dokuz Müslüman, Kur'an'dan ayetleri yerel dillere çevirdikleri için "ayrılıkçılığı kışkırtma" ve yasa dışı dini toplantı yapma gerekçeleriyle tutuklandılar. Yine aynı zamanlarda, Hoten'de Abduraup isminde tanınmış bir din adamı sekiz kız öğrenciye Kur'an öğrettiği tespit edilerek tutuklandı. Muhabbet isimli bir kadın din görevlisi de 10 Aralık'ta öğrencileriyle birlikte gözaltına alındı. Kaynaklara göre, öğrenciler ancak üç yüz yuan, Abduraup da yedi bin yuan kefalet ödedikten sonra serbest bırakıldı. Kız öğrencilerden birinin ise gözaltında polise direndiği gerekçesi ile üç bin yuan para cezasına çarptırıldığı öğrenildi (Tuna 2012).

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme'nin dördüncü maddesine göre, "ırk üstünlüğüne veya düşmanlığına dayanan, ırk ayrımcılığını teşvik eden fikirlerin yayılmasının, ve ayrıca bir ırka veya başka bir renk veya etnik kökenden olan kişilere karşı her türlü şiddet ve tahrik eylemlerinin, mali yardımlar da dahil ırkçı faaliyetlere herhangi bir yardım öngören bir antlaşma yapılmasının kanunen cezalandırılacak bir suç olduğunu beyan eder." "Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşme'nin ikinci maddesine göre, "her bir taraf devlet, kişilere, kişi guruplarına veya kurumlara karşı ırk ayrımcılığı şeklindeki her hangi bir eylem veya uygulamaya girmemeyi ve bütün kamu makamları ile ulusal veya yerel kamu kuruluşlarının bu yükümlülüğe uygun davranmalarını sağlamayı taahhüt eder" (Durdular ve Neziroğlu 2001: 99). Ancak, Çin Halk Cumhuriyeti Uygurların rahat seyahat etmelerine engel olmaktadır. Mesela, bir Uygur pasaportunun çıkması için en az iki yıl bekletilmektedir. Yurtdışına çıkanlardan kefil istenmekte, bir ailenin tümüne birden pasaport verilmemektedir (Oğurlu 2015).

Çin Hükümeti'nin geleneksel olarak uyguladığı ırk ayrımcılığı politikası daha çok soy bağına dayalı olduğu, "Benim soyumdan olmayanların yüreği de benimle farklıdır" ifadesi bağlamında eleştirilmektedir. (Türköz ve Demir 2002).

Her Türlü Irk Ayrımcılığının Tasfiye Edilmesine Dair Uluslararası Sözleşmesi'nin birinci maddesinde "ırk ayrımcılığı terimi siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel veya kamusal yaşamının herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin eşit ölçüde tanınmasını, kullanılmasını veya bunlardan yararlanılmasını

kaldırma veya zayıflatma amacına sahip olan veya bu sonuçları doğuran ırk, renk, soy, ulusal veya etnik kökene dayanarak her hangi bir ayırma, dışlama, kısıtlama veya ayrıcalık tanıma anlamına gelir” şeklinde ifade edilmektedir (Durdular ve Neziroğlu 2001:97). Ancak, 1988 yılında Kazak ve Uygurlar hakkında ırksal aşağılama ve hakaretler içeren “The White House in the Distance” isimli bir kitabın yayınlanması ile filmlerde bulunan ırkçı söylem ve hakaretlere karşı Uluslar Enstitüsü’ndeki 300’den fazla Uygur öğrenci gösteri yaparak Milletler arasında eşitlik temelinde etnik azınlıklar için gerçek insan haklarının uygulanmasını istemiştir (Aktaş 2001).

BM Şartı, ırkçılığı ve ırksal ayrımcılığı yasaklamamakla birlikte BM’nin amaçları arasına dahil ederek uluslararası işbirliğini sağlamaya çalışmaktadır. Ancak, 1946’da İnsan Hakları Komisyonu’nun, 1947’de de Komisyon bünyesinde Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu’nun oluşturulması ile ırksal ayrımcılıkla mücadele önemli bir rol oynamaya başlamıştır. ırksal ayrımcılık yasağı 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nden itibaren hemen hemen bütün uluslararası belgelerde yer verilen temel ilkelerden biri haline gelmiştir (Alpkaya 2011).

Çin, Dünya Ticaret Örgütü’ne katılırken, her Çin vatandaşına pasaport verilerek yurt dışına çıkışlarda kolaylık sağlanmasını ve böylelikle seyahat özgürlüğünün sağlanmasını garanti etmesine rağmen bir Uygur’un herhangi bir sebepten dolayı yurt dışına seyahat etmesi çok zordur. Bunun için devlete yüklü miktarda para bırakanlar dahi ülkelerine geri dönmede sorunlar yaşamakta ve devamlı gözlem altında bulundurulmaktadırlar (İnayet vd 2010).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin on dördüncü maddesine göre, “Ayrımcılık yasağı, tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır” (http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf, 20 Aralık 2015’te erişildi).

İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşmesi'nin birinci maddesine göre, “hukukten temin edilmiş olan tüm haklardan yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal ve sosyal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, servet, doğum veya herhangi bir diğer statü bakımından hiçbir ayrımcılık yapılmadan sağlanır” (<http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/127a3--Insan-Haklari-ve-Temel-Ozgurluklerin-Korunmasına-Iliskin-Sozlesme%E2%80%99ye-Ek-Protokol.pdf>, 10 Ekim 2015'te erişildi).

1973 tarihli Apartheid Suçunun Ortadan Kaldırılması ve Cezalandırılması Konusunda Uluslararası Sözleşmenin ikinci maddesine göre apartheid suçu; “bir ırksal grup üyelerine yaşama hakkını ve kişi özgürlüklerini tanımamak; bir ırksal grup üyelerini keyfi olarak tutuklamak ve yasalara aykırı olarak hapsetmek; bu grupların toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşama katılmalarını engellemek ve gelişmelerini önleyici koşullar altında tutmak; onları ayrı yerlerde yaşamaya zorlamak; bu grupları zorunlu çalışmalara tabi tutmak ya da bu politikalara karşı çıkanları cezalandırmak” olarak tanımlanmaktadır (Pazarcı 1989).

Uluslararası Af Örgütü Asya-Pasifik Yardımcı Direktörü Roseann Rife, “Çinli yetkililer, ölen ve gözaltına alınanlar için hesap vermeliler. Barışçıl bir şekilde görüşlerini dile getirdikleri veya dernek kurma ve toplanma özgürlüklerini kullandıkları için gözaltına alınanlar derhal salıverilmelidir. Ölüm cezasına başvurmadan, uluslararası standartlara uygun adil mahkemelerin görevlendirileceği adil ve tam bir soruşturma başlatılmalıdır” şeklinde açıklama yapmıştır (Turnusol 2009).

Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran Roma Statüsü'nün yedinci maddesinde Apartheid suretiyle insanlığa karşı suçtan bahsedilmiştir. Buna göre, “failin bir ya da daha fazla kişiye karşı insanlık dışı davranışta bulunması, davranışın bir ırksal grubun diğer ırksal grup ya da gruplar üzerindeki kurumsallaşmış bir sistematik baskı ve hâkimiyet rejimi bağlamında veya sivil bir nüfusa karşı yöneltilen geniş ya da sistematik bir saldırının bir parçası olarak gerçekleştirilmesi, davranışın, sivil nüfusa karşı sistematik saldırının bir parçası olduğunun ya da buna yönelik olarak amaçlandığının bilinmesi” gibi koşullar bu suçun oluşmasını sağlamaktadır (Özkoç ve

Arslan 2006, <http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/files/original/a594829ee2dc2acc1dff181b899888cc.pdf>, 13 Aralık 2015'te erişildi). Ancak, Çin'de infazı gerçekleştirilen mahkûmların cesetlerine ulaşamaması, insanlık dışı bir muameledir. Seyyar idam ünitelerinde silahla vurulan ya da iğneyle idamı gerçekleştirilen mahkûmların cesetleri yakınlarına verilmemekte çeşitli amaçlar için kullanılmaktadır. Örneğin; 2009'da Çin'de organ donörlerinin üçte ikisinin infaz edilmiş mahkûmlardan oluştuğu bildirilmiştir (Tuna 2012).

6.2.4. Çin'in Doğu Türkistan'da Uyguladığı ve Soykırım Olarak İleri Sürülen Eylemlerinin Uluslararası Hukuk Bağlamında İncelenmesi

Çin'in Doğu Türkistan'da soykırıma varan eylemleri işlediği ileri sürülmektedir. Soykırım kavramı ilk kez Lemkin tarafından “İşgal Altındaki Avrupa'da Mihver Yönetimi” adlı eserinde kullanılmıştır. Buna göre soykırım, “ulusal grupların yok edilmesini ve yaşamalarını sürdürebilmelerini sağlayan kurumların tahribini amaçlayan çeşitli eylemlerin eş güdümlü bir planı” olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca Lemkin'e göre soykırımın amacı “ulusal grupların kültür, dil, ulusal duygular, din ve ekonomik varlığının siyasi ve sosyal kurumlarını parçalamak ve bu gruplara mensup bireylerin kişisel güvenlik, özgürlük, sağlık, esenlik ve de hayatlarının yok edilmesidir.” Bir başka ifadeyle soykırım, “bir varlık olarak ulusal gruba yönelmeli ve suçu oluşturan eylemler bireysel özelliklerinden ötürü değil, o ulusal gruba mensup oldukları için kişilere yönelmelidir.” Lemkin bu tanımıyla soykırımı politik, sosyal, kültürel, ekonomik, biyolojik, fiziki, ahlaki ve dini olmak üzere her türlü alanda meydana bir kavram olarak ifade etmektedir (Göktepeoğlu 2014).

Soykırım suçunun esas tanımı, 1948 tarihli “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Antlaşma”da yapılmıştır. Buna göre “milli, etnik, ırka dayalı veya dini bir grubun bireyleri, o grubu kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla öldürülür, maddi ve manevi vücut bütünlüklerine zarar verilir, grubun çoğalması engellenir, grubun yaşam şartlarına o grubun ortadan kalkmasına yol açacak şekilde müdahale edilir veya o grubun çocukları zorla başka bir gruba aktarılırsa bu hareketler soykırım suçunu oluşturur” (Qasim 2014).

Çin'in soykırım suçunu işlediğine dair maddi verilerin olduğu konusunda tespitlerin olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin, Mançu orduları Kaşgar'da Yakup Han'ın hanımı, çocukları ve torunları ile komutanları ve devlet adamlarından yüzlercesini katletmişti. Mançular Yakup Han'ın mezarının kutsal bir yere dönüşmemesi için ise cesedini mezarından çıkararak yakmışlardır (Tuna 2012).

Aşağıda da örneklerinin verileceği gibi Çin'de yapılan uygulamaların her ne kadar maddi anlamda soykırım olarak ileri sürülse de bu eylemlerin soykırım niteliğinde olup olmayacağı soykırım sözleşmesi bağlamında ve *mens rea* (özel niyet) olarak bilinen manevi unsurla birlikte dikkate alınarak ulusal veya uluslararası yargı organları tarafından belirlenebilir. Bununla birlikte bu eylemler çok ciddi suç niteliğini taşıdığı için yargılanması gereklidir. Çin'in ulusal yargı organlarında bu eylemlerin yargılanmasıyla ilgili bir gelişmeyle karşılaşılabilmiş değildir. Bu bakımdan bu eylemlerin Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) tarafından yargılanması gerekmektedir. Çin, UCM statüsüne taraf olmadığı için bu konuda mahkemenin soruşturma ve yargılama yapabilmesi için statünün 13. Maddesi bağlamında BM Güvenlik Konseyi'nin karar vermesi gerekir. BM Güvenlik Konseyi'nde Çin veto yetkisine sahip daimi üye olması dikkate alınırsa Çin'in benimsemediği bir karar veto etme ihtimali yüksektir.

Maddi unsurla birlikte manevi unsur dikkate alınarak tespit edilebilecek Soykırım suçu, 1948 tarihli “Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme”de yer almasına rağmen uluslararası yargılama konusu olması ancak 1990 sonrasındaki “yeni dünya düzeni”nde gerçekleşmiştir. Sosyalist Blok'un çözülmesiyle “Yeni Bir Demokrasi, Barış ve Birlik Çağı”olarak ifade edilen bir dönem başlamış ve 1990 tarihli Paris Şartı'nın vurguladığı bu “yeni dünya düzeni” Yugoslavya ve Ruanda soykırımlarının patlak vermesiyle uluslararası ceza kurumlarının ortaya çıkması gerektiği anlaşılmıştır. Böylece, BM Güvenlik Konseyi tarafından kurulan Eski Yugoslavya için Uluslararası Ceza Mahkemesi (1993) ile Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi (1995), ardından da Roma Statüsü ile kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi, soykırım suçunu yargılama yetkisine sahip olan temel kurumlar olarak uluslararası sistemde yerini almıştır (Alpkaya 2011). Roma Statüsü'nün beşinci

maddesine göre, soykırım suçu, insanlığa karşı suçlar Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin yargılama yetkisine giren suçlardır (Bayıllıoğlu 2007).

Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonuna göre, ırk ayrımcılığı, soykırım, esir etme yasağı, insan varlığının korunmasının ihlali gibi suçlar uluslararası suç olarak nitelendirilmiştir. Bu suçları işleyen kişiler, ya uluslararası mahkemece ya da kendi devletinde evrensel yargı yetkilerine dayanan yabancı mahkemelerde yargılanır. Failin vatandaşlığında bulunduğu devlet, statüye taraf olmasa bile eğer işlenen suç için Mahkemenin yargı yetkisini kabul ederse, UCM yargılama yetkisine sahip olur (Qasim 2014).

Uluslararası Ceza Mahkemesi'ni kuran Roma Statüsü'nün altıncı maddesi, "1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin ikinci maddesinde tanımlanan soykırım suçunu yargılama yetkisini Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne vermiştir. Bu tanımlama uluslararası örf ve adet hukukunun bir parçası olarak kabul edilmiştir, bu nedenle Soykırım Sözleşmesini onaylamış olsun olmasın, tüm devletler için bağlayıcıdır. Ruanda ve Eski Yugoslavya için kurulan Uluslararası Ceza Mahkemelerinin Statüleri de aynı tanımlamayı kullanmışlardır" (Tdtkb 2015).

Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde yargılanan suçlardan biri olan soykırım suçunun öldürerek soykırım, ciddi bedensel veya zihinsel zarara sebep olarak soykırım, fiziksel yok etmeye sebep olacak biçimde kasıtlı olarak yaşam koşullarının değiştirilmesiyle soykırım ve çocukların zorla nakledilmesiyle soykırım gibi çeşitli versiyonları bulunmaktadır (Özkol ve Arslan, 2006, <http://insanhaklarisavunuculari.org/dokumantasyon/files/original/a594829ee2dc2acc1dff181b899888cc.pdf>, 13 Aralık 2015'te erişildi).

Gruba mensup olanların öldürülmesi ile soykırım eyleminin olabileceği konusunda cezaevi ve toplama kamplarında öldürülen Uygurlar örnek verilmektedir. Doğu Türkistan Enformasyon Merkezi verilerine göre, Doğu Türkistan'da 145 hapisane ve otuzdan fazla toplama kampı yer almakta ve iki yüz elli bin Müslüman siyasi tutuklu buralarda bulunmaktadır. Sadece, Urumçi Liudavan cezaevinde her ay

yirmi ila otuz Müslümanın işkence sonucu öldüğü göz önüne alınırsa Doğu Türkistan genelindeki cezaevi ve toplama kamplarında ölenlerin sayısının aşırılığı dikkat çekmektedir (Tüysüzoğlu 2014).

Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi yoluyla soykırım suçunun maddi unsurun oluştuğuna dönük diğer eylem ise Doğu Türkistan'da yapılan nükleer denemelerin insan ve doğa üzerindeki etkisi örnek verilmektedir. Çünkü Çin'in Doğu Türkistan'da yaptığı nükleer denemeler sonucu bölgede insanlarda çeşitli hastalıklar görülmekte ve hatta bazen ölümle sonuçlanmaktadır. Ayrıca, tarım ve su kaynaklarında tahribata yol açmakta bunun sonucunda su kaynakları azalarak çölleşme meydana gelmektedir (Tüysüzoğlu 2014, <http://blog.radikal.com.tr/dunya/angela-merkelin-cin-ziyareti-66269>, 12 Aralık 2015'te erişildi). Ciddi bedensel veya zihinsel zarara sebep olarak soykırım suçunun Çin tarafından uygulanması sonucunda 1959'dan itibaren pek çok aydın hayatını kaybetmiştir. Özellikle 1966'daki Kültür Devrimi sonrasında özellikle aydın kesimin ve öğrencilerin zihinsel soykırıma tabi tutulması hedeflenmiş ve 1990'larda halkın buna tepkisiyle ortaya çıkan Barın Ayaklanması da zihinsel soykırımın bedensel soykırıma dönüşmüş hali olmuştur (Türkan 2014).

Çin'in en büyük nükleer merkezi ve deneme alanı olan Doğu Türkistan'ın Taklamakan Çölü'ndeki Lop-Nor Bölgesi aynı zamanda Quick dergisi'nin 1988 yılındaki açıklamalarına göre "Nükleer Füze Üssü"nüde bulunduğu yerdir. Dünya Sağlık Örgütü' nün verilerine göre ise 1975-1985 yılları arasında lösemi oranı %7 artmış ve nüfusun %10' u kansere yakalanmıştır. Kaşgar'da yapılan bir araştırmada beş bin kadar gencin bu denemeler yüzünden kör veya felç olduğu belirtilmiştir. Dünya Sağlık Örgütü'ne göre Hoten, Yarkent ve Kaşgar şehirlerinde 3961 kişi bilinmeyen salgın hastalıklara yakalanmıştır. Bununla birlikte, Batı ülkeleri, Doğu Türkistan menşeli kuru yemişlerde radyasyon tespit edilince bunların ithalini yasaklamışlardır (Tümtürk ve diğerleri 2009).

1964'ten beri Doğu Türkistan'da 23'ü atmosferde, 22'si yeraltında olmak üzere toplam kırk beş deneme gerçekleştirmiş olan Çin'in, 15 Mayıs 1995'te Doğu

Türkistan'ın Lopnor Bölgesi'nde yaptığı nükleer denemesinde kullandığı bomba, bazı kaynaklara göre ABD'nin Hiroşimaya attığı atom bombasından yetmiş kat daha güçlüdür (Bu atom bombasının 1 metagon 1000 kilo ton gücünde olduğu belirtilmiştir). (Kaşgarlı 2011). Stockholm' deki yetkililer ise bu bombaların Hiroşima' ya atılan bombadan yaklaşık olarak 6 ila 8 kat daha güçlü olduğunun tespit etmesine rağmen dünya kamuoyu bu konuda pek bilgi sahibi değildir. İsveçli bilim adamları bu patlamaların şiddetinin Richter ölçeğine göre 6,8 şiddetinde bir yer sarsıntısına neden olduğunu tespit etmişlerdir. Uluslararası insan hakları örgütlerinin raporlarına göre atom ve termo-nükleer bombaların kullanımı sonucunda yaklaşık 210 bin kişi hayatını kaybetmiştir. Ayrıca, Urumçi Radyosu'nun yayınında sarılık, deri kanseri gibi hastalıklara yakalanan 122 bin kişinin %54' ünün öldüğü belirtilmiştir. Çin teknoloji ve bilim komitesi başkanı Wu Shing ise tüm bunlara karşılık Çin'in nükleer güvenlik konusunda geri kaldığını ve kendi sistemini geliştirmesi için nükleer denemelerin yapılmasının şart olduğunu belirtmiştir (Aktaş 2001).

Sovyet Nükleer Bakteriyolojik Silah Programı'nda görev alan Ken Alibek'in, 1992 yılında yayımladığı "Biohazard" kitabında, Çin'in Bostun Gölü yakınındaki Malan'da gizli nükleer üslere sahip olduğunu aynı zamanda bu bölgede Ebola ve Marburg bakterilerinin bulunduğu bunun da Çin'in bakteriyolojik silah geliştirmiş olduğunu kanıtı olduğuna vurgu yapmaktadır (Tümtürk ve diğerleri 2009).

Urumçi'de 1959'dan itibaren 300.000 ton cevher işletilebilen uranyum zenginleştirme tesisleri bulunmaktadır. Ayrıca, Doğu Türkistan'da iki tanesi Urumçi'de, biri Hoten'de diğeri Altay'da olmak üzere çalışır halde 4 adet nükleer reaktör bulunmaktadır (Türköz, <https://uyghurmuslim.files.wordpress.com/2011/10/6.pdf>, 19 Mart 2016'da erişildi). Resmi raporlara göre, Urumçi'nin 800 km güneydoğusunda bulunan Lop Nor'daki Çin nükleer deneme sitesine 1993 yılında yapılan gösteriler sonucu buranın büyük ölçüde zarara uğradığı belirtilmiştir. Bu tesislerin kapatılmasını isteyen 1000 kadar protestocu Çin Ordu Birlikleri tarafından dağıtılmıştır (Aktaş 2001).

Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak suretiyle maddi unsur anlamında oluştuğu belirtilen soykırım suçuna, "mecburi kürtaj" uygulaması

örneği verilmektedir. Nitekim 1991 yılında Hoten vilayetine bağlı Karakaş ilçesinde kürtaja zorlanan kadınların oranı %49'dur ve bu da 18 bin 765 kişiye tekabül etmektedir. Yani bir ilçede hemen hemen anne adaylarının yarısı kürtaj olmaya zorlanmaktadır. Sincan gazetesinin 12 Eylül 1992 tarihli yayınına göre “Doğumu Yasaklama Kanunu”nunsorunsuz bir şekilde uygulaması için sadece bu ilçeye 432 kişilik Çinli memur gönderilmiştir (2009, <http://the.org.tr/2009/10/13/dogu-turkistan-sorunu-nedir/>, 16 Ekim 2015'te erişildi).

Diğer taraftan Çin'deki “mecburi kürtaj” uygulaması kadın-erkek nüfus dengesinde ciddi bozulmalara yol açmaktadır. Ayrıca, Uygurlar kayıt dışı doğan çocuklarını nüfus kütüğüne kaydettiremedikleri yani resmi olarak “yok” oldukları için bu çocuklar okul, sağlık ve çalışma imkanları gibi vatandaşlık haklarından yararlanamamaktadır. Kimliği olmayan bu kişiler sürekli yapılan kimlik kontrolleri sırasında Çinli yetkililer tarafından tutuklanmakta ve ağır şekillerde cezalandırılmaktadırlar (İnayet vd 2010). Çin Hükümeti ise 1979 yılından beri uyguladığı doğum kontrolü politikası ile ülkenin modernizasyonu ve gıda güvenliğini amaçladıklarını belirtmiştir (Tuna 2012).

Birleşmiş Milletler'in Soykırım Sözleşmesi'nde soykırımın “etnik bir halkı bilerek ölüme sürüklemek” olduğunu belirten Avrasya Türk Dernekleri Federasyonu Başkanı Dr. Ahmet Türköz, “Birleşmiş Milletler'in Soykırım Sözleşmesi'nin ikinci maddesinde belirtilen etnik gruba yönelik olarak uygulanan doğum kontrolü soykırım tabirine girmekte, bu nedenle Çin'in Doğu Türkistan'da yaptığının açıkça bir soykırım” olduğunu belirtmektedir (Tdtkb 2015).

6.2.5. Uluslararası Hukuk Bağlamında Çin'deki Azınlık Hakları

Azınlık hakları özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında milletlerarası hukukta önem kazanmasına rağmen iki savaş arası dönemde devletlerin kendi çıkarlarına göre azınlık politikası oluşturmaları sonucunda ayrı bir hak olarak ele alınmamıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında insan haklarının uygulanması azınlık haklarını korumak için yeterli olacağına inanılmıştır (Yücel 2009).

Birleşmiş Milletler Azınlıklar Bildirisi birinci maddesine göre, “devletler toprakları üzerinde yaşayan azınlıkların varlıklarını ve kimliklerini korumakla yükümlüdürler. “Bildirinin ikincimaddesine göre ise, “azınlıklar ulusal ve yerel seviyede alınacak ve kendilerini etkileyecek her türlü karara katılma hakkına sahiptirler” (Erdoğan 2002).

Çin’de 1999 Eylül’ünde Uluslararası azınlıklar politikası, Devlet Konseyi Ofisi tarafından serbest bırakılmıştı. 2006’da Çin Ulusal İslam Konseyi toplantısında Çin Komünist Partisi Halk Siyasi Danışma Konferansı Ulusal Komitesi Başkanı Jia Qingling, Çin’deki İslami liderlerin “uyumlu bir toplum” inşa etme konusunda pozitif bir rol oynadığını belirtti. Devletin Din İşleri Yönetim Müdürü Ye Xiaoven’a göre ise Çinli Müslümanlar barışı severler, kargaşa ve ayrımcılığa karşıdırlar, uyum ve hoşgörüyü savunurlar ve birlik ve istikrara önem verirler (Dawis 2008).

Ulusal Veya Etnik, Dinsel Veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri’nin birinci maddesinde “Devletler, kendi ülkeleri üzerindeki azınlıkların varlığını ve ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel kimliklerini korur ve bu kimlikleri geliştirmeleri için gerekli şartların oluşmasını teşvik eder” ifadesi geçmektedir” (Durdular ve Neziroğlu 2001:210).

Doğu Türkistan’ın Çin tarafından işgalinden 1958 yılına kadar Çince, okullarda yabancı dil olarak okutulmasına rağmen daha sonra zorunlu dil olmuştur (Tümtürk ve diğerleri 2009). Ekim 2003’ten itibaren Doğu Türkistan’daki bütün resmi okullarda Uygurca yasaklanmış, çeşitli meslek dallarında Uygurca kariyer yapmış olanlar görevlerinden alınarak temizlikçi, çöpçü gibi hizmetlerde çalıştırılmıştır. Çin Anayasası, Doğu Türkistan’ın özerk bölge olduğunu ve Uygurcanın da resmi dil olarak kullanılmasını güvence altına almasına rağmen Doğu Türkistan’da yaşayan Uygur Türkleri kendi dillerini, dinlerini, kültürlerini yaşayamamaktadır. Ayrıca her ne kadar Özerklik resmi olarak güvence altına alınmış olsa da uygulamaya yansıyamamakta ve Doğu Türkistan Pekin tarafından atanan Çin Komünist Partisi Bölge Sekreteri tarafından yönetilmektedir (2009, <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/187-dogu-turkistan-da-yasanan-olaylarin-sebebi-ve-sonuclari>, 17 Şubat 2015’te erişildi).

Bazı görüşlere göre, azınlıklar ülke nüfusunun bir parçası olarak sayıldığı için ilgili devletin rızası olmadıkça, bunların bağımsızlık, ayrılık veya birleşme hakkından söz edilememektedir (Uz 2007). Çin'in Doğu Türkistan halkını azınlık olarak kabul etmesinin ilk sebebi de budur. Diğer açıdan da tek bir Doğu Türkistan halkının varlığının inkar edilerek self determinasyon hakkından yararlanmalarının engellenmesi istenmektedir. İkinci olarak, Doğu Türkistan halkının Uygur, Kazak, Kırgız, Tacik gibi farklı azınlık sınıflarına bölünerek bunlara özerk bölgeler tahsis edip bütünleşmelerinin engellenmesi istenmektedir (Yücel 2009).

BM İnsan Hakları Komisyonu Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması ve Alt Komisyonu Raportörü Francesco Capotorti 1978'de hazırladığı "Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin" eserinde azınlık tanımına yer vermiştir. Buna göre azınlık, "bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayıca az olan egemen konumda bulunmayan o devletin vatandaşı olan üyeleri nüfusun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik, üstü örtülü de olsa, bir dayanışma duygusunu gösteren bir grup" tur (Çavuşoğlu, 1997-1998).

1966'daki Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin yirmi yedincimaddesinde "içinde etnik, dinsel ve dinsel azınlık bulunan devletlerde, bu azınlıklara ait bireyler gruplarının diğer üyeleriyle cemaat içinde bulunma hakkından, kendi kültürlerini yaşamak hakkından, kendi dinleri uygulama ve devam ettirmek hakkından ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılamazlar" ifadesi geçmektedir (Erdoğan 2002).

2002-2005 yılları arasında ilkokuldan üniversiteye kadar tüm eğitim seviyelerinde Mandarin (standart Çince) yaygınlaştırılmış, 2005'te anaokullarında dahi uygulamaya konularak Uygur çocuklarının kendi dillerini öğrenmesine engel olunmak istenmiştir. Bazı anaokullarında çocukların Çinceyi daha iyi öğrenebilmeleri için haftanın altı günü yatılı kalmaya zorlandıkları belirtilmiştir. Uygurlu öğrencilerin okudukları okulda Çince bilmeyen öğretmenler Çince Seviye Tespit sınavına tabi tutulmakta ve başarısız olurlarsa işten atılmaktadırlar. Okul sınırları içerisinde Uygurca

ifadeler kullanan öğretmen ve öğrenciler para cezası almaktadırlar. Doğu Türkistan’da okuyanlık ve orta öğretim düzeyindeki çocuklar kendi kültürel çevrelerinden koparılıp Çin’de Çince eğitim veren okullara yerleştirilmektedir (Tuna 2012).

Günümüzde Doğu Türkistan’daki yayınlardan sadece %16’sı Türkçedir (Tümtürk ve diğerleri 2009). Ulusal Veya Etnik, Dinsel Veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri’nin ikinci maddesinde, “ulusal veya etnik, dinsel veya dilsel azınlıklara mensup kişiler, özel veya kamusal yaşamda hiç bir müdahaleye veya hiç bir ayrımcılığa maruz kalmadan ve serbestçe kendi kültürlerini yaşama, kendi dinlerinde ibadet etme ve uygulamada bulunma ve kendi dillerini kullanma hakkına sahiptir” ifadesi geçmektedir. Ayrıca maddenin devamında azınlıklara mensup olan kişilerin kültürel, dinsel, sosyal, ekonomik, kamusal yaşama, bölgesel düzeyde verilen kararlara katılma hakkına ve kendi örgütlerini kurma ve sürdürme hakkına sahip oldukları belirtilmektedir (Durdular ve Neziroğlu 2001:211).

B.M. Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından kurulan İnsan Hakları Komisyonu, 1947 yılında Azınlıkların Korunması ve Ayrım Gözetici Önlemlere Karşı Mücadele Konusunda Alt-Komisyon adını taşıyan bir alt-organ oluşturmuştur (Pazarcı 1989). Adı 1999’da “İnsan Haklarının Teşvik Edilmesi ve Korunması Üzerine Alt Komisyon” şeklinde değiştirilmiş olan bu organ, kıtalardan eşit temsil imkanına göre seçilmiş yirmi altı bağımsız uzmandan oluşmaktadır. Azınlık kavramına ve haklarına geniş şekilde yer veren bu organ, çalışma grupları kurarak ve özel raportörler atayarak azınlıklar ve ayrımcılıkla ilgili hukuki, sosyal, ekonomik ve siyasi konularda Komisyon’a tavsiyelerde bulunmaktadır (Erdoğan 2002).

Ulusal Veya Etnik, Dinsel Veya Dilsel Azınlıklara Mensup Olan Kişilerin Haklarına Dair Bildiri’nin dördüncü maddesinde, “Devletler, azınlıklara mensup kişilerin ülkenin ekonomik kalkınmasına ve gelişmesine tam olarak katılabilmelerini sağlayacak tedbirleri almayı kabul eder” ifadesi yer almaktadır (Durdular ve Neziroğlu 2001:212).

2003 tarihli resmi Çin kayıtlarına göre, yıllık GSYİH'sı 187 milyar RMB(yuan) olan Doğu Türkistan'da bu sayı 2004 yılında 220 milyar RMB'ye yükselmesine rağmen refah seviyesindeki bu artıştan Doğu Türkistan'daki Müslüman Türk halkı yararlanamamaktadır. Çünkü, Çin yönetimi, sanayi kuruluşları ve petrol tesislerinde ülkeye yerleştirdikleri Çinlileri çalıştırmakta ve bunun sonucunda Müslüman halkın %80'i açlık sınırında yaşamakta ve kimi bölgelerde yıllık gelirleri 45-50 dolar civarında seyretmektedir (Tümtürk ve diğerleri 2009).

İnsan hakları grupları azınlıkların hedefleriyle ve mahkumların tedavileriyle ilgilenirken Çin hükümeti İslami militan söylemleri ve Çin'e sermaye bulmanın yollarıyla ilgilenmektedir. Çin'in en geniş yerleri dağlar ve çöllerle kaplı olan Doğu Türkistan'ı da içeren 3'ü otonom olan 6 eyaletten oluşan Batı bölgeleridir. Batı bölgelerindeki gelişmeler yetersiz olmasaydı azınlıklar daha refah yaşayacak, daha az huzursuz olacak ayrılıkçı hareketleri daha az destekleyecek ve daha çok ekonomik ve politik olarak Çin'le bütünleşecekti (Dawis 2008).

Doğu Türkistan Özerk Bölge Hükümeti'nin Kasım 2001 tarihinde yayımladığı bir raporunda, Doğu Türkistan'da kişi başına düşen milli gelir 100 dolarken, buradaki bir Çinlinin yıllık geliri bir Türk'ün gelirinin 3,6 kat fazlası, yani 360 dolardır (Tümtürk vd 2009).

6.2.6. Çin'in Doğu Türkistan'da İşlediği İleri Sürülen İnsanlığa Karşı Suçlar

İnsanlığa karşı suçlar kavramı, sınırları kesin çizgilerle belli edilmemiş anlam belirsizliği olan bir kavramdır. İlk olarak 1907 La Haye Sözleşmelerinde geçen bu kavram, I. Dünya Savaşı sonrasında savaş suçları kapsamında değerlendirilmiş ancak II. Dünya Savaşı sonrası Nuremberg Satüsü ile uluslararası hukukta ilk defa bağımsız bir suç olarak yerini almıştır. Bir eylemin insanlığa karşı suç niteliği taşıyabilmesi için yaygın ve sistematik bir saldırı olması, sivillere yönelik olması, siyasi, ulusal, ırksal, etnik veya dini temele dayalı olması gerekmektedir (Azarkan 2003). Nuremberg Savaş Suçları Mahkemeleri ile tarihte ilk defa liderler vatandaşlara karşı işledikleri suçlardan dolayı uluslararası topluma karşı yasal olarak sorumlu tutulmuşlardır (Öz 2007).

Roma Statüsünün yedinci maddesinde insanlık aleyhine suçlardan bahsedilirken, adam öldürme, yok etme, köleleştirme, işkence yapma ve ırza tecavüz gibi fiillerin herhangi bir topluluğa kasten geniş biçimde ve sistematik olarak uygulanması ifadesi geçmektedir (Qasim 2014).

Roma Statüsü'nün yedinci maddesinde geçen “Yok Ederek İnsanlığa Karşı Suç” kavramı Çin tarafından işlenmektedir. Çünkü Çin Doğu Türkistan’a Çin göçünü teşvik ederek Uygurları muazzam Çin nüfusu içinde eritme politikası uygulamaktadır. Bu politika kapsamında Doğu Türkistan’da Uygur Türklerinin nüfusu Çin nüfusuna oranla %1,5 civarına kadar gerilemiştir. Çin Hükümeti, özellikle ayaklanmaları bastırmak ya da terörizmle mücadele kapsamında Uygurları yok etmeye çalışmaktadır. Örneğin; 1949-1952 yılları arasında 2 milyon 800 bin, 1952-1957 yılları arasında 3 milyon 509 bin, 1958-1960 yılları arasında 6 milyon 700 bin, 1961-1965 yılları arasında da 13 milyon 300 bin kişi ya Çin ordusu tarafından öldürülmüş ya da rejimin uyguladığı politikalar sonucunda kıtlıktan hayatını kaybetmiştir. 1965’ten sonraki katliamlarla birlikte, öldürülen Doğu Türkistanlı sayısı 35 milyon gibi inanılmaz bir rakama ulaşmıştır (IHH 2015). Ayrıca Çin sadece Doğu Türkistan’da değil Tibet’te de yaklaşık 1.5 milyon kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur (Türkan 2014). Ayrıca, “Çin’in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları bağlamında Hak İhlalleri” adlı araştırmaya göre ise, Çin 1950 ile 1978 yılları arasında bölgeye 3 milyon Hanlı göç ettirdi ve 1953’te 300 bin olan Hanlı sayısı 1990’da 6 milyona ulaştı (2015, <http://dogu-turkistan.net/2015/10/21/8237/>, 12 Mart 2016’da erişildi).

Roma Statüsü'nün yedinci maddesinde geçen “Zulmederek İnsanlığa Karşı Suç” kavramı da Çin tarafından işlenmektedir. Çin, “Açık Kapı” politikasını uygulayarak kıyı bölgesinin endüstrileşmesinde kullanmak ve ihraç etmek için Doğu Türkistan’dan hammadde sağlamaktadır. İlk olarak Doğu Türkistan’ın en önemli geçim kaynağı olan tahıl, Çin’e taşınarak yerel halk kıtlığa terk edilmiştir. Bunun sonucunda 20 bin insan açlıktan ölmüş ve kaynakların sömürülmesi ile halk kıtlık ve işsizlik sorunuyla mücadele etmeye çalışmıştır. Nüfusun %85’inden fazlasının çiftçilikle uğraştığı ve toplam nüfusun hemen hemen %85’inin yoksulluk sınırının altında olduğu Doğu Türkistan’da tarımda ilkel yöntemler kullanıldığı için “hashar”olarak bilinen yılda iki

aylık ücretsiz çalıştırma da halkın zor şartlarda yaşamasına neden olmaktadır (Türkan 2014).

Roma Statüsü'nün yedinci maddesinde geçen “Toplu İmha Suretiyle İnsanlığa Karşı Suç” Çin tarafından özellikle ayaklanmaları bastırmada uygulanan bir yöntemdir. Örneğin; Gulca Katliamından sonra işkence edilerek 930 kişinin öldürüldüğü tahmin edilmektedir (Türkan 2014).Yine Çin Kızılhaç örgütüne göre, Tiananmen olaylarında yaklaşık olarak 3000'e yakın kişi öldürülmüş ve 10.000'e yakın kişi ise yaralanmıştır (Hürriyet 2012). Ayrıca Urumçi olaylarında 156 kişinin öldüğü, 1080 kişinin yaralandığı ve birçok ev ve işyerinin tahrip edildiği bildirilmiştir (CNN Türk 2009)

Roma Statüsü'ne göre “Halkın Sürgünü veya Zorla Nakli Suretiyle İnsanlığa Karşı Suç” kavramı Çin tarafından sürekli uygulanmaktadır. Örneğin; The New York Times'dan edinilen bilgiye göre, Gulca katliamından sonra 900 aile evlerinin yıkılmasından dolayı göçe zorlanmıştır (Türkan 2014).

Roma Statüsü'nün “Uluslararası Hukukun Temel Kurallarını İhlal Ederek Hapsetme veya Fiziki Özgürlükten Mahrumiyet Suretiyle İnsanlığa Karşı Suç” başlığı da Çin tarafından sıklıkla uygulanmaktadır. Doğu Türkistan halkı nedensiz sorgusuz sualsiz şekilde sürekli olarak tutuklanmakta ve bu tutuklamalar mahkûmların ağır şartlar altında çalıştırılarak yok edilmesiyle sonuçlanmaktadır. Hapishaneler işkence evine dönüşmekte ve bu işkenceler sonucu da çoğu insan ölmektedir (Türkan 2014).

“İşkence Suretiyle İnsanlığa Karşı Suç” kavramını Çin her fırsatta ve her koşulda uygulayabilme imkânına sahiptir. Örneğin; 1953 yılına kadar Mesut Sabri Baykuzu'nun da aralarında bulunduğu 100.000'den fazla Doğu Türkistanlı, Kızıl Çin idaresi tarafından hapsedilmiş ya da türlü işkencelerle katledilmiştir (Tuna 2012).

Roma Statüsü'nde yer alan “Zorla Kısırlaştırmak Suretiyle İnsanlığa Karşı Suç” Çin tarafından işlenmektedir. Nitekim Human Rights Watch 2013 raporunda Çin'de kadınlara yönelik zorla doğum kontrol yöntemleri uygulanmaktadır. Özellikle son yıllarda aile planlaması adı altında Doğu Türkistan ve Tibet'te zorla kürtaj politikası

yaygınlaşmaktadır (2015, <http://dogu-turkistan.net/2015/10/21/8237/>, 13 Mart 2016'da erişildi).

Roma Statüsü'ne göre “Köleleştirme Suretiyle İnsanlığa Karşı Suç” kavramının Çin'deki en iyi örneği üretim ve inşaat birlikleri olarak anılan “Bingtuen” uygulamasıdır. Çin bu uygulama ile suçluları Laogai kamplarında insanlık dışı muamelelere tabi tutarak tüm gün boyunca aralıksız çalıştırmakta ve çoğu insan bu zorlu koşullara dayanamayarak ölmektedir.

“Kişilerin Zorla Kaybedilmesi Suretiyle İnsanlığa Karşı Suç” kavramı da Çin tarafından uygulanan bir yöntemdir. Çin'de insanlar sokakta, evde, işte, herhangi bir yer ve zamanda nedensiz olarak Çin güvenlik güçleri tarafından alıkonulmakta ve daha sonra bu kişilerden haber alınamamakla birlikte aile ve yakınlarının da bu kişileri aramasına izin verilmemektedir. Örneğin; 5 Temmuz Urumçi olaylarının akabinde 300'den fazla kişi kaybolmuş ve o zamandan beri haber alınamamıştır.

Devletlerin uygulamalarından doğan insan hakları ihlalleri genel olarak iki şekilde oluşmaktadır. İlk olarak, yönetimin yol açtığı insan hakları ihlalleri yer almaktadır. Bu ya ülke hukukunun uygulanmasından doğan uygulamalar sonucu ya da hükümet görevlilerinin keyfi uygulamaları sonucu oluşabilmektedir. Ancak iki durumda da milletlerarası hukuka göre insan hakları ihlali vardır ve devlet bu sorumluluktan kurtulamaz. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlalleri hem kendi iç hukukundan hem de yetkililerin uygulamalarından kaynaklanmaktadır (Yücel 2009).

Çin'in Doğu Türkistan'a yaptığı Çinli transferi 12 Ağustos tarihli Dördüncü Cenevre Sözleşmesi'nin 49. maddesini ve mevcut uluslararası hukuk kurallarını ihlal etmektedir. Cenevre Sözleşmesi'nin 49. maddesinde işgal edilmiş topraklardan yerleşik halkın sınır dışı edilmesi ve bireysel veya toplu olarak zorunlu transferlerin yapılması yasaklanmıştır. Ayrıca, maddenin devamında işgalci kuvvetler, işgal ettiği bölgelerdeki yerli halkı sınır dışı edemez veya kendi sivil halkını o bölgeye yerleştiremez ifadesi geçmektedir (Türköz ve Demir 2002). Oysa Çin'in Doğu Türkistan'a zoraki Çin göçü

devam etmekte ve Uygurlar ise çeşitli vaatlerde bu bölgelerden alıkonulmaktadır. Örneğin; Çin hükümeti 2006 yılından bu yana iş alanlarının kısıtlı olduğu Doğu Türkistan Bölgesi'nde yaşayan 16-25 yaş aralığındaki Uygur kızlarını zorunlu olarak Çin'in iç bölgelerindeki fabrikalara çalışma amacı ile göndermektedir. Doğu Türkistan'ın güney kesimlerinde yaşayan ve iki kızı olan hemen her aile, hiç evlenmemiş olan veya çocuğu olmayan kızlarından birisini fabrikalarda çalıştırılmak üzere Çin devletine vermek zorundadır. Bu kızlar uzun süre aileleri ile irtibat kurmaksızın karın tokluğuna çalışmakta ve akıbetlerininne olduğu da bilinmemektedir. Ayrıca, bu kızlar evlenmek için kadın bulamayan veyakadın ticareti yapan kişilere Çinlilere satılmaktadır. Doğu Türkistan'ın ünlü İktisat gazetesinden alınan bilgilere göre, 2009 yılına kadar bölgeden götürülen kızların toplam sayısı 200.000'i geçmiş durumdadır (İnayet vd 2010).

Çin insan hakları konusundaki antlaşmaları imzalarken, antlaşmalara sürekli çekinceler koyarak insan hakları ihlallerinin getirdiği sorumluluklardan kaçınmak istemektedir. Örneğin; BM tarafından hazırlanan Soykırım Suçunun Cezalandırılması ve Önlenmesine Dair Sözleşme'nin 9. maddesine çekince koyarak, bu antlaşma nedeni ile BM Lahey Adalet Divanı'na şikayet edilmenin önünü kapamıştır. Yine BM'nin hazırladığı Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin 22. maddesine çekince koyarak Lahey'e gitmekten kurtulmuştur. Ayrıca, BM'in hazırladığı Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Sözleşmesi'nin 298/I. Paragrafına çekince koyarak, hakeme veya Lahey'e götürülme mecburiyetinden kurtulmuştur. Diğer taraftan, BM tarafından hazırlanan 1984 tarihli İşkence ve Başka Zalimce, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Davranış ya da Cezaya Karşı Sözleşmesi'nin 20. ve 30/I. maddelerindeki hükümlere çekince koyarak yine Lahey'e gitmekten kurtulmuştur (Yücel 2009).

VII. BÖLÜM

7. DOĞU TÜRKİSTAN SORUNU'NA ULUSLARARASI TOPLUM'UN BAKIŞ AÇISI

Orta Asya, önemli jeo-stratejik konumundan dolayı büyük güçlerin çıkarlarının çatıştığı bir alan haline dönüşmüştür. Yeni bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Türk Cumhuriyetleri bölgede istikrarsız bir ortam oluşturduğu için Çin, Rusya ve ABD gibi büyük güçlerin bundan yararlanarak bölgeye nüfuz etmesi kolaylaşmaktadır. Pekin, Rusya'nın Orta Asya'daki nüfuzunu kıramayacağını farkında olduğu için Orta Asya Cumhuriyetleri'ni Şangay İşbirliği Örgütü gibi bölgesel birliklerle yanına çekmeye ve Rusya ile de ittifak kurmaya çalışmaktadır (Çolakoğlu 2006). Orta Asya Bölgesi'nin güçlü aktörlerinden birisi olan Çin, bölgenin birinci oyuncular (ABD, Rusya) ile ikinci oyuncular (Türkiye, Pakistan, İran, Hindistan) arasında bir denge sağlamaya çalışarak buradaki varlığını sürdürmeye çalışmaktadır (Ekrem 2011). Nitekim Çin Dışişleri Bakanı Rus Dışişleri Bakanı'na "Rusya Çeçen teröristlerden, Çin ise Doğu Türkistan teröristlerinden zarar görmektedir" sözleriyle Rusya ile dayanışma içinde olmak istediğini kanıtlamıştır (Gayretullah 2013).

19. yüzyıl "Büyük Oyun"u Doğu Türkistan üzerinden oynanmaya başlamıştır (Hacaloğlu 2002). Yeni "Büyük Oyun"un baş aktörleri Rusya, Çin ve ABD'dir (Erhan 2013). SSCB'nin 1979'da Afganistan'ı işgalini fırsat bilen ABD Afganistan'a müdahale ederek buradan Asya'ya geçmeyi planlamıştı (Erol 2013). ABD'nin bu bölgeye geçişinde etkili olan temel faktör Hazar Havzası'ndaki enerji kaynaklarını ele geçirebilmektir. Hazar Havzası, önemli petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip olduğu için ABD, Rusya ve Çin'in bu bölgedeki etkisini kırmak istemektedir. Avrasya'da sahnelenen "Yeni Büyük Oyun" ile ilgili Brzezinski "Hazar kaynakları; tarihsel iddialar

ile ayrılmacı özlemleri yeniden canlandıran ve uluslararası rekabeti kızıştıran hedefleri temsil etmektedir” şeklinde konuşarak bunu kanıtlamıştır (Gökgöz 2013). “Büyük Oyun”daki temel unsur görünüşte dostluk ve ticaret anlaşmaları yapıp diplomatik bağlar kurarak ülkenin ve yöneticilerin stratejik ve zayıf yönlerini tespit etmektir. İngiltere, Rusya ve Çin ile sürekli çatışma halinde olmasına rağmen Doğu Türkistan ve Batı Türkistan halklarının bağımsızlığını değil de Çin ve Rusya arasında taksim edilmesi görüşünü savunmuştur (İnayet vd 2010).

1991 yılında ortaya atılan kuşatma teorisine göre “Dünya iki jeo-stratejik bölgeye ayrılmaktadır. Bunlar kıtasal Avrasya ve Deniz Ticareti’ne bağımlı bölgedir. Kıtasal Avrasya Rusya ve Çin’den oluşur. Deniz ticaretine bağımlı bölge ise ABD, Batı Avrupa ve Japonya’dan meydana gelir. Bu iki stratejik bölge arasında kalan bölgeye ise ara bölge adı verilir. Ara bölge gerek Avrasya ve gerekse deniz bölgesi güç merkezleri tarafından sürekli kuşatma altındadır. Bu kuşatmaların şekli ve boyutları ülkeden ülkeye değişmektedir” (Arıbaş ve Hüdavendigâr 2014).

Rusya ile Çin arasında sorunlar ve zaman zaman mücadeleler olmasına rağmen iki ülkeyi stratejik birlikteliğe sevk eden unsurlar da bulunmaktadır. Bunlar; NATO’nun doğuya doğru genişleme çabaları ve Kafkaslarda meydana gelen “Renkli Devrimler”, ABD’nin Ortadoğu, Orta Asya ve Asya-Pasifik Bölgeleri’nde süper güç olma rekabeti ve bu yüzden bu alanlarda askeri üsler edinme istekleri, Ulusal Füze Savunma Sistemi (NMD) ve Harekat Alanı Füze Savunma Sistemi’ni (TMD) oluşturmaya çalışması, iki ülke arasındaki ekonomik-ticari ilişkiler kurma ve Orta Asya Türk Birliği’ni oluşturma istekleridir (Kodaman 2008). Çin ve Rusya jeopolitik rakip olmalarına rağmen 11 Eylül sonrası ABD’nin Orta Asya’ya girmesi ile jeo-stratejik ortak haline dönüşmüşlerdir (Ekrem 2011).

Orta Asya’da ABD, Rusya ve Çin arasında mevcut olan güç rekabeti Türkiye’nin Orta Asya’daki politikasını da etkilemektedir. Türkiye, her ne kadar Şanghay İşbirliği Teşkilatı’na “diyalog ortağı” olarak katılsa da gerek NATO üyesi olduğu için gerekse ABD’nin yakın müttefiki olduğu için Rusya ve Çin Türkiye’yi bölgeye sokmak konusunda endişelidirler (Erhan 2013).

Mahan'ın deniz hakimiyeti teorisine göre “denizlere hakim olan millet dünyaya hakim olur. Deniz hareketinin bu üstünlüğünü Amerika kullanabilir ve Avrasya'yı denizden kuşatıp egemenliği altına alabilir. Bu kuşatmayı yaparken İngiltere, Almanya ve Japonya ile birlikte hareket edebilir ve böylece Sovyet Rusya ve Çin'i kontrol edebilir ve bu iki ülkenin Avrasya'daki gelişimleri durdurulabilir” (Arıbaş ve Hüdavendigâr 2014).

7.1. Rusya'nın Doğu Türkistan Sorunu'na Bakış Açısı

Rusya, Orta Asya'ya yönelik olarak “Yakın Çevre” politikasını ortaya atarak devletlerin iç politikalarına müdahale edici bir tavır sergilemektedir. Ayrıca, Rusya güvenliğini sağlamak için Orta Asya'da BDT (Bağımsız Devletler Topluluğu) sınırlarını savunan ve enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olan bir politika izlemektedir (Kasım 2011).

Orta Asya, önemli petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip olmakla birlikte stratejik öneminden dolayı da Rusya açısından büyük önem taşımaktadır. Rusya bölgede istikrarın sağlanması ile işbirliğinin gerçekleştirilmesini ve devletlerin sınır güvenliğine saygı gösterilmesini istemektedir. Rusya, doğalgaz ihracatının %75'ini Avrupa'ya, %25'ine yakını ise OECD Avrupa Bloğu'nun olduğu ülkelere yapmaktadır (Güngör 2008). Blank'e göre Rusya'nın Asya'da stratejik üstünlüğü Çin'e geçebilir (Ekrem 2011). Çin, Rusya'dan 19. yüzyılda ilhak ettiği 1,5 milyon metrekare toprakta hak iddia etmekte ancak bunu talep edememektedir. Rusya, Çin'i savunmada ve enerjide kendine bağımlı yapmak, Çin'le yaptığı ticarete ihracat ve ithalat dengesini sağlamak, Çin'in yapmayı planladığı 30 veya daha fazla sayıda nükleer reaktörün inşasını Rus şirketlerine devredilmesi konusunda anlaşmak, ABD-Hindistan nükleer enerji anlaşmasına karşılık olarak Çin ile nükleer santral kurma konusunda anlaşması Çin ile yakınlaşmasını sağlamaktadır (Güngör 2008). 2002 yılından itibaren Rusya ve Çin, yavaş yavaş ABD'nin Orta Asya'daki etkinliğini kırmaya başladı. 1996'da oluşturulmaya başlanan Şanghay İşbirliği'nin 2001'de kurumsal bir teşkilat haline gelişi de bunda etkili olmuştur. Ayrıca, Aralık 2002'de Rusya Kırgızistan'la yaptığı anlaşma

sonucunda Bişkek'in kuzeyindeki Kant üssüne 20 savaş uçağı ve 1000 asker yerleştirmişken buna karşılık 2005'te Özbekistan, ABD üslerini kapattı. Çok taraflı askeri ittifak olan Kolektif Güvenlik Teşkilatı'nın kurulması da Rusya'nın Orta Asya'da nüfuzunu arttırmak istemesinin bir örneğidir (Erhan 2013).

Çin ve Rusya, Tibet ve Çeçenistan sorunlarını birbirlerinin iç sorunu olarak kabul etmişlerdir. Ayrıca, Rusya ve Çin'in 1991 ve 1994'te yapılan "ortak sınırlara uyma" anlaşması, NATO'nun genişleme planına muhalefet gibi konularda yaptıkları siyasi işbirliği, 2 Aralık 2002'de Pekin'de "stratejik ortaklık anlaşması"nı imzalamaları aralarındaki yakınlığı arttıran unsurlardır (Güngör 2008). SSCB'nin dağılması sonrası değişen Orta Asya dengeleri üzerinde hakimiyet kurmaya çalışan Rusya, ABD ve Türkiye'nin bölgedeki ekonomik ve siyasi alandaki etkilerini kıramamıştı (Erhan 2013).

Sovyetler Birliği, geçmişte Türkistan topraklarında "böl-yönet" politikasını uygulayarak çeşitli Türk boylarının ön plana çıkması sonucunda özerk yönetimler oluşmasını sağlamış ve böylece Asya'yı kontrol altına almaya çalışmıştı (Tuna 2012).

SB'nin Doğu Türkistan'ın bağımsızlık isteğinin ilk yıllarında desteklemesinin nedenleri: (Kaşgarlı 2011).

1. Sovyetler Birliği'nin 1942 ve 1943 savaş yıllarında Doğu Türkistan bağımsızlığını desteklemesinin ilk nedeni, Almanların Çin Hükümeti ile yakınlaşarak Sovyet Rusya'sının Doğu Türkistan'daki askeri kuvvetini, danışmanlarını ve buradaki imtiyazlarını kaldırmaya çalışarak Sovyet izlerini silmek istemesi sonucu Sovyetlerin de Doğu Türkistanlıları Çin'e karşı kullanmak istemesidir.
2. İkinci olarak, Amerika ve İngiltere Çin Hükümeti ile anlaşarak Doğu Türkistan'da Sovyet Rusya'sına karşı bir askeri üs kurmak istemekteydiler. Hatta 1943 yılında Amerika ile İngiltere Urumçi'de konsolosluk açmış ve Amerika Milliyetçi Çin hükümeti ile Doğu Türkistan'ın İli vilayetinde bir hava üssü kurmak için anlaşmışlardı. Sovyetler Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını destekleyerek bu anlaşmayı engellemek istiyordu.

3. Diğer bir neden ise, Çin'i işgal etmeye çalışan Japonların buradan Doğu Türkistan'a geçerek Sovyetler Birliği'ni çevreleyeceğini düşünmesi ve bunun üzerine Sovyetler Birliği Doğu Türkistan'a Japonları sokmamak için Sovyet yanlısı bağımsız devlet kurmak istiyordu.
4. Sovyetler Birliği, Doğu Türkistan Hükümeti üzerindeki nüfuzunu Çin'den siyasi, ekonomik çıkar elde etmek için bir koz olarak kullanıyordu.
5. Rusya, Doğu Türkistan'da bulunan zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklarına sahip olmak için burayı Çin sömürsünden kurtarmak istiyordu.

İşte bu yüzden, Rusların Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını hedefleyen Kazakistan'daki Uygurların örgütlenmelerine destek olmasının asıl sebebi Çin ile aralarındaki bu hesaplaşmalardan kaynaklanmaktadır (Alyılmaz 1997, <http://ataturk-universitesi.dergipark.gov.tr/download/article-file/33258>, 10 Eylül 2015'te erişildi). 20. yüzyılda Rusyalılar Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını iddia eden Uygurları desteklese de Çin, burayı kendi vatanının bütünleyici parçası olarak görmektedir (Gracie 2015).

Diğer taraftan, Doğu Türkistan'da bağımsız bir devletin kurulması aynı zamanda Sovyet etkisindeki Batı Türkistan'da yaşayan ve Uygurlarla aynı soydan olan Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmen Türklerinin de bağımsızlıklarını kazanmalarını sağlayacaktı bu da Rusya İmparatorluğu'nun parçalanmasına neden olabileceğinden Rusya Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını kazanmasını istemiyordu (Kaşgarlı 2011).

NATO'nun 1999 yılında Yugoslavya'ya karşı Kosova'ya müdahale etmesi, Rusya'nın Çeçen sorunu Çin'in ise Doğu Türkistan, Tibet sorunu ve hatta Tayvan'ın bağımsızlığı konusunda endişelenmesine neden oldu (Çolakoğlu 2006).

13 Ağustos 1945 tarihinde Moskova'da Sovyet-Çin Dostluk ve İşbirliği Anlaşması'nın imzalanması üzerine “Çin Hükümeti, Moğolistan Cumhuriyeti'nin devlet bağımsızlığını tanıyacaktır. Sovyet Hükümeti ise Doğu Türkistan'da meydana gelen olayları Çin'in iç meselesi olarak kabul edecektir ve müdahalede bulunmayacaktır” şeklinde karar alınmıştır. Bu anlaşmanın Sovyetler Birliği'ne yararı, Mançurya demiryolunu Çin ile ortak kullanma hakkı, Çin'in Daliyen limanında askeri üs kurma

hakkı ve Doğu Türkistan'ın zengin doğal kaynaklarını Çin ile birlikte yararlanma hakkını ve imtiyazını elde etmiş olmasıdır (Kaşgarlı 2011).

Genel anlamda Rusya Doğu Türkistan Sorunu'na temkinli yaklaşmaktadır. Rusya, Çeçenistan sorunuyla mücadele etmeye ve toprak bütünlüğünü korumaya çalışmakta olduğu için Çin ile bu konuda karşı karşıya gelmek istememektedir.

7.2. ABD'nin Doğu Türkistan Sorunu'na Bakış Açısı

ABD Orta Asya'ya yönelik olarak çatışmaları önleyici, bölgede istikrarı sağlayıcı, Orta Asya Cumhuriyetleri'nde demokratik yönetimler kurulmasını sağlayarak bölgenin dünya sistemine entegrasyonunu teşvik edici bir politika izlemektedir. ABD'nin bölgeye yönelik ilgisi ve tecrübesi 1990'lardan itibaren ortaya çıkmıştır. Özellikle bölgenin enerji kaynaklarının önemi ve dünya pazarlarına taşınması ABD'nin buraya yönelik aktif bir dış politika üretmesine neden olmuştur (Kasım 2011).

ABD'nin küresel egemenliği sağlama yolunda oluşturduğu uluslararası sistemde yer alan unsurlar: (Hacaloğlu 1998)

1. Büyük güçlerin oluşturduğu ortak güvenlik sistemi (NATO.)
2. Bölgesel ekonomik işbirliği (APEC, NAFTA)
3. ABD tarafından yönlendirilse bile ortaklaşa karar vermeyi amaçlayan usuller
4. Küresel sistemin anayasal ve hukuki yapısı (Adalet Divanı)

ABD'nin Büyük Orta Asya Projesi güvenlik, enerji, demokrasi ve bölgesel entegrasyon hedefleri içinden en çok güvenlik ile enerji ile ilgilenmek zorunda kalmıştır (Ekrem 2011, http://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/cin_ortaasya_raporu.pdf, 20 Aralık 2015'te erişildi).

ABD'nin Yeni Asya Stratejisi'nin unsurları (Kodaman 2008):

1. ABD, Asya'da ikili güvenlik ittifakları oluşturarak çok taraflı ortaklıklar kurmalıdır.

2. Ekonomisinin hızla büyümesi sonucu kendine rakip gördüğü Çin, Hindistan ve Rusya gibi ülkelere karşı güç dengesi politikası oluşturmalıdır.
3. ABD, bölgede meydana gelebilecek silahlı çatışma sorunlarının çözülmesine yardımcı olmalıdır.
4. ABD, bölgede güvenlik konusunda işbirliği yaparak çok taraflı güvenlik mekanizmalarının kurulmasını sağlamalıdır.

Bush Dönemi'nde meydana gelen terörle mücadele politikası ve ABD'nin Irak işgali sırasında Çin'in yükselişi ile ekonomik ve askeri olarak gelişmesiyle ilgilenemeyen Amerika, Obama Dönemi'nde bunu telafi edebilmek adına Asya-Pasifiğe yönelmiştir. Ayrıca Bush Dönemi'nin sert, çatışmacı politikaları yerini Obama Dönemi'nde çevreleme, işbirliği ve yumuşak gücün daha ön plana çıktığı politikalara bırakmaktadır (Yılmaz 2012b). SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Avrasya'da meydana gelen güç boşluğu üzerine buraya ilgisi artan ABD, burada bölgesel ekonomik örgütlere katılmakla birlikte askeri işbirliğini arttırmaya çalışmaktadır (Hacaloğlu 2002). Büyük Satranç Tahtası teorisi Brzezinski'ye göre, "Avrasya'ya insanlık tarihi boyunca ilk kez Avrasya dışından bir ülke olan ABD'nin hakim çabalarına boyun eğecek durumda olduğu" nu söylemiştir (Arıbaş ve Hüdavendigâr 2014).

SSCB'nin dağılmasından sonra ABD dış politikasında Amerikalı siyaset bilimci Zbigniew Brzezinski'ye göre meydana gelen "Jeopolitik çoğulculuk" ABD'nin Avrasya'da yeni bağımsız olmuş devletlere yönelik politikasında etkili olmuştur. ABD'nin "Büyük Orta Doğu projesi" kapsamında Orta Asya ve Kafkaslar üzerindeki hakimiyetini genişletmek istemiş ve Tarihi İpek Yolu'nu Canlandırma Projesi ile de enerji kaynakları ve petrol boru hatlarının kontrolünü sağlamak istemiştir. Amerika, Sovyet sonrası kurulan Türk Cumhuriyetleri'nde batılı anlamda demokrasinin inşa edilmesi için bu bölgelerde ABD öncülüğünde kurulan sivil toplum kuruluşları ile halkın demokrasi ve insan haklarına uygun olarak bilinçlenmesini sağladı. Bunun sonucunda, Ukrayna'dan Kırgızistan'a kadar uzanan renkli kadife devrimler meydana geldi. Orta Asya Bölgesi'nde demokratik yönetimlerin kurulması ve bu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi ile bölgede etkili olacağını düşünen ABD, Soros Vakfı'nın haricinde Chevron, Amaco, Exxon gibi Amerikan menşeli enerji şirketleri ve bu

şirketlerin finansörlüğünde faaliyet gösteren STK'lar ile bunu sağlamaya çalışmıştır (Gökgöz 2013).

ABD'ye göre, ABD askerleri Afganistan'dan çekilirse Orta Asya ülkelerinde radikal grupların varlığı artar ve bunlar bu ülkelerin demokratikleşmesine engel teşkil edebilirdi (Erhan 2013).

ABD'nin Çin'e uyguladığı politikalar uluslararası sistemin yapısına göre dönemsel değişikliklere uğramıştır. 1950'li yıllarda SSCB ile Çin'in komünist ideoloji tehdidinin yayılmasına karşı çıkan bir ABD varken 1970-1990 yıllarında bunun yerini ÇHC ile SSCB'nin ideolojik ayrılık ve sınır sorunları nedeniyle arasının açılması sonucu ÇHC ile yakınlaşan bir ABD almıştı. Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte ÇHC'nin ekonomik, siyasi ve askeri bakımdan güçlenmesi sonucunda ABD, küresel güç olma konumunun tehlikeye girmesinden endişelenince ÇHC'ni kendine rakip olarak görmeye başladı ve Çin'i durdurabilmenin yollarından biri olarak düşündüğü sınır sorunlarıyla daha fazla ilgilenmeye başladı (Kodaman 2008).

Çin ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki en önemli sorunlardan biri Tayvan meselesidir. Çin bu meselenin kendi içişlerini ilgilendirdiğini belirterek engel olmaya çalışsa da ABD her zaman Tayvan'ın bağımsızlığını savunmuştur. Fakat son zamanlarda Şanghay Bildirisi'nin imzalanması sonucunda ABD-Çin diplomatik ilişkilerinin kurulmasıyla Amerika ÇHC'nin tek yasal hükümet olduğunu belirtmiştir. Ancak, Amerika, silah desteği ile Tayvan ve Güney Kore gibi ülkelere yaptığı silah satışı sonucunda bu ülkeleri güçlendirerek Çin'i çember altına almak istemektedir (<http://www.bayrakyayincilik.com/kategori/bayrak-dergisi/bayrak-dergisi-sayilar/bayrak-1252/>, 10 Ocak 2016'da erişildi).

ABD, Çin'i çevrelemek ve iç sorunlarla yıpranmasını sağlamak için Tibet, Doğu Türkistan, Tayvan belki daha sonra Keşmir gibi sorunlara müdahil olmaya çalışmaktadır. 11 Eylül saldırıları ile birlikte birlikte Doğu Türkistan sorunu (ulusal bağımsızlık faaliyetleri, insan hakları, nükleer silah denemesinden sonraki çevre tahribi vb.) uluslararası kamuoyunda ilgi çekmeye başlayınca Çin, iç güvenliği ve sınır

güvenliğinin tehlikeye girmesinden endişelenerek 11 Eylül’ü “uluslararası terörizme karşı savaş” adı altında Doğu Türkistan’a müdahale etmek için meşru bir yol haline dönüştürmeye çalışmıştır (Erol 2013).

12 Ekim 2001’de, 1 Nisan casus uçak krizi sonrası duran ABD-Çin insan hakları diyalogunun tekrar başlamasıyla Beyaz Saray sözcüsü Richard Boucher, Uygur sorununun gündem maddesi olacağını beyan etmiş, ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell da aynı konuda Çin’i uyardı. Ayrıca, 8 Kasım 2001’de, BM İnsan Hakları Komitesi Yüksek Komiseri Mary Robinson’un da Çin ziyareti öncesi Çin’in terörle mücadele adı altında Doğu Türkistan’da uyguladığı insan hakları ihlallerini eleştirerek bu duruma son vermesini istemesi bu konuda başarısız olduğunun göstergesidir (Hacaloğlu 2002).

Mayıs 2002’de Çin Milli Güvenlik Bakanlığı’na bağlı Uluslararası ilişkiler Araştırma Enstitüsü tarafından yayınlanan “Çin’in Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Ortamı” yıllık raporuna göre: ABD’nin 2001’den itibaren uygulamaya çalıştığı “Tek Dünya Düzeni Küresel Stratejisi”, küresel hegemon olma yolunda ilerleyen Çin’in çıkarlarına ters düşmektedir. ABD’nin “Rusya’ya yakınlık, Çin’e uzaklık” politikasını yürütmesi ancak gelecekte Çin’in Rusya’dan daha büyük tehlike olacağının görülmesi ile ABD-Çin arasında daha sert gerilimler yaşanabilir (Kodaman 2008).

ABD’nin 2002’de belirginleşen Ulusal Güvenlik Stratejisi’nin amacı (Bush Doktrini) küresel hegemonluğunu tehlikeye düşürecek rakipleri engellemek ve ABD’nin devre dışı bırakıldığı bölgesel dayanışma ve işbirliği organizasyonlarını denetlemek. Bu amaçlara ulaşınca Orta Asya’da Rusya, Çin ve diğer ŞİÖ üyelerini kontrol etmiş olacaktı. Amerika Orta Asya’da bir Alman-Rus yakınlaşmasını da istememektedir (Güngör 2008).

Bazı uzmanlara göre Çin yakın zamanda pek çok bakımdan ABD’yi geçebilecek bir düzeye ulaşabilecektir. Örneğin, Çin ekonomisinin 2040 yılında, 2000 yılındaki bütün dünya gelirinin büyüklüğünün yaklaşık olarak üç katına denk gelen 123 trilyon dolara ulaşacağı öngörülmektedir. Çin kişi başına düşen gelirde, AB Bölgesi’ndeki insanların öngörülen gelirinin iki katı olan ve Hindistan ile Japonya’nın rakamlarını da

aşan 85,000 dolar gibi bir rakama sahip olmasına rağmen nüfusunun dezavantajından dolayı ABD'yi geçememektedir. Çin'in küresel milli gelirdeki %40'lık payı, ABD ve AB'nin milli gelirdeki paylarının toplamını da aşmaktadır (Aslan 2014).

ABD'nin ürettiği petrol iç tüketimi karşılayamadığı için günlük 20 milyon varillik petrol tüketiminin yaklaşık 12 milyon varilini ithalat yaparak elde etmektedir. Bu yüzden, ABD, Orta Asya ülkelerindeki STK'lar aracılığıyla açık pazar ekonomisini yaygınlaştırma, insan kaynaklarının geliştirilmesi, kurumların demokratikleşmesi, ekonominin liberalleşmesi, basın özgürlüğünün yerleşmesi gibi unsurları ön plana çıkartarak açık toplum oluşturmak istemekte bu da bölgeye daha kolay sızmasına yardım etmektedir (Gökgöz 2013).

ABD, Doğu Türkistan sorununu kimi zaman insan hakları açısından savunurken aslında Uygur Türklerinisiyasi bir piyon olarak kullanmaktadır. 14 Eylül 2004 tarihinde Washington'da parlamento binasında 14 kişiden oluşan "Sürgündeki Doğu Türkistan Hükümeti"nin kurulması ABD'nin siyasi çıkarları uğruna bu sorunla yakından ilgilendiğini göstermektedir (Kaşgarlı 2011). Ayrıca, ABD'de Doğu Türkistan davasını savunanların teşkilatlanmasına destek verildiği için birçok organizasyon kurulmuştur. Doğu Türkistan İstiklal Merkezi, Doğu Türkistan Araştırma Merkezi, Lob-Nor Anti-Nükleer Merkezi, Doğu Türkistan Yüksek Tahsil Gençliği ve Hoca Ahmet Yesevi Birliği bunlardan bazılarıdır (Gayretullah 2013).

Çin'in bu kadar rahat davranma nedeni ise ABD ve Rusya'nın zaman zaman Çin'e tepki gösterecekleri de Çin ile iyi geçinme stratejisi izlemeleridir (Akgönenç 2009).

Doğu Türkistan Hareketi'nin lideri konumunda olan Rabia Kadir, iş hayatında edindiği başarılar nedeniyle Sincan-Uygur Ticaret Odası başkanı seçilmiş ve 1992 yılında ise Milli Halk Kongresi'nin üyesi olmuştu. Daha sonra, kadın hakları savunucusu olarak Çin Hükümeti delegasyonuna alınan Kadir, 1995 yılında Birleşmiş Milletler'in Pekin'de gerçekleştirdiği Dünya Kadınlar Konferansı'na katılmıştı. Uygur kadınlarını iş dünyasına kazandırmaya çalışan Kadir, Forbes Dergisi tarafından 1994 yılında Çin'in en zengin 10 ismi arasında gösterilmişti. Ayrıca, Kadir, 1995-1997

yıllarında Çin yönetimine danışmanlık yapmış ve başarılarından dolayı Çin Hükümeti tarafından “azınlıklar arasından çıkmış başarılı bir kadın” unvanını alarak örnek yurttaş seçilmişti (Şen 2009).

Rabia Kadir’in Doğu Türkistan’da meydana gelen olayları ABD’ye bildirmesi ve ABD’li delegelerle görüşmesi sonucu “ulusal güvenliği tehlikeye atma” suçundan 1999 yılında gözüaltına alınarak bir yıl sonra sekiz yıl hapis cezasına çarptırıldı. 6 yıl hapis yattıktan sonra Uluslararası Af Örgütü gibi birçok insan hakları kuruluşunun devreye girmesiyle ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice’ın Pekin ziyareti öncesi tedavi için ABD’ye gitmesine izin verildi. Bu süre içinde iki kez Türkiye’den vize talebinde bulunan Kadir’in bu talebi 1998 yılında başbakan olan Mesut Yılmaz’ın imzaladığı bir kararname ile “Türkiye’ye girmesi tehlikeli” denilerek reddedildi (Türksam 2009).

Ancak daha sonraları Rabia Kadir Uygur davasının en önemli savunucularından biri haline gelince Çin tarafından çeşitli yaptırımlara, cezalara maruz bırakıldı ve bunun sonucunda bu davayı yurtdışında devam ettirmeye çalıştı. Nitekim Çin’de hapis cezasını çektikten sonra ABD’de yaşamaya başlayan Kadir Çin tarafından “devlet düşmanı” ilan edildi. Eylül 2005’te Washington’da Uluslararası Uygur İnsan Hakları ve Demokrasi Kuruluşu’nu kurdu. 2006’da ise Washington temelli Uygur Amerikan Derneği’nin ve Münih’te kurulan Dünya Uygurlar Kongresi’nin başkanı seçildi (Şen 2009).

Rabia Kadir, Tokyo’da gerçekleştirilen “Dünya Uygur Kongresi”nde yaptığı konuşmasında “Amerika, her yıl dış siyaseti ile ilgili bir rapor hazırlıyor, her yıl bu raporda Tibet ve Dalai Lama ile ilgili başlıklar altında 5 sayfa yayınlanırken Doğu Türkistan’dan bahsedilmiyor, iki üç satırla “Çinli Müslümanlar” diye geçiştiriyorlardı. Ben her gün Amerika’da Dışişleri Bakanlığı’nın merdivenlerini aşındırdım, yakalarına yapıştım. Bizim Tibet’te ne farkımız var, durumumuz aynıdır, onlar Tibet Özerk Bölgesi biz de Uygur Özerk Bölgesi’yiz, onlar 6 Milyon, biz 20 Milyonuz, onlar baskı altında biz de baskı altındayız, onlar Budist, biz Müslüman Türküz diye mi bu ayrımcılığı yapıyorsunuz diyerek her gün onlarla kavga ettim, Senato’ya, Meclis’e gittim, hakkımızı aradım, şimdi artık Amerika yıllık raporlarında Doğu Türkistan içinde birkaç özel sayfa

ayırılmağa başladı, bu çok önemlidir” diyerek Doğu Türkistan mücadelesini dile getirmiştir (Tüysüzoğlu 2014).

Çin, Doğu Türkistan’da yaşayan Müslüman halkı daha yakından takip etmek ve kontrol altında tutmak için “Halkın Kurtuluş Ordusu” (PLA) olarak adlandırılan silahlı kuvvetlerine bağlı kara ve hava kuvvetlerini burada koşullandırmakta ve nükleer füzelerini burada muhafaza etmektedir (Avcı 2012,).

ABD için nükleer güce sahip olan Rusya, Çin, Pakistan, Hindistan ve İran’ı kontrol altında tutabilmek için “terörle savaş” bahanesiyle Afganistan’a girmekten daha iyi bir yol olamazdı. Ayrıca, Afganistan Batı dışında ve Orta Asya’da üç büyük kültür havzasına (İslam, Hint, Çin) sahip bir alan olduğu için özellikle seçilme nedeni ise buradaki farklı kültürlerin zamanı gelince harekete geçirebilmenin kolay olmasıydı. Diğer taraftan Afganistan’da var olmak demek Asya’dan güneye hareket edebilmenin (Balkanlar, Kafkaslar, Orta Asya ve Afganistan) ve böylece Ortadoğu petrollerine giden yolu açmanın veya alternatif enerji kaynaklarını aramanın en kolay yolu demektir (Hacaloğlu 2002).

ABD genel anlamda ezeli rakibi Çin’in politikalarına karşıt yönde stratejiler geliştirerek Doğu Türkistan sorunuyla yakından ilgilenmekte ve hatta Uygurlara destek olmaktadır. ABD sık sık Çin’in bu bölgede demokrasi ve insan haklarını ihlal ettiğini uluslararası kamuoyunda dile getirmektedir. Üstelik ABD, Çin’in terörist olarak gördüğü Doğu Türkistan’ın bağımsızlığını savunan liderleri ülkesine davet etmekte ve bu liderlerle görüşmelerde bulunmaktadır. Ayrıca ABD Hükümeti, Dünya Uygur Kongresi Başkanı ve Doğu Türkistan Bağımsızlık Hareketi’nin öncüsü Rabia Kadir’in ABD’de teşkilatlanarak davasını yürütmesini sağlamıştır. Bununla birlikte ABD’de Sürgündeki Doğu Türkistan Hükümeti’nin kurulmasını sağlayarak bir geçiş hükümetinden bağımsızlığa giden yolu açmıştır.

7.3. Orta Asya Cumhuriyetleri ve Diğer Ülkelerin Doğu Türkistan Sorunu'na Bakış Açısı

SSCB'nin dağılması ile birlikte Doğu Türkistan ile aynı tarihe, dine, kültüre sahip olan ve aynı zamanda eskiden İpek Yolu'nun geçtiği yerlerden olan bağımsız Orta Asya devletlerinin kurulması, Doğu Türkistanlılar arasında da İslami ve Pan-Türkist açıdan bir uyanışa sebep olmuştu. Doğu Türkistan'ın, gerek trans-Asya ticareti kavşak noktasında bulunmasından dolayı sahip olduğu stratejik konumu gerekse doğal kaynaklar bakımından zengin olması sonucu Uygurlar, kendi topraklarındaki olanaklardan en iyi şekilde yararlanmak için bağımsızlık konusunda ısrar ediyorlar. Çin'in Doğu Türkistan'ın modernizasyonunu ve kalkınmasını sağlaması, Doğu Türkistan'ın Pakistan, Türkiye ve Orta Asya devletleri ile yakın diyaloguile diğer komşu Müslüman ülkelerle gelişen sınır ticareti Uygurların etnik ve dini açıdan sivrilmelerine neden olarak siyasi talepte bulunmalarına cesaret vermişti (Warikoo 2015).

Çin, Asya ülkeleriyle hem ikili ilişkilerini artırarak bu ülkeleri kendine bağımlı hale getirmek hem de Asya'nın AB'si olan ASEAN ile çok taraflı işbirliği oluşturarak Asya'da serbest ticaret bölgesi meydana getirmek için çaba göstermektedir. Bunu kanıtlayan bir örnek de 2007 yılında Çin ile Asya ülkeleri arasında gerçekleştirilen ticaret hacminin 2006 yılına göre %21.8 artarak, 686.1 milyar dolara ulaşmasıdır (Ekşi 2015). Ayrıca, Çin ile Orta Asya devletleri arasındaki sınır ticaretin gelişmesi sonucunda Doğu Türkistan ekonomisi rahatlayacak ve bu da bölgedeki ayrılıkçı hareketlerin sindirilmesine neden olacaktır. Çin resmi istatistiklerine göre, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile 3.500 km'lik sınıra sahip olan Doğu Türkistan'a ticaret amaçlı 600.000 Orta Asyalı uğrarken yine aynı sayıda Çin vatandaşı da Orta Asya'ya uğramaktadır (Çolakoğlu 2006).

Çin, Orta Asya ülkelerinden enerji ihtiyacını karşılamakla birlikte enerji akışını da sağlamaktadır. Mesela, Çin, İran'ın Basra Körfezi kıyısındaki güney şehirlerinden petrol akışını Kazakistan ve Türkmenistan üzerinden geçen bir petrol boru hattı projesi ile sağlamayı amaçlamaktadır. Orta Asya ve Ortadoğu'dan Çin'e gelecek petrol boru

hatlarının Doğu Türkistan üzerinden geçmesi gerektiği için Doğu Türkistan bu anlamda da stratejik bir öneme sahip olmasından dolayı Çin için vazgeçilmez bir bölgedir. Güney Asya ülkelerinden olan Pakistan da ABD'nin Afganistan'a girmesinden rahatsızlık duyduğu için bu bölgelerde güçsüzlük ve istikrarsızlık unsurlarının oluşmasını ve dışardan bir gücün de bu bölgeye müdahale etmesini istememekte ve Doğu Türkistan meselesi hakkında Çin'i desteklemektedir (Tuna 2012).

ABD'nin Taliban bahanesiyle Pakistan'ın kuzeybatısında yer alan Swat vadisini vurması, Rusya Hindistan'la işbirliği içine girmesi ve Çin'in Keşmir sorununda Pakistan'ın yanında yer alması gibi sorunlar sonucunda Çin ile Pakistan önemli stratejik ortak haline gelmişlerdir (Akgönenç 2009). Doğu Türkistan'da Müslüman Uygurlar İslamabad'daki İslam Üniversitesi, Lahor'daki Uluslararası Seyid Mevd udi Enstitüsü, diğer medreseler ve eğitim merkezlerinde Cemaat-i İslami ve Tebliğ Cemaati'nin desteğiyle cihat konusunda eğitim ve öğretim gördüklerinin kanıtlanması üzerine Çin, Pakistan'daki İslamcı militanların Doğu Türkistan'a sızmasını engellemek için Pakistan'dan yardım istedi. Pakistan da bunun üzerine sınırı geçmeye çalışan ve Pakistan'dan sığınma talep eden 12 Çinli Müslümanı tutuklayarak Çinli yetkililere teslim etti (Warikoo 2015).

Doğu Türkistan'ın Kaşgar gibi önemli vilayetlerinde de Pakistan ile ekonomik ve ticari ilişkiler üst düzeydedir. Örneğin, Pakistan, Çin'in en önemli silah ticaret satışı yaptığı ülkedir. Pakistan, Afganistan ve diğer İslam ülkelerinden Doğu Türkistan'a çok sayıda Kur'an-ı Kerim gibi dini kitaplar ve materyaller sokulmakta ve Müslümanlar radikalleşmektedir. Diğer taraftan, 1962'deki Hindistan-Çin savaşından beri Hindistan'la toprak anlaşmazlıkları yaşayarak devamlı bir çatışma halinde olan Çin, Hindistan'ın Tibet sorununa müdahil olarak sürgündeki Tibet lideri Dalay Lama'ya ve taraftarlarına sığınma hakkı tanınmasına ve Tibet'in siyasi hak taleplerini desteklemesine sebep olmaktadır. Çin de Tibet'in intikamını 1947'den beri Hindistan'ın ezeli rakibi olan Pakistan'la ilişkilerini geliştirerek almaya çalışmaktadır (Tuna 2012). Çinliler, "Doğu Türkistan İçin Bağımsızlık" hareketini canlandıracak her türlü Pan-Türkist, fundamentalist hareketlerin Pakistan, Hindistan, Afganistan üzerinden Doğu Türkistan'a sızmasından endişe duymaktadır (Warikoo 2015).

Çin, Orta Asya Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazanmasında pek çok açıdan bu ülkelere yardımcı oldu. Örneğin; Kazakistan ülkesindeki Kazak nüfusunu arttırarak Rus nüfusunu azaltmak için Doğu Türkistan'da yoğun olarak bulunan Kazak nüfusunu çeşitli teşviklerle Kazakistan'a göç ettirdi. Ayrıca bu ülkelerin kendi ekonomilerini geliştirmeleri için bu ülkelere yönelik ticaret ve yatırım projelerini arttırdı (Aydın 2009).

Çin, Orta Asya ülkeleri ile olan ticaretinin büyük bir kısmını Doğu Türkistan üzerinden gerçekleştirmektedir. Örneğin; Çin'in Kazakistan'la olan toplam ticaretinin %80'i Doğu Türkistan üzerinden sağlanmaktadır. Ayrıca, Çin'in Doğu Türkistan üzerinden Kazakistan'la yaptığı ticaretin toplamı diğer Orta Asya cumhuriyetlerinin toplamından daha büyüktür. Sınır ticaretinin canlanması Doğu Türkistan'ın büyüme hızını olumlu yönde etkilemektedir. Örneğin; Çin ekonomisi yılda ortalama %8 büyürken, Doğu Türkistan ekonomisi %10 büyümektedir (Çolakoğlu 2006).

Orta Asya'nın ikinci büyük petrol üreticisi olan ve 2012 yılında Kaşgar'daki rafinerinin faaliyet göstermesiyle dünyanın en büyük beşinci petrol üreten ülkesi haline gelecek olan Kazakistan Çin için önemli stratejik ortaktır (Gökgöz 2013, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuavid/article/view/1023021588>, 29 Aralık 2015'te erişildi).

Pekin, yeni otoyollar ve demiryolları ile Asya'yı ticari merkez haline getirecek olan "Yeni İpek Yolu" projesini ortaya koyarak Asya ülkeleri ile olan ilişkilerini arttırmak istemektedir. Çin, Orta Asya, Kafkasya ve Doğu Asya, Güneydoğu Asya ve Güney Asya'yı da içine alan Trans Asya demiryolu projesini de uygulamaya koymayı amaçlamaktadır. Çin'in bu projelere önem vermesinin en önemli nedenlerinden birisi ise istikrarlı bir Orta Asya inşa ederek bütün bölgelerdeki nüfuzunu arttırmak istemesidir (Çolakoğlu 2006).

Orta Asya Cumhuriyetleri Doğu Türkistan'daki milliyetçi ve bağımsızlık taraftarlarını desteklemekte ve bunların kendi ülkelerinde teşkilatlanmasına izin vermektedirler. 1962'den beri Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde varlığını gösteren

Uygur diasporası son yıllarda Doğu Türkistan üzerinde daha da etkili olmaya ve güçlerini arttırmaya başlamışlardır. Ayrıca, 1949'da Çin'in Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ni kaldırmasıyla buradaki Uygur Siyasi Eliti Türkiye'ye kaçmış ve güçlü bilinçli bir taban oluşturmuşlardır (Büyüteç 1997).

Nisan 1991'de Kazakistan Alma Atı'da yasal siyasi bir parti olarak Uygur Kurtuluş Partisi kuruldu. Ayrıca, Kazakistan Kasım 1991'de Doğu Türkistan'daki insan hakları ihlalleri ile ilgili Birleşmiş Milletler'den yardım talebinde bulundu. Haziran 1992'de Kırgızistan'da özgür bir Uyguristan'ın var olması için yeni bir siyasi partinin kurulduğu bildirildi. Aynı yıllarda, Alma Atı'da Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Kazakistan'dan 350 Uygur delegenin katılımıyla Uluslararası Uygur Birliği oluşturulmuştur. Bu birlik CIS'ta(Bağımsız Devletler Topluluğu) yaşayan Uygurların haklarını savunmak, gerçek anlamda demokrasi ve insan haklarından yararlanmasını sağlamak için kurulmuştur (Aktaş 2001).

1996 yılında Nazarbayev (Kazakistan), Rahmanov (Tacikistan), Yeltsin (Rusya) ve Akaev (Kırgızistan) Şangay'da Çin Hükümeti ile ortak sınırların korunması, emniyetin sağlanması, askeri güçlerden arındırılması için anlaşma imzalayarak iktisadi ve siyasi açıdan karşılıklı bağımlılık çerçevesinde ilişkiler kurulmuştur. Bununla Çin'in amaçladığı Orta Asya Cumhuriyetlerinin kendi sınırları içindeki Uygur diasporasının etkinliğini kırma ve Çin'deki bağımsızlık hareketlerine karışmasını engelleme isteğidir (Büyüteç 1997).

Bağımsız Orta Asya Cumhuriyetleri'nden özellikle de Tacikistan ve Özbekistan'ın Fergana vadisinde müsait ortamdan dolayı etnik-dini hareketlerin ortaya çıkması ve Uygurların da bu hareketlerden etkilenecek bu devletlerde teşkilatlanıp güçlenmesi sonucunda Çin'de etkili olmaları Çin açısından rahatsızlık verici bir durum olarak görüldü. Doğu Türkistan'da İslami fundamentalizmin ve Pan-Türkist eğilimlerin artması Han Çinlileri ile yerel Uygur, Kazak, Kırgız Müslümanları arasında 1980'lerden beri bitmeyen çatışmaları alevlendirici bir unsurdur (Warikoo 2015).

Orta Asya gerek sahip olduğu enerji kaynakları bakımından gerekse Ortadoğu'daki enerji kaynaklarına ulaşılması bakımından Çin açısından büyük öneme sahiptir. Çin'in petrol ve doğal gaz rezervleri fazla olmasına rağmen büyüme hızı ve artan nüfusundan dolayı yeni kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden Orta Asya Cumhuriyetleri ile ikili ilişkilerde bulunarak çeşitli enerji anlaşmaları yapmaktadır. Örneğin; doğal gaz zengini Türkmenistan'dan Doğu Türkistan'a bir doğal gaz boru hattı döşenmiştir (Çolakoğlu 2006).

Çin'in Ortadoğu'ya ilgisi sadece enerji alanında değil aynı zamanda Ortadoğu ülkelerinin ağır silah sanayi alanında en büyük ihracatçısı konumunda olmasından kaynaklanmaktadır. BM Güvenlik Konseyi'nin beş üyesinden biri olan Çin bu durumu da avantaja dönüştürmekte ve Doğu Türkistan Müslümanlarının durumu hakkında eleştirilere uğrasa da bu sorun siyasi ve ekonomik ilişkilerle üstü örtülmeye çalışılmaktadır. Çin, Ortadoğu'daki en önemli müttefiki olan İran ile silah satışı ve atom enerjisi ile ilgili konularda anlaşmalar yapmaktadır. Çin ile İran arasındaki ilişki karşılıklı çıkarıya dayanmaktadır. Yani, İran, Doğu Türkistan'daki Müslüman halkların mücadelesini görmezden gelirken Çin de İran'ın nükleer faaliyetleri ile alakalı yaptırımları görmezden gelmektedir (Tuna 2012).

Japonya, Endonezya ve Malezya gibi ülkelerde bulunan Çinli nüfus bu ülkelerin ekonomisine büyük katkıda bulunduğu için bu ülkeler Çin ile arasında bir problem olmasını istememekte ve Doğu Türkistan sorununa da tepkisiz kalmaktadırlar (Akgönenç 2009). 1996 yılında Güvenlik İşbirliği Ortak Deklarasyonu'nun yayımlanması ile birlikte Japonya ve ABD arasındaki yakınlaşma Japonya'nın Çin'e olan tutumunda daha köklü değişikliklere yol açmıştır. 2009'da ABD Başkanı Barack Obama, Japonya'nın Orta Asya'da güvenliği sağlamada önemli bir role sahip olduğunu belirterek Japonya ile ilişkilere verilen önemi göstermiştir (<http://www.bayrakyayincilik.com/kategori/bayrak-dergisi/bayrak-dergisi-sayilar/bayrak-1252/>, 10 Ocak 2016'da erişildi). Japonya-ABD ilişkilerinin gelişmesiyle Japonya Doğu Türkistan sorununa daha net tavırlar ortaya koyduğunu göstermektedir. Örneğin; 2013 yılında 11 Uygur Türkü'nün katledilmesi ile Japonya Çin'e uyarı göndererek olayların son bulmasını istemiş ve Japonya'da bayraklar yarıya indirilerek olaylar protesto edilmiştir

(<http://www.dunyabulteni.net/>, 17 Aralık 2015'te erişildi). Bu yüzden, Japonya ile Çin arasında yaşanan siyasi ve güvenlik sorunları ekonomik-ticari ilişkileri de olumsuz etkilemektedir (Ekrem 2013).

Orta Asya Cumhuriyetleri Doğu Türkistan Sorunu'na kayıtsız kalmakta ve Çin gölgesinde hareket etmektedir. Orta Asya Cumhuriyetleri Uygurların ülkelerinde rahat hareket etmelerine izin verirken Çin ile olan ekonomik ilişkilerinin zarar görmemesi, güçlü bir hükümetten yoksun oluşları, istikrarsızlıkların ve sınır sorunlarının hat safhada oluşu gibi nedenlerle Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını desteklememektedirler.

7.4. Türkiye'nin Doğu Türkistan Sorunu'na Bakış Açısı

Türkiye, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya ile daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Türkiye daha çok enerji kaynaklarının geçişiyle ilgili anlaşmalar imzalayarak ve bölgesel organizasyonlar ve örgütler kurarak bu bölgeyle ilişkiler kurmaya çalışmıştır (Kasım 2011).

Cumhuriyet'in ilk kurulduğu yıllarda yeni yeni güçlü bir devlet olmaya çalışan Türkiye Orta Asya'yla ilgili pek bilgi sahibi olmadığı için Doğu Türkistan sorununa da ilgisiz kalmıştı. 2000'li yıllara kadar Türkiye ortak tarihi ve kültürel bağlara sahip olan soydaşlarına sahip çıkamamakta ve kendi iç ve dış politika sorunlarıyla ilgilenmekteydi. Ancak, 2000'li yıllarda güçlü bir devlet olarak tarih sahnesine çıkan Türkiye uluslararası sorunlara ilgisiz kalamamakta ve dış politikasında bunlara yönelik dış politika üretmekteydi. Özellikle, Doğu Türkistan Sorunu'nda Türkiye insancıl olarak yaklaşmış Çin'in burada uyguladığı insan hakları ihlallerini eleştirmiş fakat yine de her fırsatta Çin'in toprak bütünlüğünü savunduğunu ve dolayısıyla Doğu Türkistan'ın bağımsızlığını desteklemediğini dile getirmesine rağmen Doğu Türkistan'a gerçek anlamda özerklik uygulanarak geniş haklar verilmesi gerektiğini dış politikasında savunmuştur.

Türkiye, Doğu Türkistan Sorunu’da çoğu zaman ikilemde kalmakta ve objektif politikalar üretememektedir. Çünkü bir yandan son zamanlarda yükselişe geçen ve dünyanın en güçlü ekonomilerinden biri olan Çin ile ilişkilerinin bozulmasını istemeyen Türkiye sürekli olarak Çin ile ikili dialoglar kurarak karşılıklı ziyaretlerde bulunmakta diğer yandan Doğu Türkistan’ın her iki ülke için bir dostluk köprüsü olduğunu ve Uygurlara iyi davranılması gerektiğini de belirtmektedir. Özellikle Çin ekonomisi ve pazarı Türkiye için vazgeçilmez bir fırsat olarak görüldüğü için Türkiye uluslararası kamuoyunda Çin’e tepkisini dile getirirse de net tavırlar ortaya koyamamaktadır.

Türkiye, son zamanlarda Doğu Türkistan’da Çin zulmünden kaçan Uygurlara ev sahipliği yapmakta sınırdan geçmelerini kolaylaştırmakta ve Türkiye’de yerleşimlerini sağlamaktadır. Ayrıca, Uygurların Türkiye’de çeşitli kurum ve organizasyonlar kurarak teşkilatlanmalarına izin vermektedir.

VIII. BÖLÜM

8. SONUÇ

Doğu Türkistan Sorunu yıllardır Çin'in çözölemeyen bir iç meselesi olarak kalmıştır. Günümüzde de bu sorunun çözümüne yönelik herhangi bir öneri ve alternatif yol Çin tarafından kabul edilmemektedir. Çin Doğu Türkistan'ı ölkesel bütönlüğünün bir parçası olarak gördüğü için burayı devamlı kontrol altında tutmaya devam edecektir. Doğu Türkistanlılar ise Çin'in baskılarına ve yasaklarına karşı bağımsızlık mücadelelerine devam edecektir. Ancak sorunun iki taraf açısından ortak bir çözümü Doğu Türkistan'a gerçek anlamda bir özerklik verilmesi olabilir. Doğu Türkistanlılar Çin'e karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelelerinde özellikle ayaklanmalar esnasında çok fazla insanını kaybetti ve gündelik hayatta dahi ikinci sınıf vatandaş muamelesi gördükleri için her ne kadar radikal örgütler bağımsızlık mücadelelerine devam etse de Doğu Türkistan halkı aynı acıları tekrar yaşamak istememektedir. Bu yüzden Doğu Türkistan halkının da normal Çin vatandaşlarının yaşam standartlarında yaşaması, hak ve özgürlüklerini kullanmalarına izin verilmesi gibi durumlar Doğu Türkistan halkının büyük bir çoğunluğunu sindirebilir. Ancak Çin'in bu yönde uzun süreli bir politika izlemesi düşünölmemektedir. Nitekim Çin Tibet gibi diğör özerk bölgelerine de gerçek anlamda özerklik statüsü vermemektedir. Çünkü Çin gerçek anlamda özerklik verdiği takdirde dış güçlerin etkisiyle bu özerk bölgelerin bağımsızlığa sürökleneceğini düşünmektedir. Aslında Çin'in Doğu Türkistan üzerindeki baskı politikaları bağımsızlık yanlısı radikal örgütlerin ortaya çıkmasına neden olmakla birlikte bu radikal örgütlerin faaliyetleri Doğu Türkistan halkının baskıdan kurtulma mücadelesine gölge düşürmektedir. Çin'in gerek BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olması gerekse dünyanın en büyük ekonomik güçlerinden biri olması sebebiyle uluslararası toplum bu soruna tepkisiz kalmaktadır.

Sorunun çözümüne yönelik şu hususlar belirtilebilir: Doğu Türkistan sorunu aktif ve komplike bir sorun olmakla beraber iki taraf arasında uluslararası toplum ve örgütlerin de desteğiyle birlikte demokrasi ve insan hakları açısından müzakereler edildiği sürece anlaşmazlık oluşturan unsurların üzerinde farklı çözüm önerilerinin bulunması gündeme gelebilir. Çin Halk Cumhuriyeti, Çinli vatandaşlara uyguladığı siyasi, ekonomik, sosyal hakları Uygur vatandaşlarına da tanıdığı ve baskı politikalarına son verdiği sürece Uygurlar bir nebze olsun Doğu Türkistan'da kendilerini ikinci sınıf vatandaş muamelesi olarak görmelerinin ortaya çıkardığı psikolojik baskının son bulmasıyla ülke içinde karışıklık ve huzursuzluk çıkartmamaya haklarını demokratik yöntemlerle aramaya devam edeceklerdir. Uygurların bu yöntemi kullanması daha çok Çin'in hukuk devletinin gerekliliklerini yerine getirmesine bağlı olduğu için kısa vadede bu zor görünmektedir. Ayrıca, Çin, son zamanlarda gitgide büyüyen ekonomisine yeni kaynak bulma ihtiyacı, terör tehdidi ve Uygurların dünya kamuoyuna kendilerini tanıtmaları ve uluslararası alanda teşkilatlanmaları gibi unsurlardan dolayı Doğu Türkistan'da kontrolü kaybetmek istemediği için buradaki varlığını daha da hissettirmeye başlamıştır. Bunun sonucunda ise Uygurlar daha da radikal bir yapı haline bürünmüşlerdir. Diğer taraftan Uygurlar, Çin Hükümetlerine eski tarihlerden beri demokratik yollarla seslerini duyurmak istemişler fakat Çin her seferinde daha da sert önlemler alarak görmezden gelmiş ve bu da Uygurların istediklerini farklı yollardan elde etme çabası içine girmelerine yol açmıştır. Uygurların esas amacının bağımsızlık olduğu düşünülmeyle birlikte Çin, Doğu Türkistan'a gerçek anlamda bir özerklik verdiği sürece Uygurların hemen hemen yarısı bunu kabullenecek ve pasifleşeceklerdir. Bu da Çin içerisinde daha huzurlu ve istikrarlı bir ortamın oluşmasını biraz da olsa sağlayabilecektir. Çin, Doğu Türkistan'da gerçek anlamda bir özerklik veya bağımsızlık uygulamalarına yol açmayacak ve Uygurlar da yılgınlık, çaresizlik, korku içinde yaşamlarını sürdürmeye devam edecek gibi görünüyor.

KAYNAKLAR

- Akgönenç, Oya (2009). ” Doğu Türkistan olayları ve Uygurların Var Olma Mücadelesi-1”, <http://www.timeturk.com/tr/makale/oya-akgonenc/dogu-turkistan-olaylari-ve-uygurlarin-var-olma-mucadelesi-1.html> , 20 Ağustos 2015’te erişildi.
- Akgün, Birol (2010). “Çin İzlenimleri-(II): Doğu Türkistan ve Uygurlar”, <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/cin-izlenimleri-ii-dogu-turkistan-ve-uygurlar/588>, 18 Aralık 2015’te erişildi.
- Aktaş, Hayati (2001). Sinciang (Doğu Türkistan): Çin Orta Asya’sında Etnik Ayrımcılık ve Kontrol. İstanbul. Türk Dünyası Araştırmalar Vakfı.
- Alagöz, Emine Akçadağ (2010). “Yükselen Güç Çin’in Dünden Bugüne Dış Politika Analizi”, <http://www.bilgesam.org/incele/865/-yükselen-guc-cin%E2%80%99in-dunden-bugune-dis-politika-analizi/> , 16 Şubat 2016’da erişildi.
- Ali, Hüseyin Ali (2013). Uluslararası Hukukta Kendi Geleceğini Belirleme (Self-Determination), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku (yayınlanmamış) Yüksek lisan tezi, Ankara.
- Alim, Abdulsalam Abdulgani (2010). Doğu Türkistan- Ekonomik Yaşamda Kısıtlamalar Yoksulluk ve Yoksunluğun Sosyal Etkileri. Ü. Özkan (ed), *Hür Doğu Türkistan sempozyumu* (ss. 145-160) İçinde. İHH Araştırma Yayınlar Birimi.
- Alpkaya, Gökçen (2011). “BM’de Irksal Ayrımcılık Yasağı, Erken Uyarı ve Soykırım Suçunun Önlenmesi”, *A.Ü. SBF Dergisi*, Cilt 66, No. 3, 2011, s. 1-27.

Amnesty International, 2004, <https://www.amnesty.org/download/Documents/92000/asa170212004tr.pdf>, 12 Ekim 2015'te erişildi

Analist (2015), <http://www.analistdergisi.com/>, 15 Ocak 2015'te erişildi

Andincan Ahat (2009), "Çin de SSCB gibi dağılacak", <http://www.yenidenergenekon.com/137-cinde-sscb-gibi-dagilacak/>, 13 Kasım 2015'te erişildi

Arı, Tayyar (2013). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, 8. Baskı, Bursa. MKM yayınları.

Arıbaş, K. Ve Hüdavendigar, M. (2014). *Siyasi coğrafya açısından Çin*. Konya. Çizgi Kitabevi.

Asgarov, Hafız (2008), *Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Aslan, Halil Kürşat (2014), "Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası", http://www.akademikortadogu.com/belge/ortadogu17makale/halil_kursad_aslan.pdf, 10 Aralık 2015'te erişildi.

Ataöv, Türkkaya (2009), "Çin Azınlıkları", <http://www.turksolu.com.tr/256/ataov256.htm>, 15 Mart 2016'da erişildi.

Atlı, Altay (2009), "Sincan Meselesinin Ekonomik Boyutu", <http://www.radikal.com.tr/tartisiyorum/sincan-meselesinin-ekonomik-boyutu-948003/>, 13 Kasım 2015'te erişildi.

Avcı, Erkan (2012), *Doğu Türkistan Sorunu*, http://www.academia.edu/2112297/Erkan_Avc%C4%B1__Do%C4%9Fu_T%C3%BCrkistan_Sorunu, 01 Eylül 2015'te erişildi.

- Avcu, Tülin (2015), “Doğu Türkistan Sorunu ve Perde Arkası”, <http://politikaakademisi.org/2015/07/19/dogu-turkistan-sorunu-ve-perde-arkasi/>, 05 Kasım 2015’te erişildi.
- Avşar, Abdulhamit (2014), “Doğu Türkistan Cumhuriyeti ve Türkiye Basınının Tutumu”, <http://aavsar.blogspot.com.tr/2014/01/basnn-gundem-olusturma-islevi-baglamnda.html>, 12 Ocak 2016’da erişildi.
- Aydın, Mustafa (2009). Azerbaycan, Ermenistan, Türkmenistan, Rusya ve Doğu Türkistan’a Bakış, http://www.gokbayrak.com/haber_detay.asp?id=1595 , 18 Ekim 2015’te erişildi.
- Ayhan, Veysel (2009). İmparatorluk Yolu: Ortadoğu ve Petrol. Bursa. Dora Yayınları.
- Aynural, Salih ve Kesici, Abdulkayyum (2005). “Türk Dünyasında Doğal Gaz ve Petrol Zenginliği”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, sayı 49, ss. 614-642.
- Azarkan, Ezeli (2003). “Uluslararası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar”, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/281/2556.pdf>, 17 Şubat 2016’da erişildi.
- Aybilgi (2013). <http://www.aybilgi.net/makaleler/dogu-turkistan/insan-haklari-ihlali-cin-zulmu-tarihi.html>, 12 Mayıs 2015’te erişildi.
- Bal, Halil (2014). Türkistan Tarihi, https://www.academia.edu/11167728/T%C3%BCrkistan_Tarihi, 15 Kasım 2015’te erişildi.
- Bahar Hasan (2015). “Türkistan’ın Coğrafi Konumu ve İlk Çağ Kaynaklarına Göre Tarih”, http://turkoloji.cu.edu.tr/GENEL/hasan_bahar_turkistan_cografi_konum.pdf21 Ekim 2015’te erişildi.
- Bayıllıoğlu, Uğur (2007). “Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Türkiye”, <http://kutuphane.dogus.edu.tr/mvt/pdf.php>, 15 Aralık 2015’te erişildi.

BBC, (2014). Why is there tension between China and the Uighurs?,<http://www.bbc.com/news/world-asia-china-26414014>, 15 Şubat 2015'te erişildi.

Bekin, R (1997). Doğu Türkistan Gerçeği. M. A. Okur (ed), *Hüzün Coğrafyası Doğu Türkistan* (ss. 1-5) İçinde. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Kulübü Türk Dünyası Yayınları.

Bey, Adil Hikmet (1997). *Asya'da Beş Türk*. İstanbul. Ötüken Yayınları.

Beyoğlu, Ali Ahmet (2011). “Mazlum Vatan Doğu Türkistan”, <http://akademikperspektif.com/2011/08/17/mazlum-vatan-dogu-turkistan/>, 20 Eylül 2015'te erişildi.

Bhattacharji (2008). <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2008/08/01/AR2008080100933.html>, 30 Aralık 2015'te erişildi.

Bilgin, Abdul Rezak (2009). “Çin'in Azınlık Politikaları Çerçevesinde Doğu Türkistan”, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=512>, 30 Aralık 2015'te erişildi.

Bilgin, Hasan (2010). *Stratejik Açından Çin*, USAK yayınları, Ankara.

Bozkurt, H (1997). Bağımsız Doğu Türkistan'a Doğru. M. A. Okur (ed), *Hüzün coğrafyası Doğu Türkistan* (ss. 11-13) İçinde. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Kulübü Türk Dünyası Yayınları.

Budak, Leyla ve Erdoğan, İlker (2006). “1990 Sonrası Çin Halk Cumhuriyeti'nde Kitle İletişim Sistemi ve Temel Sorunlar”, <http://ticaret.edu.tr/uploads/kutuphane/dergi/s9/M01136.pdf>, 25 Ağustos 2015'te erişildi.

Büyüteç, Mehmet Binay (1997). “Deng Sonrası Çin'de Ayrılıkçı Hareketler ve Dogu Türkistan”, <http://www2.turkiye.net/mbinay/news/analiz26.htm>, 03 Ağustos 2015'te erişildi.

- Can, Turan (2014). Doğu Türkistan ve Türklük, <http://www.altayli.net/dogu-turkistan-ve-turkluk.html>, 20 Ekim 2015'te erişildi
- Cengiz, İsmail (1997). Doğu Türkistan'ın Yeraltı ve Tabii Zenginlikleri Ve Stratejik Konumu. M. A. Okur (ed), *Hüzün coğrafyası Doğu Türkistan*(ss. 6-10) İçinde. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Kulübü Türk Dünyası Yayınları.
- Cengiz, İsmail (2009). “Hedefimiz Doğu Türkistan'ın Bağımsızlığıdır”, <http://www.doguturkistan.com.tr/hedefimiz-dogu-turkistanin-bagimsizligidir/>, 11 Ekim 2015'te erişildi.
- Cengiz, İsmail (2011). “Doğu Türkistan'da Milliyetler Sorunu.”, <http://www.gorelesol.com/haber/yazar.asp?yaziID=6347>, 16 Ekim 2015'te erişildi.
- CNN Türk (2009). Urumçi Olaylarında Bilanço Açıklandı, 08.07.2009, <http://www.cnnturk.com/2009/dunya/07/08/urumci.olaylarinda.bilanco.aciklandi/534090.0/>, 18 Aralık 2015'te erişildi.
- Collins, Gabe (2015). “Beijing's Xinjiang Policy: Striking Too Hard?”, <http://thediplomat.com/2015/01/beijings-xinjiang-policy-striking-too-hard/>, 20 Mart 2015'te erişildi.
- Çalışkan, Ali Osman (2005). “Siyasette liberalleşme Yok: Doğu Türkistan sorunu”, <http://www.anlayis.net/makaleGoster.aspx?makaleid=3482>, 18 Aralık 2015'te erişildi.
- Çavuşoğlu, Naz (1997-1998). “Azınlık Nedir?”, http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/8c4608d37246c7b_ek.pdf?dergi=Insan%20Haklari%20Yilligi%20Az%C4%B1nl%C4%B1k%20NedirNaz%20%C3%87avu%C5%9Fo%C4%9Flu, 20 Mart 2015'te erişildi.

- Çekici, Onur (2012). “Unutulmaması Gereken Dava Duğu Türkistan”, <http://akademikperspektif.com/2012/12/03/unutulmamasi-gereken-dava-dogu-turkistan/>, 12 Ekim 2015’te erişildi.
- Çolakoğlu, Selçuk, (2006). “11 Eylül Sonrası Değişen Avrasya Dengeleri ve Çin Orta Asya İlişkileri”, [http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/yC7Rs651dAHbXQIUf9YCKm8ZOkeVD .pdf](http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/yC7Rs651dAHbXQIUf9YCKm8ZOkeVD.pdf), 14 Eylül 2015’te erişildi
- Dağ, Ahmet Emin (2010). Doğu Türkistan Sorununun Çözümünde Türkiye ve İslam Dünyası. Ü. Özkan (ed), *Hür Doğu Türkistan sempozyumu* (ss. 175-181) İçinde. İHH Araştırma Yayınlar Birimi.
- Dağdelen, Osman (2012). Türkiye ile Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ekonomik İlişkilerin Gelişimi. S. Kafkasyalı (ed), *Bölgesel ve küresel politikalarda Orta Asya* (ss. 546-549) İçinde. Ankara. Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Dalar, Mehmet (2015). “Self-determinasyon Hakkı Kavramı, Federasyon ve Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 20, sayı 32, ss. 13-57.
- Davis, Elizabeth Van Wie (2008). Uyghur Muslim Ethnic Separatism in Xinjiang, China, <http://apcss.org/college/publications/uyghur-muslim-ethnic-separatism-in-xinjiang-china/> , 20 Ekim 2015’te erişildi.
- Deli, Yunus Emre (2015). “Yeni Başlayanlar için Doğu Türkistan Tarihi”, <http://www.Beyaztarih.com/makale/yeni-baslayanlar-icin-dogu-turkistan-sorunu>, 28 Aralık 2015’te erişildi.
- Demir, Ayhan (2015). “Sincan mı Doğu Türkistan mı?”, http://degerlerkulubu.org/index.php?option=com_content&view=article&id=3903:sincan-m-dou-tuerkistan-m&catid=93:bazi-mefhumlar&Itemid=75, 03 Temmuz 2015’te erişildi.

- Demirci, A Yasin (2009). “Doğu Türkistan`ı Ne Kadar Tanıyoruz?”, <http://www.gencdergisi.com/detay.php?id=2473> , 27 Ağustos 2015’te erişildi
- Devlet, Nadir (2002). “Unuttuğumuz Uygurlar”, https://www.academia.edu/6812437/UNUTTU%C4%9EUMUZ_UYGURLAR_2002_, 26 Eylül 2015’te erişildi
- Dinçer, Veysel (2015). “22 Maddede Doğu Türkistan Gerçeği: Şiddetin Tarihçesi”, <http://listelist.com/dogu-turkistan-siddet/> , 23 Aralık 2015’te erişildi.
- Dinler Tarihi Net (2015). Doğu Türkistan’ın Önemi, (<http://www.dinlertarihi.net/konu/dogu-turkistan-in-onemi-komunist-cin-dogu-turkistan-i-kaybetmek-istemiyor.html>, 12 Ekim 2015’te erişildi.
- Doğan, Naci (2013). “Suçun Önlenmesi ve Mağdurun Korunması Bağlamında Uluslararası Ceza Hukuku ve Ceza Mahkemesinin Etkileri”, http://magdur.adalet.gov.tr/kaynaklar/bilimsel_belgeler/diger_belgeler/sucun_onlenmesi_ve_magdurun_korunmasi.pdf, 20 Mart 2016’da erişildi.
- Doğu Türkistan Net, (2012). <http://dogu-turkistan.net/2012/12/26/dogu-turkistan-tarihi-hunlardan-gunumuze/>, 20 Mart 2015’te erişildi.
- Dönmez, Rasim Özgür (2012). “Görünürleştirerek Görünmez Kılmak: Sincan Uygur Sorunu”, Turgut Demirtepe (Der.), *Orta Asya’da siyaset ve Toplum, Demokrasi, Etnisite ve Kimlik*, (ss.141-175) içinde, Ankara, USAK yayınları.
- Durdular, Ercan ve Neziroğlu İrfan (2001). Uluslararası Temel İnsan Hakları Belgeleri. Ankara. TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Yayınları.
- DTV (2015). Barın Ayaklanması ve Doğu Türkistan, <http://www.dtv.org.tr/?HABER/373/barin-ayaklanmasi-dogu-turkistan.html>, 12 Mart 2015 erişildi.

- DW (2014). Sincan'da kanlı saldırı, <http://www.dw.com/tr/sincanda-kanl%C4%B1-sald%C4%B1r%C4%B1/a-17605284>, 20 Şubat 2016'da erişildi.
- Efegil, Ertan ve Musaoğlu Neziha (2009). “Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslararası Sisteminin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri”, *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, cilt 2, sayı 4, (Yaz 2009), 1-24.
- Eker, Sami (2011). “Çin Siyasetinden Türk Dış Politikasına Doğu Türkistan Sorunu”, <http://uyghurstudies.org/tr/?p=197>, 15 Ocak 2016'da erişildi.
- Ekrem, Erkin (2011). Çin'in Orta Asya Politikaları-Rapor, http://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/cin_ortaasya_raporu.pdf, 20 Aralık 2015'te erişildi.
- Ekrem, Erkin (2009). 5 Temmuz Urumçi Olayı ve Doğu Türistan. Ankara. Grafiker Yayınları.
- Ekrem, Erkin (2010). “Türkiye-Çin İlişkileri: Tanımak ve Anlamak”, <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/turkiye-cin-iliskileri-tanimak-ve-anlamak/> 150, 12 Ocak 2016'da erişildi.
- Ekrem, Erkin (2010). “Çin'in Yeni Yönetimi ve Doğu Türkistan Politikası”, <http://www.sde.org.tr/tr/authordetail/cinin-yeni-yonetimi-ve-dogu-turkistan-politikasi/3276> , 21 Ocak 2016'da erişildi.
- Ekrem, Erkin (2015). <http://www.sde.org.tr/tr/newsdetail/turk-cin-iliskilerinde-uygur-sorunu/4219>, 15 Aralık 2015'te erişildi.
- Ekşi, Muharrem (2015). “Türkiye'nin Asya Politikası”, http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/turkiyenin_asya_politikasi_5da17c16-6ab8-4a7d-be2b-fd8795e905a0.pdf, 25 Şubat 2016'da erişildi.

- El-Verdani, İ (2010). Bağımsızlığa Giden Yolda Doğu Türkistan'ın Geleceğine Dair Düşünceler. Ü. Özkan (ed), *Hür Doğu Türkistan sempozyumu* (ss. 243-247) İçinde. İHH Araştırma Yayınlar Birimi.
- Emet, Erkin (2009). "Doğu Türkistan'da Uygur Türklerine Yapılan Katliamlar", http://www.gokbayrak.com/dergi_oku.asp?id=105&sid=1032, 12 Eylül 2015'te erişildi.
- Emet, Erkin (2010). Doğu Türkistan'ın Geleceği: Swot analizi metodu üzerinden bir değerlendirme. Ü. Özkan (ed), *Hür Doğu Türkistan sempozyumu* (ss. 231-241) İçinde. İHH Araştırma Yayınlar Birimi.
- Erboz, Fatih (2013). "Çin Zülmü Altında Doğu Türkistan", <http://www.sozkonusu.net/cin-zulmu-altindaki-dogu-turkistan.html> , 14 Ekim 2015'te erişildi.
- Erdoğan, Birsen (2002). "Birleşmiş Milletler Sistemi ve Azınlık Hakları", <http://www.21yyte.org/assets/uploads/files/078-91%20Birsen.pdf>, 17 Ekim 2015'te erişildi.
- Erhan, Çağrı (2013). "Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun", <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/prof-dr-cagri-erhan/574036.aspx>, 30 Ocak 2016'da erişildi.
- Erol, Mehmet Seyfettin (2013). "Yeni Büyük Oyun'da Doğu Türkistan ve Çin'in "Terör Politikası"", <http://turkyurdu.com.tr/842/yeni-buyuk-oyun-da-dogu-turkistan-ve-cin-in-teror-politikasi.html>, 15 Mart 2016'da erişildi.
- Gayretullah, Hızırбек (2013). *Sömürülen Vatan Türkistan*. İstanbul. Töre-Devlet Yayınları.
- Gökbayrak (2002). Uluslararası Af Örgütü, 2002 Raporu, <http://www.gokbayrak.com/uyghur/sayfa.asp?id=82> 15 Mart 2016'da erişildi.

- Gökbayrak (2014), <http://www.gokbayrak.com/ara.asp?q=Do%F0u%20T%FCrkistan>, 18 Mart 2016'da erişildi.
- Gökgöz, Gökhan (2013). "Düzenleme Okulu'nun Perspektifinden "Çin'in Ekonomi-Politiğine" ve "Kültürel Yapısı"na Bakmak", <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuavid/article/view/1023021588>, 29 Aralık 2015'te erişildi.
- Göktepeoğlu, Ercan (2014). "Uluslararası Hukukta ve Türk Hukukunda Soykırım Suçu", TAAD, Yıl:5, Sayı:19 (Ekim 2014), ss. 797- 840.
- Gracia, Carrie (2015). "Xinjiang: Has China's Crackdown on 'Terrorism' Worked?", <http://www.bbc.com/news/world-asia-30373877>, 23 Mart 2016'da erişildi.
- Guardian (2014). <http://www.theguardian.com/world/2014/aug/06/chinese-city-bans-islamic-beards-headwear-and-clothing-on-buses>, 23 Aralık 2015'te erişildi.
- Guardian, (2015). <http://www.theguardian.com/world/2015/jul/12/uighurs-sent-back-from-thailand-were-on-way-to-join-jihad-says-china>, 15 Mart 2016'da erişildi.
- Güneş, Köken (2013). <http://politikaakademisi.org/2013/05/14/cini-anlamak-ve-makroekonomik-cercevede-sekillenen-turk-cin-dis-politik-iliskileri/>, 15 Mart 2016'da erişildi.
- Gül, Osman Kubilay (2007). "Doğu Türkistan'dan Türkiye'ye Hazin Bir göç Hikayesi", http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1866312317_13g%C3%BClosmankubila y.pdf, 26 Aralık 2015'te erişildi.
- Gül, Emre (2014). "Doğu Türkistan'da Devlet Doğuran Bir İsyan: Kumul İsyanı", <http://www.dunyabulteni.net/haber/297393/dogu-turkistanda-devlet-doguran-bir-isyani-kumul-isyani>, 15 Eylül 2015'te erişildi.
- Güngör, Uğur (2008). "Günümüzde Barış Operasyonları", http://www.harpak.edu.tr/saren/files/GSD/guv_str_sayi_8_aralik2008.pdf, 03 Ocak 2016'da erişildi.

- Gürgür, Nuri (2009). “Doğu Türkistan’ın Dünü, Bugünü ve Yarını Üzerine” <http://turkyurdu.com.tr/2361/dogu-turkistan-in-dunu-bugunu-ve-yarini-uzerine.html>, 12 Kasım 2015’te erişildi.
- Hablemitoğlu, Necip (2009). “Türkiye, Çin İlişkileri”, <http://www.guncelmeydan.com/pano/turkiye-cin-iliskileri-dr-necip-hablemitoglu-t22615.html>, 24 Şubat 2016’da erişildi.
- Hacaloğlu, Yücel (1998). Doğu Türkistan’da Çin’in Sömürge Politikası. Ankara Türk Yurdu Yayınları.
- Hacaloğlu, Yücel (2002). Doğu Türkistan ve Türk Kültürü. Ankara. Türk Ocakları Yayınları.
- Hariciye Dergisi (2015). “Bir Devlet Olarak Çin ve Baskı Altında Kalmış Bir Azınlık: UYGUR TÜRKLERİ”, https://www.academia.edu/1281674/Bir_Devlet_Olarak_%C3%87in_ve_Bask%C4%B1_Alt%C4%B1nda_Kalm%C4%B1%C5%9F_Bir_Az%C4%B1nl%C4%B1k_UYGUR_T%C3%9CRKLER%C4%B0, 18 Ağustos 2015’te erişildi
- Hazret, Mehmet Emin (2015), <http://www.uyghurnet.org/dogu-turkistanda-kultur-katliami-ve-direnis-yolu-3/>, 25 Mart 2015’te erişildi.
- Hicazi, E (2010). Soğuk Savaş Sonrası ve 11 Eylül Sonrası Doğu Türkistan- Çin Tezleri Ve Politikalarına Yönelik Eleştirel Bir Araştırma. Ü. Özkan (ed), *Hür Doğu Türkistan sempozyumu* (ss. 45-76) İçinde. İHH Araştırma Yayınlar Birimi.
- HRW (2005). Çin: Uygur Türklerine Dini Baskı, <https://www.hrw.org/tr/news/2005/04/12/235783>, 10 Eylül 2015’te erişildi.
- Hürriyet, (2012). <http://www.hurriyet.com.tr/tiananmen-meydani-olaylarinin-uzerinden-23-yil-gecti-20696335>, 30 Mart 2016’da erişildi

Hürriyet, (2015). <http://www.hurriyet.com.tr/cumhurbaskani-erdoganndan-cine-uygur-mesaji-29678534>, 19 Mart 2016'da erişildi.

Hüveydi, Fehmi (2010). Doğu Türkistan'ın Geleceği. Ü. Özkan (ed), *Hür Doğu Türkistan sempozyumu* (ss. 249-254) İçinde. İHH Araştırma Yayınlar Birimi.

İHH (2015). Doğu Türkistan Özet Raporu, <http://www.ihh.org.tr/tr/main/publications/rapor/4/dogu-turkistan-ozet-raporu/93>, 10 Eylül 2015'te erişildi.

İkili, Kurban (1995). *Doğu Türkistan İçin Savaş*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

İlyasov, Reşat (2013). “Çin'in Doğu Türkistan Sorunu: Uygurlar”, <http://politikaakademisi.org/2013/12/27/cinin-dogu-turkistan-sorunu-uygurlar/>, 25 Kasım 2015'te erişildi

İnayet, Alimcan (2010). Bir Medeniyet Havzası Olarak Doğu Türkistan. Ü. Özkan (ed), *Hür Doğu Türkistan sempozyumu* (ss. 13-24) İçinde. İHH Araştırma Yayınlar Birimi.

İstiklal Gazetesi (2015). <http://www.istiklalgazetesi.com.tr/>, 12 Ağustos 2015'te erişildi

Kasım, Kamer (2011). *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*. Ankara. Usak Yayınları.

Kanat, Kılıç Buğra (2013). “5 Soru Doğu Türkistan Olayları”, <http://setav.org/tr/5-soru-dogu-turkistan-olaylari/yorum/6871>, 17 Kasım 2015'te erişildi.

Kanat, Kılıç Buğra (2015). “Uygur Sorunu ve Çin'in Balkanlaşma Korkusu”, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/uygur-sorunu-ve-cinin-balkanlasma-korkusu>, 01 Eylül 2015'te erişildi.

Kara, İlyas (2004). “1911-1955 Yılları Arasında Doğu Türkistan Ayaklanmaları”, http://www.gokbayrak.com/dergi_oku.asp?id=28&sid=702, 29 Aralık 2015'te erişildi.

- Karaca, R. Kutay (2007). <http://ataum.gazi.edu.tr/posts/view/title/turkiye-cin-halk-cumhuriyeti-iliskilerinde-dogu-turkistan-sorunu51599>, 10 Haziran 2015'te erişildi.
- Karaca, R. Kutay (2012). "Çin'in Değişen Enerji Stratejisinin Dış Politikasına Etkileri (1990-2010)", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 9, Sayı 33 (Bahar 2012), s. 93-118.
- Karaca, R. Kutay (2013). Asya'da Güvenlik Sorunları ve Yansımaları, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-84-2014021450asyada_guvenlik.pdf, 28 Kasım 2015'te erişildi.
- Karagül, İbrahim (2009). "Çin'deki Olayların Perde Arkası: Türkiye'yi Susturmak", <http://muhammedihayat.blogcu.com/cindeki-olaylarin-perde-arkasi-turkiye-yi-susturmak/5785423>, 15 Ağustos 2015'te erişildi.
- Kaşgarlı, Mahmut (2011). *Doğu Türkistan ve Uygur Türklerinin Hürriyet ve İstiklal Mücadelesi*. İstanbul. Bayrak Yayıncılık.
- Kaya, İbrahim (2014), "Tampon Bölge ve Uluslararası Hukuk", <http://setav.org/tr/tampon-bolge-ve-uluslararasi-hukuk/perspektif/17546>, 15 Ocak 2016'da erişildi.
- Kızıлтаş, Emine (2011). "Dünden Bugüne Doğu Türkistan", https://www.academia.edu/6817332/D%C3%BCnden_Bug%C3%BCne_Do%C4%9Fu_T%C3%BCrkistan, 12 Ekim 2015'te erişildi.
- Kızıлтаş, Emine (2011). "Türkiye-Çin Politikası ve Doğu Türkistan", <http://www.vatanbir.org/yazi/87/turkiye-cin-politikasi-ve-dogu-turkistan>, 21 Aralık 2015'te erişildi.
- Kızıлтаş, Emine (2013). "Doğu Türkistan'da İsyanlar Yüzyılı", <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:rM1joPH9YsJ:asivemavi460634.blogspot.com/2013/05/dogu-turkistanda-isyanlar-yuzyl-1757.html+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>, 10 Ağustos 2015'te erişildi.

- Kızıldaş, Emine (2015). “Jeostratejik ve Jeopolitik Bakımdan Çin İçin Doğu Türkistan”, https://www.academia.edu/6817336/Jeostratejik_ve_Jeopolitik_Bak%C4%B1mda_n_%C3%87in_%C4%B0%C3%A7in_Do%C4%9Fu_T%C3%BCrkistan, 22 Ekim 2015’te erişildi.
- Kodaman, Timuçin (2008). “Türkistan Üzerinde Çin Halk Cumhuriyeti’nin Rusya Federasyonu ve Amerika Birleşik Devletleri İle Olan Rekabeti”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Y.2008, C.13, S.1 s.335-350.
- Konya Mazlum Der, (2010). <http://konya.mazlumder.org/fotograf/yayinresimleri/dokuman/dogu-turkistanraporu.pdf>, 10 Ocak 2015’te erişildi.
- Körpe, Yusuf, (2014). http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-264-2014062511asya_bol1.pdf, 02 Eylül 2015’te erişildi.
- Kulaksızoğlu, Beklan (2014). “Uygurlara Yönelik Baskı Artıyor”, <http://www.dw.com/tr/uygurlara-y%C3%B6nelik-bask%C4%B1-art%C4%B1yor/a-17576513>, 16 Ekim 2015’te erişildi.
- Kumkale, Tahir Tamer (2009). “İflas Eden Doğu Türkistan Politikaları”, <http://uyghurstudies.org/tr/?p=452>, 15 Şubat 2016’da erişildi.
- Kurban, İkili (1995). *Doğu Türkistan için Savaş*. Ankara. Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Kurubaş, Erol (2004). “Kuzey Irak’ta Olası Bir Ayrılmanın Meşruluğu ve Self-determinasyon Sorunu”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* Cilt 59, sayı 3, ss. 147-179.
- Mahluf, Macide (2010). Zorunlu Göç ve Uygur Diasporası. Ü. Özkan (ed), *Hür Doğu Türkistan sempozyumu* (ss. 135-144) İçinde. İHH Araştırma Yayınlar Birimi.
- Mostar, (2015). <http://www.mostar.com.tr/koseDetaylar>, 16 Ağustos 2015’te erişildi.

- Müslüme, Narin (2015). “Büyüyen Çin Ekonomisinde Artan Enerji Talebi ve Dünya Enerji Piyasasına Etkileri”, <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/NAR>, 30 Aralık 2015’te erişildi.
- Oğurlu, Yücel (2015). “Hayaller ve Gerçekler Arasında Doğu Türkistan”, <http://dogu-turkistan.net/2016/01/04/hayaller-ve-gercekler-arasinda-dogu-turkistan/>, 20 Mart 2016’da erişildi.
- Okur, Mehmet Akif (1997). Milliyetçi Çin Dönemi’nde Çin’in Azınlıklar Politikası ve Doğu Türkistan. M. A. Okur (ed), *Hüzün Coğrafyası Doğu Türkistan* (ss. 40-80) İçinde. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Kulübü Türk Dünyası Yayınları.
- Okur, Mehmet Akif (2012). Amerikan Dış Politikası ve Orta Asya: Dünya Düzeni Değişirken İlişkilerin Geleceği Üzerine Düşünceler. S. Kafkasyalı (ed), *Bölgesel ve küresel politikalarda Orta Asya* (ss. 248-263) İçinde. Ankara. Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Öz, Selen (2007). İnsan Hakları Düzenlemelerinin Türk Kamu Yönetimine Etkisi, SDÜ, Sosyal bilimler Enstitüsü, yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Özalp, Ufuk (2012). “Doğu Türkistan’da (Urumçi) Ne Oldu?”, <http://www.uiodergisi.com/wp-content/uploads/2012/05/Urumci.pdf>, 13 Aralık 2015’te erişildi.
- Özcan, İpek (2014). Çin Halk Cumhuriyeti’nin Dış Politikasında Orta Asya Faktörü: Soğuk Savaş’ın Sonundan - Hu Jintao Döneminin Sonuna Kadar(1988-2012), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Ankara.
- Özhan, Hüsnü Ammar (2013). “Çin’in Çıkması: Doğu Türkistan”, <http://genisbant.blogspot.com.tr/2013/07/cin-ckmazdogu-turkistan.html>, 14 Eylül 2015’te erişildi.

- Pazarcı, H (1989). Uluslararası Hukuk Dersleri. Ankara. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Policy research group (2009). http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:bp1MEpBCLsoJ:policyresearchgroup.com/east_asia/323.html+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr, 30 Ocak 2016'da erişildi.
- Priniotakis, Manolis (2001). "China's Secret Separatists", <http://prospect.org/article/chinas-secret-separatists> , 20 Ocak 2016'da erişildi.
- RFA, (2014). China Steps Up 'Strike Hard' Campaign in Xinjiang. <http://www.rfa.org/english/news/uyghur/strike-hard-01092014172927.html>, 12 Şubat 2015'te erişildi.
- Qasim, Suhad Othman (2014). "Savaş Suçları ve Uluslararası Ceza Mahkemesi", <http://i-rep.emu.edu.tr:8080/jspui/bitstream/11129/1394/1/QasimSuhad.pdf>, 19 Mart 2016'da erişildi.
- Sainsbury, Michael (2015). "Understanding the Plight of the Uighurs", <http://www.ucanews.com/news/understanding-the-plight-of-the-uighurs/73945>, 22 Mart 2016'da erişildi.
- Sanayır, Bilgen (2014). "Çin'in Orta Asya Politikası", http://www.esbadergisi.com/images/sayi9/cinin_orta_asya_politikasi.pdf, 27 Şubat 2016'da erişildi.
- Sandıklı, Atilla (2009). Geleceğin Süper Gücü Çin, Bilge Strateji, Cilt 1, Sayı 1, Güz 2009, http://www.bilgestrateji.com/en/makale/BS2009-1/Gelecegin_super_gucu_cin.pdf, 2 Kasım 2015'te erişildi.
- Sandıklı, Atilla ve Güllü, İlhan (2011). "Gelişen Çin Ekonomisi ve Türk Dış Ticaretine Etkileri", http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/3082/gelisen_cin_ekonomisi_ve_turk_dis_ticaretine_etkileri, 19 Şubat 2016'da erişildi.
- Saray, Mehmet (1997). Doğu Türkistan Tarihi. İstanbul. Kitabevi Yayınları.

- Sertel, Uygur Mustafa (2008). Türk Dış Politikasında Çin Halk Cumhuriyeti İle İşbirliği Olanaklarının Analizi, Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim dalı yayınlanmamış yüksek lisans tezi.
- Shichor, Yitzhak (2006). “Fact and Fiction: A Chinese Documentary on Eastern Turkestan Terrorism”, http://old.silkroadstudies.org/new/docs/CEF/Quarterly/May_2006/Shichor.pdf, 10 Mart 2015’te erişildi
- Sondevir, (2014). Çin, Uygurların Madenine Göz Dikti, <http://www.sondevir.com/analizler/186224/cin-uygurlarin-madenlerine-goz-dikti-video.html>, 16 Aralık 2015’te erişildi.
- Sosyal Lob (2014). Çin’in Katı Yasakları Yeni Değil, <http://www.sosyallob.com/cinin-kati-yasaklari-yeni-degil-tiananmen-katliami-1989/#>, 19 Ağustos 2015’te erişildi
- Sönmez, G (2010). Doğu Türkistan Mücadelesi ve Sivil Toplum Kuruluşları. Ü. Özkan (ed), *Hür Doğu Türkistan sempozyumu* (ss. 193-211) İçinde. İHH Araştırma Yayınlar Birimi.
- Şahin, Mustafa (2000). *Avrupa Birliği’nin Self-Determinasyon Politikası*, Nobel yayın dağıtım, Ankara.
- Şahin, Yeşim Edis (2009). “Küreselleşme ve İnsan Hakları”, http://www.deu.edu.tr/UploadedFiles/Birimler/18281/174-178_pdf.pdf, 20 Mart 2016’da erişildi.
- Şahyar, A (2010). Gündelik Yaşamda Karşılaşılan İhlaller. Ü. Özkan (ed), *Hür Doğu Türkistan sempozyumu* (ss. 125-133) İçinde. İHH Araştırma Yayınlar Birimi.
- Şemseddin, S (2010). Doğu Türkistan’ın Özgürlük Yolu ve Kaderini Tayin Etme Hakkı. Ü. Özkan (ed), *Hür Doğu Türkistan sempozyumu* (ss. 255-264) İçinde. İHH Araştırma Yayınlar Birimi.

- Şen, Fatih (2009). “Çin’in Sincan-Doğu Türkistan Sorunu:Dünü, Bugünü, Geleceği” http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2009730_fatihsen99p.pdf, 23 Kasım 2015’te erişildi.
- Şen, Fatih (2010). Doğu Türkistan: Bir Milliyetçilik Sorunu mu, Bir Ekonomik Sorun mu? Kemal İnât, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman (Ed), *Dünya Çatışmaları, Çatışma Bölgeleri ve Konuları*, cilt 1 (ss.557-582) içinde. Ankara. Nobel yayın dağıtım.
- Tacibayev, R. (2012). Rusya ‘ın Orta Asya’ya Yönelik Politikalarının Dönemlere Göre Değişimi. S. Kafkasyalı (Ed), *Bölgesel ve Küresel Politikalarda Orta Asya* (ss. 169-207) İçinde. Ankara. Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları.
- Tharaor, Ishaan (2015). <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/07/10/turkish-fury-with-china-grows-over-the-plight-of-the-muslim-ughurs/>, 27 Mart 2016’da erişildi
- Tanay, Yücel (2014). <http://blog.radikal.com.tr/politika/mesut-yilmaz-ve-bulent-ecevitin-dogu-turkistanla-igiligenelgesi-ve-dogu-turkistan-davasinda-ihanetleri-77664>, 20 Mart 2016’da erişildi.
- Tanay, Yücel (2016). <http://blog.radikal.com.tr/politika/isgalci-cinin-dogu-turkistandaki-somurge-gucu-sozde-in-bing-tuen-121534> , 29 Mart 2016.
- TDTKB (2015). Doğu Türkistan’ın Şimdiki Durumu, <http://www.tdtkb.org/content/do%C4%9Fut%C3%BCrkistan%E2%80%99%C4%B1n-%C5%9Fimdiki-durumu>, 21 Mayıs 2015’te erişildi.
- Tecer, Ömer Çağrı (2014). “Doğu Turkistan Sorunu ve Uluslararası İnsancıl Hukuk”, <http://akademikperspektif.com/2014/03/19/dogu-turkistan-sorunu-ve-uluslararasi-insancil-hukuk/>, 03 Mayıs 2015’te erişildi).

- Tecer, Ömer Çağrı (2011). “Arap Baharı’ndan Çin ‘Kış’ına: Doğu Türkistan Sorunu”, <http://www.tuicakademi.org/arap-baharindan-cin-kisina-dogu-turkistan-sorunu/>, 20 Ağustos 2015’te erişildi
- Tuna, Amine (2012). *Doğu Türkistan’da Asimilasyon ve Ayrımcılık*. İstanbul. İnsani Yardım Vakfı.
- Turkish Paper (2006). Ülke Raporu, Çin Halk Cumhuriyeti, http://www.turkishpaper.org/Eklenti/49,cinraporpdf.pdf?0&_tag1=E7890219A76F2C67EFDCBAD8119B567B2DD24315&crefer=36AD759C21D943A9DB562682CB36FAC640DB52EE014C66E50680945FB12F1B21, 21 Aralık 2015’te erişildi.
- Turnusol (2009). Uluslararası Af Örgütü Çin'den Hesap Sordu, <http://www.turnusol.biz/public/haber.aspx?id=4959&pid=31&haber=Uluslararası%C4%B1%20Af%20%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC%20%C3%87>, 20 Ocak 2015’te erişildi.
- Tüciad (2016). <http://www.tuciad.org.tr/index.php/cin-halk-cumhuriyeti-hakkinda/turk-cin-siyasi-iliskileri>, 13 Mart 2016’da erişildi.
- Tümtürk, Seyit ve diğerleri (2009). Doğu Türkistan Sorunu Nedir?, <http://the.org.tr/2009/10/13/dogu-turkistan-sorunu-nedir/>, 16 Ekim 2015’te erişildi.
- Tümtürk, Seyit (2010). 5 Temmuz ardından Doğu Türkistan. Ü. Özkan (ed), *Hür Doğu Türkistan sempozyumu* (ss. 83-97) İçinde. İHH Araştırma Yayınlar Birimi.
- Tümtürk, Seyit (2010b). “Ankara Pekin İlişkileri ve Doğu Türkistan” 21. Yüzyılda Türk Dünyası Sempozyumu, 02-05 Aralık 2010, Lefke, KKTC. https://www.academia.edu/2345641/T%C3%9CRK_D%C3%9CNYASINDA_ETN%C4%B0K_%C3%87ATI%C5%9EMA, 11 Ocak 2016’da erişildi.
- Tümtürk, Seyit (2013). “Doğu Türkistan’ın Şimdiki Durumu”, <http://uyghurstudies.org/tr/?p=364>, 01 Nisan 2016’da erişildi.

- Türkan, Hüseyin (2014). Yiminci Yüzyılda BM Güvenlik Konseyi Daimi Temsilcisi 5 devletin işlediği soykırım ve Katliamlar, <https://www.uhim.org/Uploads/GenelDosya/yirminci-yuzyilda-soykirim-ve-katliamlar-9617-d.pdf>, 26 Mart 2016’da erişildi.
- Türkmen, Hamza (2009). “Çin Kapitalizmi ve Doğu Türkistan Sancısı”, <http://www.haksozhaber.net/cin-kapitalizmi-ve-dogu-turkistan-sancisi-62625h.htm>, 12 Kasım 2015’te erişildi.
- Türköz, Ahmet ve Demir, Hakan Yavuz, (2002). “Doğu Türkistan’da Çeşitli İnsan Hakları Sorunları”, <https://uyghurmuslim.files.wordpress.com/2011/10/6.pdf> , 19 Mart 2016’da erişildi.
- TÜRK SAM (2009). <http://www.turksam.org/tr/makale-detay/187-dogu-turkistan-da-yasanan-olaylarin-sebebi-ve-sonuclari>, 18 Ocak 2015’te erişildi.
- Türköz, Ahmet (2002). Doğu Türkistan’da Çeşitli İnsan Hakları Sorunları. İstanbul. Avrasya Türk Dernekleri Federasyonu Yayınları.
- Tüysüzoğlu, Göktürk (2014). Angela Merkel’in Çin Ziyareti, <http://blog.radikal.com.tr/dunya/angela-merkelin-cin-ziyareti-66269>, 12 Aralık 2015’te erişildi.
- Uca news, 2014. <http://www.ucanews.com/news/china-announces-net-results-of-xinjiang-strike-hard-campaign/72479> , 16 Mart 2016’da erişildi.
- Uygurtürk, Erkinbeğ (2014). “Doğu Türkistan Davası ve Sivil Toplum Kuruluşlar”, <http://www.bilgelerzirvesi.org/bildiri/stk/37.pdf> , 10 Kasım 2015’te erişildi.
- Uz, Abdullah (2007). “Teori ve Uygulamada Self-Determinasyon Hakkı”, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/dergi/AOvFcsdP8FXQBZ4yFB71DR2kLjkFgH.pdf>, 13 Ekim 2015’te erişildi.

- Ünay, Sadık (2014). <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:6qTGIX8Ksk4J:www.tuicakademi.org/sadik-unay-ile-cin-in-kuresel-konumu-ekonomisi-ve-turkiye-cin-iliskileri-uzerine-soylesi/+&cd=2&hl=tr&ct=clnk&gl=tr>, 20 Aralık 2015'te erişildi.
- Üngör, Çağdaş (2014). “Bir Din Savaşı Olmayan Uygur Sorunu”, [http:// www.serbestiyet.com/yazarlar/cagdas-ungor/bir-din-savasi-olmayan-uygur-sorunu-132094](http://www.serbestiyet.com/yazarlar/cagdas-ungor/bir-din-savasi-olmayan-uygur-sorunu-132094), 12 Ekim 2015'te erişildi.
- Ünsal, A (2010). Doğu Türkistan'da Etnik ve Dini Ayrımcılık. Ü. Özkan (ed), *Hür Doğu Türkistan sempozyumu* (ss. 163-172) İçinde. İHH Araştırma Yayınlar Birimi.
- Waltz, Kennetth and Quester George H (1982). *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, çeviri Ersin Onulduran, A.Ü. SBF yayınları, Ankara.
- Wan, William (2014). <https://www.washingtonpost.com/world/5-questions-on-xinjiang-separatists-ughurs-and-their-knife-attacks-at-chinese-train.html>, 17 Aralık 2015'te erişildi.
- Warikoo, Kulbhushan (2015). “Doğu Türkistan'da Etnik-Dinî Ayrıkçılık, Muhtariyetçilik”, <https://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=356408>, 15 Aralık 2015'te erişildi.
- Weimin, Huang (2015). “Çin-Türk İlişkilerinin Analizi ve Kısa Bir Değerlendirme”, çeviren: Gürhan Kırilen, https://www.academia.edu/2038943/_%C3%87%C4%B0NT%C3%9CRK_%C4%B0L%C4%B0%C5%9EK%C4%B0LER%C4%B0N%C4%B0N_ANAL%C4%B0Z%C4%B0_VE_KISA_B%C4%B0R_DE%C4%9EERLEND%C4%B0RME_HUANG_WEIMIN, 20 Kasım 2015'te erişildi.
- Xinjiang Oil Industry Development (2014). <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:nWsOOgPaCXEJ:mercury.ethz.ch/>, 18 Aralık 2015'te erişildi.

- Yalçinkaya, A. (2010). Türk Tarihinde Önemli Kavşaklar ve Çin İşgali. Ü. Özkan (ed), *Hür Doğu Türkistan Sempozyumu* (ss. 27-41) İçinde. İHH Araştırma Yayınlar Birimi.
- Yılmaz, Hüseyin Raşit (2008). “Yükselen Çin’in Güvenlik Politika ve Stratejileri”, <http://docplayer.biz.tr/5896274-Yukselen-guc-cin-in-guvenlik-politika-ve-stratejileri.html> , 17 Şubat 2016’da erişildi
- Yılmaz, Hüseyin Raşit (2012). “Büyüyen Çin’in Küçülmeyen Meselesi”, http://www.tepav.org.tr/upload/files/13448559516.Buyuyen_Cin_in_Kuculmeyen_Meselesi.pdf, 13 Ocak 2016’da erişildi.
- Yılmaz, Yücel (2012b). “Çin’i Dengelemek ve Çevrelemek”, <http://politikakademi.org/2012/08/cini-dengelemek-ve-cevrelemek/>, 14 Mart 2016’da erişildi.
- Yücel, Özlem (2009). “Milletlerarası Hukuk Açısından Doğu Türkistan Halkının Hakları”, <http://www.doguturkistan.com.tr/milletlerarasi-hukuk-acisindan-dogu-turkistan-halkinin-haklari/>, 27 Ekim 2015’te erişildi.
- Zenginoğlu, Samet (2012). “Liderlerin Doğu Türkistan Hakkındaki Söylemleri” <http://akademikperspektif.com/2012/05/06/liderlerin-dogu-turkistan-hakkindaki-soylemleri/>, 25 Şubat 2016’da erişildi.
- Zenginoğlu, Samet (2013). “Doğu Türkistan’ı Unutmamak”, https://istihbaratsahasi.files.wordpress.com/2013/06/doc49fu-tc3bcrkistan_c4b1-unutmamak.pdf, 10 Ocak 2016’da erişildi.